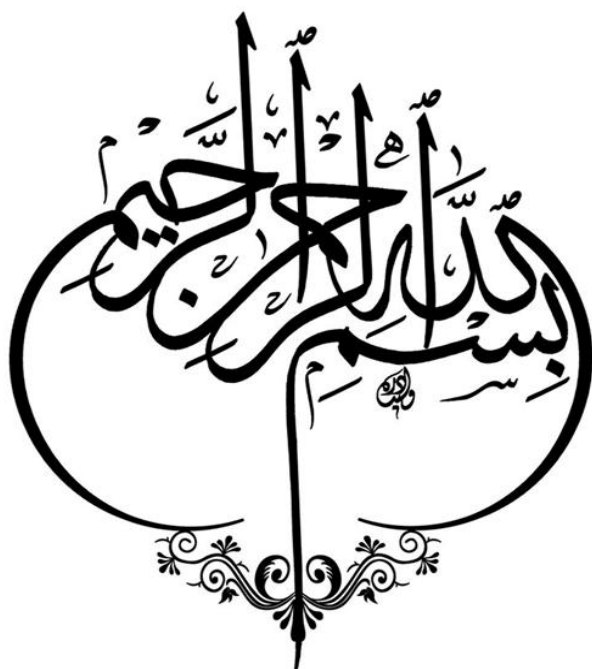

سند راهبردی انقلاب اقتصاد

برنامه دولت اقدام و تحول

استان مرکزی

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

استان مرکزی

سند راهبردی انقلاب اقتصادی زیر نظر دکتر
علی رضایی میرقائد تهیه و تدوین شده است.

ویراستار فنی: دکتر سید اسعد حسینی
همکاران پژوهشی: ناصر مولایی، اسماعیل لجمیری، حسن محمدیان مصمم،
عباس علی پور، مصطفی رشیدی، بهزاد همتی، سعید ضرغامی، میثم داوری، نواب
میرزایی، ایمان ارفعی مقدم، پرستو میمنی، سعید یوسفی، رزینا لطفی جبلی،
سعیده جلالی، مصیب قره بیگی، سمیه ملکی پور، حمید نصیر، سید رمضان
عقیلی، بهاره ایمانی، جمیله اسمعیلی، پویان کیانی و فاطمه شیخ زاده
طراح جلد و صفحه آرایی: محمود خستو، مهدی نجفی

بهار ۱۴۰۰

بهره برداری از مطالب پژوهش سند راهبردی انقلاب اقتصادی با ذکر منبع و نام پژوهشگران بلا مانع است.
حق چاپ محفوظ است.

بسمه تعالی

با توجه به برگزاری سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، کاندیداها رویکردها و برنامه های مختلف خود را برای دولت آینده مطرح می کنند. یکی از طرح های اینجانب که از سالها قبل مدنظر قرار گرفته، ایجاد ایالت های اقتصادی است که حاصل آن تمرکززدایی از مرکز و توجه به مناطق و استان ها می باشد.

یکی از اقسام عدالت، عدالت سرزمینی است که در قالب طرح های آمایش سرزمین تجلی می یابد. آمایش سرزمین مدیریت خردمندانه و عالمانه فضا و نگرشی جامع به برنامه ریزی و مدیریت بهینه بهره برداری پایدار از سرزمین است. کاربرد آمایش سرزمین برای شناخت و رعایت قابلیت و استعداد زمین و منابع موجود در آن برای کشورهایی که در صدد حرکت در مسیر توسعه پایدار هستند، اجتناب ناپذیر است.

کشور ایران دارای قابلیت ها و ظرفیت های فراوانی برای پیشرفت است. با اجرایی کردن طرح های آمایش سرزمین و فعال نمودن مزیت ها و استعدادهای هر استان، دستیابی به ایران بزرگ اقتصادی و تعامل سازنده با دنیا به ویژه کشورهای آسیای جنوب غربی و در راس آنها، پانزده کشور همسایه ایران، می تواند ما را به یکی از بازیگران اصلی در عرصه اقتصادی و سیاسی جهان تبدیل نموده و استان ها و مناطق کشور را نیز به بالاترین حد پیشرفت برساند. در این راستا، چنانچه دولت اقدام و تحول موفق به کسب اعتماد مردم شود، در ابتدای فعالیت خود، سند اقدام و تحول را بر مبنای این کتاب، با استان ها امضا خواهد نمود تا تکلیف برنامه ریزی استانی و منطقه ای برای چهار سال آینده شفاف و قابل پیش بینی باشد.

در این مجموعه؛ اطلس استعدادهای، ظرفیت ها، تنگناها و آسیب ها شناسایی و ترسیم شده و درکی واقع بینانه از مناطق و استانهای کشور ارائه گردیده است. همچنین، راهبردها و سیاست های توسعه اقتصادی استان به تفکیک بخش های مختلف در دو فصل مجزا ارائه شده است. دولت اقدام و تحول، آماده پذیرش پیشنهادات برای افزایش کیفیت و کارایی این سند می باشد. امیداست؛ گردآوری این مجموعه که حاصل تلاش کارشناسان، صاحب نظران و مراکز و نهادهای متعدد کشور بوده، گامی بزرگ برای تحقق آرمان پیشرفت در کشور عزیزمان باشد.

محسن رضایی

کاندیدای سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری

بهار ۱۴۰۰

فهرست مطالب

۰	فصل نخست: کلیات
۱-۱	۱- مقدمه
۲-۱	۲- بیان مسئله
۳-۱	۳- اهداف بنیادین سند
۴-۱	۴- مواد و روش‌ها
۴-۱-۱	۴-۱- روش تحقیق
۴-۲-۱	۴-۲- استراتژی مطالعه موردی
۴-۳-۱	۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها
۴-۴-۱	۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها
۵	الف) کیفی
۶	ب) کمی
۷	فصل دوم: تحلیل محیط بیرونی
۱-۲	۱-۲- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف
۲-۲	۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی
۲-۲-۱	۲-۲-۱- بررسی وضعیت
۲-۲-۲	۲-۲-۲- توان اکولوژیک
۲-۲-۳	۲-۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک استان مرکزی
۴۰	فصل سوم: تحلیل محیط درونی
۱-۳	۱-۳- تقسیمات کشوری و همجواری‌ها
۲-۳	۲-۳- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی
۲-۳-۱	۲-۳-۱- ویژگی‌های توپوگرافی (ناهمواری‌ها)
۲-۳-۲	۲-۳-۲- آب و هوا و اقلیم
۲-۳-۳	۲-۳-۳- بارش
۲-۳-۴	۲-۳-۴- دما

- ۵۲..... ۳-۲-۳- رطوبت هوا
- ۵۳..... ۳-۲-۴- جریان وزش بادهای
- ۵۴..... ۳-۲-۳- منابع آب
- ۵۶..... ۳-۲-۴- پایداری منابع آب
- ۶۰..... ۳-۲-۵- کشاورزی استان
- ۶۲..... ۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری
- ۶۳..... ۳-۲-۷- وضعیت کانسارهای معدنی
- ۶۴..... ۳-۲-۸- مخاطرات محیطی
- ۶۴..... ۳-۲-۸-۱- زلزله
- ۶۶..... ۳-۲-۸-۲- فرونشست
- ۶۷..... ۳-۲-۹- مناطق حفاظت شده
- ۶۸..... ۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی
- ۶۸..... ۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان مرکزی
- ۶۸..... ۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان مرکزی
- ۶۹..... ۳-۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه
- ۷۰..... ۳-۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه
- ۷۰..... ۳-۳-۱-۴- وضعیت شاخص های توسعه انسانی در استان مرکزی
- ۷۹..... ۳-۳-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان
- ۹۲..... ۳-۳-۲- فقر و محرومیت
- ۹۳..... ۳-۳-۱-۲- طرح های انجام شده در زمینه مناطق محروم
- ۱۰۰..... ۳-۳-۲-۲- شاخص های جمعیتی دهستان های محروم استان مرکزی
- ۱۰۲..... ۳-۳-۲-۳- جمع بندی
- ۱۰۳..... ۳-۳-۳- سکونتگاه های غیر رسمی
- ۱۰۴..... ۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت ها با سکونتگاه های غیررسمی
- ۱۰۵..... ۳-۳-۲- سکونتگاه های غیررسمی در ایران و به طور خاص استان مرکزی
- ۱۰۸..... ۳-۳-۳- جمع بندی

- ۱۰۹..... ۴-۳-۳- بررسی ویژگی‌های جمعیتی
- ۱۱۰..... ۱-۴-۳-۳ تغییرات تعداد جمعیت
- ۱۱۳..... ۲-۴-۳-۳ تراکم جمعیت
- ۱۱۵..... ۳-۴-۳-۳ سهم جمعیت استان از کشور
- ۱۱۶..... ۴-۴-۳-۳ میزان شهرنشینی و روستائیشینی
- ۱۱۸..... ۵-۴-۳-۳ متوسط رشد سالانه جمعیت
- ۱۲۰..... ۶-۴-۳-۳ هرم سنی جنسی جمعیت
- ۱۲۲..... ۷-۴-۳-۳ گروه عمده سنی جمعیت
- ۱۲۶..... ۸-۴-۳-۳ نسبت جنسی جمعیت
- ۱۲۸..... ۹-۴-۳-۳ متوسط بعد خانوار
- ۱۳۰..... ۱۰-۴-۳-۳ موازنه مهاجرتی
- ۱۳۳..... ۱۱-۴-۳-۳ مبدأ اقامت قبلی مهاجران
- ۱۳۵..... ۱۲-۴-۳-۳ الگوی مهاجرت
- ۱۳۶..... ۱۳-۴-۳-۳ ولادت‌های ثبت شده
- ۱۳۷..... ۱۴-۴-۳-۳ میزان باروری کل
- ۱۳۷..... ۱۵-۴-۳-۳ مرگ و میرهای ثبت شده
- ۱۳۹..... ۱۶-۴-۳-۳ امید به زندگی
- ۱۳۹..... ۱۷-۴-۳-۳ پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵
- ۱۴۰..... ۱۸-۴-۳-۳ جمع‌بندی
- ۱۴۲..... ۵-۳-۳- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی- عمومی
- ۱۴۲..... ۱-۵-۳-۳ تعلیم و تربیت رسمی- عمومی
- ۱۴۲..... ۱-۱-۵-۳-۳ آمار و اطلاعات
- ۱۴۴..... ۲-۱-۵-۳-۳ مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان مرکزی
- ۱۴۴..... ۳-۱-۵-۳-۳ راهکارهای پیشنهادی
- ۱۴۵..... ۲-۵-۳-۳ وضعیت سواد در استان مرکزی
- ۱۴۵..... ۱-۲-۵-۳-۳ آمار و اطلاعات

- ۱۴۶..... مهم‌ترین مسائل سوادآموزی ۲-۲-۵-۳-۳
- ۱۴۶..... راهکارهای پیشنهادی ۳-۲-۵-۳-۳
- ۱۴۷..... وضعیت آموزش عالی در استان مرکزی ۳-۳-۵-۳-۳
- ۱۴۷..... آمار و اطلاعات ۱-۳-۵-۳-۳
- ۱۴۸..... مهم‌ترین مسائل آموزش عالی ۲-۳-۵-۳-۳
- ۱۴۸..... راهکارهای پیشنهادی ۳-۳-۵-۳-۳
- ۱۴۹..... بررسی نظام اقتصادی و تولید ۴-۳-۵-۳-۳
- ۱۶۴..... نظام سکونتگاهی ۵-۳-۵-۳-۳
- ۱۶۴..... نظام شهرنشینی ۱-۵-۳-۵-۳
- ۱۶۷..... بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان مرکزی ۱-۱-۵-۳-۳
- ۱۷۰..... وضعیت نخست شهری در استان مرکزی ۲-۱-۵-۳-۳
- ۱۷۱..... بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان ۳-۱-۵-۳-۳
- ۱۷۵..... الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان ۴-۱-۵-۳-۳
- ۱۷۶..... نظام روستانشینی ۲-۵-۳-۵-۳
- ۱۷۸..... نظام زیربنایی ۶-۳-۵-۳-۳
- ۱۷۸..... نظام حمل و نقل و ارتباطات ۱-۶-۳-۵-۳
- ۱۷۸..... حمل و نقل جاده‌ای استان مرکزی ۱-۱-۶-۳-۳
- ۱۷۹..... پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری ۲-۱-۶-۳-۳
- ۱۸۰..... حمل و نقل ریلی ۳-۱-۶-۳-۳
- ۱۸۱..... حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌ها ۴-۱-۶-۳-۳
- ۱۸۲..... فناوری اطلاعات و ارتباطات ۵-۱-۶-۳-۳
- ۱۸۳..... نظام انرژی و تأمین آب ۲-۶-۳-۵-۳
- ۱۸۳..... زیرساخت‌های مرتبط با برق ۱-۲-۶-۳-۳
- ۱۸۳..... زیرساخت‌های نفت و گاز ۲-۲-۶-۳-۳
- ۱۸۴..... استحصال و تأمین آب ۳-۲-۶-۳-۳
- ۱۸۵..... بررسی نظام مدیریتی ۷-۳-۵-۳-۳

۱۸۵	۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی
۱۸۹	۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود
۱۹۴	۳-۸-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها
۱۹۴	۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی
۱۹۵	۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی
۱۹۵	۳-۸-۲-۱- موقعیت استان مرکزی در ارتباطات با کردورهای بین‌المللی
۱۹۹	۳-۸-۲-۲- ظرفیت‌های اقتصادی استان
۲۰۷	۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی
۲۱۰	۳-۸-۴- شناخت قابلیت‌های گردشگری مرکزی
۲۱۲	فصل چهارم: رویکرد راهبردی
۲۱۳	۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی
۲۲۸	۴-۲- تدوین اهداف بنیادین
۲۲۹	۴-۳- تدوین چشم‌انداز
۲۳۰	۴-۴- مأموریت‌های اصلی
۲۳۱	۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید
۲۳۹	فصل پنجم: تدوین راهبردها و سیاست‌ها
۲۴۰	۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها
۲۴۷	منابع و مأخذ

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت ۹
- جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد ۱۲
- جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی ۲۳
- جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی ۲۶
- جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی ۲۹
- جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست ۳۳
- جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان مرکزی در سال ۱۳۹۸ ۴۲
- جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان ۴۴
- جدول ۹- میانگین بارش بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان ۴۹
- جدول ۱۰- میانگین دما بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان ۵۱
- جدول ۱۱- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان ۵۳
- جدول ۱۲- میانگین سرعت باد در ایستگاه‌های مختلف استان ۵۳
- جدول ۱۳- مساحت حوزه‌های اصلی و فرعی استان ۵۴
- جدول ۱۴- میزان برداشت آب سطحی و زیر زمینی (میلیون مترمکعب) ۵۵
- جدول ۱۵- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان مرکزی ۵۶
- جدول ۱۶- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان مرکزی ۵۷
- جدول ۱۷- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان مرکزی و ایران ۵۸
- جدول ۱۸- شاخص سازمان ملل برای بحران آب ۵۹
- جدول ۱۹- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن ۵۹
- جدول ۲۰- توزیع سطح برداشت و میزان تولید محصولات زراعی استان ۶۰
- جدول ۲۱- محصولات عمده کشاورزی استان ۶۱
- جدول ۲۲- تولیدات دامی استان در مقایسه با کشور در سال ۱۳۹۵-هزار تن ۶۲
- جدول ۲۳- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاها، سبز و ذخیره گاه‌های جنگلی استان در پایان سال ۹۸ ۶۲
- جدول ۲۴- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸ ۶۳
- جدول ۲۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷ ۶۴
- جدول ۲۶- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان ۶۷

- جدول ۲۷- موقعیت و مساحت مناطق شکار ممنوع استان..... ۶۷
- جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر ۷۰
- جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی..... ۷۱
- جدول ۳۰- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت..... ۷۲
- جدول ۳۱- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان مرکزی..... ۷۲
- جدول ۳۲-نسبت طلاق به ازدواج در استان مرکزی..... ۷۳
- جدول ۳۳-تعداد مراکز تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده..... ۷۳
- جدول ۳۴-میزان شاخص های مرتبط با سازمان بهزیستی..... ۷۴
- جدول ۳۵-میزان شاخص های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی..... ۷۴
- جدول ۳۶-درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی..... ۷۵
- جدول ۳۷-درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران..... ۷۵
- جدول ۳۸- انواع مواد مخدر و روان گردان های کشف شده..... ۷۶
- جدول ۳۹- دستگیر شدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم..... ۷۶
- جدول ۴۰-نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)..... ۷۷
- جدول ۴۱- نسبت دستگیر شدگان مواد مخدر به کل جمعیت(در هر ده هزار نفر)..... ۷۷
- جدول ۴۲- سرقت های عادی بر حسب نوع (مورد)..... ۷۸
- جدول ۴۳- نسبت تعداد دستگیر شدگان انواع سرقت های عادی به کل جمعیت(در ده هزار نفر)..... ۷۸
- جدول ۴۴- جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع..... ۷۹
- جدول ۴۵-نسبت تعداد دستگیر شدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران ... ۷۹
- جدول ۴۶- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور..... ۸۰
- جدول ۴۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور..... ۸۱
- جدول ۴۸- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور..... ۸۲
- جدول ۴۹- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور..... ۸۲
- جدول ۵۰- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مرکزی و کل کشور..... ۸۳
- جدول ۵۱- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان مرکزی و کل کشور..... ۸۴
- جدول ۵۲- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان در استان مرکزی و کل کشور..... ۸۴
- جدول ۵۳- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان مرکزی و کل کشور..... ۸۵
- جدول ۵۴- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان مرکزی و کل کشور..... ۸۵

- جدول ۵۵- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان مرکزی و کل کشور ۸۶
- جدول ۵۶- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان مرکزی و کل کشور ۸۶
- جدول ۵۷- توزیع درصدی احساس امنیت در استان مرکزی و کل کشور ۸۷
- جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مرکزی و کل کشور ۸۷
- جدول ۵۹- میانگین سرمایه اجتماعی در استان مرکزی و کل کشور ۸۷
- جدول ۶۰- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۸۸
- جدول ۶۱- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۸۸
- جدول ۶۲- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی ۸۹
- جدول ۶۳- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر) ۸۹
- جدول ۶۴- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی ۹۰
- جدول ۶۵- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر) ۹۰
- جدول ۶۶- مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی ۹۱
- جدول ۶۷- سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر) ۹۱
- جدول ۶۸- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ۹۱
- جدول ۶۹- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ۹۲
- جدول ۷۰- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی ۹۳
- جدول ۷۱- مناطق کمتر توسعه یافته استان مرکزی ۹۵
- جدول ۷۲- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی) ۹۶
- جدول ۷۳- مناطق کم‌تر توسعه یافته استان مرکزی ۹۸
- جدول ۷۴- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان مرکزی ۱۰۱
- جدول ۷۵- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی ۱۰۵
- جدول ۷۶- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۰
- جدول ۷۷- تغییرات تعداد جمعیت استان مرکزی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۱
- جدول ۷۸- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی، در سال ۱۳۹۵ ۱۱۴
- جدول ۷۹- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مرکزی از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۱۵
- جدول ۸۰- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مرکزی با کشور ۱۱۷
- جدول ۸۱- درصد رشد سالانه جمعیت استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۱۸
- جدول ۸۲- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان مرکزی و کشور بر حسب گروه‌های عمده سنی ۱۲۴

- جدول ۸۳- نسبت جنسی جمعیت استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵..... ۱۲۷
- جدول ۸۴- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۲۹
- جدول ۸۵- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان مرکزی ۱۳۱
- جدول ۸۶- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۳۳
- جدول ۸۷- تعداد و توزیع درصد مهاجران وارد شده به استان مرکزی برحسب الگوی مهاجرت ۱۳۶
- جدول ۸۸- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۳۶
- جدول ۸۹- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۳۸
- جدول ۹۰- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان مرکزی به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ ۱۳۹
- جدول ۹۱- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان مرکزی، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵ ۱۴۰
- جدول ۹۲- آمار و اطلاعات بخش آموزش و پرورش استان مرکزی ۱۴۴
- جدول ۹۳- وضعیت نرخ باسوادی در استان مرکزی ۱۴۵
- جدول ۹۴- نمای کلی وضعیت استان مرکزی در مقایسه با کشور در سال ۹۸ ۱۵۰
- جدول ۹۵- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال) ۱۵۱
- جدول ۹۶- سهم ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن استان مرکزی از کشور ۱۵۲
- جدول ۹۷- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور ۱۵۳
- جدول ۹۸- سهم ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان استان مرکزی از کشور ۱۵۴
- جدول ۹۹- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور ۱۵۵
- جدول ۱۰۰- سهم استان مرکزی از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور ۱۵۶
- جدول ۱۰۱- ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان ۱۵۸
- جدول ۱۰۲- ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان ۱۵۹
- جدول ۱۰۳- ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان ۱۶۰
- جدول ۱۰۴- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان ۱۶۲
- جدول ۱۰۵- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۶۶
- جدول ۱۰۶- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۶۶
- جدول ۱۰۷- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ ۱۶۸
- جدول ۱۰۸- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان مرکزی ۱۷۱
- جدول ۱۰۹- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ ۱۷۳
- جدول ۱۱۰- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵ ۱۷۷

- جدول ۱۱۱- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور ۱۷۹.
- جدول ۱۱۲: میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲ ۱۸۵.
- جدول ۱۱۳- سهم مکانی شهرستان‌های استان مرکزی ۲۰۸.
- جدول ۱۱۴- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان مرکزی ۲۰۹.
- جدول ۱۱۵- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان ۲۰۹.
- جدول ۱۱۶- جاذبه‌های گردشگری استان مرکزی ۲۱۰.
- جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی ۲۱۵.
- جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی ۲۲۰.
- جدول ۱۱۹- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش ۲۲۱.
- جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش ۲۲۲.
- جدول ۱۲۱- مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۲۳.
- جدول ۱۲۲- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۲۴.
- جدول ۱۲۳- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست ۲۲۵.
- جدول ۱۲۴- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست ۲۲۶.
- جدول ۱۲۵- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی ۲۲۶.
- جدول ۱۲۶- شرح مسائل راهبردی استان مرکزی در عرصه اقتصادی ۲۲۷.
- جدول ۱۲۷- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه مرکزی ۲۲۸.
- جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان ۲۳۲.
- جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی ۲۳۴.
- جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان ۲۳۵.
- جدول ۱۳۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان ۲۳۶.
- جدول ۱۳۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان ۲۳۸.
- جدول ۱۳۳- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان مرکزی در محورهای مختلف ۲۴۲.

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱- گلپاد ایستگاه اراک ۵۴
- شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان مرکزی ۱۳۹۹ ۱۸۲
- شکل ۳- طرح یک کمربند- یک جاده ۱۹۶
- شکل ۴- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور ۱۹۷
- شکل ۵- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان مرکزی ۱۹۸
- شکل ۶- موقعیت راه آهن استان مرکزی در ارتباط با استان‌های همجوار ۱۹۹

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- میانگین بارش سالانه بلندمدت استان ۴۹
- نمودار ۲- میانگین سالانه بلند مدت دما در استان ۵۱
- نمودار ۳- مصرف آب‌های زیرزمینی در بخش‌های مختلف ۵۵
- نمودار ۴- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۱
- نمودار ۵- تغییرات تعداد جمعیت استان مرکزی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۲
- نمودار ۶- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان مرکزی، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۲
- نمودار ۷- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان مرکزی، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۱۳
- نمودار ۸- سهم (درصد) جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی از کل جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ ۱۱۴
- نمودار ۹- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مرکزی از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۱۶
- نمودار ۱۰- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان مرکزی با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵ ۱۱۷
- نمودار ۱۱- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان مرکزی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۹
- نمودار ۱۲- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مرکزی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۹
- نمودار ۱۳- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۶۵ ۱۲۰
- نمودار ۱۴- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۸۵ ۱۲۱
- نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۹۵ ۱۲۲
- نمودار ۱۶- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۲۵
- نمودار ۱۷- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۲۵
- نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۲۶
- نمودار ۱۹- روند تغییرات شاخص نسبت جنسی نقاط شهری و روستایی استان مرکزی، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۲۸
- نمودار ۲۰- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط شهری استان مرکزی و کشور، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۰
- نمودار ۲۱- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط روستایی استان مرکزی و کشور، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۰
- نمودار ۲۲- خالص مهاجرت استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۲
- نمودار ۲۳- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۳۴
- نمودار ۲۴- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۳۴

- نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قلیلی زنان مهاجر استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰..... ۱۳۵
- نمودار ۲۶- میزان باروری کل استان مرکزی و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶..... ۱۳۷
- نمودار ۲۷- وضعیت شهرستان‌های استان مرکزی از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی ۱۶۳
- نمودار ۲۸- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان..... ۱۶۷
- نمودار ۲۹- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵..... ۱۶۹
- نمودار ۳۰- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور..... ۱۷۷
- نمودار ۳۱- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان..... ۱۸۸

فهرست نقشه‌ها

- نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار ۴۱
- نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان مرکزی ۴۳
- نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان مرکزی ۴۵
- نقشه ۴- طبقات شیب استان مرکزی ۴۶
- نقشه ۵- اقلیم استان مرکزی ۴۸
- نقشه ۶- خطوط هم بارش استان مرکزی ۵۰
- نقشه ۷- خطوط هم دما استان مرکزی ۵۲
- نقشه ۸- موقعیت گسل‌های اصلی استان مرکزی ۶۵
- نقشه ۹- پهنه‌های خطر زلزله بر اساس استاندارد ۲۸۰۰ ۶۶
- نقشه ۱۰- مناطق حفاظت شده استان مرکزی ۶۸
- نقشه ۱۱- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان مرکزی ۱۷۴
- نقشه ۱۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان مرکزی ۱۸۰
- نقشه ۱۳- شبکه حمل و نقل استان مرکزی ۱۸۱

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

در سراسر تاریخ، نیل به کشوری آباد و پیشرفته که در آن اجتماعی کامل و سعادتمند، فرصت‌های عادلانه، شکوفایی استعدادها و تأمین نیازهای مادی و معنوی را میسر می‌سازد اصلی‌ترین دغدغه و نیرومندترین انگیزه تکاپوی اغلب ایرانیان بوده است. قریب به هفتاد سال است که این اندیشه، چهره تقریباً نظام‌مند به خود گرفته و در پرتو رهیافت‌های نوین مدیریت و برنامه‌ریزی، در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف دنبال می‌گردد. با این حال، هنوز کشوری که آرزومند آن هستیم شکل نگرفته و بسیاری از مسائل و مشکلات به قوت خود باقی است. مسائل اجتماعی-جمعیتی، مسائل فرهنگی، تمرکزگرایی، کم‌توجهی به اقتصاد فضا و نظام اقتصادی ضعیف، نابودی کارکردهای سامانه‌های طبیعی پشتیبان حیات، نظام سکونتگاهی نامتوازن و فقر و محرومیت و حاشیه‌نشینی تنها برخی از این مسائل و مشکلات است. شکی نیست که گذار از این وضعیت مستلزم انداختن طرحی نو تمرکز بر آبادانی و توسعه از نوعی دیگر است. آبادانی و پیشرفت در جهان به شدت پیچیده، رقابتی و فشرده، مستلزم، نگرش سیستمی و دگرسان ساز، هماهنگی اثرات فضایی سیاست‌های بخشی، فرایندهای باز ساخت فضایی-اقتصادی، ظرفیت‌سازی نهادی در میان ذینفعان، تدوین چشم‌اندازی جسورانه، مقیاس بندی مجدد و تمرکززدایی (که نیازمند فرم‌های نوین حکمروایی چند سطحی و شیوه‌های جدید یکپارچگی سیاست قلمروی است) است که از طریق تمرکز بر تنوع ویژگی‌های خاص مکان‌ها و روابط اجتماعی ویژه فضا، اهداف یکپارچگی و انسجام، مشارکت، کارآفرینی، نوآوری، رقابت‌پذیری، خلاقیت، حکمروایی شایسته و پایداری را برآورده سازد. در این راستا، این گزارش بر آن است که با بهره‌گیری از رویکردی راهبردی-فضایی سپارده و شناخت پتانسیل‌های اقتصادی و اجتماعی استان‌های کشور و برنامه‌ریزی بر مبنای آن بتواند گامی مهم در گذار از چالش‌ها و مسائل بردارد. این گزارش مشتمل بر پنج فصل است. بدین ترتیب که در فصل نخست به کلیات پرداخته شده و در فصل دوم و سوم محیط درونی و بیرونی استان بررسی و تحلیل می‌گردد. در فصل چهارم به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین و اولویت‌بندی می‌گردند.

۱-۲- بیان مسئله

استان مرکزی، سرزمین غارها و روستاهای کهن و دیار آفتاب با جمعیت یک میلیون و چهارصد هزار نفری (سهمی معادل ۱/۸ در کشور) در مساحتی بالغ بر ۲۹۱۲۶ کیلومترمربع (رتبه ۱۴ بین استان‌ها)، از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های بی‌ظنیری برای توسعه و پیشرفت برخوردار است. ظرفیت بالای استان در بخش صنعت و در بخش

توزيع و انتقال انرژی و سوخت، موقعیت ویژه استان در محورهای ریلی و کریدورهای فراملی فرصت منحصربه‌فردی را برای توسعه صنعت نفت و گاز و تبدیل استان به قطب صنعت و انرژی کشور فراهم ساخته است. موقعیت مناسب استان به دلیل نزدیکی و دسترسی مناسب به مراکز عمده جمعیت و بازارهای محصولات کشاورزی، وجود تنوع اقلیمی و توپوگرافی و امکان تولید انواع مختلف محصولات زراعی و باغی، وجود جاذبه‌های و آثار متنوع طبیعی برای توسعه گردشگری و تنوع اقلیمی زمینه مساعدی برای کشت انواع محصولات گرمسیری و سردسیری از دیگر توان‌های بالقوه برای گشودن مسیر توسعه استان است؛ اما با وجود این ظرفیت‌ها، استان به اندازه استحقاقی که دارد توسعه نیافته است.

نظام مدیریتی متفرق و چندپارچه، تفرق کارکردی، مدیریت ناکارآمد در بهره‌مندی از نزدیکی به تهران و تبدیل شدن آن به تهدید، مدیریت توسعه در استان را با مشکلات زیادی مواجه کرده است. افت شدید سطح ایستابی و کیفیت آب ریز زمینی دشت‌ها، استفاده غیرمجاز از آب‌های زیر زمینی، بالا بودن نرخ فرسایش خاک نسبت به میانگین جهانی در ۸۵۰۴۷ هکتار از اراضی استان و شتاب فزاینده عوامل مخرب و آلاینده منابع (آب، خاک و هوا)، استان مرکزی را با دشواری مواجه نموده است. ۸/۵ درصد از جمعیت استان مرکزی در مناطق محروم ساکن هستند و جمعیت حاشیه‌نشین شهر اراک از ۱۱۴,۷۳۵ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۱۳۰ تا ۱۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۴ (حدود ۱۰/۴۹ درصد از جمعیت) رسیده است. علاوه بر این، جمعیت حاشیه‌نشین شهر ساوه از ۱۸۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۲۱۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است. در نظام سکونتگاهی نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی و عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان راه توسعه استان در این عرصه را دشوار ساخته است. در این استان بخش کشاورزی رقم چندانی ندارد و بخش صنعت و سپس خدمات بیشترین سهم اشتغال در استان را به خود اختصاص داده‌اند. با وجود وضعیت مناسب استان از نظر شبکه ریلی و فرصت تبدیل استان به قطب صنعت و انرژی کشور زیرساخت‌های مربوطه به طور مطلوب گسترش پیدا نکرده است. در عرصه اجتماعی استان مرکزی شاهد چالش‌هایی چون افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی و کاهش میزان امنیت در استان، عدم توجه به آینده کشور توسط مردم و عدم مشارکت در امور مختلف و بی‌توجهی به مسائل اجتماعی و فرهنگی توسط مسئولین مواجه است.

با وجود این چالش‌ها و مسائل در استان مرکزی، گذشتن به دنبال رهیافت جهت عبور از وضع نامطلوب شاید یادآور این ضرب‌المثل باشد که تا ریشه در آب است امید ثمری هست. واضح است که گذار از این چالش‌ها و مشکلات مستلزم شناخت موشکافانه‌تر مسائل، تعیین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و در نهایت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام‌مند و ژرف‌اندیشانه است. بر این اساس گزارش حاضر بر آن است که با مطالعه و شناخت استان

مرکزی در ابعاد مختلف، مسائل راهبردی را شناسایی کرده و در نهایت راهبردها و سیاست‌هایی را در جهت توسعه و آبادانی ارائه دهد.

۱-۳- اهداف بنیادین سند

اهداف بنیادین یا به بیانی علمی‌تر، اهداف راهبردی به دنبال نیل به اهداف طرح راهبردی در مدت زمانی معین هستند و به عنوان پلی یا پله‌هایی برای تحقق چشم‌انداز و مأموریت‌های یک سازمان یا منطقه عمل می‌کنند. این سند می‌تواند افق زمانی ۲۰ ساله داشته باشد و هدف بنیادین آن پیشرفت و آبادانی جاوید و در برگیرنده استان‌های کشور است. در چارچوب این هدف اصلی، اهداف بنیادین زیر را نیز دنبال می‌کند:

- ایجاد چارچوب کلی عمل برای اقدام در جهت پیشرفت و آبادانی؛
- رونق و شکوفایی اقتصادی و ارتقای رقابت‌پذیری و کیفیت تولیدات داخلی؛
- ریشه‌کنی فقر و محرومیت و تأمین معیشت پایدار برای تمامی مردم؛
- شناخت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان‌های کشور و ایجاد توازن و سازگاری بین قابلیت‌ها و عملکردها؛
- جلوگیری از هدر رفت منابع و ایجاد توازن و کارآمدی در تخصیص منابع؛
- شناسایی مسائل راهبردی استان‌ها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی، کالبدی و مدیریتی؛
- مشخص ساختن کارآمدترین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرو محرک؛
- اولویت‌بندی برنامه‌های پیشرو محرک استان‌های کشور

۱-۴- مواد و روش‌ها

۱-۴-۱- روش تحقیق

پژوهش علمی، تحلیلی نظام‌مند، کنترل‌شده، تجربی و یا واکاوی انتقادی مفروضات، فرضیه‌ها و تکاپوی برای پاسخ‌دهی به سؤالاتی است که با بهره‌گیری از روش علمی منجر به توسعه تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌ها می‌گردد. با توجه به ماهیت و چارچوب میان رشته‌ای سند حاضر، به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و همچنین نیل به اهداف، روش تحقیق کمی و کیفی برگزیده شده است که در ادبیات جهانی به روش ترکیبی یا آمیخته مشهور است. اگرچه تعریف جامعی از این روش وجود ندارد؛ ولیکن می‌توان گفت که روش تحقیق ترکیبی، روشی است که در آن محقق عناصر رویکردهای تحقیق کمی و کیفی (برای نمونه استفاده از دیدگاه‌های کمی

و کیفی، جمع‌آوری داده، تحلیل) را برای درک ژرف‌تر و گسترده‌پدیده مورد نظر خود، ترکیب می‌کند (Johnson et al, 2007; Teddlie & Tashakkori, 2010). ترکیب روش‌ها شامل، جمع‌آوری، تحلیل، و یکپارچگی داده‌های کمی و کیفی در مطالعه‌ای تک یا چندمرحله‌ای است (Hanson et al, 2005). جانسون و آنوکبوزی (۲۰۰۴) و برایمن (۲۰۰۷) بعدها، اصل یکپارچگی روش تحقیق ترکیبی مطرح ساختند که به موجب آن بایستی برآیندهای تحقیق بایستی در نقطه‌ای یکپارچه گردند و فراتر از مجموع نتایج بخش‌های کمی و کیفی باشد (Bryman, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). در این سند در بند رویکرد راهبردی این عمل انجام می‌پذیرد.

دلیل استفاده از این نوع تحقیق، ویژگی کلیدی آن یعنی روش‌شناسی کثرت‌گرا و التقاط‌گرایی^۱ آن است که اغلب نتایج آن را برتر از رویکردهای تک‌روشی^۲ می‌سازد (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). روش ترکیبی نقشی برجسته در رسیدگی به مسائل پیچیده‌ای ایفا می‌کند که ماهیت و راه حل قطعی نداشته و تبیین سیاست مستلزم شناخت و آگاهی سیستم‌های چندگانه در کنش متقابل باهم است. این روش با رفع کاستی‌های رویکرد تک-روشی و با تکمیل دو روش کمی و کیفی، امکان پاسخگویی نیرومندتر سؤالات سند را فراهم می‌کند.

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در این سند، مطالعه موردی است. روش مطالعه موردی نظامی کران‌دار یا موردی را طی زمان و با جزئیات مورد بررسی قرار داده و از منابع داده‌ای مختلفی که در خصوص بستر وجود دارد استفاده می‌کند. این رویکرد از طریق به هم ربط دادن حقایق مختلف به یک مورد واحد، ویژگی یگانه‌ای به داده‌های مورد مطالعه می‌بخشد (Reinharz, 1992). علاوه بر این، فرصت تحلیل فشرده بسیاری از جزئیات ویژه‌ای که ممکن است با دیگر روش‌ها مورد غفلت واقع شود را فراهم می‌کند. از جمله اهداف اصلی رویکردهای مطالعه موردی به مشکلات می‌تواند تولید و آزمون یک فرضیه یا نظریه، تحلیل تغییرات در یک پدیده در طی زمان، یا برای تحلیل روابط بین بخش‌های یک پدیده باشد (Reinharz, 1992). مطالعه موردی این سند را استان‌های کشور تشکیل می‌دهند.

1- Methodological pluralism or eclecticism

2- Mono-method approach

۱-۴-۳- جمع آوری داده‌ها و منبع آن‌ها

در هر پژوهشی به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و آزمون فرضیات، جمع‌آوری داده صورت می‌گیرد. در روش تحقیق ترکیبی محققان به منظور پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌ها داده جمع‌آوری می‌کنند. رویه جمع‌آوری داده بایستی با نوع طرح تحقیق ترکیبی تطابق داشته باشد. توجه به اینکه در روش تحقیق ترکیبی هر دو داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردند. در این سند، جمع‌آوری داده به شکل ترتیبی^۳ بوده و در آن نوعی از داده‌ها پیش از داده‌های دیگر جمع‌آوری و تحلیل شده و سپس به عنوان ورودی مرحله بعد مورد استفاده قرار گرفته است. به بیانی، با داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده مستقل نبوده و با یکدیگر در ارتباط هستند. با توجه به ماهیت عنوان سند و همچنین روش تحقیق آن، بنابراین منبع داده‌ها چندگانه بوده و شامل اسنادی همچون طرح‌ها و برنامه‌های فرادست و موازی، مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌های علمی، قوانین و مقررات است.

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها

الف) کیفی

پژوهش کیفی شامل بهره‌گیری از داده‌های کیفی از قبیل مصاحبه، اسناد و مشاهده به منظور درک و شرح پدیده‌های اجتماعی- فضایی است. دغدغه اصلی محققین در انتخاب روش کیفی بهره‌گیری از اندیشه‌های پژوهشگران از مکاتب مختلف، توصیف فریه، پذیرش رهیافت انعطاف‌پذیر و التقاطی و پروراندن مفاهیم و نظریه‌ها بوده است. در این راستا، از روش‌های کیفی تحلیل محتوا و توصیفی استفاده شده است که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته شده است.

تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحقیق است که به منظور تحلیل داده‌های متنی بکار گرفته می‌شود. تحلیل محتوای کیفی از شمارش لغات فراتر رفته و با آزمون ژرف زبان به دنبال تولید دانش و درک پدیده مورد مطالعه (Weber, 1990) است. در این سند، از روش تحلیل محتوا کیفی به منظور تعیین وجود واژگان یا مفاهیم خاص در ادبیات جهانی و بنیان‌های فلسفی و نظری در ارتباط با سند استفاده شده است. منظور از متن یا

متون، فصول کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها و طرح‌ها است. به منظور انجام تحلیل محتوا، متون کد بندی شده، خردتر شده و دسته‌های قابل مدیریت در سطوح مختلف واژه، کلمه، جمله و موضوع تبدیل شده و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی⁴ تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل مفهومی بدین معناست که داده‌ها با بهره‌گیری از سیستم کدبندی کاهش یافته و بدین‌سان مشخص‌سازی واژگان یا الگوهایی که با سؤال تحقیق در ارتباط بوده‌اند، تسهیل گشته است.

تحلیل اسناد⁵

تحلیل اسناد فرآیند نظام‌مند بررسی و ارزیابی اسناد (هم پرینت شده و هم الکترونیکی) است. همانند دیگر روش‌های تحلیل در پژوهش کیفی، تحلیل اسناد مستلزم نیازمند این است که داده‌های به منظور آشکار ساختن معانی، درک و توسعه دانش تجربی آزمون شده و تفسیر شوند (Corbin & Strauss, 2008). در این سند، سطح توصیفی شامل توصیفات داده‌های کیفی و کمی بود. در خصوص داده‌های کیفی، توصیفات برگرفته از بازگویی و نقل قول متون و نوشته‌های نهایی بود. علاوه بر این، سطح توصیفی تحلیل همچنین شامل شرح ویژگی‌های اصلی داده‌ها، خلاصه‌سازی روش‌شناسی، منطق‌های تحلیل و نتایج مقالات، کتاب‌ها، طرح‌ها و غیره بود. به طور کلی تحلیل توصیفی موارد زیر را فراهم آورد:

- برآوردهای اولیه و خلاصه‌سازی، آرایش جداول و اشکال به منظور برآورد اهداف؛
- اطلاعاتی در خصوص پویایی‌ها و تغییرپذیری داده‌ها؛
- نشانه‌ها و الگوهای غیرمنتظره که بایستی در تحلیل‌های اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفت.

ب) کمی

تحقیق کمی، پژوهشی است که به تفسیر پدیده از طریق جمع‌آوری داده‌های عددی می‌پردازد؛ داده‌هایی که با استفاده از روش‌های ریاضی تحلیل می‌گردند (Creswell, 1994). روش‌های کمی مورد استفاده در این سند، آمارهای توصیفی و استنباطی، روش‌های کمی تحلیل جمعیتی و اقتصادی، روش‌های کمی تحلیل نظام سکونتگاهی و تحلیل‌های فضایی با بهره‌گیری از بسته نرم‌افزاری GIS بوده است. علاوه بر این از تحلیل SWOT، نیز استفاده شده است.

4- Conceptual analysis
5- Document analysis

فصل دوم

تحليل محیط بیرونی

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف

شکی نیست که یکی از مهمترین پیش شرط‌های موفقیت و تحقق پذیری یک سند، طرح یا برنامه، همسویی سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌های احتمالی آن با اسناد و طرح‌های فرادست می‌باشد. علاوه بر این، به هنگام تدوین طرح یا برنامه، آگاهی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران از اثرات فضایی طرح‌ها و برنامه‌های فرادست بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا که می‌تواند عدم قطعیت‌های برنامه‌ریزی را کاهش داده و توان برنامه ریز یا سیاست گذار را بر کنترل بر نظام فضایی و به تبع آن نیل به نظم در سیستم فضایی را افزایش دهد. سند توسعه اقتصادی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر همین اساس به مطالعه اسناد فرادست و سیاست‌های اصلی آن پرداخته شده است.

در سطح ملی مهم‌ترین اسناد توسعه‌ای که جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلان ملی را مشخص می‌سازد شامل سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۹۰، سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴، طرح کالبدی ملی ۱۳۷۰، قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، طرح پایه آمایش سرزمین ۱۳۷۷، ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیئت وزیران ۱۳۸۳ و ضوابط ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۴، سند ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۹، سند ملی توسعه استان مرکزی ۱۳۸۴، مسئله‌شناسی راهبردی در استان مرکزی - مرکز بررسی‌های استراتژیک ۱۳۹۵، برنامه آمایش استان مرکزی - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ۱۳۹۹ و سند توسعه استان مرکزی در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۳۹۵ است.

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ایلاتی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد توازن در استقرار جمعیت - ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی - جلوگیری از مهاجرت بی رویه به شهرهای بزرگ 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش عدم تعادل در نظام سکونت (پروژه نخست شهری) با توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مناطق - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تبدیل بخش نظام سکونتگاهی - جلوگیری از افزایش بی سواد و سطح مرگ و میر با سازوکارها و برنامه‌های مختلف - جلوگیری از افزایش بی عدالتی و نابرابری در شرایط زیست و فعالیت در پهنه سرزمینی در چارچوب محدودیت‌های اکولوژیکی - تسهیل مهاجرت‌های اجباری و تدوین برنامه‌ها و سازوکارهایی درخصوص ارتقای مهارت‌های آن‌ها و تأمین نیاز مسکن
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین - جستجوی منابعی جانشین و کاهش اتکاء به منابع نفتی - حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم - انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی - جلوگیری از موج مهاجرت‌های جوانان روستایی به مناطق شهری و به تبع آن بروز مشکلات اجتماعی و زیست محیطی در شهرهای بزرگ 	<ul style="list-style-type: none"> - ترغیب توسعه مناطق روستایی و کمتر توسعه یافته و جلوگیری از افزایش نابرابری‌ها - متنوع سازی اقتصاد روستایی و حمایت کارآفرینی‌ها در شهرهای کوچک و نقاط روستایی - ایجاد توازن در پراکنش فضایی جمعیت در استان با توجه به ظرفیت‌های زیستی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی به منظور جذب مهاجرت‌های اجباری و جلوگیری از مهاجرت‌های مستقیم از روستاها به شهرهای بزرگ - حمایت و توسعه بخش خصوصی با سازوکارهای مختلف - حمایت و تشویق اقتصاد دانش بنیان و تولیدات صنعتی
ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پراکنش کشور - ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین - حمایت از اقتصاد مناطق مهاجر فرست - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش مهاجرت‌ها و تمرکز آن در کلانشهرها از طریق دگرگونی ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و جذب سرمایه‌ها و توسعه اقتصاد دانش بنیان در نواحی دیگر - افزایش نرخ رشد جمعیت استان با برنامه‌ها و سازوکارهای مختلف (نرخ رشد ۱ درصدی) - توسعه فرصت‌های شغلی و جذب نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجر فرست
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تعادل بخشی به توزیع جمعیت متناسب با توزیع منابع و فعالیت - ایجاد تعادل در ساختار و ویژگی‌های جمعیت - هدایت هدفمند مهاجرت در تناسب با برنامه‌های توسعه پایدار - تشویق و بازدارندگی به منظور کنترل و هدایت نرخ رشد جمعیت 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تعادل در نظام فضایی سکونت با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها - جلوگیری از افزایش میانگین سن ازدواج با برنامه‌های مختلف - مدیریت نرخ باروری و افزایش ولادت برای نایل به نسبت جانشینی و سلامت - کاهش نرخ مرگ و میر و طلاق در استان

سند/ طرح	سال	راهبردها/ سیاست	حکم/ الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
		<ul style="list-style-type: none"> - تمرکززدایی از نقاط دارای تمرکز بیشتر جمعیت به ویژه کلاشوها 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تعادل در نسبت جنسی استان - جلوگیری از افزایش بیشتر نرخ سالمندی - حمایت و تشویق کار آفرینی و سرمایه گذاری در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - کاهش نرخ بیکاری و حمایت از اشتغال جوانان - توسعه گزینه‌های مسکن جوانان بویژه در شهرهای کوچک و میانی
<p>صوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین</p>	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> - توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - ایجاد زمینه‌های لازم برای استقرار جمعیت در نواحی مستعد - مهار و کنترل رشد جمعیت در مناطق کلاشهری - ساماندهی و هدایت هدفمند جریان‌های مهاجرت 	<ul style="list-style-type: none"> - برقراری توازن در توزیع جمعیت با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی و توان مناطق - حمایت و افزایش سرمایه گذاری در صنعت و خدمات عمومی در نواحی کمتر توسعه یافته - جلوگیری با کاهش شتاب تمرکز جمعیت در شهر پندار عباس با سازوکارهای مختلف با نگرشی منطقه‌ای و سیستمی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی استان بویژه در عرصه‌های اقتصادی - حمایت، تشویق و رونق بخشی به اقتصاد مناطق دؤستانی
<p>مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستیزان</p>	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - تسهیل مهاجرت از طریق کاهش فواصل مهاجرت و جذب مهاجران روستایی در مناطق جذب نزدیک - کاهش رشد منفرکز بزرگترین شهرها و هدایت بخشی از جمعیت آن‌ها به سمت شهرهای ماهواره‌ای - تقویت شهرهای کوچک و میانی به عنوان قطب خدمات رسان به نواحی روستایی - تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت از مناطق روستایی 	<ul style="list-style-type: none"> - رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی بویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) - ترغیب خوداتکالی اقتصادی - اجتماعی شهرهای اقماری - حمایت از طرح‌های مسکن اجتماعی در شهرهای کوچک و میانی بویژه برای نسل‌های جوان - ایجاد مراکز تسهیل گر جذب مهاجران در شهرهای میانی و کوچک
<p>طرح کالبدی - وزارت مسکن و شهرسازی</p>	۱۳۷۵	<ul style="list-style-type: none"> - عدم احداث شهرهای جدید - جلوگیری از تمرکز جمعیت و فعالیت در چند شهر بزرگ - گسترش شهرها در زمین‌های با قابلیت سکونت - جلوگیری از تخریب زمین از طریق طرح ریزی یکپارچه و با دقت گسترش شهری و صنعتی - تهیه طرح‌های تفصیلی منطقه‌ای و محلی برای منطقه ساحلی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از پراکنده‌روی شهرها و مناطق روستایی و توسعه درون افزا و فشرده این مناطق - تقویت شهرهای میانی و کوچک به عنوان تبدیل بخش‌های نظام سکونتگاهی و به منظور جذب مازاد جمعیت در مناطق روستایی - توسعه فشرده و درون افزا در مناطق صنعتی موجود و اجتناب از ایجاد مناطق جدید در نواحی حاصلخیز - اجتناب از ایجاد وساخت شهرهای جدید؛ - افزایش تراکم شهری (بیش از ۱۰۰ نفر در هکتار)
<p>سند ملی توسعه فرایضی: ساماندهی</p>	۱۳۸۵	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تعادل در توزیع جمعیت و فعالیت، متناسب با منابع، توان محیطی 	<ul style="list-style-type: none"> - حمایت و رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی بویژه در عرصه خدمات عمومی و

سند/ طرح	سال	راهبردها/ سیاست	حکم الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سواحل کشور - سازمان مدیریت و برنامه ریزی		<ul style="list-style-type: none"> - قانونمند کردن شیوه بهره برداری، استقرار فعالیت و جمعیت در مناطق ساحلی - جلوگیری از گسترش بی رویه شهرها نواحی ساحلی 	<ul style="list-style-type: none"> - اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی - توسعه سکونت و فعالیت قانونمند و باضابطه در نواحی ساحلی - جلوگیری از تخریب سواحل ارزشمند، بواسطه ساخت و سازها - ایجاد محدودیت‌های محیط زیستی به منظور حفظ منابع حساس اکولوژیکی در سواحل - استفاده از ظرفیت‌های ساحلی
		<ul style="list-style-type: none"> - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاههای غیررسمی و توزیع مهاجرت معکوس - توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی - برنامه ریزی برای مدیریت و توزیع مناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - زمین‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش میانگین سن ازدواج - زمین‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (TFR) به حداقل ۲/۵ فرزند به ازای هر زن - پشتیبانی و حمایت از توزیع ازدواج موفق، پایدار و آسان - ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز - تبدیل بخش نظام سکونتگاهی - سرمایه گذاری و ایجاد اشتغال مولد برپایه در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه یافته - حمایت از طرح های کار آفرین در مناطق روستایی - ارائه مشوقها (معافیت‌های مالیاتی، زمین ارزان قیمت، اعتبارات کم بهره و...) به جوانان تحصیل کرده به منظور کار آفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه یافته با توجه به سلسله مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان برپایه در مناطق کمتر توسعه یافته و شهرهای کوچک و میانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت برپایه در مناطق کمتر توسعه یافته - جلوگیری از سوداگری و بورس بازی زمین و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد
برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵		

جدول ۲- راهبردها/سیاستها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد

سند/نوع	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء بهره‌وری نیروی کار - ارتقای کارآیی و بازدهی اقتصادی - تسهیل روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور - حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها و منابع طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تورم نیروی انسانی در بخش‌ها - تقسیم کار منطقه‌ای در استان یا توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - اصلاح و تکمیل زنجیره‌های تولید صنعتی - ایجاد کار کردها و جریان‌های مکمل‌گر در استان پروژه در شهر منطقه‌ها و شهرک‌های صنعتی - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تمهید کاری - ایجاد هماهنگی بین استعدادهای تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین آن از محل درآمدهای مالیاتی - تنظیم سیاستهای پولی، مالی و ارزی - ارتقاء ظرفیت و توانمندسازی بخش تعاونی - توانمندسازی بخشهای خصوصی و تعاونی - ارتقاء بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بیمه‌ای کشور - هم‌انزایی و گسترش فعالیتهای اقتصادی در زمینه‌های دارای مزیت نسبی - ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری - افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید در بخش کشاورزی - ایجاد رقابت پذیری در کالاها و خدمات کشور - متنوع‌سازی اقتصاد - رشد بهره‌وری عوامل تولید - پشتیبانی از کار آفرینی، نوآوری و استعدادهای نخبه و پژوهشی - تأمین امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی - مهار تورم و افزایش قدرت خرید گروه‌های کم درآمد و محروم - حرکت در جهت تبدیل درآمد نفت و گاز به دارایی‌های مولد 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از گرایش تعاونی‌ها به ارائه خدمات و ارائه مشوق و حمایت از تعاونی‌های فعال در بهره‌برداري بهینه از منابع - ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندسازی تعاونی‌ها - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - جلوگیری از افزایش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی - تنوع بخشی به اقتصاد استان - حمایت از کار آفرینی و سرمایه‌گذاری در بخش صنایع کاربر پروژه در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - جلوگیری یا کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - جلوگیری از افزایش اندازه بخش اجرایی و حذف دستگاه‌های موازی به منظور کاهش هزینه‌های عمومی استان - بهره‌گیری از فناوری‌های نوین به منظور ارتقای بازار سرمایه استان - حمایت و توانمندسازی بخش‌های تعاونی در استان - حمایت و ترغیب سرمایه‌گذاری در بخش‌های دارای مزیت رقابتی استان - کاهش هزینه‌های غیر ضروری سازمان‌های اجرایی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و حمایت از نظام غذایی پایدار - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی بخش‌های دارای مزیت نسبی و رقابتی - ترغیب و حمایت از صادرات محصولات استان - واکارایی تأمین زیرساخت‌های اقتصادی به بخش خصوصی همگرا، هم‌افزا، مستقر، متعهد و آینده‌نگر

سند/ طرح	سال	راهبر دانیسیاست	حکم/ الزامات در محور اقتصاد
			<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به بودجه‌های عمومی و افزایش نقش بخش خصوصی - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد اقتصاد استان - پرهیز از واردات کالاهای غیر ضروری به استان - تغییر فرآیندهای تولید سنتی به تولید مدرن و دانش بنیان - سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات مدرن تر و کارآمدتر و منابع انسانی - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - خصوصی سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - توسعه فعالیت گردشگری در استان - استفاده درست از نیروی انسانی
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومی - حضرت آیت‌الله خامنه‌ای	۱۳۹۲	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی - پیشسازی اقتصاد دانش بنیان و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان - ارتقای بهره‌وری در اقتصاد - سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف - افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی - تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی - اصلاح و تقویت هم‌جانبه‌ی نظام مالی کشور - حمایت همه‌جانبه‌دهنده از صادرات کالاها - افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد - توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور - افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز - افزایش سهم درآمد‌های مالیاتی - تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی - افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن 	<ul style="list-style-type: none"> - ترغیب سرمایه‌گذاری و تخصیص بیشتر اعتبارات به بخش‌های داری مزیت نسبی و رقابتی در استان - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد در استان - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع دانش بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیونکتورلوزی، بهداشت و درمان، هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان - ارتقای معیار دانشکار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - تنوع بخشی به اقتصاد استان از جمله توسعه گردشگری - افزایش سهم همکاری در تحقیقات کاربردی بین صنعت و دانشگاه - تجاری‌سازی و بازاریابی دانش در استان - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تهدید کاری - جلوگیری از ناهماهنگی بین استعدادهای و تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت - افزایش بهره‌وری در عوامل تولید آب، زمین، نیروی کار و غیره

سند/ طرح	سال	راهبردها/ سیاست
		<p>حکم/ الزامات در محور اقتصاد</p> <ul style="list-style-type: none"> - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - حمایت از نظام غذایی استان و جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی - حمایت از نقش آفرینی بخش خصوصی و نهادهای مردمی در عرصه اقتصادی - خصوصی سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - برپه‌ریز از واردات کالاها/ غیر ضروری به استان و حمایت از صادرات - حمایت و ترغیب کار آفرینی بزرگ در شهرهای کوچک و متوسط و مناطق روستایی
		<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تقویت خدمات و زیرساخت‌های بنادر و محدوده پست‌خانه‌ای بنادر - جلوگیری و کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - تقسیم کار منطقه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - ایجاد انطباق بین ویژگی‌های استان (از نظر اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و موقعیتی) و نقش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی - تولید کالاها و محصولات و ارائه خدمات بر اساس تقاضای محلی و منطقه‌ای و مزیت رقابتی و نسبی - توسعه گردشگری پایدار و اجتماع محور - نیازسنجی کالاها و خدمات مورد نیاز محلی و منطقه‌ای بویژه در عرصه دریایی - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع و خدمات دانش بنیان همچون صنایع فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان و هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان - ارتقای معیار دانشکار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - افزایش بهره‌وری در عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی - مطالعه و امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از منابع نفت و گاز منطقه - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - امکان‌سنجی در خصوص توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط زیستی و با توجه مزیت‌های
		<ul style="list-style-type: none"> - تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع و معدنی با توجه به مزیت‌های نسبی کشور - توسعه صنایع تولید کالاها/ مورد نیاز کشور/ های منطقه - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی - باز تعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگی‌های مناطق کشور - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای - تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک - توسعه بهره‌برداری از قابلیت‌های معدنی کشور - افزایش ظرفیت‌های اکتشاف و بهره‌برداری از ذخایر عظیم نفت و گاز - توسعه صنایع پشتیبان حمل و نقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن سازی، تجهیزات راه آهن و صنایع حمل و نقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد - تأکید بر توسعه فعالیت‌های صنعتی مبتنی بر نفت و گاز در مناطق مواجه با محدودیت‌هایی برای توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه یافته غرب کشور
ضوابط ملی آمایش سرزمین محسوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	

سند/نوع طرح	سال	راهبردها/سیاست
مطالعات آمایش سوزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های - رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های - رعایت ملاحظات محیط زیستی در استقرار صنایع - ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات مورد نیاز در مراکز تولید، نگهداری و توزیع کالا - ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور - حفظ محیط زیست در راستای توسعه اکوتوریسم - جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تسهیلات و تجهیزات گردشگری - تشویق و حمایت از ایجاد تأسیسات اقامتی و تفریحگاهی - تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی - افزایش کیفیت محصولات کشاورزی و خدمات پشتیبان تولید - طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید - ایجاد مجتمع‌های دامپروی صنعتی و نیمه صنعتی - بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور - ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی - محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فراوری شده و صنعتی - توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیره‌های تولید
ضوابط ملی آمایش	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> - رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های - رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های - رعایت ملاحظات محیط زیستی در استقرار صنایع - ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات مورد نیاز در مراکز تولید، نگهداری و توزیع کالا - ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور - حفظ محیط زیست در راستای توسعه اکوتوریسم - جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تسهیلات و تجهیزات گردشگری - تشویق و حمایت از ایجاد تأسیسات اقامتی و تفریحگاهی - تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی - افزایش کیفیت محصولات کشاورزی و خدمات پشتیبان تولید - طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید - ایجاد مجتمع‌های دامپروی صنعتی و نیمه صنعتی - بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور - ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی - محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فراوری شده و صنعتی - توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیره‌های تولید
حکم/الزامات در محور اقتصاد	رقابتی و نسبی	<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از استقرار صنایع صادراتی در مناطق دور از کریدورهای اصلی - اولویت دهی به توسعه راه‌های متصل شونده به کریدورهای اصلی - توسعه صنایع صادراتی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی آستارا و بندر انزلی - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و موسسات ارائه‌دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرگانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری پویزه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - ترغیب و توسعه شیوه‌های نوین بازاریابی به منظور جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی - ایجاد امکانات و خدمات متنوع گردشگری در نواحی حساس اکوتوریکی - افزایش ظرفیت‌های نادر استان - اجتناب از استخدام نیروی کار غیر متخصص در بخش صنعت و معدن - اجتناب از توسعه صنایع در زمین‌های حاصلخیز و مناطق حساس اکولوژیکی - مدرنیزاسیون و بهره‌گیری از شیوه‌های نوین در بخش کشاورزی - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - ایجاد و توسعه خدمات پشتیبان تولید در مجاورت شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان یا در شهرهای نزدیک به آن‌ها - جلوگیری از حرکت سرمایه‌ها به سوی اقتصاد غیر مولد با سازوکارهای مختلف - تقویت پهنه‌های پیش‌بخشی در صنایع استان و افزایش مکمل‌گری و سبزی‌ری - جلوگیری از افزایش جمعیت و فعالیت‌ها در مکان‌های فاقد توان اکولوژیکی

سند/نوع	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
<p>سرزمین محصول هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین</p>		<p>آن</p> <ul style="list-style-type: none"> - تخصصی کردن عملکرد اقتصادی بر اساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی به منظور تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه ای و یکپارچگی ملی - توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - اولویت برداشت از میادین مشترک نفت و گاز با مرزهای شمالی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی - سازماندهی بخش کشاورزی در پهنه سرزمین - تدوین الگوی کشت بهینه در دشت‌ها - محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا - ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت و صنعت متناسب با قابلیت‌ها - ساماندهی روابط بین بخش کشاورزی و صنعت - توسعه پرورش و صید آبزیان در آب‌های دور و سرزمینی - شناسایی و ایجاد خوشه‌های صنعتی با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و تکمیل زنجیره ارزش - توسعه صنایع دریایی و تعمیر و خدمات وسایط حمل و نقل دریایی در جوار بادر اصلی - ساماندهی مجتمع‌های صنعتی مهم از شهرک‌ها و نواحی صنعتی - توسعه و ساماندهی مجدد فعالیت‌های صنعتی پایه و آب بر - توسعه صنایع تولید کننده کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه - استقرار صنایع فرآوری اولیه منابع معدنی در جوار ذخائر معدنی - توسعه صنایع مبتنی بر فناوری‌های نوین و برتر - ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جدید در پهنه سرزمین - سیاست و استفاده از ظرفیت‌ها و جاذبه‌ها به منظور رونق گردشگری - عدم استقرار صنایع پرخطر در محدوده سکونتگاه‌ها و رعایت حریم‌های ایمنی و امنیتی - توسعه فعالیت‌های پارک‌ها، مراکز رشد، کریدورهای علم و فن آوری و مراکز توسعه 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از استفاده ناکارآمد از منابع اقتصادی - جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و انسانی گردشگری - جلوگیری و کاهش فعالیت‌های اقتصادی فاقد مزیت نسبی و رقابتی - امکان‌سنجی در خصوص بهبود داری از صنایع نفت و گاز و توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط زیستی و با توجه به مزیت‌های رقابتی و نسبی - طبع کامل خام فروشی محصولات استان و ایجاد زنجیره ی ارزش افزوده محصولات - انعقاد قراردادهای و فراهم‌نامه‌های همکاری با سایر مناطق و نهادهای دولتی و مردم‌نهاد داخلی و خارجی در مناطق ویژه و آزاد - بازاریابی و تبلیغات گسترده به منظور جذب سرمایه گذاران در مناطق آزاد و ویژه استان - جلوگیری از کشت و پرورش محصولات فاقد مزیت در استان - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ارائه مشورها و حمایت از ساخت، تولید، تعمیر و نگهداری انواع تجهیزات - شناورهای سطحی، زیرسطحی، اترسطحی و صنایع فراساحلی بویژه در نزدیکی بادر و مناطق آزاد - حمایت از کارگاه‌ها و تولیدکنندگان مرتبط با صنایع دریایی کشور - حمایت از مشاغل ایجاد شده حاصل از طرح‌های فن آورانه و دانش بنیان در صنعت دریایی - هدایت اعتبارات به سوی طرح‌های کارآفرینی و خود اشتغالی دریایی - افزایش تسهیلات سرمایه در گردش تولیدکنندگان، سازندگان و شرکت‌های خدماتی فعال در صنایع دریایی - جلوگیری از توسعه صنایع در مراکز حساس و رعایت حریم‌های ایمنی - شناسایی تقاضای کالاهای و محصولات در منطقه و تلاش برای بر آورد آنها بر اساس مزایای نسبی و رقابتی - تکمیل زنجیره تولید و حلقه‌های ارزش افزوده بخش معادن استان - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی صنایع با فناوری برتر

سند/نوع طرح	سال	واحد/سازمان	حکم/الزامات در محور اقتصاد
مطالعه استراتژی درازدت طرح آمایش سروزمین - مهندسان مشاور ستپان	۱۳۵۵	ICT	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه تعاون در روستاها از طریق تعاون‌های خدماتی و اتحادیه‌های تولیدی - تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی - حمایت از بهره‌بردارانهای کوچک خانوادگی و بالا بردن کارایی آنها - استقرار واحدهای تولیدی کوچک در محیط‌های روستایی - تسهیل توسعه فعالیت‌ها و مشاغل مستقل از بخش اول در محیط روستایی و شهرهای کوچک - ایجاد موسسات اعتباری در محیط روستایی و وسالیدن محصولات به بازار - آرایش گسترده تر صنایع نوین - توسعه فعالیت‌های نوین در شهرها متوسط - استفاده از توان گردشگری شهرهای کوچک و توسعه صنایع کوچک - کنترل دقیق برون‌ریخته‌های صنعتی و شهری در تمامی کرانه‌های دریای خزر
طرح کابرد ملی - وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵		<ul style="list-style-type: none"> - به حداقل رساندن هزینه‌های توسعه شهری از طریق سازگاری با اقلیم، توسعه درون افزا، مکانیابی مناسب - خلق سلسله مراتب مناسب به منظور جلوگیری از تمرکز فعالیت و جمعیت در چند نقطه - توان کم و نسبتاً کم توسعه صنعتی در نوار ساحلی خزر
برنامه توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵		<ul style="list-style-type: none"> - جذب شرکتهای معتبر جهانی و منطقه‌ای در زمینه تولید داخلی - حمایت حقوقی، مالی و نهادی لازم برای توسعه دانش و پیشرفت فناوری و نوآوری - تجهیز منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاری - همچنین قطع وابستگی بودجه به نفت تا پایان اجرای قانون برنامه ششم - افزایش و یا دریافت عوارض آلاینده‌گی و عوارض ارزش افزوده گاز طبیعی و عوارض شماره گذاری خودروها - عملیاتی کردن رویکرد تمرکز زدایی و اثربخشی مدیریت اجرایی در مراکز
			<ul style="list-style-type: none"> - علم ایجاد شهرهای جدید و توسعه فشرده و درون افزای نقاط سکونتگاهی موجود - تجهیز و خدمات‌رسانی و نقش دهی مکمل به نقاط شهری کوچک و متوسط به عنوان مراکز رشد تعادل‌بخش - کنترل و محدود سازی تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس - ایجاد مناطق شهری (Urban region) مکمل گر و منسجم در سطح استان - جلوگیری از توسعه بی‌برنامه فعالیت و سکونت در نوار ساحلی استان - بازاریابی گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران و شرکت‌های معتبر جهانی در مناطق آزاد و ویژه استان - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و موسسات ارائه‌دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان

سند طرح	سال	راهبردها سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
<p>طرح جامع گردشگری سازمان ملی - ابوتکریدی</p>	<p>۱۳۸۰</p>	<p>استانها و جهت زمینه‌سازی، تعادل‌بخشی، توازن و آمایش سرزمینی - گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها) - افزایش سهم تعاون در اقتصاد به بیست و پنج درصد - تأمین امنیت غذایی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی - توسعه کشاورزی خانگی، توسعه کشت نشایی، به‌نژادی و به‌زراعی - مصرف بهینه سبوم، دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کود آلی (کمپوست) - توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زیستی (ارگانیک) - ممنوعیت هرگونه رهاسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات تراریخته - حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ایجاد ردیف مستقل پرداخت خسارت به بیمه‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی - ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیرهای ارزش، صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی - ایجاد خوشه‌های صادراتی، نشانهای تجاری و اختصاص مشوق‌های صادراتی به صادرات محصولات کشاورزی - افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها - ایجاد شورای معادن در هر استان - منع هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از بهره‌برداری با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی - تکمیل زیربنای و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن</p>	<p>- اجتناب از خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری پروژه در بخش معادن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - جلوگیری از یا کنترل و محدودسازی فعالیت صنایع آلاینده و اخذ ترابری و مالیات - جلوگیری از تمرکزگرایی مدیریتی در استان و تمرکززدایی تدریجی در کنار ایجاد ظرفیت‌های نهادی - حمایت و ترغیب تعاونی‌های تولیدی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و توسعه کشاورزی با رعایت ملاحظات محیط زیستی و مزیت‌های قایمی - جلوگیری از استفاده بیش از حد از سموم و کودهای شیمیایی - ترغیب و حمایت از تولید کودهای ارگانیک - حمایت و ارائه مشوق و اعتبارات به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی پروژه در شهرهای کوچک و متوسط - جلوگیری یا کنترل فعالیت‌های معدنی آلاینده - جلوگیری از خام‌فروشی مواد معدنی و تأمین خدمات و زیرساخت‌های مورد نیاز معادن و تکمیل زنجیره‌های ارزش - افزایش آگاهی‌های محیط زیستی و شغلی کشاورزان استان - ترغیب و گسترش بیمه محصولات کشاورزی - افزایش توانمندی، رقابت‌پذیری و صادرات کالاها و خدمات تولیدی</p>
<p>توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی</p> <p>توسعه بازار گلدران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی</p> <p>توسعه محصولات گردشگری</p>		<p>توسعه بازارهای مرزی به منظور جذب گردشگر</p> <p>جلوگیری از سفرهای کوتاه مدت با افزایش بازار گلدران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی</p> <p>حمایت از طرح‌های ترکیب کننده گردشگری و تجارت</p>	

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	وجه‌نگردی
سند ملی توسعه استان مرکزی	۱۳۸۴	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و گسترش صنایع جدید با تأکید بر ایجاد خوشه‌های صنعتی و گسترش پیمانکاران‌های جزء و مرتبط با صنایع موجود و اجتناب از گسترش صنایع آب بر - تقویت شهرک‌ها و نواحی صنعتی و ایجاد پارک‌های علمی و فن آوری و سالماندگی مجتمع‌ها و مراکز صنعتی غیربرنامهریزی شده - افزایش راندمان آبیاری و ترویج روش‌های جدید آبیاری و افزایش سطح مکانیزاسیون در فعالیت‌های کشاورزی - سالم‌سازی آب شرب مصرفی به ویژه در شهرهای اراک و ساوه - گسترش الگوی کشت تخصصی در مناطق خاص و فشرده‌سازی کشت و تجاری نمودن آن با توجه به محدودیت آب و تراز منفی سفره‌ها و گسترش عملیات یکپارچه‌سازی اراضی - گسترش و ترویج فعالیت‌های تولید گل و گیاهان زینتی و دارویی به روش‌های نوین با تأکید بر کانون‌های تولیدی مستعد - تغییر شیوه دامداری به سمت پرورش دام سنگین صنعتی و ترویج پرورش انواع طیور و توسعه آبرزی پروری - توسعه صنایع ماشین‌آلات و تجهیزات، باین دست‌های پزشکی، غذایی و تبدیلی کشاورزی و توسعه فعالیت‌های اکتشافی و استخراج معادن و فرآوری مواد معدنی - حفظ تعادل اکوسیستم‌های طبیعی و رعایت و تأمین استانداردهای زیست محیطی در کانون‌های شهری و صنعتی استان به ویژه کانون‌های صنعتی اراک و ساوه - تقویت و گسترش تأسیسات بخش بازرگانی و فعالیت‌های گمرکی - سالماندگی و توسعه کمی و کیفی آموزش (عالی و عمومی) و ارتقاء شاخص‌های آموزشی و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات - توسعه کمی و کیفی مراکز پژوهشی و تحقیقاتی و ارتقاء شاخص‌های پژوهشی 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه بازارهای علاقمند به سفره‌های دریایی - افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی - ایجاد اقیانوس‌های ارزان قیمت متنوع و پراکنده توسط افراد بومی - ایجاد شهرک‌های صنعتی جهت سبب‌زری در صنایع نوین و توسعه صنایع دانش‌بنیان - ایجاد زیرساخت‌های لازم جهت توسعه پارک‌های علمی و فن آوری - ترویج روش‌های جدید آبیاری و افزایش سطح مکانیزاسیون با کمک‌های بلاعوض دولت - توسعه استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های تصفیه ککنده آب با فناوری نانو در استان - ارائه الگوی کشت تخصصی و افزایش بهره‌وری در آن - مکانیابی برای تولید گل و گیاهان زینتی و دارویی و ایجاد زیرساخت برای استفاده از آب خاکستری برای آبیاری آن - حمایت دولت برای تجهیز و تبدیل دامپروری و پرورش آبرزی به سبک سنتی به صنعتی - توسعه صنایع ماشین‌آلات کشاورزی، صنعتی و استخراج معادن با کمک مالی بلاعوض دولت - توجه به توان اکولوژیک و ردیابی اکولوژیک در فعالیت‌های انسانی موجود در منطقه - شبکه‌سازی و توسعه زیرساخت‌های بازرگانی و گمرکی - ایجاد پیوند بین دانشگاه و پژوهش‌ها با صنعت و کشاورزی و ارتباطات نوین - ایجاد پژوهشکده‌های غیرتجاری یا رویکرد سنجش سطح شاخص‌ها - تشویق بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری با تأکید بر محور سیاسی، محلات، خمین، شازند - ایجاد وضعیت اشتغال همه‌شمول برای رفع فقر و ارتقاء سطح زندگی مردم استان

حکم/اوامرات در محور اقتصاد	سند/طرح
<p>رفع سختگیری ها و موانع قانونی در دریافت تسهیلات برای کارگاه های تولیدی</p> <p>- تصویب قوانین کمیکی برای نجات برخی تجارت ها از ورشکستگی</p> <p>- استفاده از مرکز خدمات سرمایه گذاری استان جهت جذب سرمایه گذار</p> <p>- ایجاد زیرساخت های تکنولوژی و فناوری نوین جهت تسهیل در فرآیند سرمایه گذاری در استان از زمان ثبت نام تا صدور مجوز و پیگیری آن توسط سرمایه گذار</p> <p>- ارائه الگوی بهینه پخشایش صنایع جهت جلوگیری از آسیب و خطرات شکست برای صنایع</p> <p>- ورود و دخالت دولت برای جذب منابع شرکت های فعال استان</p> <p>- تأسیس پژوهشگاه ها با محوریت مطالعه درباره صنایع</p> <p>- ایجاد زیرساخت های لازم جهت تشکیل بانک اطلاعاتی درباره مواد اولیه موجود</p> <p>- برقراری پیوند بین دانشگاه و صنایع</p> <p>- توجه به پروژه های توانسنجی صنایع استان از جمله مطالب موجود در آمایش استانی</p> <p>- برنسان سازی گردشگری غذایی، صنایع دستی</p> <p>- تدوین پروژه های نگهداری و تقویت ابنیه آثار باستانی</p> <p>- تلاش در جهت رفع قوانین مانع توسعه و تشکیل کارگروه شفاف سازی درباره قوانین</p>	<p>توسعه زیرساخت های گردشگری و تجهیز کارخان های سیاحتی، تفریحی در عرصه های گردشگری استان با تأکید بر محور سیاحتی - تفریحی دلچسبان، محلات، خمین - شازند</p> <p>- ایجاد سازو کارهای لازم و حمایت از افزایش بهره وری در بخش های اقتصادی و عوامل تولید</p> <p>- ریشه کنی فقر شدید و گرسنگی و بهره مندی همگانی از مواهب توسعه اقتصادی و اجتماعی</p> <p>- حمایت مؤثر از تشکیل و توسعه تعاونی ها و ایجاد و گسترش شهرک ها و مجتمع های تعاونی</p>
<p>تأسیس مرکز خدمات سرمایه گذاری استان با کارگروه های مشکل ساز بازاریابی، بیمه، تسهیلات، مشورق های مالیاتی و مشاوره</p> <p>- الکترونیکی نمودن و تسهیل امور فرآیند سرمایه گذاری در استان از زمان ثبت نام تا صدور مجوز و پیگیری آن توسط سرمایه گذار</p> <p>- راه اندازی کلینیک های آسیب شناسی صنایع جهت خورنده های صنعتی و تداوم آموزش های استاندارد و زیست محیطی صنایع واحد های خورنده و رفع مشکل کمبود نقدینگی با تثبیت شبکه های خرید و فروش انبوه در خورنده</p> <p>- جذب منابع شرکت های فعال استان، از طریق الزام قانونی و با ایجاد مشورق های استانی، به منظور تقویت منابع بانکی استان</p> <p>- تقویت بخش تحقیق و توسعه در صنایع، از طریق ارائه آموزش های لازم به صنایع پیرامون اهمیت این بخش و ایجاد معافیت ها و یا اعطای یارانه های مختلف در این زمینه از سوی دولت جهت راه اندازی و کارآمدسازی این بخش در صنایع</p>	<p>مسله شناسی</p> <p>راهبردی در استان</p> <p>مرکز</p> <p>بررسی های</p> <p>استراتژیک</p> <p>۱۳۹۵</p>

سند/نوع طرح	سال	واهب و سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		<ul style="list-style-type: none"> - به منظور جلوگیری از واردات مواد اولیه ای که در استان تهیه شده و یا وجود دارد، تشکیل بانک اطلاعاتی از مواد اولیه در هر خوشه که شرکت ها جهت جستجوی نیازهای خود به آن مراجعه کنند، می تواند اثرگذار باشد. - ارتباط بیشتر با پارک علم و فناوری استان، قوی کردن ارتباط صنعت با دانشگاه استان و استفاده از پژوهش ها و تحقیقات دانشگاهی - توجه به مطالعات آمایش استانی و مزیت های نسبی استان در ایجاد صنایع و شهرک های مختلف در سطح استان و طراحی مکانیزم هایی در جهت خنثی سازی و کنترل فشارهای سیاسی رایج برای ایجاد صنایع و شهرک ها بدون انجام مطالعات کارشناسی - تأکید و تمرکز بر برند گردشگری صنعتی به عنوان رویکردی در توسعه فرصت های گسترش گردشگری در استان - تشکیل کارگروهی متشکل از دانشگاهیان و واحدهای بزرگ صنعتی استان، برای بررسی چگونگی جذب گردشگر - اجرای طرح مرمت و نگهداری اصولی بازار سنتی و بافت قدیمی اراک - تشکیل ستاد هماهنگی بررسی مشکلات بانکی، پروژه های سرمایه گذاری در سطح استان تحت مدیریت مستقیم معاونت برنامه ریزی استانداری جهت بررسی مشکلات بانکی سرمایه گذاران - شنای سازی و رفع ابهامات موجود در قوانین و مقررات کشور 	
برنامه آمایش مرکزی - سازمان مدیریت برنامه ریزی	۱۳۹۹	<ul style="list-style-type: none"> - گذار از صنایع با تکنولوژی پایین به صنایع مبتنی بر فناوری های پیشرفته - توسعه کشاورزی پایدار و سودآور با تأکید بر مدیریت منابع پایه و نهاده ها - توسعه گردشگری استان به ویژه در سطح ملی و منطقه ای با رویکرد گردشگری عبوری، تاریخی، سلامت، طبیعی و اقتصادی 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه کشاورزی و صنعت با تکیه بر فناوری های نوین و Hi - Tech - توسعه کشاورزی تجاری با در نظر گرفتن توان های محیطی هر منطقه - برندسازی گردشگری غذایی، صنایع دستی و صنعتی
سند ملی آمایش سوزمین	۱۳۹۹	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد و ارتقای پیوند ها و مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه و جهان - تقویت نقش مفصلی کشور در شبکه گذارهای ترانزیتی منطقه ای و بین المللی - شبکه سازی و ایجاد زنجیرهای جدید تولید بین المللی و ارتقای جایگاه بین المللی 	<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی - ایجاد شبکه نیرومند بازاریابی - توسعه و ارتقای تجارت و بازرگانی هوشمند - استفاده کارآمد از قابلیت های ترانزیتی ملی و منطقه ای

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اوامات در محور اقتصاد
		<p>کشور در بازارهای جهانی بویژه در زمینه انرژی</p> <ul style="list-style-type: none"> - تنوع بخشی به اقتصاد متناسب با مزیت‌ها، قابلیت‌ها و تخصص‌های سرزمین - تحول کشاورزی، اصلاح ساختار و نظام بهره‌برداری و استقرار کشاورزی هوشمند و پایدار با حصول اطمینان از امنیت غذایی، آب و محیط زیست - ارتقای بهره‌وری و کاهش انرژی بری و تنوع بخشی به منابع تولید انرژی - سازگاری توسعه با محیط زیست و منابع طبیعی - ساماندهی استقرار صنایع کشور و شکل دهی به زنجیره فعالیت‌های صنعتی - بازآرایی فضایی قلمروهای تولید محصولات کشاورزی - ارتقای گردشگری و آوازه میراث فرهنگی، تاریخی و طبیعی ایران 	<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از تصویب قوانین و مقررات بازدارنده تولید و تجارت - ارتقای هوشمندی زنجیره‌های تولید و تامین - رفع موانع جذب سرمایه‌گذاری - جلوگیری از توسعه فعالیت‌های ناسازگار با قابلیت‌ها - ارتقای تنوع فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای قابلیت‌ها - اجتناب از رویه‌های ناپایدار کشاورزی - اجتناب از ناپودی محیط زیست و پایداری فعالیت‌های اقتصادی - ارتقای سبب‌زایی و مکرر گزینی صنایع - استفاده بهینه، کارآمد و رقابتی از منابع معدنی - توسعه صنایع و محصولات کشاورزی بر اساس قابلیت‌ها - استفاده بهینه از قابلیت‌های گردشگری و تامین زیرساخت‌های لازم برای افزایش ارزش افزوده در این بخش

جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی

سند طرح	سال	راهبرداسیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاهی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی - تقویت شبکه ریلی و راه‌های ارتباطی اصلی و شریانی سرزمین و تبدیل کشور به مرکز عبور و مرور هوایی منطقه برای ترانزیت کالا و مسافر - انتخاب تعدادی از بنادر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط زیست 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش سهم انرژی‌های نو در بخش زیربنایی - جلوگیری از نابودی محیط زیست به هنگام توسعه زیرساخت‌ها - توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط زیست و سبز - استفاده بهینه از موقعیت استراتژیک استان در خصوص ترانزیت کالا و مسافر - ارتقای نقش خدماتی بنادر استان
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران اقت ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تسهیل بهره‌گیری موثرتر و جایگزینی سوخت‌های سنتی - حفاظت از سلامت شهروندان در مقابل آلودگی هوا ناشی از احتراق سوخت‌ها - کاهش اثرات منفی ناشی از مصرف انرژی در گرمایش جهانی 	<ul style="list-style-type: none"> - به حداقل رساندن آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی - در پیش گرفتن سیاست‌های تقطیل و سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - افزایش سهم انرژی‌های نو - در پیش گرفتن سیاست‌های افزایش آگاهی‌های پایداری
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - موکر ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تجهیز گریده ای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل و نقل بین‌المللی - تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش بینی شده - رفع تنگنای شبکه‌های زیربنایی مناطق مستعد - توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی برخورداری از ذخایر معدنی و مزیت نسبی برخورداری از منابع انرژی، به خصوص گاز و استقرار آنها در نقاط واقع بر کریدورها و محورهای حمل و نقل بین‌المللی 	<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی استان با توسعه و تقویت زیربنای ارتباطی - تکمیل شبکه ریلی استان - کاهش سفرهای غیر اضطراری از طریق فناوری‌های نو - توسعه دورکاری و خدمات از راه دور - توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت دار - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدور شمال-جنوب و شرقی - غربی - افزایش سهم شبکه بزرگراهی در شبکه جاده‌ای - توسعه هماهنگ شبکه ریلی همگام با افزایش ناوگان با اولویت شبکه راه آهن برقی - توسعه ارتباطات فیبر نوری با بهنای باند مناسب بین شهری و درون شهری 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه دورکاری و خدمات از راه دور - توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت دار - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات

سند استراتژیک	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
		<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از فناوری‌های نوین و برتر ارتباطی و گسترش شبکه‌های مخابراتی در کشور - به کار گیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان ابزاری برای تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ - توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، بهداشت و درمان الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک 	
<p>ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین</p>	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> - فراهم سازی زمینه‌ها، امکانات و زیرساخت‌های مورد نیاز به منظور ارتقای نقش موثر ترانزیتی کشور در منطقه - توسعه، تجهیز، ارتقا و اصلاح ساختار فضایی شبکه ریلی کشور - توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی بنادر کشور در سواحل دریای خزر - تقویت و ساماندهی بنادر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور - توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل و نقل هوایی کشور - فراهم سازی بسترهای مورد نیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده - تنوع بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر در تولید و تأمین پهنه انرژی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت - بازنگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها - ایجاد تناسب و هم‌راهی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخیزداری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین دست 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تکمیل شبکه ریلی استان و افزایش سهم آن در جابجایی کالا و مسافر - توسعه بنادر ماهیگیری استان با توجه به پتانسیل‌ها - جلوگیری از مصرف بی رویه سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های پاک - جلوگیری از عدم تخصیص سهم منابع آب تالاب‌ها - جلوگیری از توزیع نامتعادل منابع آب سبید رود در سطح استان - افزایش بهره‌وری در استفاده از آب - اجرای طرح‌های آبخیزداری و آبخیزداری با هدف ارتقای منابع آبی استان
<p>مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستیران</p>	۱۳۸۵	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه راه‌های مناسب برای سکونتگاه‌های روستایی - توسعه زیربنای حمل و نقل در مناطق ممتاز 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد پیوندهای نیرومند منطقه ای - کاهش تنگناهای دسترسی راحت مناطق روستایی - توسعه حمل و نقل زمینی پروژه در مناطق اولویت دار
<p>سند ملی توسعه سالمندگی</p>	۱۳۸۵	<p>آن</p>	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از ساخت سازه‌های بی رویه و تسلیک اراضی ساحلی - توسعه ظرفیت و زیرساخت‌های بندری استان

سند طرح	سال	زاهدان سیاست	مجموع الزامات در محور زیربنایی
سواحل کشور - سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور		<p>تجهیز اسکله‌ها و بندر صید، ساماندهی و ارتقای کیفی ناوگان صیادی - توسعه و تجهیز مبادی ورودی و خروج دریایی و افزایش ضریب بهره برداری از بندر</p> <p>ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی - استفاده از منابع حاصل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخصهای عدالت اجتماعی - تکمیل زیربنایها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی - کاهش تلفات انرژی و جلب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی - افزایش بازدهی و ضریب بهره‌وری نیروگاهها - تشکیل بازار منطقه‌ای و ایجاد قطب (هاب) منطقه‌ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه - افزایش سهم نیروگاههای تجدیدپذیر و پاک - جذب سرمایه‌گذاران (داخلی و خارجی) و بهره‌برداری از بندر اصلی با کارکرد بین‌المللی - واگذاری حق بهره‌برداری و مدیریت بندر کوچک و متوسطی به اشخاص حقوقی حرفه‌ای و معتبر غیردولتی - جذب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در احداث و بهره‌برداری از حمل و نقل ریلی - حمایت از اقتصاد دانش بنیان و تقویت و توسعه صنعت هوایی - تکمیل و اجرای طرحهای (پروژه‌های) حمل و نقل ریلی، دوخط کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع‌السیر - اصلاح الگوی مصرف به ویژه مصرف انرژی در بخش ساختمان و مسکن</p>	<p>افزایش ظرفیت صیادی استان با سازوکارهای مختلف - جلوگیری از نابودی و کاهش ظرفیت ذخیره گاه‌های محصولات دریایی همچون ماهی و ... - تجهیز و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل به منظور بهره‌گیری از پتانسیل‌های ترانزیتی</p> <p>جلوگیری از مصرف بی‌رویه منابع آب و اصلاح الگوی مصرف - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی‌های اجتماعی - کاهش سطوح آلودگی‌ها و آلودگی‌های انسانی - جلوگیری از خام فروشی و تکمیل زنجیره ارزش بخش صنعت استان - افزایش نقش بخش خصوصی در تأمین و عرضه انرژی - افزایش ضریب بهره‌وری نیروگاه‌های استان با اتصال شبکه به کشورهای منطقه - کاهش سهم سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های سبز و نو - ارتقای نقش فراملی بندر استان و جذب سرمایه‌گذارانی - توسعه حمل و نقل ریلی استان با مشارکت بخش خصوصی - توسعه سیستم حمل و نقل ریلی برقی در استان - ارتقای استاندارد‌های مصرف انرژی در بخش مسکن</p>
برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵		

جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی

سند/شرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه به هم پیوسته مناطق اسکان و فعالیت‌های ملی و تعریف نقش و کارکرد فراملی حرکت از آنها - انتخاب تعدادی از کلان‌شهرها، پادار و جزایر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش فراملی - برقراری تناسب کمی و کیفی جمعیت و استقرار معادل آن در پهنه سرزمین و تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ - ساماندهی سطح خدمات و استقرار جمعیت در کشور با توجه به مدیریت منابع طبیعی، حوادث و منابع آب و رعایت شرایط زمین‌شناسی - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش پیوندها و مناسبات نابرابر و تک سویه - توسعه خدمات اطلاعاتی و ارتباطی
ضوابط ملی آمایش سرزمین محصوب هیات وزیران - مركز ملي آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت‌ها در مناطق پر تراکم کشور - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها - زمینه سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت‌ها و توان‌های مراکز جمعیتی کوچک و بزرگ (در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بومها - بهره برداری از شبکه نسبتاً توسعه یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اعمال تقسیم کار تخصصی بین آنها، با تأکید بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه، با تأکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه‌ای، حمل و نقل و ترابری و استفاده از فن آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین المللی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پدیده نخست شهری - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی بویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالی و واسطه‌گری محصولات
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی - تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به روستاها و ایجاد و تقویت زیرساخت‌های شهر در آن‌ها - ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کافی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود - تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک با قابلیت توسعه دارای مسافت مناسب از یکدیگر به عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنه سرزمین - استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور - بازرگاری و تغییر استخوانبندی الگوی نظام شهری با اولویت توسعه، تقویت و تجهیز شهرهای متوسط - توسعه پایدار و موزون روستایی و هماهنگی با توسعه کشور با تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پدیده نخست شهری - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی بویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالی و واسطه‌گری محصولات

سند/شرح	سال	راهبرداست	مجلس	توسمه
تجهيز فضاهای روستایی - توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی - بهره‌گیری از قابلیت‌های محلی مناطق روستایی به‌منظور سازماندهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی - استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگاهداری جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای روستایی - توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منافع میان شهر و روستا - توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی	۱۳۹۴	راهبرداست	ششم	توسمه
صوابه ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مركز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	صوابه ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مركز ملی آمایش سرزمین	ششم	توسمه
راهبردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور ۱- لایه طبقه بندی می‌شود: - سازماندهی شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقای بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط زیستی و کاهش مشکلات - به جهت لحاظ رویکردهایی چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب غربی، سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارت جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه بندی می‌شود: ۲- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در عمق راهبردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور ۳- لایه میانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و با استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به ابر مناطق شهری و روستایی به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه میانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید. - تقویت و ساماندهی سکونتگاه‌ها و عرصه‌های روستایی با هدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تقویت زنجیره‌های ارزش با تأکید بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال‌زای - انتظام بخشی به فرایندها و رویه‌های تبدیل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر با هدف ماندگاری جمعیت در روستاها و حفظ و بهره‌بری از اراضی قابل کشت؛ - ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی پیرامون شهرها به ویژه کلانشهرها - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس از طریق آمایش سرزمین، توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی در این مناطق با ایجاد شغل و سکونتگاهی مناسب در روستاها	۱۳۹۵	راهبرداست	ششم	توسمه
حکم/الزامات		حکم/الزامات		
روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم		روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم		
جلوگیری از پراکنده‌رویی و توسعه درون‌افترا جلوگیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با		جلوگیری از پراکنده‌رویی و توسعه درون‌افترا جلوگیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با		

سند/ طرح	سال	راهبردی سیاست	حکم/ الزامات
شورای اسلامی		<ul style="list-style-type: none"> - سامان بخشی مناطق حاشیه نشین تعیین شده توسط شورای عالی شهرسازی و معماری ایران از طریق تدوین و اجرای سازوکارهای حقوقی، مالی و فرهنگی و توانمندسازی ساکنان بافت‌های واقع در داخل محدوده‌های شهری با مشارکت آنها - تأمین منابع مالی و تسهیلات ارزیان قیمت و زمین مورد نیاز برای روستاییان - توسعه حمل و نقل عمومی و مدیریت مصرف سوخت و تأمین ناوگان و تجهیزات قطار شهری شهرها و حومه آنها - بهسازی و نوسازی در بافت‌های فرسوده و ساماندهی واحیای شهرهای آسیب دیده از جنگ‌های تحمیلی و استفاده از اراضی رها شده و ساختمان‌های مخروبه - ایجاد پوشش خدماتی مناسب برای روستاها به منظور دسترسی آنها به نیازهای روزانه، فرهنگی و غیره .. - تنوع بخشیدن به فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال در شهرهای کوچک - کاهش تمرکز در شهرهای بزرگ به نفع شهرهای ماهواره ای - حمایت از توسعه شهرهای متوسط در نواحی حاشیه ای و دور افتاده - توسعه شبکه ای از شهرهای کوچک برای تأمین پوشش خدماتی روستاها - تحکیم و بنا کردن شبکه شهری درجه بندی شده ای که بتواند میان مراکز تقویتی و محیط روستایی رابطه برقرار کند - پیوستن شهرهای متوسط به شبکه‌های بزرگ زیربنایی (شبکه بزرگراه، شبکه راه آهن، شبکه انتقال گاز و نفت و برق) - ایجاد تجهیزات خدمات تولیدی در شهرهای متوسط؛ - تسهیل جذب مهاجران روستایی و شهرهای کوچک به شهرهای متوسط از طریق آموزش مهارت به آنها و اجرای سیاست‌های مسکن اجتماعی - تدوین طرح‌های جامع برای تمامی شهرهای متوسط - تقویت تجهیزات خدماتی در شهرهای حومه ای - توسعه تأسیسات زیربنایی و تجهیزات و خدمات عمومی و دستگاه‌های اداری در شهرهای متوسط دور از مراکز اصلی - توسعه صنایع کوچک و پیشه‌های تولیدی و همچنین کارکرد گردشگری در شهرهای متوسط دور افتاده - عرصه کشاورزی پیرامون شهرها حفظ شود - برنامه ریزی و هماهنگ کردن توسعه مناطق شهری - خلق چارچوب نهادی برای مناطق شهری یا شهر منطقه‌ها (از نظر مستقیم استناداً) به منظور رسیدگی به مسائل برنامه ریزی و هماهنگی توسعه فضایی 	<ul style="list-style-type: none"> - سازوکارهای منطقی و متنفاه - کاهش آسیب‌های اجتماعی - ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی - حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن - کاهش آنگا به خودرهای شخصی - جلوگیری از بی عدالتی قضایی در دسترسی به خدمات - توسعه اقتصادهای محلی - ایجاد ساختار شبکه‌ای نظام شهری - توسعه زیربناهای اصلی بر اساس سلسله مراتب جمعیتی - توسعه خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و میانی - مینال سازی شهرهای حومه‌ای به شهرهای - اقماری خودانگا - ایجاد چارچوب نهادی منطقی در - کلاشورها - جلوگیری از نابودی زمین‌های کشاورزی پیرامون شهرها
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵		

جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - تربیت انسان‌های سالم، با انگیزه، شاداب، متدین، وطن‌پرست، قاطع‌گرا، نظم‌پذیر و قانون‌گرا - ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهره‌وری نیروی کار - تقویت همگرایی، یکپارچگی ملی، وحدت و پیوندهای اجتماعی - ایجاد و تقویت نهادهای و شکل‌های منطقه‌ای - بهبود شاخص‌های توسعه انسانی با تأکید بر تدابیر، شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌ها، گسترش سلامت و ارتقای سطح دانش عموم - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و تربیت‌های مناطق گوناگون کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و انگیزه‌های ملی و اقدام در جهت تقویض اختیارات مناسب قانونی به سطوح منطقه‌ای و محلی - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از دین‌گرایی، قانون‌گرایی و آسیب اجتماعی - جلوگیری از نابودی انسجام ملی - ارتقای همکارهای منطقه‌ای - توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز دادن فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سمت و سوی عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد - حفظ وحدت، امنیت و یکپارچگی سرزمین - رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور - ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از فقر و محرومیت - جلوگیری از کاهش وحدت ملی - ریشه‌کنی فقر در نواحی روستایی - توسعه نظام تأمین اجتماعی
ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و برقراری تعامل در شاخصهای اصلی آن - توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرکها و پارکهای علمی - فن آوری کشور - تأکید بر استفاده از ظرفیتهای اجتماعی، فرهنگی و علمی استانها و مناطق کشور، به ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد - تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی - اسلامی در تعامل با برون‌نگری و انکاب بر این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ابعاد درونی - گسترش آموزش و بهداشت، به ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه یافته و گروهای اجتماعی در معرض خطر - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از کاهش همبستگی ملی - ارتقای رفاه اجتماعی و جلوگیری از افزایش عدم تعادل‌ها - جلوگیری از نابودی هویت ایرانی - اسلامی - استفاده بهینه از منابع فرهنگی - جلوگیری از طردشدگی گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر

سند/شرح	سال	راهبرداسیاست	حکم/اوامات
مطالبات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<p>- تأمین، حفظ و ارتقای سلامت افراد و جامعه؛</p> <p>- ترویج الگوهای رفتاری سالم و افزایش آگاهی‌های بهداشتی مردم و کاهش رفتارهای پرخطر؛</p> <p>- تقم پیشگیری بر درمان، به منظور کنترل و ریشه‌کنی بیماری‌های واگیردار؛</p> <p>- ایجاد و توسعه بیمه‌های سلامت نگر و تأکید بر روش‌های پرداخت سرانه و نظارت بر عملکرد نظام بیمه درمان کشور؛</p> <p>- تقویت هماهنگی بین بخشی به‌خصوص برای گسترش کمی و کیفی نظارت بر بهداشت و امنیت مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی و ارتقای شاخص‌ها و عوامل مؤثر در بهداشت و امنیت محیط‌های خصوصی و عمومی با تأکید بر دسترسی آب آشامیدنی سالم و کنترل آلودگی‌های صوتی، شیمیایی، و نظیر این‌ها؛</p> <p>- ایجاد و توسعه محیط‌های حمایتی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی با تأکید بر حفظ کرامت انسانی و حقوق مدنی بیماران و مشارکت با سایر بخش‌ها برای تأمین نیازهای اساسی آن‌ها؛</p> <p>- اصلاح ساختار نظام سلامتی جامعه در راستای ایجاد یک نظام پاسخگو برای ارائه خدمات سلامتی به آحاد مردم؛</p> <p>- وضع قوانین برای حمایت از انتشار آسیب‌پذیر از قتل زنان، افراد کم‌درآمد، معتلان و کودکان و نوجوانان؛</p> <p>- تغییر الگوها و اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه منابع فیزیکی، نیروی انسانی و فناوری؛</p> <p>- طراحی و عملیاتی کردن نظام جامع اطلاعات در بخش سلامت؛</p> <p>- تأکید بر واگذاری ارائه خدمات سلامت به بخش غیردولتی، بهره‌گیری از نظام مناسب خرید خدمات، به منظور افزایش کارآیی و بهبود مستمر کیفیت خدمات؛</p> <p>- عادلانه ساختن دریاات خدمات سلامت برای آحاد جامعه و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای مراقبت‌های اولیه بهداشتی؛</p> <p>- طراحی و استقرار نظام جامع مدیریت خدمات درمانی کشور با تأکید بر تخصیص بهینه منابع و در نظر گرفتن سطح بندی، نظام ارجاع و ...؛</p> <p>- توجه سرمایه‌گذاری بیشتر در دو بخش آموزش و پرورش و ارتقای پژوهش‌های علمی، کاربردی</p>	<p>- جلوگیری از کاهش سطح سلامت عمومی جامعه</p> <p>- ایجاد سامانه بیمه دربرگیرنده</p> <p>- جلوگیری از ناهماهنگی و توسعه همپای‌های بین بخشی</p> <p>- حمایت از سلامت گروه‌های آسیب‌پذیر</p> <p>- ایجاد پایگاه داده منسجم برای نظام سلامت</p> <p>- جلوگیری از بی‌عدالتی فضای در دسترسی به خدمات و امکانات درمانی</p> <p>- ایجاد پیوند نیرومندی بین پژوهش و بخش سلامت</p> <p>- جلوگیری از فعالیت‌های مغرب سلامت</p> <p>- تمرکز بر پیشگیری به جای درمان</p>
ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مركز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	<p>- افزایش همگرایی و تقویت هورت ملی در طراحی و اجرای طرح‌های ملی</p> <p>- تقویت انسجام ملی و ارتقای هورت اسلامی - ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور؛</p> <p>- تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی ملی در</p> <p>- بهینه سرزمین</p> <p>- توسعه راه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه سازی تحقق عدالت فراگیر در بهینه سرزمین، کاهش فقر، نابرابری</p>	<p>- جلوگیری از نابودی هورت ملی و ارتقای همگرایی</p> <p>- ارتقای همبستگی و انسجام ملی بر مبنای رویکردهای مشارکتی</p> <p>- توانمندسازی و مقندر سازی مردم</p> <p>- تمرکز بر مهارت به جای مدرک</p> <p>- ایجاد هماهنگی بین قابلیت‌های منطقه‌ای و آموزش تخصصی</p> <p>- توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت</p>

سند/شرح	سال	راهبر/اسیاست	حکم الزامات
<p>مهندسی فرهنگی کشود- دبیر خانه شورای انقلاب عالی فرهنگی</p>	<p>۱۳۹۲</p>	<p>راهبر/اسیاست</p> <p>و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداکثر استفاده از مشارکت مردم - توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت آموزی متناسب با عملکرد تخصصی هر قلمرو به ویژه نواحی مرزی و حاشیه شهرها - توزیع جغرافیایی و ساماندهی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی در سطح کشور و جذب دانشجویی آن‌ها بر اساس مقتضیات و اولویت‌های توسعه ملی، منطقه‌ای و استانی و کارویژه‌های هر منطقه - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور به ویژه کلاشورها با محدود نمودن توسعه کمی سطح پایین آموزش عالی به نفع سطح بالاتر - طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با اقتضات برنامه درسی، استانداردهای تربیتی، تحولات جمعیتی - الزام به پیوست نیازمندی‌های نیروی انسانی برای طرح‌های توسعه‌ای، خدماتی و تولیدی عمده برای تعیین نیازهای آموزشی آن در منطقه - توسعه و تقویت قطب‌های علمی-دانشگاهی در شهرهای منتخب</p> <p>- نهادینه‌سازی فرهنگ تسکین به قرآن و عزت(امام عصر(عج)) و تبیین، ترویج، تقویت و ساماندهی شعار الهی، نمادها و آیین‌های اسلامی- ایرانی - بازآفرینی نظام مکتوب، ساختارهای رسمی و غیررسمی و میراث تمدنی جامعه مبتنی بر جهان‌بینی و تعالیم اسلام ناب محمدی(ص) - تبیین، تشکیل، تحکیم، تعالی و ایمن‌سازی خانواده - جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن - مطالعات جمعیت‌شناختی و آمایش و پایش مستمر جمعیتی - طراحی و نهادینه‌سازی آداب و سبک زندگی اسلامی- ایرانی - انسجام‌بخشی و تقویت مشارکت فراگیر و نظام‌مند نهاد خانواده، نظام تعلیم و تربیت، سازمان‌های اجتماعی و اداری و سایر نهادهای مرتبط در گسترش نظم و انضباط، قانون‌گرایی و احساس امنیت عمومی و ظرفیت‌سازی و فرهنگ‌سازی برای رفع موانع فرهنگی، ساختاری و رفتاری - تبیین، نهادینه‌سازی و ارتقای اخلاق و رفتار و نظام حقوقی اسلام در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی - طراحی و استقرار الگوی اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف - تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی هنر متعهد، تعالی‌بخش، شوق‌آفرین و استکبارستیز و تعمیق درک زیباشناسانه عمومی و بهره‌گیری از ظرفیت هنر در تحکیم فرهنگ اسلامی- ایرانی و گفتمان انقلاب اسلامی مبتنی بر بیانات امام خمینی(ره) و مقام معظم</p>	<p>حکم الزامات</p> <p>- آمایش فضایی فضاهای آموزشی - جلوگیری از بی عدالتی فضایی در حوزه‌های رفاهی و تأمین اجتماعی - توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران - جلوگیری از فریب‌های نابودی نقش‌های خانواده - افزایش نرخ باروری - جلوگیری از نابودی سبک زندگی ایرانی-اسلامی - توسعه مشارکت‌های مدنی - جلوگیری از غرب‌زدگی و توسعه فرهنگ ایثار و شهادت - گسترش نقش فناوری‌های نو در توسعه فرهنگی - صدور و توسعه فرهنگ ایرانی-اسلامی و ارزش‌های آن در سطح بین‌المللی</p>

سند/ طرح	سال	راهبردا سیاست	حکم الزامات
		<p>رهبری (مدظله العالی)</p> <p>- طراحی و استقرار نظام جامع و کارآمد اطلاعات، ارتباطات و رسانه‌های مبتنی بر آموزه‌های دینی، انقلابی و ارزش‌های اخلاقی، مقتضیات راهبردی کشور و سیاست‌های کلی نظام</p> <p>- گسترش تأثیرگذاری و ارزش آفرینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران</p> <p>- بازنگری و اصلاح اهداف و کارکردهای فرهنگی نظام‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی</p> <p>- ساماندهی جنبه فرهنگی انقلاب اسلامی، راهبری فعال جنگ نرم و ارتقای مؤلفه‌های قدرت نرم نظام اسلامی</p>	
		<p>- افزایش ضریب ایمنی و تاب آوری جامعه، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از حوادث و سوانح</p> <p>- کمک به حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی با استفاده از توان و ظرفیت‌های مردمی و افزایش مشارکت‌های اجتماعی مردم</p> <p>- تحقق عدالت اجتماعی و حمایت از انتشار آسیب‌پذیر و بسط پوشش‌های امدادی، حمایتی و بیمه‌ای و پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی</p> <p>- خدمات‌رسانی به‌موقع به افراد در معرض آسیب‌های اجتماعی</p> <p>- بسط و توسعه نقش مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مشارکت‌های گروهی و تأمین مالی</p> <p>- بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت</p> <p>- برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور</p> <p>- حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار</p> <p>- مقابله با اعتیاد، ساماندهی کوکان کار و حمایت از بیماران روانی مزمن و سالمندان</p> <p>- تأمین نیاز انتشار آسیب‌پذیر و گروه‌های هدف سازمان‌های حمایتی به مسکن</p> <p>- توسعه فرهنگ کتابخوانی با اولویت کتابخانه‌های روستایی در مناطق کمتر توسعه یافته</p> <p>- حمایت از میراث فرهنگی و صنایع دستی و تشویق و توسعه گردشگری</p> <p>- صیانت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع دستی و تشویق و توسعه گردشگری</p> <p>- تقویت و تکمیل جامعه‌های خانوارده‌محور و تقویت و تکمیل و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن</p>	<p>- جلوگیری از آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات</p> <p>- افزایش سرمایه اجتماعی</p> <p>- جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی اجتماعی</p> <p>- توسعه نقش جنبش‌ها و نهادهای مردمی</p> <p>- جلوگیری از افزایش سکونت‌گاه‌های غیررسمی</p> <p>- توانمندسازی گروه‌های آسیب‌پذیر</p> <p>- توسعه مسکن اجتماعی</p> <p>- توسعه مراکز فرهنگی و فرهنگ توسعه و کتابخوانی</p> <p>- توسعه تولیدات فرهنگی</p> <p>- جلوگیری از فروپاشی نهاد خانواده</p>
سند شماره - مجلس ششم شورای اسلامی	۱۳۹۵		

جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست

سند/طرح	سال	راهبردا/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاقی مقام معظم رهبری	۱۳۸۰	<ul style="list-style-type: none"> - احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدپذیر و حفظ محیط‌زیست در طرح‌های توسعه - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه با توجه به ملاحظات اجتماعی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی و افزایش نقش و فعالیت مردم در فرآیند توسعه - دستیابی به تعادل‌های متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه - استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی کشور در مسیر اهداف توسعه، تقویت گردشگری و حفاظت از سوان تاریخی 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به منابع تجدیدپذیر - حفظ مناطق حساس اکولوژیکی - جلوگیری از عدم توازن‌های منطقه‌ای - استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران آفق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد و توسعه نظام ارزیابی، پایش و ارائه گزارش در زمینه تنوع - تدوین و اجرای راهبردهای بخشی توسعه پایدار مبتنی بر حفاظت از تنوع زیستی - تقویت و تعمیق ملاحظات تنوع زیستی در سطح زیست‌بوم‌ها و زیستگاه‌ها - تدوین اصول، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های افعال ضوابط تنوع زیستی در فعالیت‌ها - تدوین و تکمیل شاخص‌های پایداری و افعال آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تنوع زیستی - تدوین و اجرای برنامه جامع توسعه طبیعت‌گردی - اصلاح و تقویت مدیریت شبکه مناطق حفاظت شده - تدوین اصول، سیاست‌ها و ضوابط توسعه فناوری زیستی و به کارگیری آن در زمینه‌های مرتبط با تنوع زیستی - پیشگیری و مبارزه با تخریب سرزمین با تأکید بر استفاده از دانش بومی جوامع محلی - اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل نابرداری منابع - هماهنگی بین مجموعه دستگاه‌های اجرایی اثرگذار بر عرصه‌های منابع طبیعی با افعال مدیریت یکپارچه و نظام‌مند بر منابع طبیعی کشور - افعال دیدگاه‌های آمایشی برای تعیین کاربری اصولی عرصه‌های جنگلی و مرتعی در فرآیند توسعه کشور - ایجاد و تقویت سیستم‌های پایش و ارزیابی تغییرات ایجادشده در جنگل‌ها و مراتع 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تخریب جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی - جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی - اجتناب از رویه‌های نابیدار در بخش کشاورزی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت مناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بوم‌ها - رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی"، "حفاظت از محیط زیست" و "حراست از میراث فرهنگی" در استقرار جمعیت و فعالیت - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن - توجه به محدودیت‌های آب برای مصارف کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تخریب جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی - جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی - اجتناب از رویه‌های نابیدار در بخش کشاورزی

سند، طرح آمایش سرزمین	سال	راهبردها/سیاست
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<p>انجام برنامه‌های محیط زیستی با توجه به اصل توسعه پایدار برای جلوگیری از بروز صدمات محیط زیستی</p> <p>ارتقاء فن آوری‌های لازم جهت کاهش آلودگی‌های آب، خاک، هوا، سرو صدا در مناطق شهری، صنعتی و مناطق کشاورزی</p> <p>اجرای طرح‌های مدیریت پسماند و گسترش روش‌های بازیافت در شهرها و مناطق صنعتی</p> <p>ارتقاء آگاهی‌های عمومی و جلب مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط زیست</p> <p>ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های ملی با معیارهای زیست محیطی قبل از تصویب</p> <p>ارتقاء کمی و کیفی دانش و مهارت‌های فنی نیروهای متخصص در مسائل زیست محیطی با توجه به شرایط محیطی کشور</p> <p>الزام صنایعی که باعث آلودگی آب می‌شوند به تجهیز به سیستم تصفیه فاضلاب</p> <p>بهره برداری از منابع طبیعی متناسب با ظرفیت و تحمل محیط و تجدید پذیری منابع طبیعی</p> <p>رعایت معیارهای زیست محیطی در توسعه یا ایجاد شهرها و شهرک‌های در عمکرد صنعتی</p> <p>رعایت معیارهای زیست محیطی در احداث راه‌های جاده‌ای و ریلی</p> <p>ایجاد و توسعه مناطق ریزه‌زیستی به عنوان مناطق چندمنظوره برای حفاظت از گونه‌ها و مجموعه‌های طبیعی در مناطق حساس</p> <p>استفاده از انرژی‌های پاک و چاشنیدر شهرهای بزرگ و کاهش آلودگی هوا در این شهرها</p> <p>تقویت مدیریت ملی آب کشور بر اساس مدیریت جامع و توأمان عرضه و تقاضا در کل چرخه آب با توجه به اصول آمایش سرزمین و توسعه پایدار</p> <p>هماهنگ‌سازی طرح‌های آمایش سرزمین، توسعه کالبدی و برنامه‌های توسعه بخش آب با توجه به ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز و امکانات توسعه منابع آب در مناطق مختلف کشور</p> <p>اصلاح و بهبود ساختار نظام مصرف آب و مدیریت؛</p> <p>اولویت‌بندی در سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌های در دست مطالعه انتقال بین حوزه‌های و ایجاد سدهای مخزنی بر اساس استراتژی‌های توزیع جمعیت و فعالیت و الزامات آمایش سرزمین</p> <p>تمرکززایی از ساختار مدیریت منابع آبی کشور و مشارکت گروه‌های ذی‌نفع در نظایق با برنامه‌های مدیریت پیشگیری</p> <p>اولویت‌بندی شبکه‌های آبیاری و زهکشی در پایین دست سدها و مسیرهای انتقال</p> <p>بهار، کنترل و بهره‌برداری روان آب‌های سطحی از طریق اجرای سدهای مخزنی، تأسیسات کوچک آبی و طرح‌های آبخیزداری</p>
ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب	۱۳۸۴	<p>ممنوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و مغایر با ملاحظات محیط زیستی</p> <p>توسعه بخشی به منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدیدپذیر (به ویژه بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین انرژی بومی</p> <p>اصلاح مدیریت یکپارچه بر منابع آب</p>
حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست		<p>جلوگیری از تخریب محیط زیست</p> <p>هوشمندسازی حفاظت از محیط زیست</p> <p>ایجاد چرخه بسته در مدیریت پسماند</p> <p>تمرکززدایی و افزایش مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط زیست</p> <p>ارتقای مهارت و دانش مسئولان و کارکنان بخش محیط زیست</p> <p>جلوگیری از توسعه‌های فاقد ارزیابی‌های محیط زیستی</p> <p>کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی</p> <p>مدیریت یکپارچه و پایدار منابع آب</p> <p>جلوگیری از هدر رفت منابع طبیعی</p> <p>رعایت حقایق‌های محیط‌زیستی</p> <p>جلوگیری از بی‌عدالتی‌ها در تخصیص و توزیع منابع آب</p>

سند، طرح	سال	واهبود، سیاست	حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
<p>هیات وزیرون - مركز ملی آمایش سرزمین</p>	<p>سال</p>	<p>واهبود، سیاست</p>	<p>حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست</p>
<p>مدیریت یکپارچه مناطق کشور:</p>	<p>۱۳۵۵</p>	<p>توسعه، سیاست</p>	<p>حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست</p>

سند طرح	سال	راهبرداسیاست	سند طرح
<p>طرح کاربری مطلوب اراضی ساحلی کشور- وزارت راه و ترابری ۱۳۸۸</p>		<p>راهبرداسیاست</p>	
<p>شایسته‌مند نمودن ساخت و ساز در اراضی ساحلی، جنگلی و حاشیه محوره‌های گردشگری - اختصاص اراضی ساحلی و جنگلی با کاربری عمومی با تاکید بر احیاء حفظ جنگل ها، حریم دریا و رودخانه - توسعه عمودی شهرها و بهره گیری از اراضی موات و بایر داخل شهرها</p>		<p>مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی (از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم بزرگه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی</p> <p>- ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست</p> <p>- اصلاح شرایط زیستی به منظور برخوردار ساختن جامعه از محیط زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین نسلی</p> <p>- پیشگیری و مسانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده کنندگان و تخریب کنندگان محیط زیست و الزام آنان به جبران خسارت</p> <p>- پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و انشعاهای مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم</p> <p>- تهیه اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدید پذیر (مانند دریا، دریاچه، رودخانه، مخزن سدها، تالاب، آبخیزان زیرزمینی، جنگل، خاک، مرع و تنوع زیستی بزرگه حیات وحش) و اعمال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع</p> <p>- مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست محیطی نظیر یخبندان، گرد و غبار بزرگه ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت دهنده میکروبی و رادیواکتیو</p> <p>- گسترش اقتصاد سبز</p> <p>- تعادل بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخیزداری، مدیریت عوامل کاهش بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی و تبخیر و کنترل ورود آلاینده‌ها</p> <p>- استقرار نظام حسابرسی زیست محیطی در کشور با لحاظ ارزش‌ها و هزینه‌های زیست محیطی (تخریب، آلودگی و احیاء) در حساب‌های ملی</p> <p>- حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری‌ها و فناوری‌های سازگار با محیط زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز</p> <p>- تدوین منشور اخلاقی محیط زیست و ترویج و نهادینه سازی فرهنگ و اخلاق زیست محیطی مبتنی بر ارزش‌ها و الگوهای سازنده ایرانی - اسلامی</p>	<p>حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست</p> <p>اکولوژیکی</p> <p>- اجتناب از توسعه در حریم</p> <p>- جلوگیری از پراکنده‌رویی شهرها</p> <p>- اجتناب از بخشی نگری و مدیریت متفرق در عرصه منابع طبیعی</p> <p>- افزایش مشارکت‌های مردمی</p> <p>- اجتناب از افزایش آلاینده‌های محیط زیستی</p> <p>- ایجاد نظام پایش کارآمد محیط زیستی</p> <p>- پاریتی قوانین محیط زیستی</p> <p>- کاهش آسیب‌پذیری و سازگاری با تغییرات اقلیمی</p> <p>- ارتقای مدیریت منابع آب کشور</p> <p>- توسعه فناوری‌های سبز</p> <p>- ارتقای آگاهی‌های محیط زیستی</p> <p>- ارتقا و کارآمدسازی دیپلماسی محیط زیستی</p>
<p>سیاست‌های کلی محیط زیست - حضرت الله</p>	<p>۱۳۹۴</p>		

سند طرح	سال	راهبر/داسیاست	حکم/اوامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
		<ul style="list-style-type: none"> - ارتقا، مطالعات و تحقیقات علمی و بهره‌مندی از فناوری‌های نوآورانه زیست محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست بوم‌ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست - گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینی مشارک و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی - تقویت دیپلماسی محیط زیست 	
		<ul style="list-style-type: none"> - ارزیابی راهبردی محیط‌زیست (SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی (EIA) طرح‌های بزرگ کلیه دستگاه‌های اجرایی و بخش‌های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیردولتی در پهنه مرزبومی - اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های کشور - اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به‌ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، چگل‌ها و دشنه‌های حاشیه تالاب‌ها - تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان چگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط‌زیست - تکمیل و اجرای تأسیسات جمع‌آوری، تصفیه، بازچرخانی و مدیریت پساب و فاضلاب در شهرها و شهرک‌های صنعتی و خدماتی - احیاء، توسعه و غنی‌سازی چگل‌ها - اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخیزان - پایان‌زایی و کنترل کانون‌های بحرانی آن - تهیه نقشه‌های حدنگاری (کاداستر) منابع طبیعی - اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، تجهیزات و کافت، کاهش مواد جامد زائد و بازیافت آنها در ساختمان‌ها و وسائط نقلیه - احیای رویشگاه‌های مرتعی و توسعه و فرآوری گیاهان دارویی - تبدیل پسماند به کود یا انرژی برای شهرهای مختلف - اقدامات سیاسی، اقتصادی و عمرانی لازم برای تثبیت، استمرار و افزایش حلقه به رودخانه‌های مشترک و مرزی - تهیه، تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط زیست و گونه‌های در معرض تهدید و خطر انقراض حیات‌وحش کشور - جلوگیری از تغییر کاربری، تجاوز و تصرف، مبارزه با قاچاق چوب، استقرار مدیریت پایدار چگل 	<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از توسعه بدون ارزیابی محیط‌زیستی - جلوگیری از نابودی تالاب‌ها - جلوگیری از هدررفت پسماندها و مدیریت پایدار پسماند - ایجاد چرخه‌های بسته آب - جلوگیری از نابودی چگل‌ها و مراتع - جلوگیری از پایان‌زایی - جلوگیری از نابودی خاک و آبخیزان‌ها - مدیریت سبز منابع طبیعی و سوخت‌ها - توسعه چگل‌ها و مراتع - رعایت حلقه‌های محیط‌زیستی - جلوگیری از نابودی تنوع زیستی
پرونامه توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵		

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی

۲-۲-۱- بررسی وضعیت

استان مرکزی از منظر جغرافیایی، از شمال با استان‌های تهران و قزوین، از غرب با استان همدان، از جنوب با استان لرستان، از جنوب شرق با استان اصفهان و از شرق با استان قم همسایه است. استان مرکزی با ۲۹۴۰۶ کیلومتر مربع وسعت، ۱/۸ درصد از مساحت ایران را تشکیل می‌دهد. استان مرکزی، منطقه‌ای کوهستانی و در زاویه تلاقی رشته کوه‌های البرز و زاگرس قرار دارد. ناهمواری‌هایی که به اشکال مختلف کوه، کوهپایه، دشت و حتی کویر در استان وجود، در چگونگی شکل‌گیری مراکز انسانی و اقتصادی، به صورت شهر، روستا و مناطق عشایری کاملاً موثر بوده‌اند (جغرافیای استان مرکزی، ۱۳۹۹: ۵). پدیده چشمگیر دیگر در نقشه توپوگرافی استان مرکزی، کویر و فرورفتگی نسبتاً وسیعی در شمال مرکز اداری استان است که اصطلاحاً «چاله اراک» نامیده می‌شود (سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۳۹۹: ۱۱). محدوده‌ای که امروز از آن به نام استان مرکزی و شهرستان اراک یاد می‌شود، بخشی از سرزمینی بوده که در گذشته به عراق عجم معروف بوده است. حمدالله مستوفی در «ذکر ولایات عراق عجم» می‌نویسد که: «و آن‌ه تومن است و در چهل پاره شهر. و اکثر بلادش هوای معتدل دارد و بعضی به گرمی و بعضی به سردی مایلست. حدودش با ولایات آذربایجان و کردستان و خوزستان و فارس و مغانه و قومیس و جیلانات پیوسته است. دارالنصر قلمرو عراق» در زمان فرمانروایی کریمخان زند، در قانون تقسیمات کشوری مصوب ۲۴ ذی‌قعدة ۱۳۲۵ نیز همان با نام ولایت عراق شناخته می‌شد تا اینکه در سال ۱۳۲۶، با تاسیس استان مرکزی به مرکزیت تهران بخشی از ولایات مذکور در این استان جای گرفت. در سال ۱۳۵۶ خورشیدی، با جدایی شهرستان‌های تهران، کرج و قزوین از استان مرکزی، مرکزیت استان مذکور به شهر اراک منتقل گردید و این استان بدون تغییر در نام آن که مناسبتی با شکل‌گیری جدید آن نداشت، مجدداً کوچک‌تر شد و این بار شهرستان قم از آن منتزع و به صورت یکی از استان‌های جدیدالتاسیس کشور در آمد و از آن پس تا حال حاضر، استان مرکزی بدون تغییر در مرزهای خود، همچنان به عنوان یکی از استان‌های کشور، در تقسیمات کشوری جای دارد (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۹۴: ۹).

۲-۲-۲- توان اکولوژیک

استان مرکزی، یکی از پنج قطب صنعتی کشور است که پس از تهران، اصفهان و خوزستان، دارای بیشترین ارزش فعالیت‌های صنعتی در سال ۱۳۸۲ بوده است. حدود ۹۴ درصد از سطح چاله‌ای اراک نیز پوشیده از

نمکزار و حدود ۶ درصد دیگر آن را دریاچه فصلی کوچکی تشکیل داده که به علت همجواری با روستای میقان، کویر میقان نام گرفته است. این کویر یکی از منابع مهم معدنی استان مرکزی است که در آن معادن غنی سولفات سدیم یافت می‌شود. ظرفیت معادن این کویر که به هنگام پرابی به صورت دریاچه‌ای با دو جزیره کوچک و بزرگ در می‌آید، حدود ۸ میلیون تن برآورد شده که بیشترین مقدار آن در سطح جزیره‌های مذکور وجود دارد. در مجموع در سطح استان قریب به ۵۰۰ هزار هکتار اراضی بیابانی و کویری به چشم می‌خورد که شهرستان ساوه بیشترین و شهرستان محلات کمترین میزان آن را در خود جای داده است. استان مرکزی افزون بر جاذبه‌های تاریخی در مرکز استان و در برخی از شهرهای آن، به سبب تنوع آب و هوا، از ارتفاعات جنوب و غرب استان و سرچشمه‌های رود قره‌چای گرفته تا نواحی خوش آب و هوای محلات و چشمه‌های آبگرم آن و نیز برخوردار از برخی جاذبه‌های دیگر نظیر دریاچه سد پانزده خرداد و مانند آنها در مجموع دارای زمینه‌های مساعدی برای توسعه گردشگری است (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۷: ۱۷).

۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک استان مرکزی

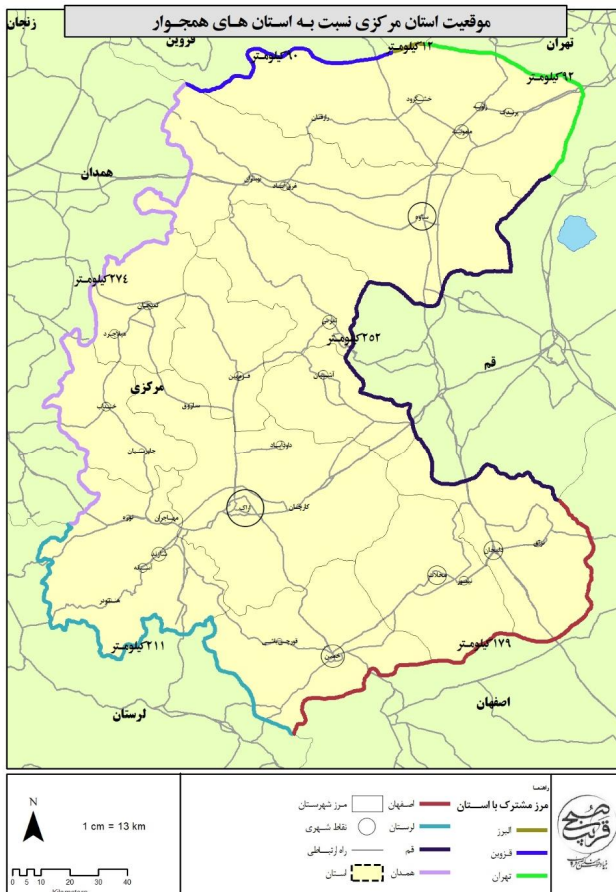
تغییر اقلیم، خشکسالی‌های پی‌درپی، افزایش جمعیت، توسعه شهرها و کشاورزی سنتی از موضوعاتی است که به چالش کم آبی در استان مرکزی دامن زده و روز به روز شرایط را در منابع آب زیرزمینی حادتر می‌کند. روش آبیاری غرقابی در بسیاری از مناطق استان در بخش کشاورزی، مهمترین عامل هدررفت منابع آبی زیرزمینی برآورد شده و تداوم این روش با شرایط خشکسالی حاکم بر کشور، می‌تواند با روش‌های نوین در الگوی کشت، فناوری‌های نو در آبیاری و آموزش بهره برداران در استفاده بهینه از آب، این معضل به شکل ریشه‌ای ترمیم شود (پاک و محسنی موحد، ۱۳۹۸: ۱۲). وضعیت آب در استان مرکزی به حالت بحرانی رسیده و تمام دشت‌های این استان بجز دشت شازند به دلیل افت غیرعادی سطح آب‌های زیر زمینی مناطق ممنوعه هستند. با وجود معضل کم آبی و پیامدهای ملموس آن؛ برخی افراد غیربومی با سوء استفاده از ناهماهنگی موجود میان سازمان‌های آب منطقه‌ای و جهاد کشاورزی این استان با مقاصد انتفاعی، اقدام به کشت محصولات آب‌بر نظیر هندوانه در استان می‌کنند (وزارت نیرو، ۱۳۹۸: ۲۴).

فصل سوم

تحلیل محیط درونی

۳-۱- تقسیمات کشوری و همجواری‌ها

استان مرکزی با مساحتی معادل ۲۹/۵۹ هزار کیلومتر مربع در مرکز ایران واقع شده و ۱/۷۹ درصد از مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده و از این جهت در بین استان‌های کشور در جایگاه سیزدهم قرار دارد. این استان از شمال به استان‌های تهران و قزوین، از جنوب به استان‌های لرستان و اصفهان، از شرق به استان قم و از غرب به استان همدان محدود می‌شود. در حال حاضر بیشترین مرز مشترک استان مرکزی با استان همدان به طول ۲۷۴ کیلومتر است و پس از آن از طرف شرق استان قم با ۲۵۲ کیلومتر طولانی‌ترین مرز مشترک را با استان مرکزی دارد. استان‌های تهران و قزوین از جانب شمال و اصفهان و لرستان از جانب جنوب نیز جز استان‌های هم‌مرز با مرکزی به شمار می‌روند.

نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های هم‌جوار

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

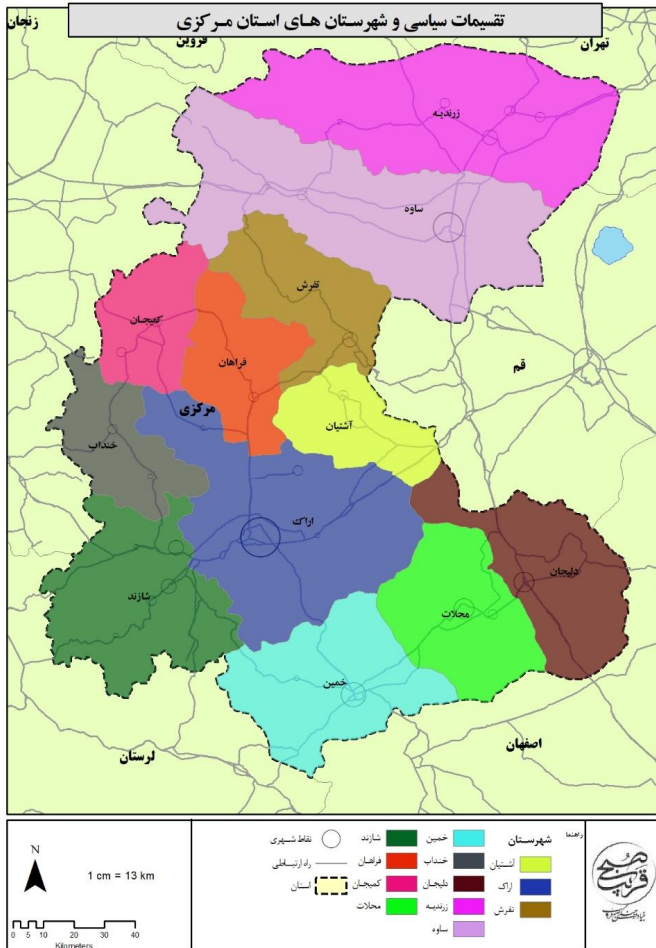
استان مرکزی تا پایان سال ۱۳۹۸ دارای ۱۲ شهرستان، ۲۳ بخش، ۳۴ شهر و ۶۶ دهستان بوده است. شهرستان‌های استان شامل: آشتیان، اراک، تفرش، خمین، خنداب، دلچجان، زرنندیه، ساوه، شازند، فراهان، کمیجان و محلات می‌باشد. در سال ۱۳۹۸ در مجموع ۱۶۰۴ آبادی در استان وجود دارد که از این تعداد ۱۱۶۶ آبادی دارای سکنه و ۴۳۸ آبادی خالی از سکنه می‌باشند.

در استان مرکزی، شهرستان اراک با مرکزیت شهر اراک (به عنوان مرکز استان) و پرجمعیت‌ترین شهر استان مهم‌ترین جایگاه را در بین شهرستان‌ها دارد. شهرستان‌های ساوه و زرنندیه و اراک به ترتیب با مساحت ۴۶۱۲ کیلومتر مربع، ۴۳۳۹ کیلومتر مربع و ۴۱۲۴ کیلومتر مربع بزرگترین شهرستان‌های استان هستند که این سه شهرستان از نظر مساحتی سهمی معادل ۴۴ درصد مساحت استان را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین مساحت در بین شهرستان‌های استان نیز مربوط به شهرستان آشتیان با مساحت ۱۲۴۰ کیلومتر مربع است که حدوداً ۱/۳ مساحت استان را به خود اختصاص داده است.

جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان مرکزی در سال ۱۳۹۸

نام شهرستان	مساحت (هکتار)	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه	تعداد آبادی خالی از سکنه
آشتیان	۱/۳	۱	۳	۱	۴۱	۳۴	۷
اراک	۴/۱	۳	۱۱	۴	۱۷۰	۱۲۸	۴۲
تفرش	۱/۷	۱	۴	۱	۱۰۱	۷۷	۲۴
خمین	۲/۴	۲	۵	۲	۱۹۶	۱۵۲	۴۴
خنداب	۱/۴	۲	۷	۲	۸۸	۸۱	۷
دلچجان	۲/۲	۱	۴	۲	۶۵	۴۶	۱۹
زرنندیه	۴/۳	۲	۶	۵	۲۱۳	۱۰۵	۱۰۸
ساوه	۴/۶	۲	۷	۴	۲۷۹	۱۷۸	۱۰۱
شازند	۲/۶	۴	۹	۶	۲۵۰	۲۰۹	۴۱
فراهان	۱/۵	۲	۴	۳	۷۸	۶۶	۱۲
کمیجان	۱/۵	۲	۴	۲	۶۱	۵۱	۱۰
محلات	۱/۹۹	۱	۲	۲	۶۲	۳۹	۲۳
کل استان	۲۹/۵۹	۲۳	۶۶	۳۴	۱۶۰۴	۱۱۶۶	۴۳۸

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان مرکزی

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

۲-۳- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی

۱-۲-۳- ویژگی های توپوگرافی (ناهمواری ها)

استان مرکزی در زاویه برخورد دو رشته کوه البرز و زاگرس واقع است. ناهمواری های این استان را قسمت هایی از کوه های مرکزی و پیش کوه های داخلی زاگرس تشکیل می دهد. پست ترین نقطه استان در دشتی در جنوب

ساوه (با ۹۵۰ متر ارتفاع) و بلندترین نقطه آن قله شهباز (با ۳۳۸۸ متر ارتفاع) در رشته کوه‌های راسوند قرار دارد. حدود ۲۵٪ مساحت استان را دشت‌ها و ۷۵٪ آنرا کوهستان‌ها و کوهپایه‌ها تشکیل می‌دهند دشت‌ها و نواحی عمده کشاورزی استان عبارتند از: دشت ساوه، دشت زرنند، دشت اراک و فراهان، دشت شازند، دشت شرا (اراضی اطراف رود قره چای در غرب منطقه).

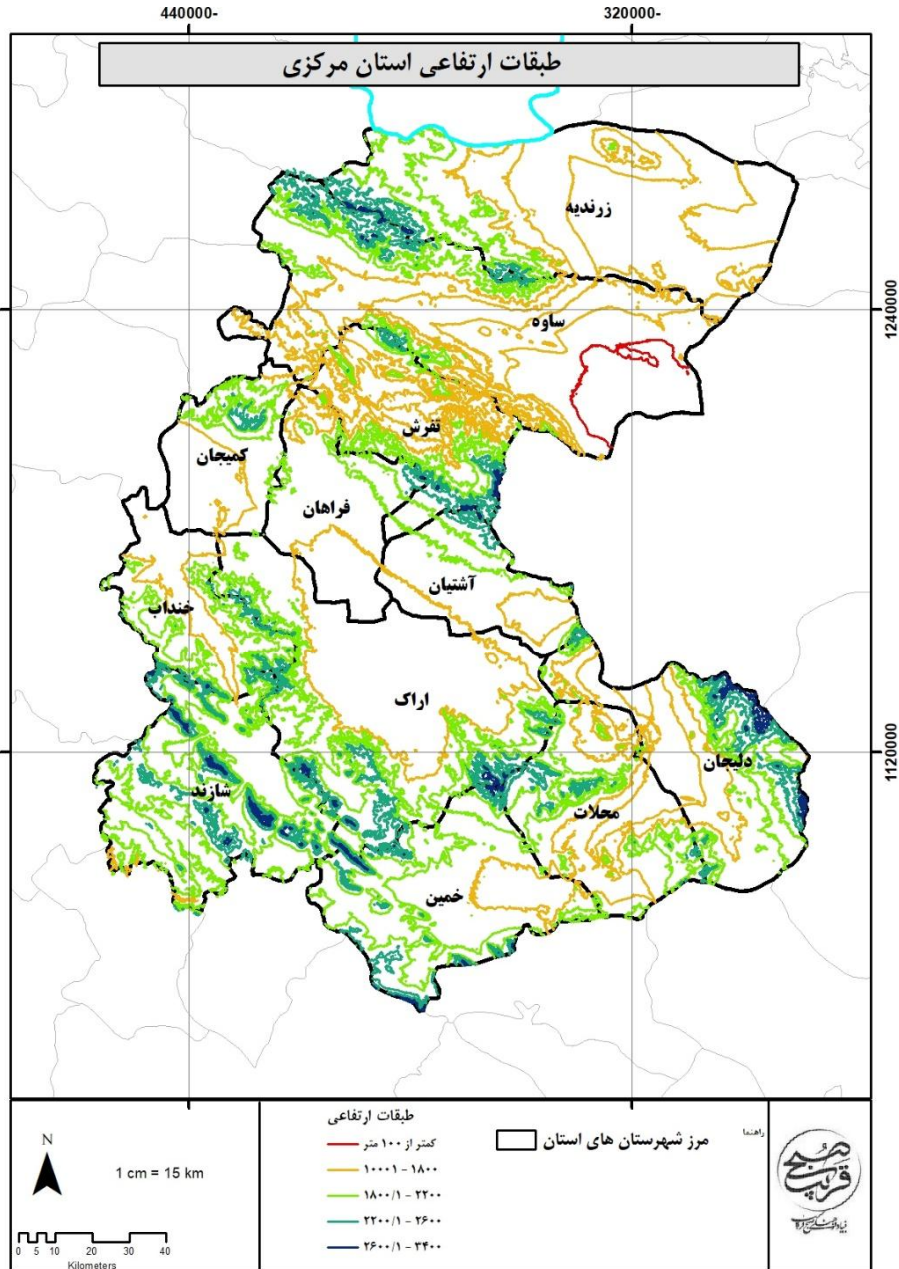
مهمترین ارتفاعات شمال استان از کوه‌های زرنند به سمت غرب تا کوه‌های اینچه قاره که بلندترین قله این قسمت است در بخش خرقان زرنندیه امتداد می‌یابد. بلندترین قله این ارتفاعات در بخش زرنند ساوه بنام کوه قلیچ است.

در قسمت غرب استان دو رشته کوه در دو سمت رود قره چای از جنوب به شمال امتداد می‌یابد، رشته غربی قره‌چای به ارتفاعات الوند در همدان می‌پیوندد و رشته شرقی آن به تدریج ارتفاع خود را از دست داده و به کوه‌های وفس متصل می‌شود. از ارتفاعات مهم قسمت شرقی، قله مودر در غرب شهر اراک را می‌توان نام برد.

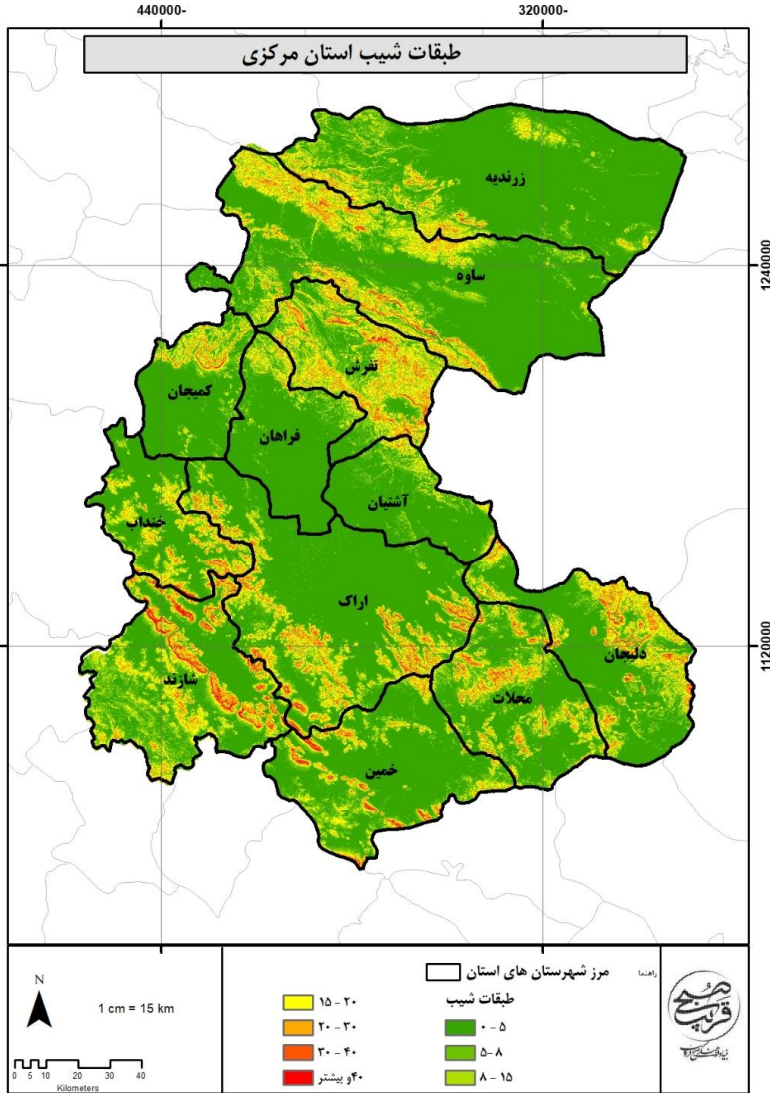
همچنین بخش جنوب استان را کوه‌های مرتفعی در بر می‌گیرد که مهمترین آنها در جنوب غربی رشته کوه‌های راسوند و سفیدخوانی است و بلندترین قله در کوه‌های راسوند قله شهباز است که امتداد این رشته کوه‌ها به طرف جنوب شرقی، به کوه‌های الوند لکان در غرب خمین می‌رسد. سپس این رشته کوه‌ها به ارتفاعاتی در جنوب خمین متصل شده و با ارتفاعات تخته کوه یکی می‌شود و پس از قطع شدن بوسیله دره قمرود به ارتفاعات اردل و جاسب و کهک قم وصل می‌گردد.

جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان

ارتفاع (درصد)	مساحت (هکتار)	درصد از مساحت
۰-۱۰۰۰	۶۶۵۲۲	۲/۳
۱۰۰۰-۱۴۰۰	۳۲۹۰۰۴	۱۱/۳
۱۴۰۰-۱۸۰۰	۸۶۹۳۵۲	۲۹/۸
۱۸۰۰-۲۲۰۰	۱۲۱۸۷۱۶	۴۱/۷
۲۲۰۰-۲۶۰۰	۳۸۶۱۸۸	۱۳/۲
۲۶۰۰-۳۰۰۰	۳۹۰۷۱	۱/۳
۳۰۰۰-۳۴۰۰	۱۲۴۶۷	۰/۴
جمع کل	۲۹۲۱۳۲۰	۱۰۰

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان مرکزی

نقشه ۴- طبقات شیب استان مرکزی

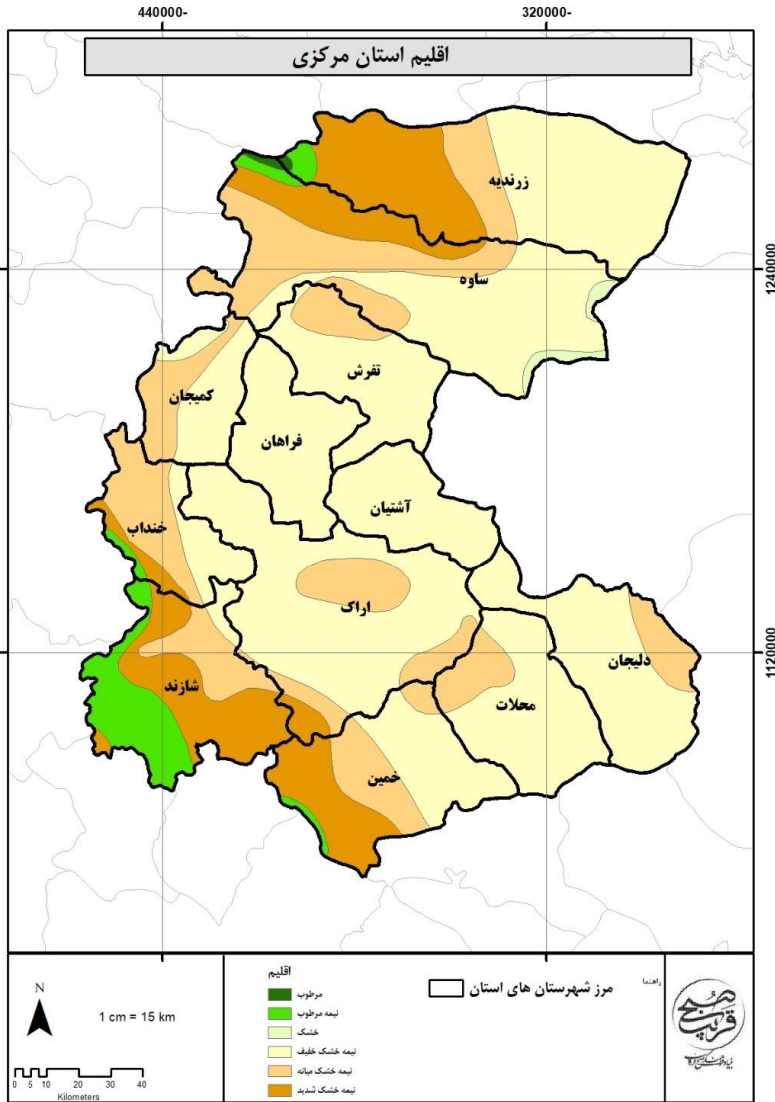
۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم

استان مرکزی که از یک سو در کویر مرکزی و از سوی دیگر در محل زاویه چین خوردگی البرز و زاگرس واقع شده است دارای آب اقلیم متنوعی است:

اقلیم نیمه بیابانی: حدود ۳۸ درصد مساحت استان مرکزی در اقلیم نیمه بیابانی قرار دارد. این اراضی بین کوهستان و بیابان واقع شده است. خاک‌های این مناطق برای کشاورزی مناسب و استفاده از آب قنات و رودخانه در این نواحی میسر است. قسمت اعظم مراتع استان در این نواحی قرار دارد. تراکم جمعیت در این ناحیه نسبتاً زیاد است. این نوع اقلیم را در ساوه و زرندیه می‌توان دید.

اقلیم معتدل کوهستانی: تقریباً نیمی از مساحت استان را این نوع اقلیم در بر گرفته و سرزمین‌هایی را که بیش از ۱۵۰۰ متر ارتفاع دارند شامل می‌شود. بیشترین مراتع متوسط استان مرکزی در این ناحیه قرار گرفته است که پوشش گیاهی آن غنی تر و دوره رشد گیاهان نیز طولانی تر از نواحی دیگر است. چرای بی رویه دام‌ها، آسیب فراوانی به این مراتع وارد کرده است و در این نواحی امکان زراعت دیم غلات و همچنین امکان تجدید پوشش گیاهی جنگلی در نقاطی که خاک مناسب وجود دارند این نوع آب و هوا را در شهرستان‌های اراک، خمین، تفرش و محلات می‌توان مشاهده کرد.

اقلیم سرد کوهستانی: ۱۲ درصد از اراضی استان مرکزی که در ارتفاعات واقع شده اند، آب و هوای سرد دارند. وجود برف دائمی در قله‌ها، حاکی از آن است که میانگین دمای گرم‌ترین ماه سال نیز بسیار پایین است. مراتع مرغوب استان در این نواحی واقع شده اند. شعبات رودخانه‌های دائمی استان از این مناطق سرچشمه می‌گیرند. تراکم جمعیت در این نواحی چندان زیاد نیست. نمونه این آب و هوا را می‌توان در شهرهای آستانه و شازند در شهرستان شازند مشاهده نمود.

نقشه ۵- اقليم استان مرکزی

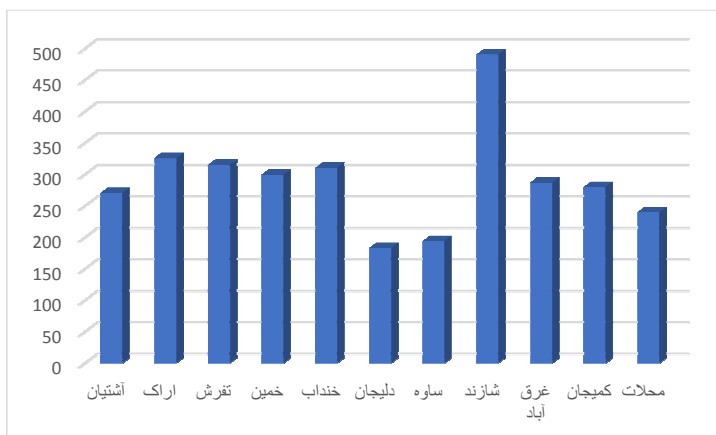
۳-۲-۱- بارش

متوسط بارندگی سالانه در بلند مدت ۲۹۰/۶ میلیمتر می باشد. ایستگاه شازند با ۴۹۰/۶ میلیمتر بیشترین و ایستگاه دلپجان با ۱۸۲/۹ میلیمتر کمترین میزان بارندگی را در بلند مدت به خود اختصاص داده اند.

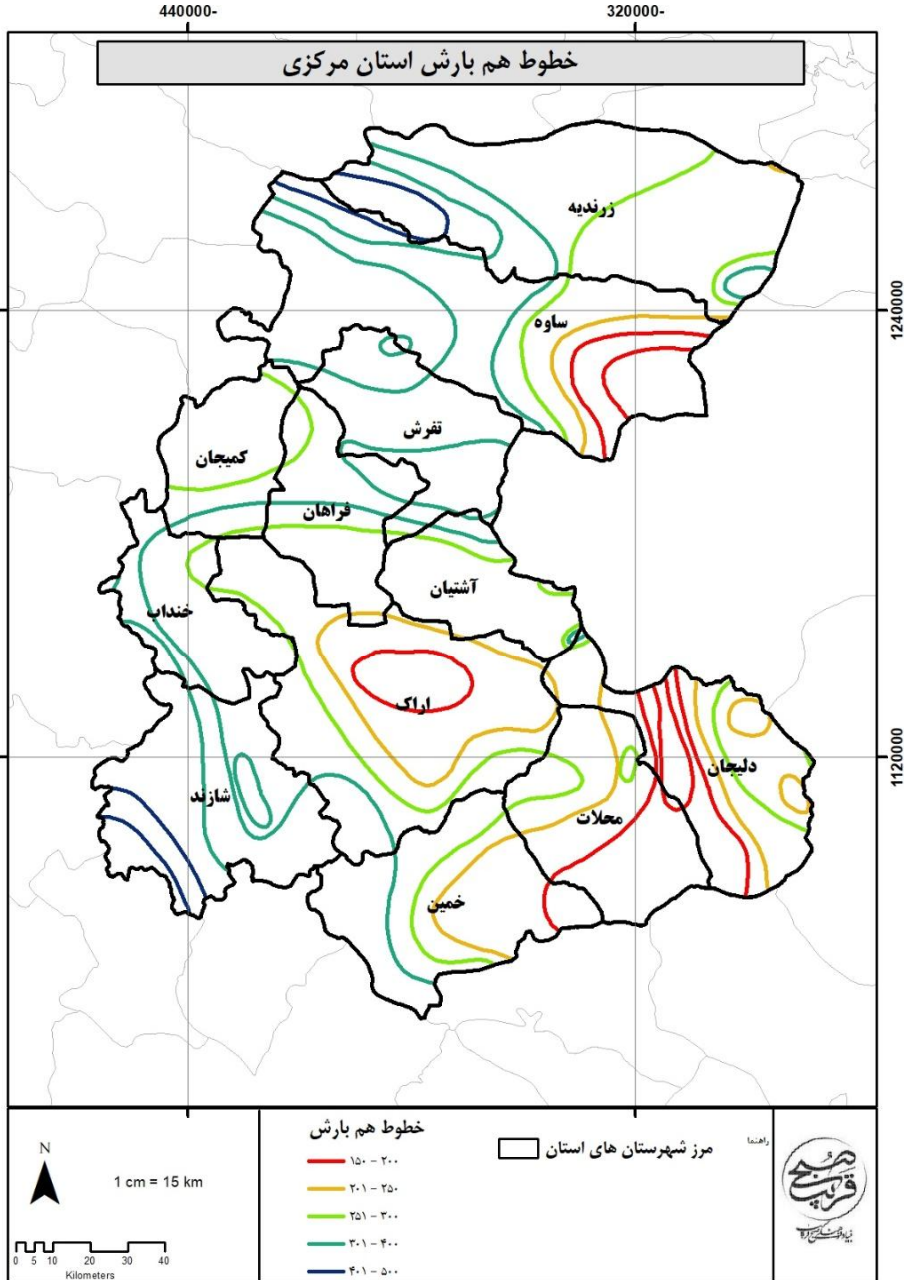
بررسی آمار ایستگاه‌های هواشناسی استان نشان می‌دهد، ناحیه پر بارش استان در نواحی جنوب غربی و شمال غربی استان بوده است. در این ناحیه بارش بیش از ۲۲۴ میلیمتر گزارش شده است؛ این در حالی است که در جنوب شرقی استان کمترین بارش ها گزارش شده است.

جدول ۹- میانگین بارش بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان

ردیف	ایستگاه	میانگین بارندگی (میلیمتر)
۱	آشتیان	۲۷۰/۵
۲	اراک	۳۲۶
۳	تفرش	۳۱۵
۴	خمین	۲۹۹/۶
۵	خنداب	۳۱۰/۷
۶	دلیجان	۱۸۲/۹
۷	ساوه	۱۹۴/۱
۸	شازند	۴۹۰/۶
۹	غرق آباد	۲۸۷
۱۰	کمیجان	۲۸۰
۱۱	محلات	۲۳۹/۷
	میانگین استانی	۲۹۰/۶

نمودار ۱- میانگین بارش بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان

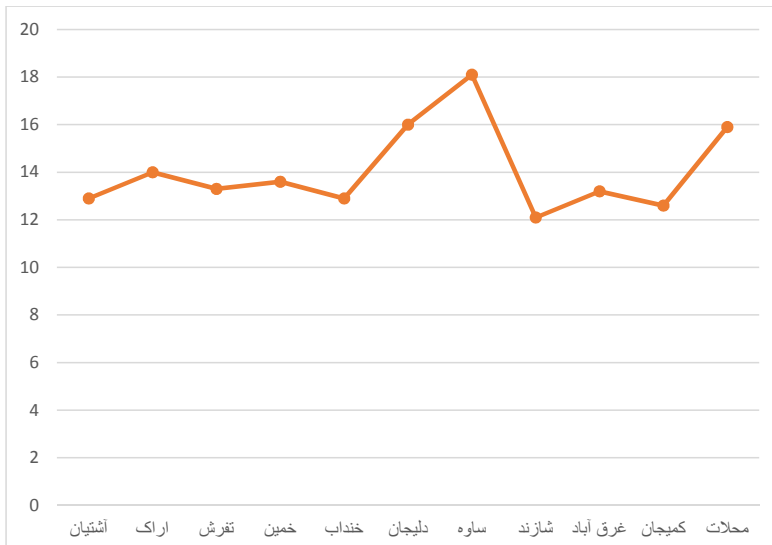
نقشه ۶- خطوط هم بارش استان مرکزی

۳-۲-۲-۲-۵۵

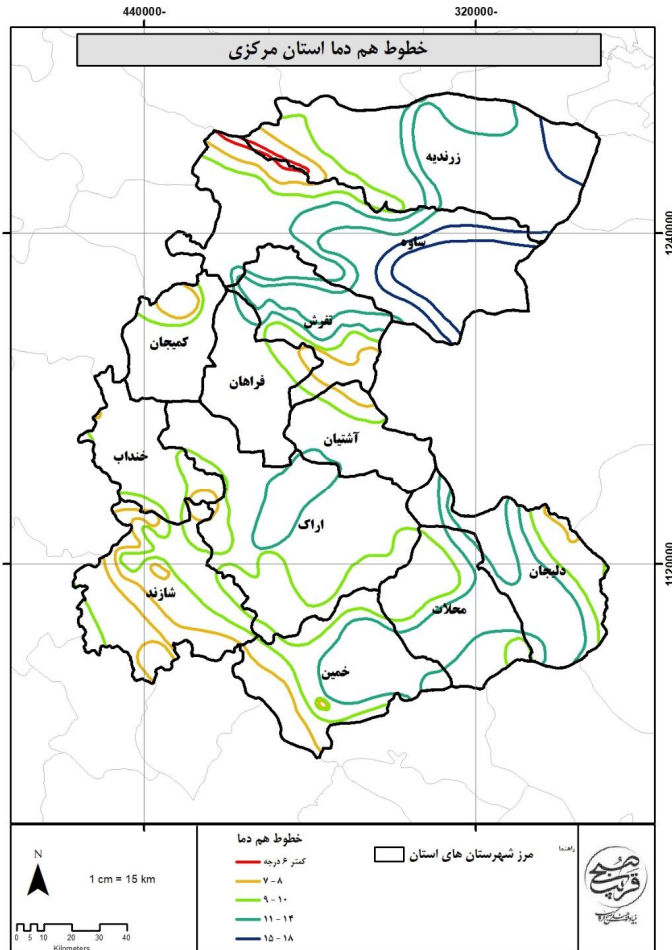
متوسط دمای سالانه در بلند مدت ۱۴/۰۵ سانتی گراد می باشد. گرمترین دمای هوا در ایستگاه ساوه با ۱۸/۱ سانتی گراد و کمترین دما در ایستگاه شازند با ۱۲/۱ سانتی گراد ثبت شده است.

جدول ۱۰- میانگین دما بلندمدت سالانه ایستگاههای هواشناسی استان

ردیف	ایستگاه	میانگین دما (سانتی گراد)
۱	آشتیان	۱۲/۹
۲	اراک	۱۴
۳	تفرش	۱۳/۳
۴	خمین	۱۳/۶
۵	خنداب	۱۲/۹
۶	دلیجان	۱۶
۷	ساوه	۱۸/۱
۸	شازند	۱۲/۱
۹	غرق آباد	۱۳/۲
۱۰	کمیجان	۱۲/۶
۱۱	محلات	۱۵/۹
	میانگین استانی	۱۴/۰۵

نمودار ۲- میانگین سالانه بلند مدت دما در استان

نقشه ۷- خطوط هم دما استان مرکزی

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا

به علت تنوع آب و هوا، میزان رطوبت و باران در مناطق مختلف استان یکسان نبوده و از الگوی بارندگی متنوعی برخوردار است. رطوبت هوا در شهرستانهای این استان نیز یکسان نیست. در مناطق کوهستانی، ریزشهای جوی اغلب به صورت برف و در مناطق کم ارتفاع بیشتر به صورت باران ظاهر می شود. شمال استان در بخش زرنده کم باران ترین و ارتفاعات شازند در جنوب غرب از پرباران ترین مناطق این استان بشمار می روند.

جدول ۱۱- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان

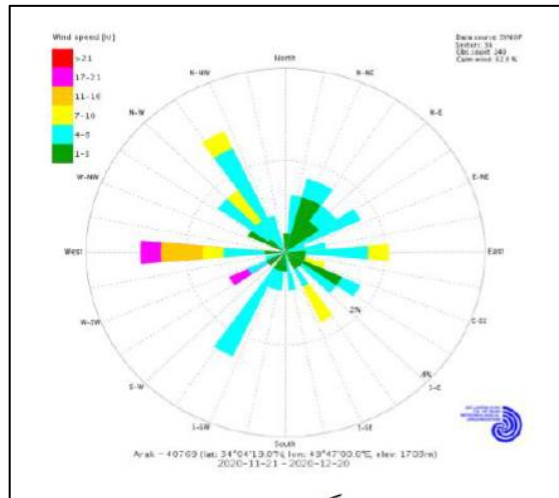
ردیف	ایستگاه	رطوبت نسبی (درصد)
۱	آشتیان	۴۴/۲۵
۲	اراک	۴۹/۳۱
۳	تفرش	۴۲/۴۱
۴	خمین	۴۵/۲۵
۵	خنداب	۵۰/۹۱
۶	دلیجان	۳۹/۴۱
۷	ساوه	۳۷/۳۳
۸	شازند	۴۶/۵۸
۹	غرق آباد	۴۲/۵۸
۱۰	کمیجان	۵۴/۷۵
۱۱	محلات	۴۲/۸۳
	میانگین استانی	۴۵/۰۵

۳-۲-۲-۴- جریان وزش بادها

وضعیت سمت و سرعت باد در ایستگاه‌های سینوپتیک استان مرکزی نشان می‌دهد که حداکثر باد بیشینه از ایستگاه‌های هواشناسی خنداب با ۲۰/۳۳ متر بر ثانیه گزارش شده است. کمترین سرعت باد ثبت شده نیز در بین حداکثر باد سالانه در اراک با ۱۱/۶ متر بر ثانیه ثبت شده است. در اغلب نقاط استان مرکزی باد غالب غربی و شمال غربی بوده اند بجز شهرستان‌های محلات، کمیجان و خمین که شرق و شمال شرقی می‌باشند.

جدول ۱۲- میانگین سرعت باد در ایستگاه‌های مختلف استان

ردیف	ایستگاه	سرعت (متر بر ثانیه)
۱	آشتیان	۱۳/۰۸
۲	اراک	۱۱/۶
۳	تفرش	۱۷/۹۱
۴	خمین	۱۹
۵	خنداب	۲۰/۳۳
۶	دلیجان	۱۷/۲۵
۷	ساوه	۱۷/۵۸
۸	شازند	۱۸/۶۶
۹	غرق آباد	۱۵
۱۰	کمیجان	۱۵/۵
۱۱	محلات	۲۰
	میانگین استانی	۱۶/۹

شکل ۱- گلباد ایستگاه اراک

۳-۲-۳- منابع آب

این استان دارای دو زیر حوزه اصلی، ۴ حوزه فرعی، ۷ زیر حوزه اصلی و ۱۴ زیر حوزه فرعی به شرح زیر می باشد:

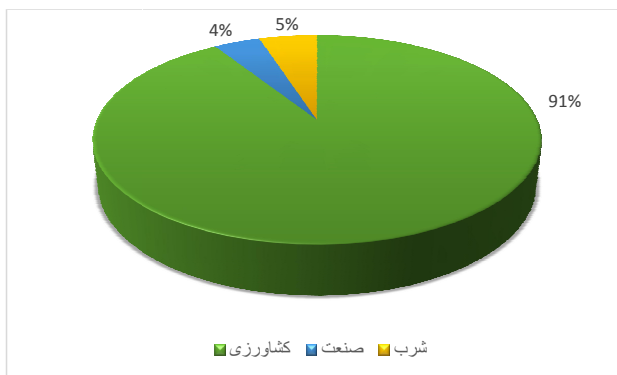
جدول ۱۳- مساحت حوزه‌های اصلی و فرعی استان

حوزه اصلی	مسهم مساحت استان (هکتار)	حوزه فرعی (۱)	مسهم مساحت استان (هکتار)	حوزه فرعی (۲)	مساحت کل واقع شده در استان (هکتار)	حوزه فرعی (۲)	مسهم مساحت استان (هکتار)	
رودخانه ابرق	۳۷۸۳۰۸۹	دریاچه نمک	۲۲۳۷۸۳	قمرود	۶۸۲۲۶۸	سد پانزده خرداد	۵۲۳۹۱۹	
					۱۱۳۴۸۲۹	زیر دست سد	۱۵۹۳۴۹	
						سد الغدیر ساوه	۷۱۲۸۳۰	
						مزلقان چای	۲۰۴۳۶۳	
						زیر دست سد	۲۱۷۶۳۷	
					شور	۳۹۸۶۴۹	الوند آباد	۴۲۸۲۷
							رودک	۲۴۵۸۹
رودخانه شور	۳۳۱۲۳۳							
کوبیر میقان	کوبیر میقان	۵۵۰۳۰۶	کوبیر میقان	۵۵۰۳۰۶	کوبیر میقان	۵۵۰۳۰۶		
				کوبیر کاشان	۱۶۰۳۶	مشهداردهال	۱۶۰۳۶	
رودخانه قمرود	۱۳۱۹۴۴	کرخه	۱۵۲۲۳	مازیر	۱۵۲۲۳	قمارخون	۱۵۲۲۳	
					۱۱۶۷۲۱	رودخانه تیره	۴۷۳۵۱	
						کمال صالح	۳۰۰۰۵	
					محمودآباد	۳۹۳۶۵		
مساحت کل استان (هکتار)							۲۹۱۵۰۳۳	

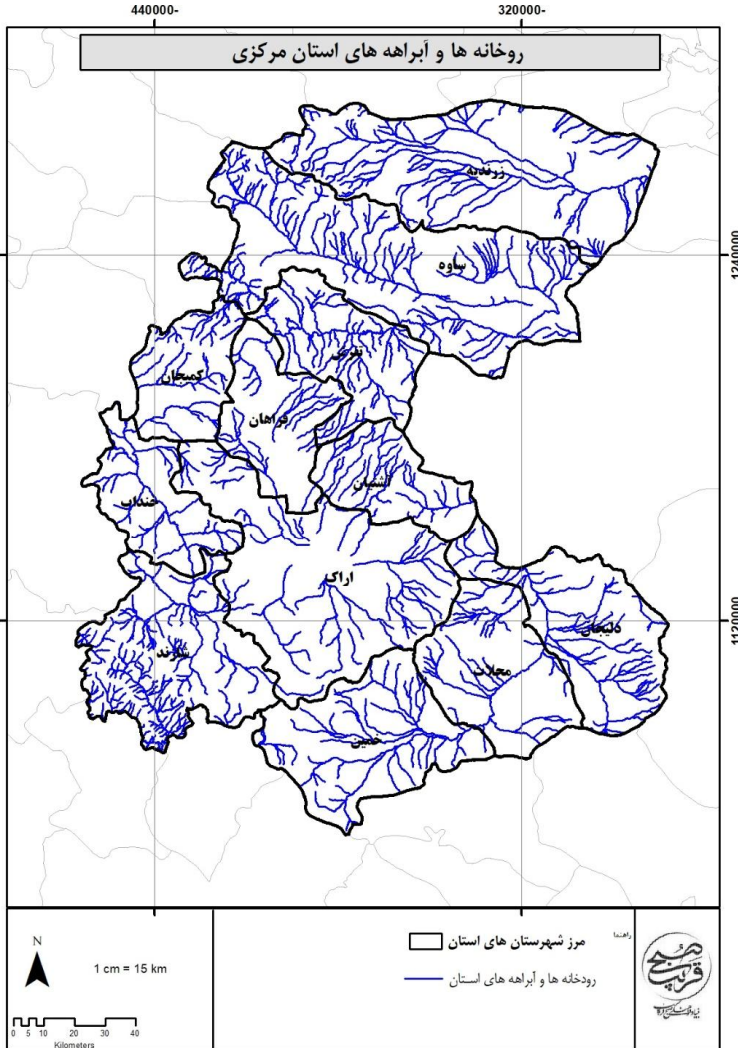
با توجه به شرایط توپوگرافی و دخالت‌های انسانی حوزه‌های آبخیز استان دارای مشکل فرسایش شدید خاک و هدر رفت منابع آب می‌باشد. حداقل ۱/۷ میلیون هکتار از عرصه‌های آبخیز استان تخریب یافته هستند که میزان قابل توجهی از پتانسیل‌های مختلف خود را در زمینه‌های مختلف کشاورزی و... از دست داده است. همچنین بیشتر مناطق محروم استان در نقاط کوهستانی و اراضی بالا دست حوزه‌های آبخیز قرار گرفته و معمولاً از امکانات اولیه تولید، نظیر آب‌های زیر زمینی و اراضی مسطح، بی‌بهره می‌باشند که خود زمینه‌ای در جهت کاهش اشتغال و درآمد، افزایش مهاجرت و مشکلات ناشی از آن است. متوسط فرسایش ویژه در استان سالیانه بالغ بر ۱۴ تن در هکتار بوده و ۴۵۰ میلیون مترمکعب از آب‌های سطحی استان سالیانه به هدر رفته، ۴۵ میلیون تن از خاک‌های سطحی دچار فرسایش شده و مخازن سدهای استان پذیرای مقادیر قابل توجهی از رسوبات حمل شده می‌باشد. از نظر منابع آب، وضعیت نسبی استان مرکزی بویژه در زمینه آب‌های زیرزمینی قابل توجه است. براساس مطالعات انجام شده، در حال حاضر مقدار آب استحصال شده از طریق رودخانه‌ها، قنات، چشمه سارها، چاه‌های عمیق و نیمه عمیق حدود ۲/۷ میلیارد مترمکعب است که حدود ۹۱٪ آن به مصارف کشاورزی می‌رسد.

جدول ۱۴- میزان برداشت آب سطحی و زیر زمینی (میلیون مترمکعب)

جمع مصارف	منابع سطحی	منابع زیر زمینی				شرح	
		جمع	قنات	چشمه	چاه		
					نیمه عمیق		عمیق
۲۷۰۵/۳۷۶	۲۷۰	۲۴۳۵/۳۷۶	۳۵۴/۶۲۹	۱۶۲/۱۴۶	۳۱۸/۰۳۹	۱۶۰۰/۵۶۲	استان مرکزی

نمودار ۳- مصرف آب‌های زیرزمینی در بخش‌های مختلف

جدول ۱۵- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان مرکزی

۳-۲-۴- پایداری منابع آب

استان مرکزی در حوزه آبریز اصلی فلات مرکزی، خلیج فارس و دریای عمان قرار دارد و حجم کل منابع آب تجدیدشونده برابر با ۲۰۴۹ میلیون مترمکعب درسال است که از این مقدار ۹۶۷ میلیون مترمکعب مربوط به آب‌های زیرزمینی و ۱۰۸۲ میلیون مترمکعب برای آب‌های سطحی است.

جدول ۱۶- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان مرکزی

مشخصات جغرافیایی و اقلیمی		
عنوان	واحد	مقدار
نوع اقلیم	-	نیمه خشک تا نیمه خشک سرد
مساحت	کیلومتر مربع	۲۹۰۸۰
جمعیت	نفر	
تعداد و نام حوضه‌های آبریز اصلی	حوضه	۲
تعداد و نام حوضه‌های آبریز فرعی	حوضه	۳
میانگین سالانه نزولات جوی	میلیمتر	۲۶۵
متوسط سالانه حجم نزولات جوی	میلیون مترمکعب	۷۷۰۲
حجم کل منابع آب تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۲۰۴۹
منابع آب سطحی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۱۰۸۲
تعداد رودخانه‌های مهم	رودخانه	۵
تعداد رودخانه‌های مرزی	رودخانه	
حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی	میلیون مترمکعب	
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه ها، کفه ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۲۰۰
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۱۲۰
منابع آب زیرزمینی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۹۶۷
تعداد چاه‌ها	حلقه	۱۳۳۰۴
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۹۱۷
تعداد چشمه‌ها	دهنه	۲۳۴۲
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۶۲
تعداد قنوات	رشته	۳۶۰۶
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۳۵۴
میزان کل برداشت و مصارف		
عنوان	واحد	مقدار
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۲۲۵۱
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۲۱۶
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب	۱/۴۱۴
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب	۱/۲۶۶۵
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب	۵/۲۵۲۹
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب	۷/۱۱۰
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب	۸/۲۴

شاخص فالکن مارک

فالکن مارک دانشمند سوئدی در مطالعات خود بحران آب را بر اساس مقدار سرانه منابع آب تجدیدپذیر سالانه هر کشور تعریف کرده است. فالکن مارک میزان سرانه آب ۱۷۰۰ مترمکعب در سال را به عنوان شاخص کمبود معرفی کرده است. بر این اساس کشورهایی که دارای سرانه منابع آب سالانه تجدیدپذیر بیش از ۱۷۰۰ مترمکعب هستند، مشکل بحران آب ندارند و کشورهایی که دارای سرانه منابع آب تجدیدپذیر بین ۱۰۰۰ تا ۱۷۰۰ مترمکعب هستند جزو کشورهای با تنش آبی محسوب می‌شوند و کشورهایی که دارای سرانه آب تجدیدپذیر کمتر از ۱۰۰۰ مترمکعب در سال هستند جزو کشورهای با کمبود آب هستند و سرانه آب کمتر از ۵۰۰ مترمکعب در سال، فشار بسیار شدیدی به آن کشور تحمیل می‌کند. با توجه به جمعیت کشور، در حال حاضر سرانه آب تجدیدپذیر ایران از مرز ۱۷۰۰ مترمکعب عبور کرده و کشور ما وارد دوره تنش آبی شده است. با توجه به تقسیم حجم آب تجدید شونده استان مرکزی بر جمعیت در سال ۱۳۹۸ (۱۴۲۹۴۷۵ نفر) عدد ۱۴۳۳ به دست آمد. از این رو استان مرکزی محدوده کم آبی قرار دارد.

جدول ۱۷- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان مرکزی و ایران

تعیین وضعیت/دسته بندی	شاخص (سرانه/مترمکعب)	عدد شاخص برای ایران و استان مرکزی
بدون تنش	بالاتر از ۱۷۰۰	-
تنش آبی	۱۷۰۰-۱۰۰۰	ایران و استان مرکزی
کم آبی	۱۰۰۰-۵۰۰	-
کم آبی مطلق	کمتر از ۵۰۰	-

شاخص سازمان ملل

بنیاد کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل میزان درصد برداشت از منابع آب تجدیدپذیر در هر کشور را به عنوان شاخص اندازه‌گیری بحران آب معرفی کرده است. براساس شاخص مذکور هرگاه میزان برداشت آب یک کشور بیشتر از ۴۰ درصد کل منابع آب تجدیدپذیر آن باشد این کشور با بحران شدید آب مواجه است و اگر این مقدار در حد فاصل ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد بحران در وضعیت متوسط و چنانچه این شاخص بین ۱۰ تا ۲۰ درصد باشد بحران در حد متعادل و کمتر از ۱۰ درصد بدون بحران تلقی می‌شود. با توجه به اینکه در ایران هم‌اکنون ۷۰ درصد کل آب تجدیدپذیر کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد، ایران در وضعیت بحران شدید آبی قرار دارد.

جدول ۱۸- شاخص سازمان ملل برای بحران آب

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
کمتر از ۱۰ درصد	بدون بحران
بین ۱ تا ۲۰ درصد	بحران در حد متعادل
بین ۲۰ تا ۴۰ درصد	بحران در وضعیت متوسط
بیشتر از ۴۰ درصد	بحران شدید آب

حجم آب تجدیدشونده استان مرکزی برابر با ۲۰۴۹ میلیون متر مکعب است و حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی) ۲۶۶۵ میلیون متر مکعب است. از این رو برداشت از منابع تجدید پذیر استان مرکزی برابر با ۰/۷۶ درصد است. بنابراین طبق این شاخص استان در وضعیت بحران شدید قرار دارد. شایان ذکر است که حجم مصارف آب (زیرزمینی و سطحی) بیش از حجم آب تجدید شونده است.

شاخص نسبت بحرانی

به منظور مقایسه سطح کم‌آبی در حوضه‌های آبریز متفاوت می‌توان از شاخص نسبت بحرانی استفاده کرد. آلکاران و همکاران (۲۰۰۰) این شاخص را نسبت میزان آب برداشت شده برای استفاده‌های انسانی به کل منابع آب تجدیدپذیر تعریف نموده‌اند. هرچه نسبت بحرانی عدد بزرگتری باشد فشار بیشتری بر منابع آب وارد می‌شود و به همان میزان هم کیفیت آب مصرف کننده‌گان پایین دست کاهش می‌یابد.

$$W = \text{آب برداشت شده}$$

$$WA = \text{منابع آب در دسترس (منابع آبی تجدیدپذیر)}$$

جدول ۱۹- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
بدون تنش	۰/۱-۰
تنش آبی کم	۰/۲-۰/۱
تنش آبی متوسط	۰/۴-۰/۲
تنش آبی زیاد	۰/۸-۰/۴

محاسبه شاخص نسبت بحرانی برای منابع آب استان مرکزی در سال ۱۳۹۸

کل منابع آبی استان (سطحی و زیرزمینی) $CR=2665/2049=1/99$ تنش آبی زیاد

منابع آب سطحی استان $CR=414/2049=0/20$ تنش آبی زیاد

منابع آب زیرزمینی استان $CR=2251/2049=1/89$ تنش آبی کم

با توجه به نتایج به دست آمده از شاخص‌های ارائه شده در این قسمت مشخص شد که استان مرکزی در مرحله کم آبی قرار دارد. شایان ذکر است که این استان در مرحله بحران آب قرار دارد چراکه با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحرانی این استان در محدوده بحران شدید آب قرار دارد. علاوه بر این استان به لحاظ شاخص فالکن در سطحی بالاتر از کشور قرار دارد اما در محدوده کم آبی قرار دارد.

۳-۲-۵- کشاورزی استان

کشاورزی استان مرکزی در برخی مناطق سنتی و در برخی مناطق پیشرفته است. در منطقه شمالی استان (ساوه و زرنديه) کاملاً تجاری می‌باشد و این مناطق دارای محصولات نظیر انار پسته، طالبی، محصولات جالیزی دیگر و محصولات دامی می‌باشد. بزرگترین گلخانه خصوصی در شهر آوه در دو فاز عملیاتی مستقر است. در منطقه مرکزی استان راشتیان، (اراک، فراهان) کشاورزی نیمه سنتی با عمده محصولات گندم، جو، سیب زمینی، انگور، محصولات دامی وجود دارد. گلخانه امان آباد تنها مجتمع گلخانه ای این منطقه است. در منطقه جنوبی استان، محلات قطب گل و ماهیان زینتی می‌باشد. مجتمع گلخانه‌ای دهکده گل در این شهرستان قرار دارد. شازند و خمین قطب تولید لوبیا و عسل بوده و در جنوب غربی استان شهرستان خنداب مرکز تولیدات باغی نظیر سیب، هلو ... می‌باشد.

جدول ۲۰- توزیع سطح برداشت و میزان تولید محصولات زراعی استان

سطح برداشت	مساحت (هکتار)	میزان تولید (تن)
آبی	۱۵۶۴۰۳	۱۵۴۸۲۳۶
دیم	۲۱۵۵۵۴	۲۴۷۳۴۲
کل	۳۷۱۹۵۸	۱۷۹۵۵۷۸

استان مرکزی در سال زراعی ۹۸-۱۳۹۷ رتبه ۱۴ کشوری در سطح برداشت محصولات زراعی و رتبه ۲۰ میزان تولید محصولات زراعی را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲۱- محصولات عمده کشاورزی استان

تولید (تن)	سطح کشت (هکتار)	محصول	
۴۲۱۶۵۰	۲۳۹۸۵۰	گندم	غلات
۱۸۰۳۳۸	۵۲۸۲۵	جو	
۱۰۰۰	۱۶۰	ذرت دانه ای	
۴۴۲۴	۹۶۷۷	نخود	حبوبات
۳۷۵۱۲	۱۵۰۶۱	لوبیا	
۶۷۸	۱۵۲۸	عدس	
۱۸	۱۸	سایر حبوبات	
۵۴۲۴۹	۱۵۵۰	خریزه	محصولات جالیزی
۹۵۱۵۸	۱۹۰۵	هندوانه	
۳۶۰۷	۱۲۰	خیار	
۲۲۳۳۸	۵۶	خیار گلخانه ای	
۱۵۷۴۸۶	۴۵۰۰	سایر محصولات جالیزی	
۸۲۳۶۷	۲۳۹۱	سیب زمینی	سبزیجات
۲۵۰۹۸	۵۶۴	پیاز	
۲۳۲۵۳	۷۴۱	گوجه فرنگی	
۲۴۸۳۰	۹۰	سبزیجات گلخانه ای	
۱۵۲۲۶	۸۱۹	سایر سبزیجات	نباتات علوفه ای
۲۵۱۰۷۶	۲۷۹۶۰	یونجه	
۳۳۷۴	۷۰۰	شیدر	
۴۳۱۰۶۰	۹۲۶۳	سایر نباتات علوفه ای	
۵۷	۴۵	سایر محصولات	

تولیدات دامی استان با تولید بیش از ۳۷۸ هزار تن و سهم ۲۸ درصدی رتبه ۱۳ را بین استان‌های کشور دارا می- باشد که در تولید تخم مرغ با سهم ۳,۹ درصد رتبه ۸ را دارد که این به دلیل سهم ۵,۱ درصد واحدهای مرغ تخم گذار (۸۲ واحد) با ظرفیت ۴,۳ درصد (۳۵۱۰ هزار قطعه) نسبت به کشور است و در سایر تولیدات دامی سهمی حدود ۲,۷ درصد و رتبه ۱۲ را بین استان‌های کشور دارد. در تعداد دام سنگین استان با ۲۵۳ هزار راس ۳/۱ درصد دام کشور رتبه چهاردهم را بین استانهای کشور دارا می‌باشد. در دام سنگین و گاو دورگه با ۴,۷ درصد (۲۰۸ هزار رأس) رتبه هشتم را دارد.

جدول ۲۲- تولیدات دامی استان در مقایسه با کشور در سال ۱۳۹۵- هزار تن

رتبه	سهام	کشور	استان	شرح
۱۱	۲/۸	۸۲۳	۲۳/۱	گوشت قرمز
۱۰	۲/۷	۹۶۵۳/۴	۲۶۳/۱	شیر
۱۲	۲/۷	۲۰۶۹/۲	۵۵	گوشت مرغ
۸	۳/۹	۹۴۰/۵	۳۶/۹	تخم مرغ
۱۸	۱	۸۱/۴	۰/۸	عسل
۱۳	۲/۸	۱۳۵۶۷/۵	۳۷۸/۹	جمع

۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری

استان مرکزی از جمله استان‌هایی است که از نظر پوشش جنگل‌های طبیعی بسیار فقیر است. سرانه جنگل در این استان شانزده برابر از سرانه آن در ایران پایین‌تر است. اما در جاده‌ای که به روستای کسرآصف کمیجان ختم می‌شود باغ‌های زیبایی وجود دارد که جنگل گونه‌اند و دست کمی از جاده چالوس ندارند و همچنین دره سرسبز و فس کمیجان که به طول ۱۵ کیلومتر است و در مسیر ارتباطی کمیجان به سمت ساوه قرار دارد. همچنین روستای کسرآصف دارای زیبایی‌هایی نظیر غار اینجیل آغاجی (درخت انجیل) هست و برخی بخش‌ها مانند ساوه و شازند و تفرش تاج پوشش ۵ تا ۱۰ درصد هستند و برخی دیگر از بخش‌ها مانند دلجان، محلات، خمین، اراک، کمیجان و زرنده دارای تاج پوشش ۱ تا ۵ درصد هستند. از جمله جنگل‌های موجود در استان می‌توان به پارک‌های جنگلی و جنگل‌های دست کاشت (۸۳۹۰۵ هکتار) اشاره کرد. مساحت جنگل‌های طبیعی استان مرکزی ۱۵۱۲۷/۵۴۷۱ هکتار است. سرانه جنگل (جنگل‌های طبیعی و دست کاشت) نزدیک به ۱۲۸ مترمربع است. در استان چهار ذخیره گاه جنگلی وجود دارد که شامل ذخیره گاه بلوط و سماق در شهرستان شازند با وسعت ۲۱۰ و ۷۵ هکتار و بنه در شهرستان تفرش با وسعت ۲۰ هکتار و خونبار واقع در شهرستان ساوه به مساحت ۲۰۰۰ هکتار است. مراتع استان که عمدتاً گیاهان بوته‌ای هستند به دلیل آب و هوای مختلف دارای تنوع زیادی هستند و در مجموع ۶۶٪ کل استان را پوشش می‌دهند.

جدول ۲۳- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاهای سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان

در پایان سال ۹۸

پوشش گیاهی	مساحت (هکتار)
پارک‌های جنگلی طبیعی	۳۱۱۳/۵
فضاهای سبز	۳۹۶۹۰
ذخیره گاه‌های جنگلی	۳۰۵
جمع کل عرصه‌های جنگلی	۴۲۸۰۳/۵

جدول ۲۴- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸

مساحت (هکتار)		شرح	
۳۹۶۹۰		جنگل	
۲۰۲۶۶۵۹	۴۵۵۲۴۷	خوب (پرتراکم)	مرتع
	۱۱۱۶۱۶۵	متوسط (نیمه تراکم)	
	۴۵۵۲۴۷	فقیر (تراکم کم)	
۴۹۰۰۰۰		بیابان	

تاکنون در این استان حدود ۳۳۵ گونه جانوری شامل ۵۳ گونه پستاندار، ۲۰۵ گونه پرنده، ۵۴ گونه خزنده، چهار گونه دوزیست و ۱۹ گونه ماهی شناسایی شده است.

منطقه‌ی هفتاد قله، نماد محیط زیست طبیعی استان مرکزی است و قوچ و میش، پلنگ، سیاه گوش و کاراکال از جمله پستانداران مناطق کوهستانی استان به شمار می‌روند. همچنین از گونه‌های حیات وحش مناطق دشتی و بیابانی می‌توان به آهو، شغال، روباه، خرگوش، خارپشت، تشی، رودک، سمور، گربه ی وحشی، گراز، انواع جوندگان و همچنین بلدرچین، باقرقره، هوبره، انواع گنجشک سانان و انواع پرندگان شکاری مانند هما، شاهین، بحری، بالابان، لاجین و دلیجه اشاره نمود.

۳-۲-۷- وضعیت کانسارهای معدنی

استان مرکزی به سبب قرار گرفتن در دو منطقه زمین شناسی مهم کشور، شامل منطقه‌های دگرگونی سندج سیرجان و ایران مرکزی و به لحاظ شرایط زمین شناسی، خاستگاه مواد معدنی مختلف و متنوعی شامل کانی‌های دگرگونی، آذرین و رسوبی از قبیل مواد معدنی غیرفلزی، فلزی، مصالح ساختمانی و سنگ‌های تزئینی است.

تاکنون بیش از ۳۱ نوع ماده معدنی در استان مرکزی شناسایی شده و امکانات بالفعل استان شامل تنگستن، قلع و مولیبدن، طلا، مس، آندالوزیت، مرمریت‌های سیاه، گرانیت، کانی‌های قیمتی و زینتی شامل کانی‌های فیروزکوه، کریزوکولا، جاسیر، ازوریت و مالاکیت، عقیق، بلور کوارتز و کلسیت ... می‌باشد.

از مواد معدنی استخراج شده در واحدها و کارخانجات گچ‌پزی، آهک‌پزی، سیمان سفید، رنگسازی، پوکه‌سازی، کاشی‌سازی، لاستیک‌سازی، شیشه‌سازی و ... استفاده می‌شود.

گفتنی است که استان مرکزی دارای ۱۶ واحد تولید پودرهای معدنی میکرونیزه و سوپر میکرونیزه است که از این نظر در کشور مقام نخست را دارد. در ضمن وجود ۴ واحد فرآوری مواد فلزی-فلوتاسیون سرب و روی و آلومینیوم سازی در استان مرکزی در خور ذکر است.

جدول ۲۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷

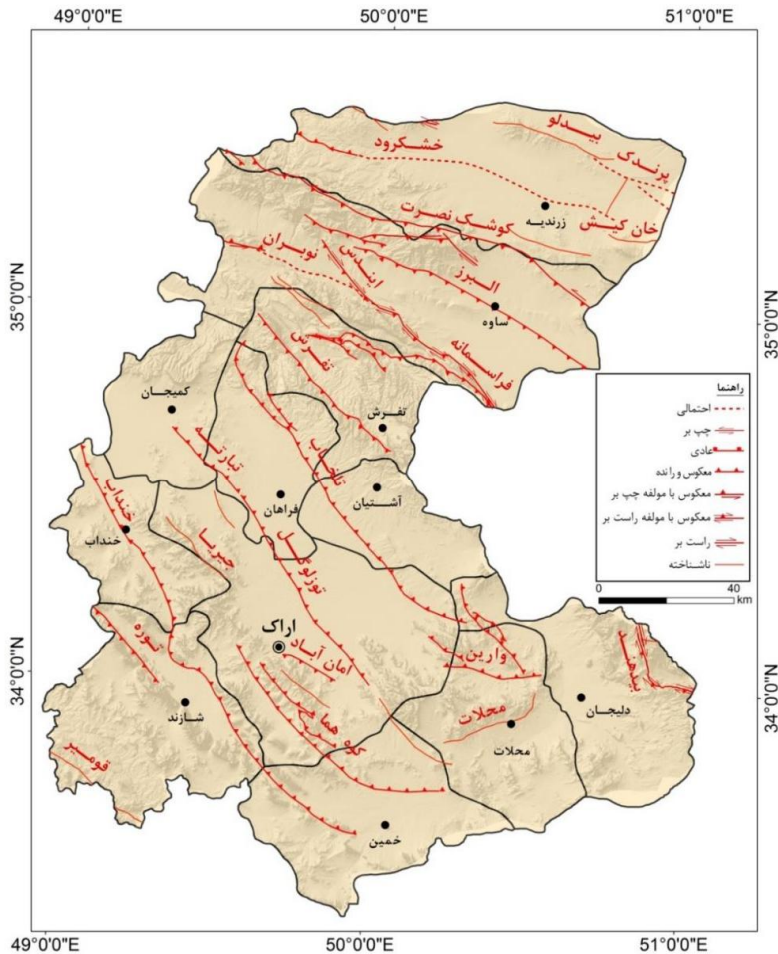
تعداد شاغلین	تعداد معادن		جمع کل	نوع استخراج
	نحوه مدیریت			
	عمومی	خصوصی		
۱۰۲	۶	۰	۶	استخراج سنگ آهن
۹۰	۴	۰	۴	استخراج سنگ سرب و روی
۱۶۸	۱	۰	۱	استخراج سنگ طلا
۹۳۹	۸۵	۰	۸۵	استخراج سنگ‌های تزئینی
۲۶۶	۴۳	۴	۴۷	استخراج سنگ لاشه
۱۸	۰	۱	۱	استخراج سنگ بالاست
۲۳۳	۳۰	۰	۳۰	استخراج سنگ آهک
۵۲	۹	۰	۹	استخراج سنگ گچ
۸۴	۱۹	۰	۱۹	استخراج کائولن و خاک نسوز
۷	۲	۰	۲	استخراج بنتونیت و گل سرشوی
۱۶	۱	۱	۱	استخراج سولفات سدیم
۳۴	۱۰	۰	۱۰	استخراج باریت و خاک سرخ و زرد
۳۲	۴	۰	۴	استخراج فلورین
۵۳	۱۰	۰	۱۰	استخراج سنگ سیلیس
۳۷	۹	۰	۹	استخراج فلدسپات
۱۰	۲	۰	۲	استخراج پوکه معدنی
۱۱۲	۴	۰	۴	استخراج سنگ مس
۴	۱	۰	۱	استخراج بوکسیت
۲۲۵۷	۲۳۹	۶	۲۴۵	کل

۳-۲-۸- مخاطرات محیطی

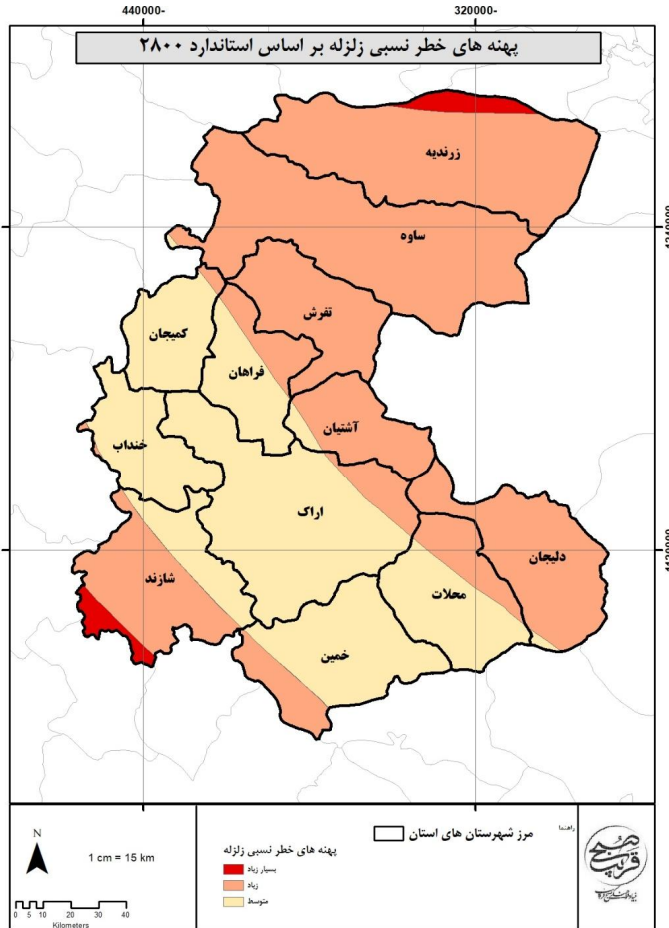
۳-۲-۸-۱- زلزله

استان مرکزی در سه زون ساختاری ایران مرکزی، سندج-سیرجان و ارومیه-دختر قرار گرفته است. روند ساختارهای ناحیه‌ای در این گستره متأثر از ایالت‌های همسایه است به گونه‌ای که روند گسل‌های بزرگ در شمال استان از جمله گسل کوشک نصرت پیرو روند ساختارهای اساسی در البرز است. روند گسل‌های اصلی در

مرکز و خاور استان از جمله گسل‌های تفرش، تلخاب و تبرته تقریباً موازی گسل‌های اساسی زاگرس است که دارای روند شمال باختر-جنوب خاور بوده و توان لرزه‌خیزی در خور توجهی دارند. نوزمین ساخت استان مرکزی به شدت تحت تأثیر عملکرد گسل‌های فوق می‌باشد. گسل ایندس در شمال خاوری استان از جمله گسل‌های مهم دیگری می‌باشد که از شمال سلفچگان تا شمال باختری ساوه گسترش دارد و مرز جنوب باختری دشت ساوه را ایجاد نموده است. افزون بر گسل‌های اصلی فوق گروه دیگری از گسل‌ها وجود دارند که روند آنها کم و بیش زاویه‌ای حدود 33 با گسل‌های اصلی دارد. این گروه از گسل‌ها در مقایسه با گروه اول دارای توان لرزه‌خیزی در خور توجهی نیستند و از دیدگاه لرزه‌خیزی دارای اهمیت چندانی نمی‌باشند.

نقشه ۸- موقعیت گسل‌های اصلی استان مرکزی

نقشه ۹- پهنه های خطر زلزله بر اساس استاندارد ۲۸۰۰

۳-۲-۸-۲- فرونشست

کاهش سطح سفره های آب زیرزمینی در سطح استان باعث ایجاد مشکلاتی از قبیل نشست سطح زمین خواهد شد، کما اینکه در مناطقی از آبخوان دشت ساوه نیز مواردی از نشست زمین گزارش گردیده است. بدیهی است با ادامه روند فعلی در سال های آتی تقریباً تمامی استان با مشکل جدی کم آبی مواجه خواهد بود و تأمین آب مورد نیاز مصارف مختلف با مشکلات و چالش های عمده ای روبه رو خواهد گردید، از جمله تأمین آب شرب شهرها و روستاهای استان که در حال حاضر نیز با مشکلاتی همراه می باشد. هر چند به منظور کاهش بحران های پیش روی تأمین آب شرب که یکی از رسالت ها و وظایف اصلی شرکت های آب منطقه ای بوده و

در سرلوحه برنامه‌های ابلاغی توسط وزارت نیرو نیز می‌باشد، اقدامات اساسی و زیربنایی گسترده ای توسط این شرکت در سال‌های اخیر صورت پذیرفته و در حال حاضر نیز در حال اجرا می‌باشد. در این اقدامات سعی گردیده است که علاوه بر تأمین آب شرب شهرهای بزرگ استان از منابع آب زیرزمینی، از طریق آب‌های سطحی نیز چه در داخل استان و چه انتقال از حوضه‌های مجاور بعنوان داشتن حاشیه امن تأمین آب در سال‌های آتی، تأمین آب شهرها و روستاها صورت پذیرد. پیش بینی می‌شود که با اجرای طرح‌های مذکور در پایان برنامه ششم توسعه نسبت مصارف آب‌های سطحی به زیرزمینی از مقادیر فعلی که به نسبت ۲۱ درصد سطحی به ۷۹ درصد زیرزمینی می‌باشد به نسبت ۵۲ درصد سطحی به ۴۸ درصد زیرزمینی تغییر پیدا نماید که خود علاوه بر کاهش اتکاء به منابع آب زیرزمینی، باعث تقویت سفره و آبخاها نیز به طور موثری خواهد گردید.

۳-۲-۹- مناطق حفاظت شده

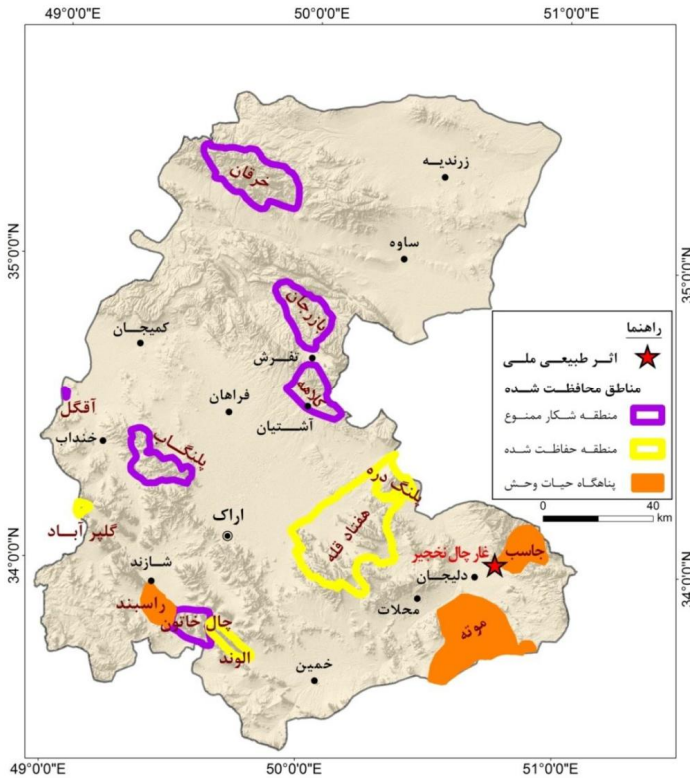
بر اساس گزارش اداره کل حفاظت محیط زیست استان مرکزی مناطق تحت مدیریت استان شامل ۲ منطقه حفاظت شده (۱۰۴۶۳۷ هکتار) و اثر طبیعی-ملی غار نخجیر، ۵ منطقه شکار ممنوع (۱۳۵۸۵۸/۴ هکتار) و همچنین ۲ پناهگاه حیات وحش (۲۷۷۱۷ هکتار) می‌باشد.

جدول ۲۶- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه حفاظت شده
در شمال و غرب در جوار کویر میقان	۹۷۴۳۷	منطقه حفاظت شده هفتاد قله
در ۲۰ کیلومتری غرب شهرستان خمین	۷۲۰۰	منطقه حفاظت شده الوند خمین
در ۸ کیلومتری شرق شهر دلجان	۱	اثر طبیعی-ملی غار نخجیر

جدول ۲۷- موقعیت و مساحت مناطق شکار ممنوع استان

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه شکار ممنوع
در فاصله ۲ کیلومتری شمال شهر تفرش	۲۵۷۵۰	منطقه شکار ممنوع بازرگان
و در شمال غربی شهر اراک	۲۷۲۱۱/۴۳	منطقه شکار ممنوع پلنگاب
در فاصله ۱۵ کیلومتری شمال شرقی شهر اراک	۲۵۰۰۰	منطقه شکار ممنوع تالاب میقان
و در جنوب غربی استان مرکزی	۱۳۸۹۷	منطقه شکار ممنوع چال خاتون
در شمال شهر اراک	۴۴۰۰۰	منطقه شکار ممنوع خرقان
در منتهی الیه جنوب شرق استان مرکزی	۱۷۱۰۰	پناهگاه حیات وحش جاسب
در جنوب غربی استان مرکزی و غرب اراک	۱۰۶۱۷	پناهگاه حیات وحش راسوند

نقشه ۱۰- مناطق حفاظت شده استان مرکزی

۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی

۳-۱-۳- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان مرکزی

۳-۱-۳-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان مرکزی

توسعه اجتماعی با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوند تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. توسعه اجتماعی باید به رفاه و آسایش بیشتر افراد جامعه منجر شود تا افراد رضایت بیشتری از زندگی داشته باشند. توسعه اجتماعی، یک حوزه میان رشته‌ای و میان بخشی در جست و جوی بهزیستی مادی و اجتماعی مردم در همه سطوح جامعه تعریف می‌شود. از طرفی دیگر توسعه اجتماعی در برگیرنده بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با

یکدیگر تاکید می‌ورزد و بر آنها تمرکز می‌نماید. امروز طرح رویکرد اجتماع محوردر فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی سبب شده که سنجش میزان توسعه یافتگی بر مبنای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بخش مهمی از جریان تحقیق در راستای رفع نابرابری‌های منطقه‌ای به حساب آید (سرور و خلیجی، ۱۳۹۴). به طور کلی در مسیر رسیدن به توسعه عواملی وجود دارد که مانع و عواملی نیز پیشبرنده توسعه است که پژوهشگران نیز در سدد شناخت این عوامل هستند؛ شناسایی عوامل مانع و یا پیشبرنده توسعه این امکان را فراهم می‌نماید که در شناخت و تحلیل روند تغییرات نیروهای پیشران توسعه در استان به یک چارچوب مشخص دست یافت. در واقع هدف از شناخت عوامل و فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در نهایت دستیابی به چارچوبی جامع از این عوامل در ارتباط با توسعه استان است؛ اینکه روند تغییرات شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی استانی به طور کلی در راستای توسعه و به عنوان بستر ساز و محرک توسعه عمل می‌کنند یا اینکه در فرایند توسعه به عنوان اختلال ایجاد می‌کنند (گزارش آمایش استان گیلان، ۱۳۹۷).

۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی- اجتماعی پیشبرنده توسعه

از عوامل پیشبرنده فرهنگی اجتماعی در استان مرکزی میزان بالای بعضی از متغیرهای سرمایه اجتماعی است. البته باید در نظر داشت که میزان سرمایه اجتماعی در استان به نسبت میانگین کل کشور پایین تر بوده ولیکن در بعضی از متغیرها میانگین بالاتر بوده است که یکی از این متغیرها میزان بالای اعتماد سازمانی در استان بوده است که این موضوع یکی از عوامل مهم و محرک توسعه استان به حساب می‌آید، چراکه مسئولین استان برای اجرای برنامه توسعه‌ای به دلیل اعتماد بالا به سازمان‌ها توسط مردم کمتر با مشکل مواجه خواهند شد. از دیگر عوامل پیشبرنده توسعه نیز می‌توان به ارزیابی مثبت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف خود، میزان آمادگی بالای مردم برای مشارکت با سازمان‌ها و نهادها در صورت نیاز و میزان بالای عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده اشاره کرد که هر کدام از این متغیرهای عنوان شده در جهت توسعه استان نقش قابل توجه و بسزایی خواهند داشت. البته نباید از این مساله به سادگی عبور کرد که میزان آسیب‌های اجتماعی در استان رو به افزایش بوده است و نباید انتظار داشت که میزان عوامل یاد شده همچنان بالا بمانند و اگر برای کاهش و کنترل مسائل اجتماعی و همچنین افزایش میزان سرمایه‌های اجتماعی برنامه‌ای وجود نداشته نباشد به مرور زمان شاهد کاهش میزان عوامل یاد شده و همچنین افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی بوده و عوامل پیشبرنده نیز در دراز مدت تبدیل به مانعی برای توسعه خواهند بود.

۳-۱-۳-۳ عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه

موانع توسعه در استان در دو بخش میزان بالای آسیب‌های اجتماعی و میزان کم سرمایه‌های اجتماعی قابل بررسی است. میزان بالای آسیب‌ها و مشکلات اجتماعی یکی از مهم‌ترین عوامل مانع در توسعه استان مرکزی است؛ که از جمله این آسیب‌ها و مشکلات؛ طلاق، سرقت، چاقو و قمه کشی و ... اشاره کرد که هر کدام از این موارد یاد شده به میزان زیادی در استان قابل مشاهده است. البته باید توجه داشت بوجود آمدن هر کدام از این عوامل به خودی خود و اتفاقی نبوده و دارای علت‌های دیگری هستند. از طرف دیگر میزان پایین سرمایه‌های اجتماعی در هر سه بعد نیز از موانع مهم دیگر در توسعه استان به حساب می‌آید که هر کدام از این ابعاد دارای متغیرهای زیادی است که جز چند متغیر اکثر متغیرها دارای میانگین پایینی نسبت به کل کشور بوده است که از آن جمله می‌توان به ارزیابی نسبت به عدم موفقیت نظام در حل مشکلات، عدم وجود عدالت و برابری و همچنین مطلوب نبودن جامعه، کیفیت پایین خدمات سازمانی، اعتماد تعمیم یافته پایین و بسیاری متغیر دیگر در استان اشاره کرد. این نکته نیز قابل ذکر است که هر قدر میزان سرمایه‌های اجتماعی افزایش پیدا کند میزان آسیب‌های اجتماعی کاهش پیدا خواهد کرد و بالعکس.

۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان مرکزی

مسائل و مشکلات اجتماعی

بیکاری

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر تا سال ۱۳۹۷ استان مرکزی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در استان روند سینوسی داشته است؛ همچنین باید توجه داشت که بالاترین نرخ بیکاری در استان مربوط به سال ۱۳۸۵ با ۱۲/۵ درصد بوده است. نرخ بیکاری در استان فقط در سال ۱۳۸۵ از نرخ بیکاری کل کشور بالاتر بوده و در دیگر موارد نرخ بیکاری استان پایین‌تر بوده است.

جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر

استان	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
مرکزی	۸/۹	۱۲/۵	۱۱	۷/۳	۸/۴
کل کشور	۱۴/۲	۱۱/۳	۱۲/۳	۱۲/۴	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول نرخ بیکاری در استان مرکزی در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی بالاتر بوده است؛ همچنین همانطور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در مناطق شهری استان مرکزی در سال ۱۳۹۸ برابر ۸/۷ درصد و در مناطق روستایی ۶/۵ درصد بوده است که در مقایسه با نرخ بیکاری کل کشور در مناطق روستایی و شهری وضعیت بهتری دارد.

جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی

نقاط روستایی		نقاط شهری		جمع		سال
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	
۳۰	۴/۲	۲۸	۹/۱	۲۹	۷/۹	مرکزی
-	۸/۱	-	۱۲/۲	-	۱۱	کل کشور
۲۸	۶/۴	۳۱	۷/۶	۳۱	۷/۳	مرکزی
-	۸/۹	-	۱۳/۷	-	۱۲/۴	کل کشور
۲۰	۶/۸	۳۱	۸/۲	۳۰	۷/۹	مرکزی
-	۸/۲	-	۱۳/۴	-	۱۲/۱	کل کشور
۲۸	۴/۸	۲۹	۹/۴	۲۹	۸/۴	مرکزی
-	۷/۹	-	۱۳/۵	-	۱۲	کل کشور
۱۷	۶/۵	۳۰	۸/۷	۲۶	۸/۲	مرکزی
-	۷/۳	-	۱۱/۸	-	۱۰/۶	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری زنان در همه سال‌های مورد بررسی نسبت به بیکاری مردان، در استان مرکزی بیشتر بوده ولیکن نسبت به کل کشور در همه سال‌های بررسی شده کمتر بوده است که این موضوع نشان از وضعیت مناسب بیکاری زنان به نسبت کل کشور بوده است. استان مرکزی در تمام سال‌های بررسی شده به جز سال ۱۳۹۴ جزو ۱۰ استانی بوده است که کمترین نرخ بیکاری زنان را داشته است؛ همچنین در خصوص نرخ بیکاری مردان نیز باید عنوان کرد که نرخ بیکاری در سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ جزو ۵ استانی است کمترین میزان نرخ بیکاری را داشته است و در سال ۱۳۹۸ با وجود ثابت ماندن نرخ بیکاری (۷/۹) به نسبت سال ۱۳۹۷ اما رتبه استان تغییر کرده و از ۲۶ به ۲۲ رسیده است که این موضوع می‌تواند نشان از بهتر شدن وضعیت بعضی از استان‌ها در رابطه با نرخ بیکاری مردان به نسبت استان مرکزی باشد.

جدول ۳۰- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت

نرخ بیکاری زنان		نرخ بیکاری مردان		سال
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	
۱۸	۱۷/۸	۲۸	۶/۷	مرکزی
-	۱۹/۴	-	۹/۳	کل کشور
۲۵	۱۴	۳۱	۶/۶	مرکزی
-	۲۰/۷	-	۱۰/۵	کل کشور
۲۱	۱۵/۷	۳۰	۶/۹	مرکزی
-	۱۹/۸	-	۱۰/۲	کل کشور
۲۵	۱۳/۱	۲۶	۷/۹	مرکزی
-	۱۸/۹	-	۱۰/۴	کل کشور
۲۵	۱۱/۶	۲۲	۷/۹	مرکزی
-	۱۷/۵	-	۹	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

طلاق

جدول زیر تعداد طلاق و ازدواج را به تفکیک مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر میزان طلاق در تمام سال‌های مورد بررسی به جز سال ۱۳۹۷ افزایش داشته است و میزان ازدواج نیز از سال ۱۳۹۰ به بعد یک روند کاهشی را دنبال کرده است.

جدول ۳۱- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان مرکزی

نقاط روستایی		نقاط شهری		جمع		سال
ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	
۴۰	۳۳۵۹	۱۳۴۲	۱۰۰۰۴	۱۳۸۲	۱۳۳۶۳	۱۳۸۰
۴۴۱	۴۵۸۲	۱۴۵۴	۹۹۵۴	۱۸۹۵	۱۴۵۳۶	۱۳۸۵
۵۹۰	۲۳۰۴	۴۷۱۰	۱۱۶۶۹	۲۸۹۴	۱۶۳۷۹	۱۳۹۰
۲۴۳	۱۳۵۵	۲۹۸۳	۹۶۸۴	۳۲۲۶	۱۱۰۳۹	۱۳۹۵
۲۲۳	۸۲۵	۲۶۴۹	۷۴۷۰	۲۸۷۲	۸۲۹۵	۱۳۹۷
۱۱۴۹۰	۶۳۹۰۴	۱۶۴۱۲۴	۴۸۶۶۶۱	۱۷۵۶۱۴	۵۵۰۵۶۵	کل کشور ۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت طلاق به ازدواج در استان مرکزی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است؛ نسبت طلاق به ازدواج طی سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۱۰/۳۴ در سال ۱۳۸۰ به ۳۴/۶۲ در سال ۱۳۹۷ رسیده است، و نسبت طلاق آن از میزان کل کشور بیشتر بوده است.

جدول ۳۲- نسبت طلاق به ازدواج در استان مرکزی

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	کل کشور ۱۳۹۷
تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج	۱۰/۳۴	۱۳/۰۴	۱۷/۶۷	۲۹/۲۲	۳۴/۶۲	۳۱/۹۰

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

بهبودی و تأمین اجتماعی

جدول زیر تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در سال ۱۳۹۷، ۲۱۵۸۶ نفر در ۴۴ مرکز نگهداری افراد دچار آسیب اجتماعی حضور داشته‌اند که این تعداد نسبت به سال ۱۳۹۵ کاهش داشته است؛ همچنین در سال ۱۳۹۷، ۲۹۳ نفر در ۹ مرکز نگهداری کودکان تحت پوشش حضور داشته‌اند که نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش را نشان می‌دهد.

جدول ۳۳- تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده

سال	نگهداری کودکان بی سرپرست		آسیب‌های اجتماعی ^۶	
	تعداد مراکز	تعداد افراد	تعداد مراکز	تعداد افراد
۱۳۸۰	۲	۹۳	۶	۲۹۲۰
۱۳۸۵	۴	۵۰	۶	۸۵۸
۱۳۹۰	۵	۵۱	۱۸	۱۵۶۲۶
۱۳۹۵	۵	۶۹	۳۹	۳۳۴۴۳
۱۳۹۷	۹	۲۹۳	۴۴	۲۱۵۸۶

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشخص است استان مرکزی در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی

۶. شامل فعالیت واحدهای بازپروری زنان و دختران آسیب دیده اجتماعی، خانه سلامت، ساماندهی کودکان خیابانی، مداخله در بحران‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، مداخله به منظور کاهش طلاق، مهمانسرای سلامت کودک و طرح تلفن کودک است که در سال ۱۳۹۰ اطلاعات پایگاه خدمات اجتماعی، اسکان موقت، خدمات سیار اورژانس اجتماعی و حمایت از مبتلایان به اختلال هویت جنسی را نیز شامل می‌شود.

رتبه ۲۰، نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست رتبه ۱۹، تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور رتبه ۱۸ و تعداد افراد پذیرفته شده در مراکز آسیب های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی رتبه ۱۶ را داشته است.

جدول ۳۴- میزان شاخص های مرتبط با سازمان بهزیستی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۲۰	۰/۱۹	مرکزی	نسبت تعداد مراکز ارائه دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب های اجتماعی به تعداد افراد دارای آسیب اجتماعی
-	۰/۱۸	کل کشور	
۱۹	۲/۵۳	مرکزی	نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست به تعداد کودکان بی سرپرست
-	۲/۶۰	کل کشور	
۱۸	۳۵۲۳۷	مرکزی	تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور
-	۱۷۱۰۴۷۵	کل کشور	
۱۶	۲۲۷۷۸	مرکزی	تعداد افراد پذیرفته شده در مراکز آسیب های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی
-	۹۴۵۳۹۴	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول ذیل موارد مرتبط در خصوص کمیته امداد امام خمینی استان مرکزی را در مقایسه با کل کشور نشان می دهد؛ همانطور که مشاهده می شود استان مرکزی در تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی رتبه ۲۴، تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی رتبه ۲۴ و در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی رتبه ۶ را دارد.

جدول ۳۵- میزان شاخص های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۲۴	۱۷	مرکزی	تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی
-	۸۳۲	کل کشور	
۲۴	۸۳۴۸۴	مرکزی	تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی
-	۴۷۸۳۶۸۱	کل کشور	
۶	۳۲	مرکزی	سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی
-	۲۵/۱	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در مجموع ۶۶/۱۶ درصد مردم در استان بیمه شده و مستمری بگیر هستند که این درصد از درصد کل کشور بالاتر است. در استان مرکزی ۵۴/۱۴ درصد بیمه شده و ۱۲/۰۲ درصد مستمری بگیر هستند که این درصد در کل کشور برابر با ۴۵/۶۱ درصد بیمه شده و ۸/۱۵ درصد مستمری بگیر می‌باشد.

جدول ۳۶- درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی

سال ۱۳۹۷			استان
مستمری بگیران	بیمه شدگان	مجموع	
۱۲/۰۲	۵۴/۱۴	۶۶/۱۶	مرکزی
۸/۱۵	۴۵/۶۱	۵۳/۷۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت در سال ۱۳۹۷ در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در استان مرکزی درصد افرادی که تحت پوشش بیمه سلامت ایران شده‌اند برابر با ۴۱/۶۸ درصد بوده است که از درصد بیمه شدگان پوشش سازمان بیمه سلامت در کل کشور (۵۱/۶۳ درصد) پایین تر بوده است.

جدول ۳۷- درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران

سال ۱۳۹۷	استان
۴۱/۶۸	مرکزی
۵۱/۶۳	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی

اعتیاد و قاچاق مواد مخدر

جدول زیر مربوط به انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده در استان مرکزی می‌باشد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است بیشترین مواد مخدر کشف شده مربوط به تریاک و شیره تریاک بوده است و همچنین در سایر مواد مخدر نیز بالاترین میزان کشف متعلق به آمپول قرص‌های روانگردان می‌باشد. باید توجه داشت که در اکثر موارد ذکر شده در جدول میزان مواد کشف شده در استان کاهش پیدا کرده است. به طور مثال میزان

از تاریخ ۱۳۹۱/۷/۱ سازمان بیمه خدمات درمانی به سازمان بیمه سلامت ایران تغییر نام پیدا کرده است.

تریاک و شیره تریاک کشف شده در سال ۱۳۹۷ برابر ۳۸۲۷ بوده است که به نسبت سال ۱۳۹۵ کاهش پیدا کرده است. میزان مواد کشف شده در استان در مواردی مانند شیشه و آمپول و قرص های روان گردان افزایش و در دیگر موارد کاهش یافته است.

جدول ۳۸- انواع مواد مخدر و روان گردان های کشف شده

سال					مواد مخدر (کیلوگرم)	
۱۳۹۷	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۸۰		
۱۶۹	۶۷۴	۲۵	هروئین (هروئین، کراک، کریستال)	مواد افیونی
۱۶	۱۵۰	۳	مرفین	
۳۸۲۷	۵۵۲۲	۱۱۷۶	تریاک و شیره تریاک	
-	۲۲	۷۴	سایر	
۲۱۴	۹۹۳	۹۴	حشیش	کانابیس
۱۸۶۶	۲۲۱۴	۴۳	گراس	
۳۹	۳۳	۲۴	شیشه (متا آفتماین)	محرک ها
۴۰۴	-	-	سایر موارد	
۳۱۷۰۹	۳۰۵۷۶	۶۹۳۷	آمپول و قرص های روان گردان	سایر موارد
۵۴۶	۰	۱۰	مواد پیش ساز (لیتر)	

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

جدول زیر در خصوص دستگیر شدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم است؛ همانطور که در جدول مشاهده می شود تعداد دستگیر شدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده یک روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال های قبل میزان آن افزایش پیدا کرده است. این نکته نیز قابل توجه است که میزان دستگیری قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده به نسبت سال ۱۳۹۵ کاهش و دستگیری افراد معتاد و مصرف کننده و اتباع بیگانه افزایش داشته است.

جدول ۳۹- دستگیر شدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده	معتاد و مصرف کننده	اتباع بیگانه
۱۳۸۰
۱۳۸۵
۱۳۹۰	۶۵۱۸	۵۶۳۴	۸۱۰	۷۴
۱۳۹۵	۱۳۳۵۷	۶۹۰۱	۶۳۸۲	۷۴
۱۳۹۷	۱۷۶۴۲	۶۳۰۵	۱۱۲۰۸	۱۲۹

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) در استان مرکزی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۴۹/۵۳ و در کل کشور ۱۱۴/۴۴ بوده است که این مساله نشان از میزان متوسط رو به پایین مواد مخدر کشف شده در استان در مقایسه با کل کشور است. به طور کلی استان مرکزی در این مساله رتبه ۱۳ کشوری را دارا می‌باشد.

جدول ۴۰- نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱۳	۴۹/۵۳	مرکزی
-	۱۱۴/۴۴	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت در استان مرکزی را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در استان برابر با ۱۰۷/۲۹ و در کل کشور ۵۰/۲۵ بوده است و میزان خیلی بالایی در دستگیری قاچاقچیان مواد را نشان می‌دهد. استان مرکزی در این رابطه رتبه اول را در بین استان‌های دیگر داشته است.

جدول ۴۱- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت (در هر ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱	۱۰۷/۲۹	مرکزی
-	۵۰/۲۵	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

سرقت

جدول ذیل سرقت‌های عادی بر حسب نوع را در استان مرکزی نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشاهده می‌شود میزان سرقت‌های اتفاق افتاده در همه موارد به جز موتورسیکلت در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است.

میزان سرقت در سال ۱۳۹۷ از اماکن خصوصی برابر ۳۹۸۴، اماکن دولتی ۱۹۵، منزل ۱۵۳۰ و مغازه ۳۴۵ مورد بوده است.

جدول ۴۲- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد)

احتمال	سرقت انواع وسایل نقلیه و لوازم آن			سرقت از اماکن				Σ
	لوازم خودرو یا وسایل داخل آن	موتور سیکلت	اتومبیل	مغازه	منزل	اماکن دولتی	اماکن خصوصی	
-	-	-	-	-	-	-	-	۱۳۸۰
-	-	-	-	-	-	-	-	۱۳۸۵
۲۸۰	۸۱۹	۱۰۰۵	۲۹۳	۳۱۹	۱۱۶۸	۵۹	-	۱۳۹۰
۱۷۶	۳۰۵۳	۱۱۹۳	۴۵۰	۳۴۴	۱۰۸۳	۱۰۲	-	۱۳۹۵
۳۰۵	۳۹۲۲	۱۱۳۲	۵۳۳	۳۴۵	۱۵۳۰	۱۹۵	۳۹۸۴	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت را در هر ده هزار نفر نشان می‌دهد که این نسبت در استان مرکزی برابر با ۳۷/۲۳ در ده هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۴۲/۸۲) پایین‌تر است و در این خصوص رتبه ۱۷ را دارد که این موضوع نشان از میزان بالای دستگیرشدگان در خصوص سرقت در استان مرکزی است.

جدول ۴۳- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت (در ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱۷	۳۷/۲۳	مرکزی
-	۴۲/۸۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

بنابر سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۹۷، میزان چاقو و قمه کشی در این سال در استان ۸/۵۳ در هر صد هزار نفر) بالاتر از این میزان در کل کشور (۷/۶۵) بوده است و در دیگر جرائم نسبت پایین‌تری را به کل کشور داشته است؛ همچنین میزان دستگیرشدگان در ارتباط با انواع شرارت‌ها برابر ۹/۸۶ در صد هزار نفر بوده است که به نسبت کل کشور میزان بالاتری داشته است.

جدول ۴۴- جرائم واقع شده در حوزه استحقافی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع (در صد هزار نفر)

سال ۱۳۹۷										
استان	قتل	مرگ‌های مشکوک				زناح و درگیری		شرارت		دستگیر شدگان
		خودکشی	سایر	فردی	دسته جمعی	زورگیری و باج‌گیری (اخاذه)	چاقو و قمه کشی	سایر شرارت‌ها		
مرکزی	۱/۲۶	۵/۱۸	۱۷/۳۵	۷۷۵/۳۲	۶/۶۵	۰/۰۷	۸/۵۳	۱/۵۴	۹/۸۶	
کل کشور	۲/۲۵	۵/۳۰	۲۸/۵۳	۹۴۳/۳۴	۸/۰۴	۰/۱۵	۷/۶۵	۲/۱۸	۹/۰۰	

منبع: سالنامه آماری کشور، نفر

جدول زیر در خصوص نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحقافی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) می‌باشد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در استان مرکزی نسبت دستگیرشدگان در این مورد ۹/۸۲ در صد هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۷/۵۲) وضعیت بالاتری داشته و در بین ۱۰ استانی قرار گرفته است که بالاترین نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم را داشته‌اند.

جدول ۴۵- نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحقافی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۶	۹/۸۲	مرکزی
-	۷/۵۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی مفهوم جدیدی نیست بلکه صرفاً مفهومی قدیمی در بسته‌بندی جدید است (شارع‌پور، ۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی جزئی جدا نشدنی از مجموعه داشته‌های یک جامعه است که نقش اساسی در توسعه پایدار و متوازن دارد. در این بخش از گزارش به مطالعه و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سطوح کلان، میانی و خرد و همچنین شاخص سرمایه اجتماعی کل بر اساس نتایج آخرین گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی سطح کلان

بر اساس گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳، سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان از ترکیب ۴ مؤلفه زیر ساخته می‌شود که میانگین هر کدام از این مؤلفه‌ها در تعیین وضعیت سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان و کل کشور مهم است.

- ❖ پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات
- ❖ پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف
- ❖ پنداشت نسبت به نکویی جامعه
- ۱. مطلوب بودن جامعه
- ۲. وجود عدالت و برابری
- ❖ ارزیابی نسبت به آینده

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در همه متغیرها به جز پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف، میانگین استان مرکزی پایین‌تر از میانگین کل کشور است. استان مرکزی در ارتباط با پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات رتبه ۲، پنداشت نسبت به نکویی جامعه (وجود عدالت و برابری) رتبه ۲ و در ارتباط با ارزیابی نسبت به آینده رتبه ۱ را داشته و میزان پایین ارزیابی پاسخگویان در خصوص این دو متغیر را نشان می‌دهد؛ همچنین باید در نظر داشت که استان مرکزی در هیچ یک از متغیرهای بررسی شده میانگینی بالاتر از میانگین طیف اصلی نداشته که این مساله نشان از پایین بودن میزان هر کدام از متغیرها نسبت به میانگین اصلی متغیر است.

جدول ۴۶- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۲	۲۰/۸	مرکزی	پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۳/۶۴	کل کشور	
۲۰	۲۹/۸۳	مرکزی	پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۹/۳	کل کشور	
۱۱	۲۱/۸۳	مرکزی	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (مطلوب بودن جامعه) (میانگین طیف ۲۴)
-	۲۱/۹۱	کل کشور	
۲	۲۰/۲۲	مرکزی	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (وجود عدالت و برابری) (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۲/۰۸	کل کشور	
۱	۱۵/۸۲	مرکزی	ارزیابی نسبت به آینده (میانگین طیف ۲۱)
-	۱۸/۸۲	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر نشان دهنده شاخص سرمایه اجتماعی در سطح کلان در استان مرکزی و همچنین کل کشور است؛ با توجه به اطلاعات جدول میانگین استان مرکزی در شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان برابر با ۱۲/۳۲ است که از میانگین کل کشور با ۱۳/۱۸ و میانگین اصلی طیف پایین تر بوده است و این موضوع نشان از آن دارد که شاخص سرمایه اجتماعی کلان در استان مرکزی پایین بوده است.

جدول ۴۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۱۵)	استان	مورد
۵	۱۲/۳۲	مرکزی	سرمایه اجتماعی در سطح کلان
-	۱۳/۱۸	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح میانی

سرمایه اجتماعی در سطح میانی از ترکیب ۸ متغیر زیر ساخته می شود که مبتنی بر نظر پاسخگویان نسبت به نهادها و سازمان ها می باشد. این متغیرها عبارتند از:

۱. اعتماد سازمانی
۲. کیفیت خدمات سازمانی
۳. عملکرد و پاسخگویی سازمان ها به نیازها
۴. آمادگی مشارکت و کمک به سازمان ها در صورت نیاز
۵. اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه های شغلی و حرفه ای)
۶. دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروه های شغلی و حرفه ای
۷. عام گرایی گروه های شغلی و حرفه ای
۸. ویژگی ها و ارزش های اخلاقی مسئولین

جدول زیر مربوط به متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی می باشد. همانطور که در جدول مشخص است میانگین استان مرکزی نسبت به کل کشور در متغیرهای اعتماد سازمانی، آمادگی مشارکت و کمک به سازمان ها در صورت نیاز، دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروه های شغلی و حرفه ای، عام گرایی گروه های شغلی و حرفه ای و ویژگی ها و ارزش های اخلاقی منفی مسئولین بالاتر بوده است و در دیگر متغیرها میانگین پایین تری را نسبت به کل کشور داشته است. میانگین متغیر آمادگی مشارکت و کمک به سازمان ها در صورت نیاز برابر ۵۰/۹۷ بوده است که استان مرکزی در این متغیر بالاترین میانگین را داشته

است. همچنین ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین به نسبت میانگین کل کشور پایین‌تر بوده است و دارای رتبه ۱ است که پایین‌ترین میانگین را در کل کشور داشته است.

جدول ۴۸- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۲۷	۶۷/۰۳	مرکزی	اعتماد سازمانی (میانگین طیف ۶۹)
-	۶۴/۳۴	کل کشور	
۱۴	۵۵/۵۲	مرکزی	کیفیت خدمات سازمانی (میانگین طیف ۶۰)
-	۵۵/۶۱	کل کشور	
۱۲	۵۱/۸۴	مرکزی	عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها (میانگین طیف ۵۴)
-	۵۲/۲۶	کل کشور	
۳۱	۵۰/۹۷	مرکزی	آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز (میانگین طیف ۴۸)
-	۴۵/۵۴	کل کشور	
۱۶	۳۹/۴۵	مرکزی	اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای) (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۴۹	کل کشور	
۱۹	۴۰/۷۵	مرکزی	دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۷۵	کل کشور	
۷	۳۷/۳۷	مرکزی	عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۸	کل کشور	
۳۰	۲۱/۷۱	مرکزی	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین (میانگین طیف ۱۸)
-	۱۹/۹۷	کل کشور	
۱	۱۱/۸۲	مرکزی	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین (میانگین طیف ۱۵)
-	۱۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور نشان می‌دهد که استان مرکزی با میانگین ۲۶/۱۸ پایین‌تر از میانگین کل کشور با میانگین ۲۶/۳۶ و طیف اصلی با ۲۷ قرار دارد و میانگین نامناسبی نسبت به کل کشور دارد.

جدول ۴۹- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۱۲	۲۶/۱۸	مرکزی	سرمایه اجتماعی در سطح میانی
-	۲۶/۳۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح خرد

سرمایه اجتماعی در سطح خرد با ۸ مؤلفه زیر تعریف می‌شود که از مجموع این مؤلفه شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد ساخته می‌شود. این مؤلفه‌ها عبارتند از:

۱. اعتماد عمومی
۲. ارزشها و ویژگی های اخلاقی
۳. عام گرایی اجتماعی (شعاع اعتماد و تعاملات نزدیک و دور؛ از اعضای خانواده تا غریبه ها)
۴. مشارکت اجتماعی
۵. بده بستان اجتماعی
۶. تعلق و عرق ملی
۷. رضایت از زندگی
۸. احساس امنیت

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین استان مرکزی در همه متغیرها به جز عام گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان و غیرهمشهری و غریبه‌ها بالاتر از میانگین کل کشور بوده است. به طور کلی وضعیت استان مرکزی در ارتباط با متغیرهای جدول زیر نامناسب بوده است به گونه‌ای که پاسخگویان در رابطه با عام گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان و غیرهمشهری و غریبه‌ها جزو ۵ استانی بوده است که کمترین میانگین را داشته‌اند.

جدول ۵۰- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۱۲	۲۵/۱۶	مرکزی	ارزشها و ویژگی های اخلاقی منفی (میانگین طیف ۲۱)
-	۲۴/۹	کل کشور	
۱۶	۲۴/۱۱	مرکزی	ارزشها و ویژگی های اخلاقی مثبت (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۳/۷۶	کل کشور	
۲۰	۲۵/۴۴	مرکزی	عام گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده
-	۲۵/۱۱	کل کشور	
۳	۱۷/۶۷	مرکزی	عام گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان
-	۱۹/۱۱	کل کشور	
۵	۱۴/۵۶	مرکزی	عام گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با غیرهمشهری و غریبه‌ها
-	۱۵/۱۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

اعتماد عمومی

قابل اعتماد بودن مردم

جدول زیر توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم از نظر پاسخگویان در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۲۵/۴ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان قابل اعتماد بودن مردم را زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۱۷/۴ درصد بوده است؛ همچنین باید توجه داشت که ۴۰/۲ درصد پاسخگویان عنوان کرده‌اند که میزان قابل اعتماد بودن مردم در استان کم و خیلی کم است که استان مرکزی از این حیث رتبه ۱۷ را در بین استان‌های دیگر دارد که نشان از میزان متوسط اعتماد به مردم در استان مرکزی است.

جدول ۵۱- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۷	۹/۳	۱۶/۱	۳۴/۴	۱۷/۸	۲۲/۴	مرکزی
-	۲/۵	۱۴/۹	۴۷/۱	۲۳/۱	۱۲/۵	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت)

جدول زیر توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۲۳ درصد از پاسخگویان استان مرکزی این میزان را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۱۸/۲ درصد بوده است همچنین ۵۴/۳ درصد از پاسخگویان استان مرکزی در این رابطه میزان کم و خیلی کم را عنوان کرده‌اند. استان مرکزی در مقایسه با استان‌های دیگر در این خصوص رتبه ۱۲ را دارد.

جدول ۵۲- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان

مسافرت) در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۲	۲/۸	۲۰/۲	۲۲/۷	۱۷/۷	۳۶/۶	مرکزی
-	۲/۸	۱۵/۴	۲۶	۲۴/۴	۳۱/۴	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

مشارکت اجتماعی

مشارکت در فعالیت داوطلبانه

جدول زیر توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات مندرج در جدول زیر ۵۹/۷ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۵۱/۳ درصد بوده و همچنین ۱۴/۲ درصد از پاسخگویان استان نیز میزان مشارکت در این خصوص را بالا و خیلی بالا عنوان کرده‌اند. استان مرکزی در خصوص مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه دارای رتبه ۸ بوده و جزو ۱۰ استانی است که پایین‌ترین میزان را در این رابطه داشته‌اند.

جدول ۵۳- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۸	۲	۱۲/۲	۲۶/۱	۲۶/۳	۳۳/۴	مرکزی
-	۳/۳	۱۰/۸	۳۴/۶	۲۷/۴	۲۳/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تعلق و عرق ملی

افتخار به ایرانی بودن

جدول زیر توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۷۴/۸ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان افتخار به ایرانی بودن خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۷۵/۵ درصد بوده است؛ در طرف دیگر ۹/۱ درصد از پاسخگویان استان مرکزی نیز میزان آن را کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند. استان مرکزی در رابطه با این موضوع رتبه ۱۲ را داشته و در بین استان‌هایی قرار دارد که در حد متوسطی به ایرانی بودن خود افتخار می‌کنند.

جدول ۵۴- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۲	۳۸/۳	۳۶/۵	۱۶/۱	۵/۳	۳/۸	مرکزی
-	۴۵	۳۰/۵	۱۵/۸	۵/۸	۳	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تمایل به مهاجرت

جدول زیر توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ باتوجه به جدول زیر ۵۲/۵ درصد از پاسخگویان استان مرکزی تمایل به مهاجرت خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۵۶/۹ درصد بوده است و ۲۶/۳ درصد پاسخگویان نیز میزان تمایل به مهاجرت خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند؛ استان مرکزی در بین دیگر استان‌ها رتبه ۲۱ را دارد که این موضوع نشان از تمایل متوسط پاسخگویان به مهاجرت از کشور است.

جدول ۵۵- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۱	۱۱/۴	۱۴/۹	۲۱/۲	۱۴/۴	۳۸/۱	مرکزی
-	۹/۹	۱۳/۲	۲۰	۲۲	۳۴/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

رضایت از زندگی

جدول زیر توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۳۶/۵ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان رضایت از زندگی خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۳۳/۶ درصد بوده است و همچنین ۲۳/۷ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان رضایت از زندگی خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند. باتوجه به رتبه استان (۱۹) نیز می‌توان عنوان کرد که استان مرکزی در میزان رضایت از زندگی در بین دیگر استان‌های کشور دارای میانگین متوسطی بوده است.

جدول ۵۶- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان مرکزی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۹	۶/۸	۲۹/۷	۳۹/۸	۱۴/۱	۹/۶	مرکزی
-	۷/۳	۲۶/۳	۴۰/۵	۱۷/۲	۸/۷	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احساس امنیت

جدول زیر توزیع درصدی احساس امنیت در استان مرکزی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۳۴/۴ درصد از پاسخگویان استان مرکزی میزان احساس امنیت خود را زیاد و خیلی زیاد و ۳۲/۶ درصد کم و خیلی کم بیان کرده‌اند که این میزان در کل کشور به ترتیب برابر ۳۳/۹ و ۳۴/۴ درصد بوده است. بر اساس اطلاعات جدول استان مرکزی از استان‌هایی است که احساس امنیت در آن در حد متوسطی ارزیابی شده است.

جدول ۵۷- توزیع درصدی احساس امنیت در استان مرکزی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
مرکزی	۱۹/۷	۱۲/۹	۳۲/۹	۲۷/۸	۶/۶	۱۳
کل کشور	۱۴/۲	۲۰/۲	۳۱/۷	۲۶/۹	۷	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان مرکزی و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد استان مرکزی (۲۳/۸۴) پایین‌تر از میانگین کل کشور (۲۵/۲۳) بوده و در بین استان‌های کشور دارای رتبه ۲ بوده است.

جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان مرکزی و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۲۷)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح خرد	مرکزی	۲۳/۸۴	۲
	کل کشور	۲۵/۲۳	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی کل

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی را در استان و کل کشور نشان می‌دهد. با توجه به جدول، میانگین سرمایه اجتماعی استان مرکزی (۲/۶۷) و پایین‌تر از میانگین کل کشور (۲/۷۹) است و میزان سرمایه اجتماعی در استان پایین بوده است. رتبه استان در رابطه با این شاخص از نظر ارزیابی نسبت به سرمایه اجتماعی ۶ بوده است.

جدول ۵۹- میانگین سرمایه اجتماعی در استان مرکزی و کل کشور

مورد	استان	میانگین (۱ تا ۵)	رتبه
سرمایه اجتماعی کل	مرکزی	۲/۶۷	۶
	کل کشور	۲/۷۹	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

وضعیت سلامت و درمان استان مرکزی

در سال ۱۳۹۸، در سطح استان تعداد ۲۲ بیمارستان با ۳۵۳۲ تخت گزارش شده است. در این سال تعداد ۱۲۷ آزمایشگاه، ۱۷۶ داروخانه، ۵۴ موسسه تشخیص هسته‌ای، ۱۶۸ مرکز توانبخشی و ۵۶ پایگاه اورژانس فعال و آماده خدمت‌رسانی بوده است. هم‌چنین در این سال، ۴۹۳۴ نفر برای اهدای خون به پایگاه‌های انتقال خون مراجعه کرده‌اند (سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸).

دو جدول زیر تعداد و سرانه (در هر صد هزار نفر) پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول در سال ۱۳۹۷ سرانه مجموع پزشکان شاغل در استان ۶۷/۸۶ در هر صد هزار نفر بوده است که در مقایسه با کل کشور ۶۱/۰۶ بالاتر بوده و به نسبت کل کشور وضعیت مناسبی داشته است. استان مرکزی در رابطه با پزشکان در همه سرانه‌ها به جز دکترای علوم آزمایشگاهی، پزشک فوق متخصص و دکترای تخصصی وضعیت بهتری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۶۰- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان‌پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
۱۳۹۷ کل کشور	۴۸۰۰۶	۱۶۱۳۰	۵۲۲۲	۳۴۰	۲۴۰۶	۱۶۵۳۰	۲۶۲۶	۵۵۵۲
۱۳۸۰	۴۷۱	۲۷۴	۳۱	۰	۲۵	۱۴۱	۰	۰
۱۳۸۵	۴۴۹	۲۷۰	۴۲	۰	۲۰	۱۱۷	۰	۰
۱۳۹۰	۷۴۶	۳۲۲	۶۹	۷	۴۰	۲۴۴	۳۶	۲۸
۱۳۹۵	۹۱۱	۳۳۰	۷۲	۸	۵۵	۳۲۶	۵۳	۶۷
۱۳۹۷	۹۷۰	۳۵۲	۱۰۲	۵	۵۹	۳۲۹	۴۲	۸۱

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

جدول ۶۱- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی

بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صد هزار نفر)^۸

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان‌پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
کل کشور	۶۱/۰۶	۲۰/۱۸	۶/۵۳	۰/۴۳	۳/۰۱	۲۰/۶۸	۳/۲۹	۶/۹۵
۱۳۸۵	۳۳/۲۳	۱۹/۹۸	۳/۱۱	۰/۰۰	۱/۴۸	۸/۶۶	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۵۲/۷۶	۲۲/۷۷	۴/۸۸	۰/۵۰	۲/۸۳	۱۷/۲۶	۲/۵۵	۱/۹۸
۱۳۹۵	۶۳/۷۳	۲۳/۰۹	۵/۰۴	۰/۵۶	۳/۸۵	۲۲/۸۱	۳/۷۱	۴/۶۹
۱۳۹۷	۶۷/۸۶	۲۴/۶۲	۷/۱۴	۰/۳۵	۴/۱۳	۲۳/۰۲	۲/۹۴	۵/۶۷

^۸ سرانه سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) محاسبه شده است.

دو جدول زیر تعداد و سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. سرانه بیمارستان‌های فعال استان مرکزی در سال ۱۳۹۷ برابر با ۱/۵۴ بوده است که از سرانه کل کشور بالاتر بوده است؛ همچنین در تخت‌های فعال و مصوب وضعیت استان (۲۰۴/۶۹) در هر صد هزار نفر) در مقایسه با کل کشور (۲۰۸/۳۷ در هر هزار نفر) تقریباً برابر بوده است.

جدول ۶۲- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی

سایر	غیردولتی						دولتی						مجموع		سال و شهرستان
	خصوصی		خبریه		سایر نهادهای عمومی		تأمین اجتماعی		دانشگاه علوم پزشکی		تخت مصوب	بیمارستان فعال			
	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال					
۱۱۱۴	۲	۱۸۷۰۳	۱۷۴	۵۳۳۸	۳۵	۱۱۵۳۳	۶۹	۱۲۷۵۶	۷۵	۱۱۲۶۸۳	۶۲۹	۱۶۶۵۴۳	۱۰۱۶	۱۳۹۷	کل کشور
۰	۰	۲۵۰	۱	۰	۰	۰	۰	۳۵۲	۳	۱۳۰۷	۱۱	۱۹۰۹	۱۵	۱۳۸۰	
۰	۰	۲۵۰	۱	۰	۰	۰	۰	۳۵۶	۳	۱۳۴۳	۱۲	۱۹۴۹	۱۶	۱۳۸۵	
۰	۰	۱۱۶	۱	۰	۰	۰	۰	۳۱۶	۳	۱۵۱۳	۱۵	۱۹۴۵	۱۹	۱۳۹۰	
۰	۰	۲۰۴	۲	۰	۰	۰	۰	۳۲۰	۳	۱۹۲۱	۱۴	۲۴۵۳	۱۹	۱۳۹۵	
۰	۰	۴۸۹	۳	۰	۰	۰	۰	۴۴۴	۳	۱۹۸۴	۱۶	۲۹۲۶	۲۲	۱۳۹۷	

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۳- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)

سایر	غیردولتی						دولتی						مجموع		سال
	خصوصی		خبریه		سایر نهادهای عمومی		تأمین اجتماعی		دانشگاه علوم پزشکی		تخت مصوب	بیمارستان فعال			
	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال					
۱/۳۹	۰/۰	۲۳/۴۰	۰/۲۲	۶/۶۸	۰/۰۴	۱۹/۹۵	۰/۱۳	۱۵/۹۶	۰/۰۹	۱۴۰/۹۸	۰/۷۹	۲۰۸/۳۷	۱/۲۷	۱۳۹۷	کل کشور
۰/۰	۰/۰	۱۸/۵۰	۰/۰۷	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۲۶/۳۵	۰/۲۲	۹۹/۳۹	۰/۸۹	۱۴۴/۲۴	۱/۱۸	۱۳۸۵	
۰/۰	۰/۰	۸/۲۰	۰/۰۷	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۲۲/۳۵	۰/۲۱	۱۰۷/۰۰	۱/۰۶	۱۳۷/۵۶	۱/۳۴	۱۳۹۰	
۰/۰	۰/۰	۱۴/۲۷	۰/۱۴	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۲۲/۳۹	۰/۲۱	۱۳۴/۳۹	۰/۹۸	۱۷۱/۶۰	۱/۳۳	۱۳۹۵	
۰/۰	۰/۰	۳۴/۲۱	۰/۲۱	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۳۱/۰۶	۰/۲۱	۱۳۸/۷۹	۱/۱۲	۲۰۴/۶۹	۱/۵۴	۱۳۹۷	

دو جدول زیر تعداد و سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع تخت‌های فعال در استان مرکزی در سال ۱۳۹۷ برابر ۱۵۰/۴ در هر صد هزار نفر است که نسبت به کل کشور پایین تر است.

استان مرکزی در تخت‌های فعال بیمارستانی در همه سرانه‌ها به جز مراقبت‌های سوختگی و مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو) سرانه پایین تری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۶۴- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۳۸۱۱۷	۱۰۲۴۷	۹۲۱	۸۹۲۹	۵۹۳۰	۳۲۶۲	۱۰۸۸۲۸
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۰	۱۹۳	۳۸	۱۰	۶۱	۷۲	۱۲	۰۰۰
۱۳۹۵	۲۸۳	۳۰	۲۰	۱۰۹	۹۵	۲۹	۰۰۰
۱۳۹۷	۲۱۵۰	۴۵	۱۸	۱۴۰	۱۱۱	۳۲	۱۸۰۴

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۵- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۷۲/۸۱	۱۲/۸۲	۱/۱۵	۱۱/۱۷	۷/۴۲	۴/۰۸	۱۳۶/۱۶
۱۳۹۰	۱۳/۶۵	۲/۶۹	۰/۷۱	۴/۳۱	۵/۰۹	۰/۸۵	۰۰۰
۱۳۹۵	۱۹/۸۰	۲/۱۰	۱/۴۰	۷/۶۳	۶/۶۵	۲/۰۳	۰۰۰
۱۳۹۷	۱۵۰/۴۰	۳/۱۵	۱/۲۶	۹/۷۹	۷/۷۷	۲/۲۴	۱۲۶/۲۰

دو جدول زیر تعداد و سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در استان مرکزی در سال ۱۳۹۷ برابر ۴۶/۱۷ است که نسبت به کل کشور بالاتر بوده است.

جدول ۶۶- مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی

پایگاه مراقبت بهداشت مرزی	تسهيلات زایمانی	خانه‌های بهداشت فعال	پایگاه بهداشت		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				مجموع	سال
			شهری	روستایی	شبه روزی	شهری روستایی	روستایی	شهری		
۹۲	۲۱۴	۱۷۷۴۶	۵۲۶۵	۳۲۴	۵۶۱	۱۰۵۹	۲۶۴۵	۱۵۵۹	۲۹۴۶۵	۱۳۹۷ کل کشور
۰	۱۳	۴۰۹	۳۶	۰	۰۰۰	۰۰۰	۷۶	۷۴	۱۵۰	۱۳۸۰
۰	۱۳	۴۱۵	۳۶	۰	۰۰۰	۰۰۰	۷۴	۱۱۵	۱۸۹	۱۳۸۵
۰	۸	۳۹۵	۸۷	۰	۰۰۰	۰۰۰	۶۶	۸۴	۱۵۰	۱۳۹۰
۰	۷	۳۹۴	۱۲۳	۰	۰۰۰	۰۰۰	۶۰	۸۸	۱۴۸	۱۳۹۵
۰	۲	۳۹۰	۱۲۳	۲	۱۳	۳۵	۶۷	۲۸	۶۶۰	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان مرکزی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۷- سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر)

پایگاه مراقبت بهداشت مرزی	تسهيلات زایمانی	خانه‌های بهداشت فعال	پایگاه بهداشت		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				مجموع	سال و شهرستان
			شهری	روستایی	شبه روزی	شهری روستایی	روستایی	شهری		
۰/۱۲	۰/۲۷	۲۲/۲۰	۶/۵۹	۰/۴۱	۰/۷۰	۱/۳۲	۳/۳۱	۱/۹۵	۳۶/۸۷	۱۳۹۷ کل کشور
۰/۰۰	۰/۹۶	۳۰/۷۱	۲/۶۶	۰/۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۵/۴۸	۸/۵۱	۱۳/۹۹	۱۳۸۵
۰/۰۰	۰/۵۷	۲۷/۹۴	۶/۱۵	۰/۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۴/۶۷	۵/۹۴	۱۰/۶۱	۱۳۹۰
۰/۰۰	۰/۴۹	۲۷/۵۶	۸/۶۰	۰/۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۴/۲۰	۶/۱۶	۱۰/۳۵	۱۳۹۵
۰/۰۰	۰/۱۴	۲۷/۲۸	۸/۶۰	۰/۱۴	۰/۹۱	۲/۴۵	۴/۶۹	۱/۹۶	۴۶/۱۷	۱۳۹۷

دو جدول زیر تعداد و سرانه پایگاه‌های اورژانس در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع پایگاه‌های اورژانس در استان مرکزی در سال ۱۳۹۷ برابر ۳/۹۲ است که نسبت به کل کشور بالاتر است. باید توجه داشت که سرانه پایگاه‌های اورژانس در نقاط شهری و جاده‌ای بالاتر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۶۸- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
مرکزی	۵۶	۲۰	۳۶
کل کشور	۲۵۳۶	۹۶۷	۱۵۶۹

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۹- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
مرکزی	۳/۹۲	۱/۴۰	۲/۵۲
کل کشور	۳/۱۷	۱/۲۱	۱/۹۶

۳-۲- فقر و محرومیت

محوریت موضوع فقر و محرومیت از جمله مهمترین مسائل کشور به خصوص در دوره پس از انقلاب اسلامی بوده است. فقر با تعابیری چون فقر مطلق (تعریف معیشتی و حداقلی) و فقر نسبی (به مثابه محرومیت نسبی) همواره مورد توجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و متخصصان کشور بوده است. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به دلیل پشتوانه ایدئولوژیک انقلاب در بسط عدالت اجتماعی، اشتیاق برای تساهل، توازن و تعادل بین همه مناطق کشور و تعدیل شکاف میان شهر و روستا، دیدگاه‌های محرومیت‌زدایی رونق یافت و بر این اساس تلاش برای محرومیت‌زدایی و توسعه مناطق محروم و دورافتاده کشور در دستور کار نظام جمهوری اسلامی قرار گرفت. تدوین برنامه‌های اول تا ششم توسعه نیز گواه اهمیت این موضوع در دولت‌های مختلف بوده است.

درواقع کاهش محرومیت و نابرابری منطقه‌ای به دلیل تبعات اقتصادی و سیاسی، موضوع مهمی در بیش‌تر کشورهای در حال توسعه است. کیفیت زندگی افراد دستخوش نابرابری‌های منطقه‌ای عظیمی است که در بسیاری موارد به سرعت در حال افزایش است. زیرا هرچقدر تفاوت‌های منطقه‌ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه می‌گردد.

در ایران یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی-اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری میان مناطق بوده است. توسعه منطقه‌ای در ایران در طول دهه اول بعد از انقلاب اسلامی، با توجه ویژه به مناطق محروم در کل کشور مورد توجه قرار گرفت. در دهه دوم بعد از انقلاب، جهت‌گیری جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایجاد گردید؛ تغییر جهت برنامه‌ریزی منطقه‌ای از سطوح ملی و بین منطقه‌ای به سطوح منطقه‌ای و درون منطقه‌ای، توجه به سازماندهی طرح‌های مناطق روستایی و توجه به شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناطق برای حصول توسعه از آن جمله است.

با این وجود علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در برنامه‌ها و سیاست‌ها، در حال حاضر نابرابری‌های مشهودی میان مناطق مختلف کشور به لحاظ شاخص‌های توسعه و سطوح محرومیت موجود است. از این رو پژوهش‌های

متفاوتی در راستای شناسایی و طبقه بندی مناطق محروم کشور و برنامه ریزی به منظور اتخاذ سیاست های مناسب جهت ارتقای وضعیت موجود صورت گرفته است.

۳-۲-۱- طرح های انجام شده در زمینه مناطق محروم

طرح مطالعاتی «نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران» توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماع (براساس داده های سرشماری سال ۱۳۹۱)؛ «شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور» زیر نظر سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۸۵-۱۳۸۶) و «اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح بندی و پهنه بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق» توسط بنیاد برکت (۱۳۹۶) از جمله مطالعاتی است که در زمینه شناسایی مناطق محروم کشور در سطوح شهرستان، بخش و دهستان در سطح ملی صورت گرفته است.

الف) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی به بررسی فقر چندبعدی در ایران پرداخته است. در این پژوهش با استفاده از فایل خام داده های طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی سال ۱۳۹۱ مرکز آمار ایران، محاسبات شاخص فقر چندبعدی انجام شده است. بدین منظور ۵ شاخص سلامت، آموزش، مسکن، استانداردهای زندگی و اشتغال به عنوان مشخصه های فقر چندبعدی در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از وزن دهی به شاخص ها و مؤلفه های هر یک، میزان اهمیت آن ها تعیین شده است.

جدول ۷۰- شاخص ها و ابعاد فقر چندبعدی

وزن مولفه ها	مؤلفه	وزن شاخص	شاخص
۱۰	سوء تغذیه	۲۰	سلامت
۱۰	عدم برخورداری از بیمه درمان		
۱۰	خانوارهای دارای عضو کمتر از ۵ سال تحصیل	۲۰	آموزش
۱۰	خانوارهای دارای کودک ۶ تا ۱۸ سال کمتر از ۸ کلاس سواد (متناسب با سن)		
۱۰	مصالح بی دوام	۲۰	مسکن
۱۰	سطح زیربنای کمتر از ۱۶ مترمربع		
۴	سطح دسترسی به آشپزخانه	۲۰	استانداردهای زندگی
۴	عدم دسترسی به آب و برق		
۴	نداشتن حمام		
۴	نداشتن دارایی مانند اتومبیل، دوچرخه و...		
۴	نوع سوخت خانوار برای پخت و پز	۲۰	اشتغال
۱۰	سرپرست بیکار		
۱۰	عدم برخورداری از بیمه اجتماعی		

شاخص های مذکور درصد خانوارهایی را که دچار فقر چندبعدی هستند به تفکیک استان نشان می دهد. بر این اساس ۱۸ درصد از خانوارهای مناطق شهری استان مرکزی دچار فقر شهری هستند. همچنین ۳۷ درصد از

خانوارهای مناطق روستایی دچار فقر چندبعدی هستند. در این گزارش میانگین محرومیت هر استان نیز مشخص شده است. میانگین محرومیت در مناطق شهری استان مرکزی برابر با ۳۴/۶ و در مناطق روستایی برابر با ۳۸/۶ هست. مقدار عددی این شاخص هر چه بیش تر باشد به معنی فاصله زیاد خانوارهای دچار فقر چند بعدی از آستانه فقر است. این شاخص درواقع معادل شاخص شکاف فقر در محاسبه فقر درآمدی است. علاوه بر این، بر اساس مطالعات انجام شده، ۵ اولویت اول هر استان جهت برنامه‌ریزی به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص شده است. ۵ اولویت اول استان مرکزی در مناطق شهری عبارتست از سلامت، اشتغال، استاندارد زندگی، مسکن و آموزش. اولویت‌های استان مرکزی به تفکیک مناطق روستایی نیز عبارتست از: سلامت، مسکن، استانداردهای زندگی، اشتغال و آموزش (دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، بی تا).

ب) طرح مطالعاتی شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور با هدف شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته و تهیه نقشه مرکب آن‌ها (چگالی شاخص، بیکاری، بی‌سوادی، کمبود امکانات سکونتی، ارتباطی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و ...) به منظور حمایت و تقویت توان منطقه‌ای صورت گرفته است. در این پژوهش پس از انجام مطالعات اولیه و بحث و بررسی مراجع صاحب نظر ۲۵ شاخص به منظور سنجش میزان محرومیت در سطوح شهرستان، بخش و دهستان استفاده شده است. لازم به ذکر است برخی از شاخص‌ها به تناسب سطوح مورد بررسی (شهرستان، بخش و دهستان) متفاوت بوده است. شاخص‌هایی نظیر نرخ بیکاری، نرخ بی‌سوادی (به دلیل وجود رابطه مستقیم و شدید با محرومیت)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (پایین بودن این نرخ بیانگر بهبود وضعیت اقتصاد و توسعه‌ای هر جامعه‌ای است)، نرخ مهاجرت (نشانگر عدم رضایت از مکان زندگی و بازتاب توزیع نامتوازن امکانات)، بار تکفل شغلی (بیانگر نسبت جمعیت شاغل به کل جمعیت)، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت آموزشگاه متوسطه به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت تاسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای برخوردار از گاز، نسبت روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به کل روستاها (از مهم ترین شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی که عدم برخورداری از آن سهم تعیین کننده‌ای در تشخیص محرومیت دارد)، نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت، چگالی جمعیت (نشانگر رابطه میان جمعیت و مساحت شهرستان، بخش و دهستان است)، فاصله مرکز شهرستان از مرکز (به منظور دسترسی یا عدم دسترسی مردم منطقه به خدمات مرکزی استان)، فاصله مرکز شهرستان از نزدیک ترین فرودگاه، فاصله مرکز شهرستان به ایستگاه راه آهن، نسبت پزشک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای بهره‌مند از دفاتر پستی به تعداد روستا، نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا، نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت کتابخانه‌های عمومی یا کانون پرورش فکری و ... در سه سطح شهرستان، بخش و دهستان مورد ارزیابی قرار گرفت. درواقع شاخص‌ها ترکیبی از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر متغیرهای

اقتصادی و زیرساختی بوده است. اهمیت شاخص‌های مذکور در میزان محرومیت و قابل‌سنجش بودن؛ در انتخاب آن‌ها نقش اساسی داشته است.

سنجش میزان محرومیت: در این طرح به دلیل محدودیت‌های موجود در دستیابی به شاخص‌های مذکور در محدوده‌های شهرستان، بخش و دهستان؛ از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. در طی جلساتی با مسئولین استانداری‌ها و معاونین و همین‌طور متخصصین امر، فرآیند وزن دهی شاخص‌ها انجام شده است.

بر اساس روش ضریب همبستگی، میانگین وزن هر یک از شاخص‌ها مشخص شده و برپایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر شهرستان، بخش و دهستان به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. بر این اساس مناطق محروم استان مرکزی به شرح جدول زیر است:

جدول ۲۱- مناطق کمتر توسعه یافته استان مرکزی

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
مرکزی	نفرش	مرکزی	۶	رودبار
کمره	خمین	مرکزی	۶	چهارچشمه
مرکزی	خمین	مرکزی	۶	آشناخور
قره‌چای	خنداب	مرکزی	۶	سنگ سفید
قره‌چای	خنداب	مرکزی	۶	اناج
قره‌چای	خنداب	مرکزی	۶	جاورسیان
مرکزی	خنداب	مرکزی	۶	خنداب
مرکزی	خنداب	مرکزی	۶	دهچال
خرقان	زرندیه	مرکزی	۶	الویر
خرقان	زرندیه	مرکزی	۶	دوزج
خرقان	زرندیه	مرکزی	۶	علیشار
مرکزی	ساوه	مرکزی	۶	شاهسونکندی
نوبران	ساوه	مرکزی	۶	آف کهریز
نوبران	ساوه	مرکزی	۶	بیات
نوبران	ساوه	مرکزی	۶	کوهپایه
زالیان	شازند	مرکزی	۷	زالیان
زالیان	شازند	مرکزی	۶	پل دوآب
زالیان	شازند	مرکزی	۶	نهرمیان
سربند	شازند	مرکزی	۶	هندودر
سربند	شازند	مرکزی	۷	مالمیر
مرکزی	کمیجان	مرکزی	۶	اسفندان
مرکزی	کمیجان	مرکزی	۶	ختجین
میلاجرد	کمیجان	مرکزی	۶	خسروبیگ
میلاجرد	کمیجان	مرکزی	۶	میلاجرد

(شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ریاست جمهوری، ۱۳۸۶)

بر اساس مطالعات مذکور، هیچ‌یک از دهستان‌های استان مرکزی محرومیت بالایی (ضریب ۸) نداشته‌اند، تنها ۸/۳ درصد دارای محرومیت متوسط (ضریب ۷) و ۹۱/۷ درصد نیز از محرومیت پایینی (ضریب ۶) برخوردار بوده‌اند. شایان ذکر است، ضرایب بر اساس ۵ تا ۹ تعیین شده و ضریب ۵ به معنی محرومیت کمتر و ضریب ۹ به معنی محرومیت بیش‌تر است.

ج) پژوهش دیگر مربوط به اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق توسط بنیاد برکت صورت گرفته است. در این طرح ۵۴ شاخص به منظور سنجش سطح محرومیت مورد استفاده قرار گرفته شده است.

سنجش میزان محرومیت: بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی) میانگین وزن هر یک از شاخص‌ها مشخص شده و برپایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن‌دهی جایگاه هر استان، شهرستان و بخش به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. شاخص‌های مذکور به شرح جدول زیر است:

جدول ۲۲- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی)

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱	نرخ اشتغال (درصد)	۰/۰۸۳۵
۲	نرخ اشتغال زنان (درصد)	۰/۱۱۴۸
۳	نرخ فعالیت (درصد)	۰/۱۴۰۷
۴	بار تکفل شغلی (نفر به ازای هر نفر شاغل)	۰/۱۶۴۳
۵	نسبت شاغلان بخش کشاورزی به کل شاغلان (درصد)	۰/۱۹۱۶
۶	نسبت شاغلان بخش صنعت به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۲۲۳
۷	نسبت شاغلان بخش خدمات به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۴۳۳
۸	نسبت مساحت اراضی راعی به کل مساحت بخش	۰/۲۷۴۵
۹	نسبت مساحت اراضی زراعی آبی به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۰۲۳
۱۰	نسبت مساحت اراضی زراعی دیم به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۲۵۱
۱۱	نسبت مساحت اراضی باغی به کل اراضی (درصد)	۰/۳۵۸۸
۱۲	سرانه دام سنگین خانوار (راس)	۰/۳۹۳۰
۱۳	سرانه دام سبک خانوار (راس)	۰/۴۱۹۵
۱۴	تراکم تراکتور در هر ۱۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۵۰۲
۱۵	تراکم کمباین در هر ۱۰۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۸۱۵
۱۶	نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۰۲۷
۱۸	نسبت روستاهای بهره مند از گاز به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۳۶۰
۱۹	نسبت شعب بانک به ۱۰/۰۰۰ نفر جمعیت	۰/۵۵۵۴

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۲۰	فاصله مرکز بخش از مرکز شهرستان (Km)	۰/۵۸۵۹
۲۱	فاصله مرکز بخش از مرکز استان (Km)	۰/۶۰۳۷
۲۲	شدت فرسایش	۰/۶۳۷۴
۲۳	قابلیت اراضی	۰/۶۶۸۹
۲۴	ارتفاع	۰/۶۹۳۴
۲۵	کلاس شیب	۰/۷۲۳۲
۲۶	میزان بارش	۰/۷۴۶۲
۳۱	دما	۰/۷۶۹۱
۳۲	اقلیم	۰/۷۹۹۸
۳۳	منابع آب	۰/۸۲۷۱
۳۴	تعداد معدن	۰/۸۵۵۵
۳۵	پتانسیل زلزله	۰/۸۷۹۴
۳۶	پتانسیل سیل	۰/۹۰۵۹
۳۷	بعد خانوار	۰/۹۳۰۰
۳۸	نرخ رشد جمعیت (درصد)	۰/۹۵۸۹
۳۹	نسبت جنسی (درصد)	۰/۹۸۵۰
۴۰	تراکم جمعیت	۱/۰۱۰۸
۴۱	نسبت شهرنشینی (درصد)	۱/۰۴۴۰
۴۲	نرخ باسوادی (درصد)	۱/۰۶۷۸
۴۳	نرخ باسوادی زنان (درصد)	۱/۰۹۸۱
۴۴	نسبت باسوادان با تحصیلات عالی به کل باسوادان (درصد)	۱/۱۲۲۸
۴۵	نسبت مراکز بهداشتی درمانی و خانه بهداشت به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۴۶۵
۴۶	نسبت پزشک به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۸۲۲
۴۷	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۰۴۲
۴۸	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۳۰۶
۴۹	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۵۸۸
۵۰	نسبت تاسیسات ورزشی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۹۰۰
۵۱	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (درصد)	۱/۳۱۳۳
۵۲	نسبت روستاهای بهره‌مند از دفتر پستی به تعداد روستا (درصد)	۱/۳۳۷۲
۵۳	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت (درصد)	۱/۳۶۱۱
۵۴	نسبت روستاهای خالی از سکنه به کل روستاها (درصد)	۰/۰۳۴۶

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

جدول ۷۳- مناطق کم تر توسعه یافته استان مرکزی

ردیف	استان	شهرستان	بخش
۱	مرکزی	خنداب	قره چای
۲	مرکزی	خنداب	مرکزی
۳	مرکزی	زرنديه	خرقان
۴	مرکزی	ساوه	نوبران
۵	مرکزی	شازند	زالیان
۶	مرکزی	شازند	سربند
۷	مرکزی	کمیجان	مرکزی
۸	مرکزی	کمیجان	میلاگرد

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در مجموع، ۵۶۴ بخش و شهرستان محروم در استان‌های مختلف کشور مورد سنجش قرار گرفته است. در این میان استان مرکزی دارای ۵ شهرستان و ۱۲ بخش محروم است. شهرستان‌های ۶۲ زرنديه (بخش خرقان)، ۲۳۳ شازند (بخش سربند)، ۲۳۷ ساوه (بخش نوبران)، ۳۹۶ خنداب (بخش قره‌چای) در ردیف ۶۲، ۲۳۳، ۲۳۷ و ۳۹۶ مناطق محروم کشور به حساب آمدند. بدیهی است رفع محرومیت مناطق مذکور مستلزم شناخت کافی از امکانات و پتانسیل‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از آن‌ها در جهت رفع محرومیت و دستیابی به توسعه پایدار است. مزیت‌های نسبی مناطق محروم استان مرکزی در سه بخش عمده اقتصادی یعنی کشاورزی، صنعت و خدمات و زیربخش‌های آن به شرح زیر است:

الف) کشاورزی:

- ۱- مزیت نسبی در تولید محصولات زراعی نظیر گندم، جو، یونجه، شبدر و سایر نباتات علوفه‌ای، ذرت علوفه‌ای، سیب‌زمینی، گوجه‌فرنگی و سایر سبزیجات، خربزه، هندوانه، خیار و سایر محصولات جالیزی، لوبیا و نخود و پیاز و چغندرقد در دشت‌های ساوه، زرندي، اراک، فراهان، شرا، خمین، انجمن، نوبران و خشک رود که ۲۵ درصد مساحت استان را تشکیل می‌دهند.
- ۲- مزیت نسبی در تولید محصولات باغی شامل انگور آبی، انار، سیب، هلو، پسته، بادام آبی، گردو، زردآلو، گیلاس، شلیل و آلو و گلابی. شایان ذکر است تولید انار ساوه از شهرت ممتازی برخوردار است و جنبه صادراتی دارد. ضمن اینکه شهرستان خنداب و بخش‌های محروم آن نیز در تولید انگور و صادرات کشمش یکی از مراکز مهم کشور به‌شمار می‌رود.
- ۳- مزیت نسبی در دامداری و دامپروری و پرورش دام سبک

- ۴- مزیت نسبی در پرورش دام سنگین به خصوص در بخش‌های مرکزی کمیجان، زالیان شازند، قره‌چای خنداب، سربند شازند و مرکزی خنداب
- ۵- مزیت نسبی در تولید گوشت مرغ و تخم مرغ، شترمرغ و بلدرچین
- ۶- مزیت نسبی در پرورش زنبور عسل به‌ویژه در بخش‌های محلات و خمین، خنداب، زرنديه، ساوه، شازند و کمیجان؛
- ۷- مزیت نسبی در آبی‌پروری با توجه به وجود رودخانه‌های شیرین، چای، قره‌چای، تفرش، خمین، مزلقان، سه‌رود، قره‌کهریز، شهراب و قم رود با دارا بودن تعداد ۵۰+ سد در حال بهره‌برداری (رتبه ۴ در بین استان‌های کشور) و آب‌های زیرزمینی (با آبدهی ۲ میلیارد مترمکعب)، چاه‌های عمیق و نیمه‌عمیق، چشمه‌سارها و قنوت در اکثر بخش‌های استان؛
- ۸- مزیت نسبی در وجود مراتع بالنسبه مناسب؛
- ۹- مزیت نسبی بسیار بااهمیت در تولید انواع شاخه گل و گیاهان زینتی در محلات، که جنبه صادراتی در داخل کشور و خارج دارد و تأثیر آن در ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم برای جوانان جویای کار مناطق محروم استان قابل توجه است.

ب) صنعت:

- ۱- وجود ناحیه صنعتی بابایی و نهر میان در شهرستان شازند
- ۲- وجود ناحیه صنعتی پرندک در شهرستان زرنديه
- ۳- وجود ناحیه صنعتی خنداب در شهرستان خنداب
- ۴- وجود ناحیه صنعتی میلاگرد در شهرستان کمیجان
- ۵- وجود شهرک صنعتی کمیجان در بخش مرکزی کمیجان
- ۶- وجود شهرک صنعتی نویران در بخش مرکزی ساوه
- ۷- وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن سنگ آهک، سنگ‌لاشه، خاک صنعتی و گرانیت در بخش‌های محروم استان
- ۸- مزیت نسبی در تولید صنایع دستی قالی‌وقالیچه، گلیم، سوزندوزی، سب‌دافی، جوراب‌دافی دستباف پشمی، گیوه‌دافی
- ۹- مزیت نسبی بسیار بااهمیت، در توسعه و ایجاد کارگاه‌های مدرن بسته‌بندی انار صادراتی و ایجاد صنایع غذایی مرتبط با محصول انار و ایجاد کارگاه‌های شستشو و بسته‌بندی کشمش صادراتی بخش‌های مرکزی و قره‌چای شهرستان خنداب استان مرکزی

ج) خدمات:

۱- مزیت نسبی در ارائه خدمات حمل و نقل و ترانزیت کالا به لحاظ قرار گرفتن استان در مسیر کریدور مرکز به غرب و جنوب به مرکز و جنوب به غرب و عبور راه آهن سراسری از استان، همچنین با وجود نواحی صنعتی بزرگ در مرکز استان و شهرهای اطراف و همچنین وجود ۴ نیروگاه در حال بهره برداری (از جمله نیروگاه حرارتی شازند و نیروگاه آب سنگین اراک)

۲- مزیت نسبی در فعالیت‌های مرتبط با گردشگری با وجود جاذبه‌های طبیعی، پناهگاه حیات وحش جاسب و راسوند، منطقه حفاظت شده هفتاد قله الوند، چرا و وفس و وجود اثر ملی طبیعی غار چال نخجیر در شهرستان دلیجان و همچنین جاذبه بسیار با اهمیت گلخانه‌ها و گل‌های متنوع زینتی و چشمه‌های آبگرم شهرستان محلات و جاذبه فرهنگی مذهبی خانه امام (ره) در خمین.

۳- مزیت نسبی وجود مراکز آموزش فنی و حرف‌های متعدد در استان، که زمینه توانمندسازی مهارتی جوانان مستعد بخش‌های مناطق محروم را فراهم می‌کند.

۴- مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی به لحاظ وجود مراکز صنعتی مهم و وجود گمرک اراک، وجود فرودگاه اراک و وجود مناطق ویژه اقتصادی کاوه در شهرستان ساوه و منطقه ویژه زرننده، که تأثیر مستقیم و غیرمستقیم در مبادلات کالاهای صادراتی و ایجاد فرصت‌های شغلی و عرضه و فروش محصولات متنوع استان را برای اهالی منطقه و بخش‌های محروم امکان‌پذیر کرده است (اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶).

۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان مرکزی

بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان زنجان برابر با ۱۲۱,۲۰۹ نفر (۸/۴۷ درصد از جمعیت استان) است. از این تعداد ۵۹,۷۸۹ نفر زن و ۶۱,۴۲۰ مرد هستند. تعداد خانوار ساکن در این مناطق برابر با ۴۰,۳۱۷ است. میانگین بعد خانوار برابر با ۳ است و میانگین نسبت جنسی در این مناطق برابر با ۱۰۱/۹ است. نسبت جنسی در مناطق محروم این استان بالاتر از متوسط نسبت جنسی در کل کشور (۱۰۳) است. بعد خانوار این مناطق پایین‌تر از متوسط بعد خانوار در کل کشور است (متوسط بعد خانوار کل کشور در سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ بوده است). بالاترین نسبت جنسی مربوط به دهستان خنداب شهرستان خنداب با نسبت جنسی ۱۲۱/۹ است. پس از آن دهستان‌های شاهسونکندی، سنگ سفید و دوزج در شهرستان‌های ساوه، خنداب و زرننده با نسبت ۱۰۹/۳، ۱۰۷/۱ و ۱۰۷/۱ بالاترین نسبت جنسی را داشته‌اند.

بالاتری میزان بعد خانوار نیز مربوط به دهستان خنداب در شهرستان خنداب با بعد خانوار ۳/۶ است. بعد خانوار در دهستان‌های خسروبیگ، دهچال و آشناخور در شهرستان‌های کمیجان، خنداب و خمین بیش‌ترین میزان را داشته است.

جدول ۷۴- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان مرکزی

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵					
شماره	شهرستان	استان	دهستان کمیتر توسعه یافته	بعد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
مرکزی	تفرش	مرکزی	رودبار	۲.۶	۱۰۲.۳	۱,۴۹۱	۱,۵۲۵	۳,۰۱۶	۱,۱۶۱
کمره	خمین	مرکزی	چهار چشمه	۲.۹	۹۶.۱	۲,۳۶۹	۲,۳۷۷	۴,۶۴۶	۱,۶۰۹
مرکزی	خمین	مرکزی	آشناخور	۳.۳	۱۰۰.۰	۱,۸۱۳	۱,۸۱۳	۳,۶۲۶	۱,۱۰۵
قره چای	خنداب	مرکزی	سنگ سفید	۳.۲	۱۰۷.۱	۳,۷۷۹	۴,۰۴۶	۷,۸۲۵	۲,۴۴۷
قره چای	خنداب	مرکزی	اناج	۳.۱	۱۰۴.۶	۴,۸۶۵	۵,۰۹۱	۹,۹۵۶	۳,۲۱۹
قره چای	خنداب	مرکزی	جاورسیان	۳.۰	۱۰۰.۷	۳,۵۳۷	۳,۵۶۱	۷,۰۹۸	۲,۳۷۶
مرکزی	خنداب	مرکزی	خنداب	۳.۶	۱۲۱.۹	۴,۰۳۵	۴,۹۱۹	۸,۹۵۴	۲,۴۸۵
مرکزی	خنداب	مرکزی	دهچال	۳.۳	۱۰۲.۷	۳,۶۴۲	۳,۷۴۰	۷,۳۸۲	۲,۳۶۷
خرقان	زرنديه	مرکزی	الویر	۲.۸	۹۸.۰	۱,۷۴۹	۱,۷۱۴	۳,۴۶۳	۱,۲۴۰
خرقان	زرنديه	مرکزی	دوزج	۳.۲	۱۰۷.۱	۱,۸۳۳	۱,۹۶۴	۳,۷۹۷	۱,۱۹۰
خرقان	زرنديه	مرکزی	علیشار	۲.۹	۹۸.۷	۹۹۱	۹۷۸	۱,۹۶۹	۶۶۹
مرکزی	ساوه	مرکزی	شاهسونکندی	۲.۷	۱۰۹.۳	۸۵۱	۹۳۰	۱,۷۸۱	۶۶۸
نوبران	ساوه	مرکزی	آق کهریز	۲.۵	۱۰۰.۵	۲,۰۳۳	۲,۰۴۳	۴,۰۷۶	۱,۶۱۵
نوبران	ساوه	مرکزی	بیات	۲.۶	۱۰۰.۹	۲,۹۸۹	۳,۰۱۷	۶,۰۰۶	۲,۳۰۸
نوبران	ساوه	مرکزی	کوهپایه	۲.۶	۹۹.۵	۲,۷۰۲	۲,۶۸۹	۵,۳۹۱	۲,۰۶۱
زالیان	شازند	مرکزی	زالیان	۲.۷	۹۲.۲	۹۱۲	۸۴۱	۱,۷۵۳	۶۳۸
زالیان	شازند	مرکزی	پل دوآب	۳.۰	۱۰۰.۳	۵,۳۶۸	۵,۳۸۴	۱۰,۷۵۲	۳,۵۳۹
زالیان	شازند	مرکزی	نهرمیان	۳.۰	۱۰۱.۲	۴,۰۹۷	۴,۱۶۸	۸,۲۶۵	۲,۷۱۲
سربند	شازند	مرکزی	هندودر	۲.۹	۹۵.۳	۲,۹۰۰	۲,۷۶۵	۵,۶۶۵	۱,۹۶۴
سربند	شازند	مرکزی	مالعیر	۲.۸	۹۶.۲	۱,۳۴۱	۱,۲۹۰	۲,۶۳۱	۹۵۲
مرکزی	کمیجان	مرکزی	اسفندان	۳.۱	۱۰۳.۴	۲,۱۴۹	۲,۲۲۳	۴,۳۷۲	۱,۳۹۴
مرکزی	کمیجان	مرکزی	خنجین	۳.۲	۹۸.۹	۱,۴۲۷	۱,۴۱۱	۲,۸۳۸	۸۸۴
میلاجرد	کمیجان	مرکزی	خسروبیگ	۳.۴	۱۰۶.۱	۱,۷۱۸	۱,۸۲۲	۳,۵۴۰	۱,۰۴۹
میلاجرد	کمیجان	مرکزی	میلاجرد	۳.۲	۱۰۲.۶	۱,۱۹۸	۱,۲۲۹	۲,۴۲۷	۷۶۵
جمع میانگین				۰.۳	۹.۱۰۱	۵۹,۷۸۹	۶۱,۴۲۰	۱۲۱,۲۰۹	۴,۰۳۱۷

(داده‌های سرشماری مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

۳-۲-۳- جمع‌بندی

استان مرکزی دارای مساحت ۲۹/۱۲۷ کیلومترمربع و جمعیت ۱,۴۲۹,۴۷۵ نفر است (سرشماری سال ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران) این استان از شمال به استان‌های تهران، البرز و قزوین؛ از غرب به استان همدان، از جنوب به استان‌های لرستان و اصفهان و از شرق به استان‌های تهران، قم و اصفهان محدود است.

استان مرکزی یکی از صنعتی‌ترین استان‌های کشور است و از حیث توسعه‌یافتگی در رتبه چهارم کشور قرار دارد. همچنین در حوزه معدن میزان ذخایر معدنی قطعی شناسایی شده در استان بالغ بر ۱/۲۹۲ میلیون تن و ظرفیت استخراج مواد معدنی در قالب ۳۰۵ معدن فعال و با اشتغال‌زایی ۳,۵۶۹ نفر است (مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان مرکزی، ۱۳۹۵: ۷). برخورداری از موقعیت ممتاز جغرافیایی و همجواری با قطب‌های جمعیتی و صنعتی و کشاورزی مهم، واقع شدن در کریدور حمل و نقل بین‌المللی شمال- جنوب و محورهای ارتباطی شرق- غرب کشور، وجود جاذبه‌های متنوع گردشگری، وجود ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان، واقع شدن در مسیر خطوط اصلی انتقال و تأمین انرژی نفت، گاز و برق کشور از دیگر فرصت‌های موجود در این استان به شمار می‌آید (گزارش سنتز مطالعات آمایش استان مرکزی، ۱۳۹۷: ۲۵)

با این وجود از تمامی فرصت‌های استان به شیوه بهینه استفاده نشده است. این استان با وجود برخورداری از پتانسیل‌های فراوانی از قبیل کویر، باغات گل، تالاب میقان، غار نخجیر و بیشه‌های منحصر به فرد، تاکنون به عنوان مقصدی جذاب برای گردشگران شناخته نشده و از حیث شاخص جذب گردشگر در رتبه ۲۷ کشور قرار دارد.

براساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان مرکزی برابر با ۱۴/۳۶ بوده است. تعداد فقرا ۲۴۵۰۴۸ نفر و تعداد خانوارهای فقیر ۷۰۰۷۲ بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۷: ۳۱).

نرخ بیکاری در این استان ۷/۳ درصد و نرخ اشتغال ۳۵/۶ درصد است، سهم اشتغال زنان در مقایسه با مردان از نرخ پایین‌تری برخوردار است. نرخ رشد جمعیت در استان مرکزی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ از میزان رشد جمعیت کل کشور در همین بازه زمانی به مراتب پایین‌تر بوده است. براساس آمار جمعیت در سال ۱۳۹۵، نرخ متوسط رشد جمعیت در کل کشور ۱/۲۷ درصد بوده است؛ در حالی که رشد جمعیت استان مرکزی ۰/۲۲ درصد بوده است. بر همین اساس، استان مرکزی از نظر رشد جمعیت رتبه ۲۹ را در بین استان‌های کشور دارد. این آمارها نشان می‌دهد که پایین بودن نرخ بیکاری در استان مرکزی لزوماً به معنای وضعیت مناسب اشتغال نیست. می‌توان به این نتیجه رسید که از آن جایی که علت بسیاری از مهاجرت‌ها جستجوی کار یا کار بهتر بوده است، افراد

بیکار از استان خارج شده‌اند و باعث پایین آمدن نرخ بیکاری شده‌اند (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار استان مرکزی، ۱۳۹۶: ۱۸).

ار سوی دیگر بیش‌ترین تعداد فارغ‌التحصیلان مراکز آموزش عالی استان در رشته‌های فنی و علوم انسانی است که هر کدام حدود ۴۰ درصد از فارغ‌التحصیلان را تشکیل می‌دهند. این در حالی است که با توجه به مزیت استان در صنعت، فارغ‌التحصیلان فنی مهندسی و مراکز فنی حرفه‌ای ارتباط به مراتب بیش‌تری با بازار کار استان پیدا می‌کنند و رشته‌های علوم پایه ارتباط چندانی با مزیت‌های استان که به بخش صنعت مرتبط می‌شوند، ندارد (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار استان مرکزی، ۱۳۹۶: ۱۴). از این رو لزوم توجه به تطابق نیازهای استان‌ها با نوع رشته تحصیلی اهمیت اساسی می‌یابد.

در مجموع عواملی چون کمبود منابع آب، بهره برداری نامناسب از منابع آب، بیابان‌زایی و سرمازدگی، کاهش سهم اشتغال، عدم تناسب رشته‌های تحصیلی با نیازهای استان، کم‌سوادی کشاورزان، مهاجرت از روستا به شهر و ... از جمله عواملی است که منجر به تشدید فقر در استان مرکزی شده است. از این رو بهره‌مندی از پتانسیل‌ها و فرصت‌های این استان نظیر بهره‌گیری از جاذبه‌های گردشگری، افزایش بهره‌وری کشاورزی، گسترش صنایع، توسعه صادرات و ارتقای سطح سواد از جمله راهکارهای غلبه بر فقر و محرومیت در استان مرکزی است.

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیر رسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه یکی از پیامدها و ویژگی‌های بارز شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران بوده است. این سکونتگاه‌ها یکی از عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زنده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب می‌آیند. اسکان غیررسمی در شهرها به طور اساسی ناشی از عوامل متعددی است. بخشی از آن سبب توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری و تفاوت‌های مکانی-فضایی (افتراق مکانی) نسبت به امکانات و تسهیلات موجود است.

تعاریف متعددی از سکونتگاه‌ها ارائه شده است که هر یک بر ملاک‌ها و معیارهای خاصی مانند کالبد، جغرافیا، اقتصاد، روابط اجتماعی و ویژگی‌های روانی تأکید کرده‌اند. برخی از نظر «بوم‌شناسی شهری» بر عواملی مانند نحوه استفاده از زمین، کمبود مسکن، قیمت و اجاره زمین توجه کرده و عده‌ای دیگر از چشم‌انداز «فقر شهری» و مسائلی مانند نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و «تبعیض» نگرسته‌اند.

این پدیده به اشکال متفاوت در گوشه و کنار شهرها، حتی در بخش مرکزی شهرها در قالب محله‌هایی با عناوین زاغه، آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و سکونتگاه‌های غیرمجاز، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده و ... مشاهده می‌شود. فقدان مالکیت بر زمین، قرارگیری در اراضی نامناسب (حریم خطوط راه آهن و بزرگراه‌ها و ...)، در دسترس نبودن امکانات پایه زندگی، بی‌نظمی و نابسامانی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، وجود فضاهای بی‌دفاع، گم و بدون نظارت؛ از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست.

مهمترین عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی؛ روند شتابان جمعیت شهری و عدم توسعه زیرساخت‌های ضروری، مهاجرت گسترده اعم از روستا به شهر و مهاجرت افراد از هسته داخلی شهر به حواشی آن، سطح پایین درآمد خانوار و بالا بودن بهای زمین و همچنین هزینه ساخت و ساز رسمی، فقدان منطقه‌بندی و کاربری نامناسب زمین، ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه دولت‌ها، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، توزیع ناعادلانه خدمات و امکانات بوده است.

۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی

به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای درحال توسعه و از جمله ایران، سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه جلوه‌ای کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند. بنا به شرایط تاریخی و جغرافیایی و با توجه به مکاتب اقتصادی و سیاسی حاکم، از این پدیده برداشت‌های متفاوتی شکل گرفت و برای حل آن نیز رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردید. از نادیده انگاشتن تا توانمندسازی، طیفی از اقدامات و سیاست‌ها را در برمی‌گیرد که به فراخور شرایط تاریخی و جغرافیایی مورد توجه قرار گرفته‌اند. این سیاست‌ها تحت تاثیر مکاتب، نظام‌های سیاسی و اجرایی و یا سازمان‌های بین‌المللی ترویج شده و کمابیش در بیش‌تر این کشورها تجربه شده‌اند. سیاست‌هایی چون نادیده گرفتن، تخریب و تخلیه اجباری، مسکن عمومی، بهسازی و توانمندسازی و ... نتایج متفاوتی را در کشورهای مختلف به همراه داشته است.

از اوایل سده بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین مورد توجه جد گرفت؛ تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقر‌زدایی و سیستمی برای سرزیر متوسط درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی، همواره به مثابه راه حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین مورد توجه بوده است.

جدول ۲۵- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

نکات اصلی	دوره رواج و تسلط	رویکرد
با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد. مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد.	تا دهه ۱۹۶۰	نادیده گرفتن
سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند.	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	حذف و تخلیه اجباری
بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	خودیاری
دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است. نیاز به پارانه‌های هدف‌دار مسکن	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	مسکن عمومی (اجتماعی)
تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه حل است.	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	مکان-خدمات
تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود	۱۹۸۰ تاکنون	ارتقاء بخشی (بهبودی)
ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل توسعه اقتصادی و اجتماعی	۱۹۹۰ تاکنون	توانمندسازی
با ترکیبی از توانمندسازی و تأکید بر حکمروایی شایسته (به ویژه حق نگاهداشت مسکن) محور، اجتماع محلی دانسته شد.	از ۲۰۰۰	اجتماع محوری (تام)

(ایراندوست، ۱۳۸۹: ۱۳۹)

۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و بطور خاص استان مرکزی

ایران از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای محسوب می‌شود که با مشکل وجود سکونتگاه‌های غیررسمی روبروست. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پیش از سال ۱۳۳۰ به صورت محدود در چند شهر به وجود آمد. با این وجود تا قبل از اصلاحات ارضی، روندی بسیار آرام و کند داشته است. اما بعد از اصلاحات ارضی ۱۳۴۲ همراه با رشد مهاجرت، حاشیه‌نشینی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. چراکه اکثر خوش‌نشینانی که صاحب نسق نبوده و در نتیجه زمینی به آن‌ها واگذار نشد، همچنین کشاورزانی که مقدار ناچیزی زمین به آن‌ها رسیده بود مهاجرت نموده و در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها سکنی گزیدند. نکته قابل ذکر آن است که وجه اشتراک تمامی انواع سکونتگاه‌های غیررسمی دستیابی محدود و یا عدم دسترسی به امکانات و خدمات اساسی و زیرساختی است. اما در ایران سکونتگاه‌های غیررسمی به گونه‌ای متفاوت از سایر کشورها شکل گرفته است. بطوری که در غالب سکونتگاه‌های ایران، تصرف و مالکیت به صورت ملکی است و شکل تصرف عدوانی و غضبی بسیار نادر است. ساکنان این سکونتگاه‌ها مسکن را خود بر روی زمینی که تملک کرده اند، ساخته اما ضوابط و مقررات رسمی را رعایت نکرده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها بدون برنامه ایجاد شده است. از این رو

سکونتگاه‌های بی‌ضابطه با سکونتگاه‌های ایران قرابت معنایی بیش‌تری دارد. در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد از جمعیت کشورمان در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. متأسفانه این پدیده به سرعت در حال رشد و گسترش است و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست محیطی فراوانی را در اغلب شهرهای ایران به وجود آورده است.

اگرچه بنا بر مطالعات انجام شده در سال ۱۳۹۰، ۹/۴ درصد از جمعیت استان مرکزی، در ۲۶ محله اسکان غیررسمی و مناطق حاشیه‌ای شهرهای اراک و ساوه استقرار یافته و از این حیث این استان در جایگاه دوازدهم کشور قرار گرفته است، اما آخرین اظهارات مسئولین استانی گویای آن است که جمعیت حاشیه‌نشین شهرهای اراک و ساوه در سال‌های اخیر به میزان قابل توجهی افزایش یافته است، به گونه‌ای که جمعیت حاشیه‌نشین شهر اراک از ۱۱۴،۷۳۵ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۱۳۰ تا ۱۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۴ (حدود ۱۰/۴۹ درصد از جمعیت) و جمعیت حاشیه‌نشین شهر ساوه از ۱۸۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۲۱۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است (مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان، ۱۳۹۵: ۲۱).

بر اساس اظهارات رئیس شورای اسلامی شهر اراک (تاج‌آباد)؛ محلات دارای سکونتگاه‌های غیررسمی در اراک عبارتند از: کوی ولیعصر (چشمه موشک) سجادیه (باغ خلج)، بخشی از کوی امام علی (ع) (فوتبال)، منطقه شهدای صفری، منطقه کوی ابوالفضل (ع) و انتهای کشتارگاه. حسین پاکزاد، شهردار خمین نیز مراکز حاشیه‌ای شهر خمین را شامل محلات عباس‌آباد، فیروزآباد، احمدآباد و شاهین دانسته و معتقد است که اکثریت این حاشیه‌نشین‌ها از روستاها و شهرهای هم‌جوار به خمین مهاجرت کرده‌اند.

به گفته معاون واحد شهرسازی شهرداری ساوه (مهدی حسینی) این پدیده تا حدی رشد داشته که سکونتگاه‌های غیررسمی ساوه، از ۱۲ نقطه حاشیه‌نشین در سال ۸۴ هم اکنون به ۲۴ منطقه افزایش یافته است.

سیاست‌های توسعه‌ای نامتوازن و بی‌توجهی به روستاها، تمرکز صنایع در استان، گران بودن مسکن و اجاره‌بها در شهرهایی چون اراک (به عنوان چهارمین شهر کشور از نظر گرانی مسکن)، عدم دقت دستگاه‌های دولتی در اجرای برخی پروژه‌ها، از قبیل شهرک صنعتی کاوه در ساوه و یا سد کمال صالح از عواملی هستند که در رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در این استان تاثیرگذار بوده‌اند.

اواسط دهه ۵۰ در زمانی که میزان شهرنشینی در کشور ۴۷/۷۶ درصد بوده، در استان مرکزی ۳۹/۳۸ درصد از جمعیت در شهرها زندگی می‌کردند. اما این روند در چند دهه اخیر تغییر کرده است و میزان شهرنشینی استان مرکزی ۳ درصد از نرخ شهرنشینی در کل کشور بالاتر رفته است. علت تفاوت روند شهرنشینی در استان مرکزی

با دیگر نقاط کشور می‌تواند حضور صنایع بزرگ در شهرها باشد که نیروی کار غیرماهر را از روستاها به شهرها جذب کرده است (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار، ۱۳۹۶: ۴).

اقتصاد اراک تا قبل از جنگ جهانی اول در کنار کشاورزی مبتنی بر قالی‌بافی و تجارت فرش دستباف بوده است. تا حدی که تعداد بسیار زیادی شرکت تجارت فرش اروپایی در این منطقه مستقر بوده‌اند. اما با شروع جنگ جهانی اول تجارت فرش رو به افول می‌رود. در کنار قالی‌بافی، کشاورزی یکی از مهم‌ترین منابع تأمین معاش ساکنین این منطقه بوده است، تا این‌که در سال ۱۹۴۱ قانون اصلاحات ارضی اجرا شد. این قانون اولین موج مهاجرت از روستا به شهر را در پی داشت. مدت کمی پس از آن با تصمیم دولت مرکزی و سرمایه‌گذاری روس‌ها کارخانه‌های ماشین‌سازی اراک و آلومینیوم اراک به ترتیب در سال‌های ۱۳۴۴ و ۱۳۴۶ در شهر اراک تأسیس شدند (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار، ۱۳۹۶: ۸). احداث کارخانه‌ها موج جدیدی از مهاجرت‌ها را از روستا به شهر در پی داشت. این جریان مهاجرت به همراه اجرای قانون اصلاحات ارضی ساختار اقتصادی و فعالیت نیروی کار استان مرکزی را تا حدودی از کشاورزی به سمت صنعت تغییر داد. در دهه پنجاه علاوه بر توسعه کارخانه‌های موجود، کارخانه‌های دیگری همچون واگن پارس، هیکو، کارخانه ادوات کشاورزی و تولید آرد نیز تأسیس شد و روند صنعتی شدن منطقه در این دهه ادامه یافت.

در دهه‌های هفتاد و هشتاد استان مرکزی همچون دیگر نقاط کشور رشد بخش خدمات را تجربه کرد. اما بخش خدمات در استان مرکزی در مقایسه با دیگر نقاط کشور رشد چندانی نداشت. علاوه بر این با ادامه روند مهاجرت از روستا به شهرهای بزرگ مسئله حاشیه‌نشینی در شهرهای اراک و ساوه جدی‌تر شد. بطوری که در حال حاضر از ۶۰۰,۰۰۰ نفر ساکن شهر اراک، ۱۵۰,۰۰۰ هزار نفر در حاشیه شهر زندگی می‌کنند (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار، ۱۳۹۶: ۹).

بنابراین مهاجرت‌های روستا-شهری با آهنگ رشد بالایی در سال‌های اخیر نیز ادامه یافت. بطوری که بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، ۷۶/۹۳ درصد از جمعیت استان مرکزی شهرنشین و ۲۳/۰۷ درصد روستانشین بوده‌اند. این در حالی است که میزان شهرنشینان در کشور برابر با ۷۴ درصد است. نتیجه این امر شکل‌گیری و رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای بزرگ استان نظیر اراک و ساوه بوده است.

مسئله دیگر کاهش بهره‌وری کشاورزی به دلیل کمبود و بهره‌برداری نامناسب از منابع آبی بوده است. سهم اشتغال در بخش کشاورزی از حدود ۲۵ درصد در سال ۱۳۸۸ به ۱۷ درصد در سال ۱۳۹۴ رسیده است. این در حالی است که افت بخش کشاورزی در استان مرکزی بیش از افت این بخش در کشور بوده است. کم‌سودای

کشاورزان، خرد شدن زمین‌های کشاورزی با تقسیم بین ورثه و استفاده از روش‌های سنتی کشاورزی در زمینه آبیاری از دیگر مسائل کشاورزان به شمار می‌آید.

خصوصی‌سازی نیز از جمله عواملی بود که بر میزان اشتغال جمعیت استان، تاثیر فراوانی داشت. خصوصی‌سازی و به تبع آن تعطیلی برخی از کارخانه‌ها منجر به حاشیه راندن تعداد زیادی از کارگران و مهاجرت آنان به استان‌های دیگر گردید. بنابراین تحریم‌های اقتصادی، روند نامناسب خصوصی‌سازی، تصمیم‌های سیاسی فاقد توجیه اقتصادی در راه‌اندازی و استقرار برخی از صنایع و کم‌آبی و بهره‌وری پایین کشاورزی و ... منجر به رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان مرکزی شد.

۳-۳-۳- جمع‌بندی

استان مرکزی علیرغم برخورداری از پتانسیل‌هایی چون معادن، صنایع، جاذبه‌های متعدد در زمینه گردشگری و... در حد فاصل دهه‌های ۴۰ تا ۵۰ بیش‌ترین موج مهاجرت و رشد جمعیتی را در پی صنعتی شدن تجربه نموده است. این امر منجر به رشد و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی در استان شده است.

تمرکز صنایع و امکانات در شهرهای اراک و ساوه منجر شده است که با بیش‌ترین میزان سکونتگاه‌های غیررسمی در استان مواجه باشیم.

به گواه آمار، بیش‌ترین مناطق حاشیه‌ای استان به میزان ۴۵۴ هکتار در اراک و پس از آن ۲۵۸ هکتار در ساوه قرار دارد. هفت درصد مساحت اراک و ۲۳ درصد جمعیت ساکن این کلانشهر در سکونتگاه‌های غیررسمی هستند و ۱۲ و نیم درصد مساحت ساوه و ۱۹ درصد جمعیت این شهر نیز در مناطق حاشیه‌ای قرار دارند.

شهر ساوه نیز طی چند دهه گذشته، شاهد رشد چشمگیر محله‌ها و جمعیت حاشیه‌نشین در خود بوده است؛ به طوری که پنج محله سکونتگاه غیررسمی طی سه دهه به ۲۵ محله رسیده است. سکونتگاه‌های شهر ساوه از بعد برخوردار، موقعیت فیزیکی، میزان ادغام‌شدگی و کیفیت خدمات شهری و سایر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی در سطوح متفاوتی قرار دارند:

- محلات بحرانی: پشت اداره برق، یاقوت‌آباد، سید جمال و عباس‌آباد
- مناطق ادغام شده: بهزیستی، سورکان، عبدالآباد غربی، پیک‌نیک گاز، فلاحت (جوزقی)
- حاشیه‌های متوسط و متعارف: عبدالآباد شرقی، هادی‌آباد (گرساسی) هدایت امین‌آباد
- شرایط خاص: فانوس‌آباد، حکیم‌آباد، جاده، یل‌آباد، کنار رودخانه جنب شهر فجر

- محله‌های در حال ظهور و شکل‌گیری: علی آباد، انتهای پشت سید اسحاق، ماسه شویی، قالی شویی، الهیه (نقدی و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۶۹).

به طور کلی محدودیت منابع آبی، عدم استفاده از روش‌های نوین و تکنولوژی‌های جدید، کم‌توجهی به پتانسیل‌های گردشگری (طبیعی، تاریخی و ...)، احداث سد و بندها در بالادست تالاب میقان بدون در نظر گرفتن حق‌ابه تالاب و مسائل محیط زیستی، خشک شدن تالاب میقان، مهاجرت از روستا به شهر، توسعه نامتوازن در سطح استان، گرانی مسکن، فقر و بیکاری و ... منجر به افزایش سکونتگاه‌های غیررسمی در استان به خصوص در شهرهای اراک و ساوه شده است. شایان ذکر است در سال‌های اخیر و پس از خصوصی‌سازی و تعطیلی کارخانه‌ها، بخش عمده‌ای از مهاجران به استان‌های دیگر کشور مهاجرت نموده که این امر تبعات بسیاری را برای استان‌های میزبان (از جمله تهران، البرز، قزوین و اصفهان) به همراه خواهد داشت.

۳-۳-۴- بررسی ویژگی‌های جمعیتی

در برنامه‌ریزی‌هایی که در راستای پیشرفت و آبادانی یک منطقه صورت می‌گیرد، شناخت وضعیت گذشته آن منطقه یک اصل پذیرفته شده است و به طور معمول بخش قابل توجهی از مطالعات پشتیبان این نوع برنامه‌ریزی‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. از سوی دیگر در شرایطی که هدف‌گذاری‌های کمی در چارچوب یک برنامه‌ریزی لحاظ شوند، شناسایی روندها و ساختار تحولات متغیرهای مورد نظر، اهمیتی مضاعف خواهند یافت. به طور طبیعی در یک برنامه‌ریزی مرتبط با توسعه، تحولات جمعیتی از مهم‌ترین حوزه‌هایی است که وضعیت گذشته آن، باید مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای آگاهی از تحولات و ساختار جمعیت فعلی و آینده است. این آگاهی از یک‌سو وضعیت و کیفیت منابع انسانی را روشن می‌کند و از سوی دیگر سطح نیازهای جامعه را برای سال‌های آتی مشخص می‌سازد.

عدم توجه به شاخص‌های جمعیتی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، موجب می‌گردد که توان منطقه و سرزمین با جمعیت آن تناسب نداشته و مشکلات بسیاری را جهت دستیابی به توسعه متوازن در سطح ملی بوجود آورد. گزارش حاضر با استفاده از روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع آماری از قبیل آمارهای توصیفی، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، سالنامه‌های سازمان ثبت احوال و ...، با تمرکز بر ساختمان جمعیت استان مرکزی و مقایسه شاخص‌های مربوطه با میانگین‌های کشوری در صدد است که تصویری روشن از منابع انسانی استان را جهت دستیابی به توسعه‌ی عادلانه و متوازن ارائه دهد.

۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت

جمعیت استان مرکزی از ۷۸۶۲۹۱ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۱۲۲۸۸۱۲ نفر در سال ۱۳۸۵ و سپس به ۱۴۲۹۴۷۵ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۴۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۱/۳ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۲/۱ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور، کمتر بوده است. برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ نیز جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد متوسط ۰/۸۴ درصد، به حدود ۱۴۷۸۰۰۰ نفر رسیده است. با وجود افزایش مستمر تعداد جمعیت در دوره مورد بررسی، شتاب این افزایش در سطح استان از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. با مشاهده تغییرات افزایش نسبی جمعیت در جداول ذیل به خوبی می‌توان به کاهش این شتاب پی برد. افزایش نسبی جمعیت از ۳۷/۶ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۱/۱ درصد در دوره ۹۵-۱۳۹۰ رسیده است.

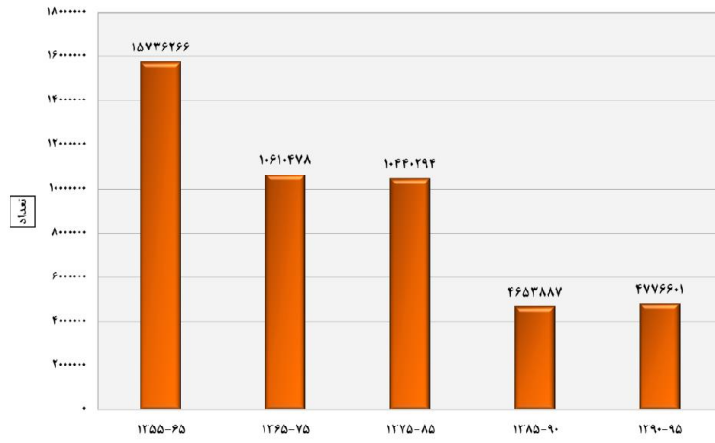
لازم به ذکر است که همسو با تغییرات جمعیت نقاط شهری و روستایی کشور، در استان مرکزی نیز تعداد جمعیت نقاط شهری همواره با افزایش و تعداد جمعیت نقاط روستایی با کاهش مواجه شده است. شتاب کاهش جمعیت روستایی استان در مقایسه با جمعیت روستایی کشور در سال ۱۳۹۵، بسیار متفاوت بوده است؛ رشد منفی جمعیت روستایی استان مرکزی از سال ۱۳۷۵ به بعد (یک دوره زودتر از سطح کشور و بسیاری از استان‌های دیگر) شروع شده و در تمامی دوره‌های مورد بررسی، تغییر نسبی جمعیت نقاط روستایی استان، کمتر از سطح کشور گزارش شده است.

جدول ۷۶- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	-	-	۱۵۸۵۴۶۸۰	-	-	۱۷۸۵۴۰۶۴	-	-
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۶/۷	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۰۹۸۹۸۸۱	۶۹/۳	۲۲۶۰۰۴۴۹	۴۷۴۶۳۸۵	۲۶/۶
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۹۹۷۳۲۲۸	۳۷/۲	۲۳۲۳۷۶۹۹	۶۳۷۲۵۰	۲/۸
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۴۸۲۵۹۹۶۴	۱۱۴۴۲۱۷۵	۳۱/۱	۲۲۲۳۵۸۱۸	۱۰۰۱۸۸۱	-۴/۳
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۸۷	۶/۶	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۳۸۶۶۹۷	۱۱/۲	۲۱۵۰۳۰۰۸	-۷۳۲۸۱۰	-۳/۳
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۴۷۷۶۶۰۱	۶/۴	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۵۰۰۱۸۶	۱۰/۳	۲۰۷۷۹۴۲۳	-۷۲۳۵۸۵	-۳/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

همانطور که در نمودار زیر مشاهده می‌شود بیشترین افزایش تعداد جمعیت مطلق کشور مربوط به دوره ۶۵-۹۵ و کمترین آن مربوط به دوره ۹۰-۱۳۸۵ بوده است.

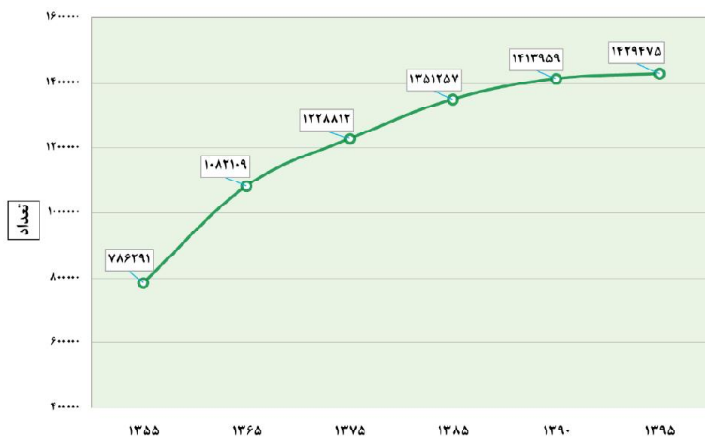
نمودار ۴- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

جدول ۷۷- تغییرات تعداد جمعیت استان مرکزی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۷۸۶۲۹۱	-	-	۲۱۳۵۸۶	-	-	۵۷۲۷۰۵	-	-
۱۳۶۵	۱۰۸۲۱۰۹	۲۹۵۸۱۸	۳۷/۶	۴۷۶۱۲۷	۲۶۲۵۴۱	۱۲۲/۹	۶۰۵۹۸۲	۳۳۲۷۷	۵/۸
۱۳۷۵	۱۲۲۸۱۱۲	۱۴۶۷۰۳	۱۳/۶	۷۰۱۵۴۷	۲۲۵۴۲۰	۴۷/۳	۵۲۷۲۶۵	-۷۸۷۱۷	-۱۳/۰
۱۳۸۵	۱۳۵۱۲۵۷	۱۲۲۴۴۵	۱۰/۰	۹۳۲۰۷۳	۲۳۰۵۲۶	۳۲/۹	۴۱۹۱۸۴	-۱۰۸۰۸۱	-۲۰/۵
۱۳۹۰	۱۴۱۳۹۵۹	۶۲۷۰۲	۴/۶	۱۰۴۵۰۰۱	۱۱۲۹۲۸	۱۲/۱	۳۶۸۹۵۸	-۵۰۲۲۶	-۱۲/۰
۱۳۹۵	۱۴۲۹۴۷۵	۱۵۵۱۶	۱/۱	۱۰۹۹۷۶۴	۵۴۷۶۳	۵/۲	۳۲۹۷۱۱	-۳۹۲۴۷	-۱۰/۶

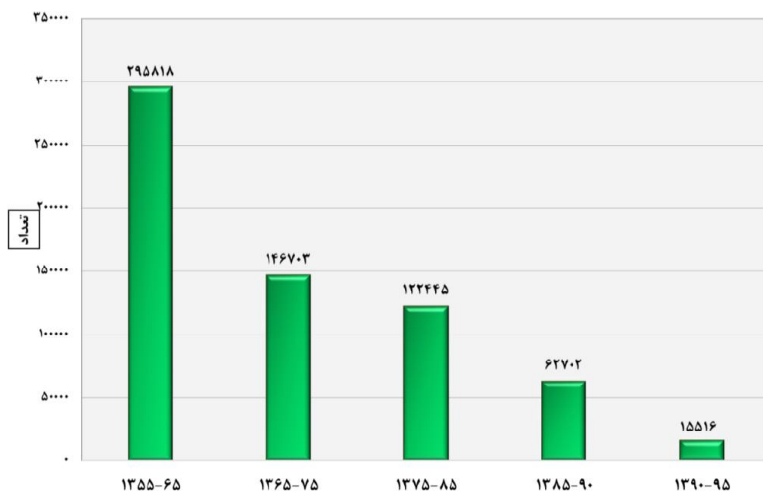
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار خطی زیر نیز بیانگر تغییرات تعداد جمعیت استان در یک بازه ۴۰ ساله است. ملاحظه می‌شود که شتاب تغییر تعداد جمعیت تا سال ۱۳۸۵، نمایان‌تر است از سال ۱۳۸۵ به بعد روند تغییر تعداد جمعیت آرام‌تر پیش رفته است.

نمودار ۵- تغییرات تعداد جمعیت استان مرکزی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

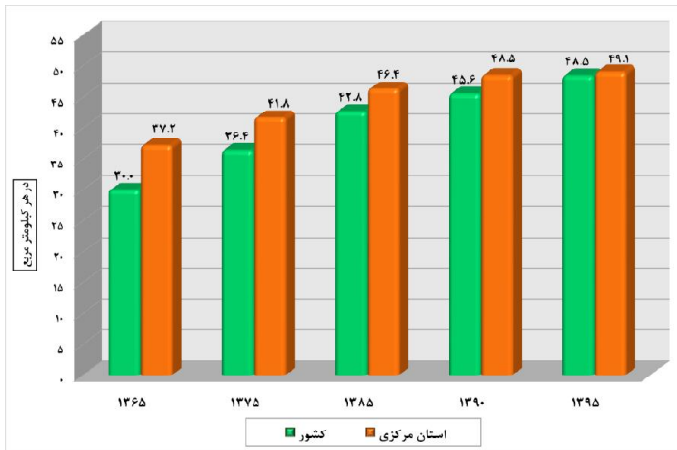
با توجه به نمودار زیر می‌توان اذعان کرد که بالاترین تغییر جمعیت استان مرکزی مربوط به دوره ۶۵-۱۳۵۵ بوده است، در این دوره ۲۹۵۸۱۸ نفر به جمعیت استان افزوده شده است، در دوره‌های بعد همواره افزایش تعداد جمعیت استان روند نزولی طی کرده و در دوره ۹۵-۱۳۹۰، پایین‌ترین تغییر اتفاق افتاده است و ۱۵۵۱۶ نفر به جمعیت استان اضافه شده است.

نمودار ۶- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان مرکزی، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۲- تراکم جمعیت

جمعیت هر منطقه براساس عوامل متعددی نظیر آب و هوا، امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح آن منطقه پخش و توزیع می‌شود. تراکم جمعیت را در اصطلاح عامیانه می‌توان به پر ازدحام و کم ازدحام بودن هر سرزمینی تعبیر کرد. تراکم جمعیت از تقسیم جمعیت به مساحت، برحسب کیلومتر مربع بدست می‌آید. در کشور ایران تراکم حسابی جمعیت در سرشماری‌های متعدد رو به افزایش است و علت آن ثابت بودن مساحت کشور و افزایش روزافزون جمعیت است. در سال ۱۳۶۵ تراکم جمعیت در کل استان ۳۷/۲ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است و این در حالی است که تراکم جمعیت در همان سال در کل کشور ۳۰ نفر در هر کیلومتر مربع است. براساس محاسبات به عمل آمده؛ طی ۳۰ سال بعد (۱۳۹۵) میزان تراکم جمعیت استان به ۴۹/۱ نفر در هر کیلومتر مربع افزایش یافته است. تراکم جمعیتی استان کمتر از یک واحد از میانگین تراکم جمعیت در کل کشور کمتر بوده است. در سال ۱۳۹۵، رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص تراکم جمعیت ۱۹ می‌باشد، به عبارتی در رده استان‌های با تراکم متوسط به لحاظ جمعیت، محسوب می‌شود.

نمودار ۷- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان مرکزی، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

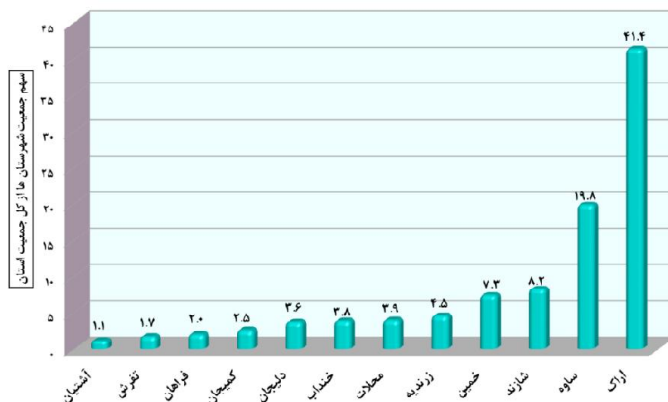
در جدول زیر تراکم جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی در سال ۱۳۹۵ نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که دامنه اختلاف تراکم جمعیت در میان شهرستان‌های استان بسیار گسترده است؛ شهرستان‌های اراک (۱۴۲/۲) نفر در هر کیلومتر مربع) و ساوه (۶۱/۸ نفر در هر کیلومتر مربع) جزء پرتراکم‌ترین و شهرستان آشتیان (۱۳/۱ نفر در هر کیلومتر مربع) با اختلاف زیاد، جزء کم‌تراکم‌ترین شهرستان استان می‌باشند.

جدول ۲۸- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی، در سال ۱۳۹۵

شهرستان	تعداد جمعیت	مساحت	تراکم جمعیت (در هر کیلومتر مربع)
آشتیان	۱۶۳۵۷	۱۲۵۰	۱۳/۱
اراک	۵۹۱۷۵۶	۴۱۶۰	۱۴۲/۲
تفرش	۲۴۹۱۳	۱۷۲۴	۱۴/۵
خمین	۱۰۵۰۱۷	۲۳۴۲	۴۴/۸
خنداب	۵۴۰۱۸	۱۳۱۲	۴۱/۲
دلیجان	۵۱۶۲۱	۲۱۰۴	۲۴/۵
زرنده	۶۳۹۰۷	۴۰۱۵	۱۵/۹
ساوه	۲۸۳۵۳۸	۴۵۸۷	۶۱/۸
شازند	۱۱۷۵۷۱	۲۶۸۴	۴۳/۸
فراهان	۲۸۹۹۴	۱۳۸۹	۲۰/۹
کمیجان	۳۶۴۴۱	۱۳۳۸	۲۷/۴
محلان	۵۵۳۴۲	۲۰۵۸	۲۶/۹
استان مرکزی	۱۴۲۹۴۷۵	۲۹۱۲۶	۴۹/۱

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان مرکزی

در نمودار زیر سهم جمعیت شهرستان‌های استان از کل جمعیت استان نمایش داده شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود شهرستان‌های اراک، ساوه و شازند، بالاترین سهم جمعیتی استان را به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار ۸- سهم جمعیت شهرستان‌های استان مرکزی از کل جمعیت استان در سال

۱۳۹۵

۳-۳-۳- سهم جمعیت استان از کشور

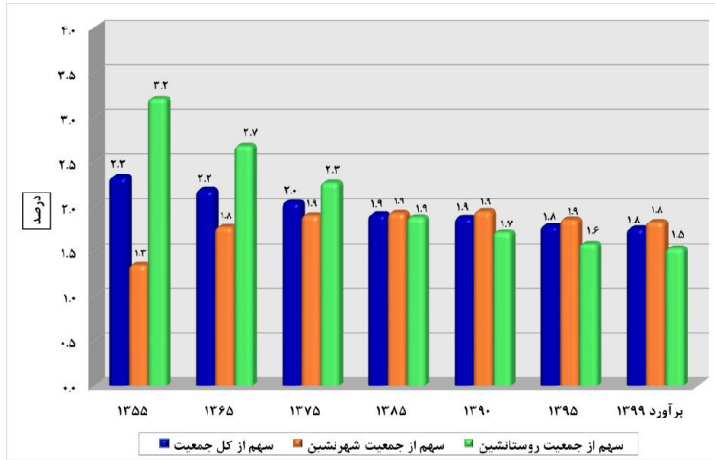
با توجه به تفاوت تعداد جمعیت استانها و نیز تأثیر تفاوت سهم جمعیتی مناطق بر میزان تأثیرگذاری آنها بر کل کشور، سهم جمعیتی استان از کل کشور طی ۵ دوره سرشماری و همچنین برآورد سال ۱۳۹۹ به تفکیک وضع سکونت مورد بررسی قرار گرفته است. ملاحظه می شود که در طول ۴۴ سال مورد بررسی، سهم جمعیت استان مرکزی از جمعیت کشور همواره روندی همراه با کاهش، طی کرده است. همچنین برآورد مرکز آمار ایران حاکی از ادامه روند ثابت سهم جمعیت استان از جمعیت کشور در سالهای آتی دارد. لازم به ذکر است که رتبه جمعیتی استان مرکزی در میان استانهای کشور، ۱۹ می باشد، به عبارتی این استان در رده استانهای کم جمعیت کشور، محسوب می شود.

جدول ۷۹- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مرکزی از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال های ۹۹-۱۳۶۵

سال							شرح
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	
۸۴۳۸۰۰۰	۷۹۹۲۶۷۰	۷۵۱۴۶۶۹	۷۰۴۵۷۸۲	۶۰۰۵۶۴۸	۴۹۴۵۰۱۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	کشور
۱۴۷۸۰۰۰	۱۴۲۹۴۷۵	۱۴۱۳۹۵۹	۱۳۵۱۲۵۷	۱۲۲۸۸۱۲	۱۰۸۲۱۰۹	۷۸۶۲۹۱	استان مرکزی
۱/۸	۱/۸	۱/۹	۱/۹	۲/۰	۲/۲	۲/۳	سهم از کشور (درصد)
۶۳۳۹۰۰۰۰	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۶۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۵۸۵۴۶۸۰	کشور
۱۱۶۲۰۰۰	۱۰۹۹۷۶۴	۱۰۴۵۰۰۱	۹۳۲۰۷۳	۷۰۱۵۴۷	۴۷۶۱۲۷	۲۱۳۵۸۶	استان مرکزی
۱/۸	۱/۹	۱/۹	۱/۹	۱/۹	۱/۸	۱/۳	سهم از کشور (درصد)
۲۰۶۴۸۰۰۰	۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	۱۷۸۵۴۰۶۴	کشور
۳۱۶۰۰۰	۳۲۹۷۱۱	۳۶۸۹۵۸	۴۱۹۱۸۴	۵۲۷۲۶۵	۶۰۵۹۸۲	۵۷۲۷۰۵	استان مرکزی
۱/۵	۱/۶	۱/۷	۱/۹	۲/۳	۲/۷	۳/۲	سهم از کشور (درصد)

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

در نمودار زیر روند کاهشی سهم جمعیت استان مرکزی از جمعیت کشور، هم در نقاط شهری و هم در نقاط روستایی به خوبی نمایش داده شده است. سهم جمعیت نقاط روستایی استان از سال ۱۳۹۰ به بعد، کمتر از سهم جمعیت نقاط شهری بوده است.

نمودار ۹- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان مرکزی از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۶۵

۳-۴-۴- میزان شهرنشینی و روستائینی

میزان شهرنشینی و روستائینی به نسبتی از جمعیت یک محدوده اطلاق می‌شود که در نقاط شهری یا روستایی سکونت دارند. در طرح ریزی کالبدی مناطق، نه تنها تعداد جمعیت، بلکه ساخت و توزیع آن نیز مدنظر قرار می‌گیرد که با گذشت زمان بر اثر افزایش سریع جمعیت در پهنه سرزمین و گسترش شهرها، اهمیت فزاینده‌ای یافته است. در همین راستا توجه به توزیع جمعیت در دو منطقه روستایی و شهری به لحاظ تبعات و مشکلاتی که ایجاد می‌کند، یکی از اهم خصوصیات جمعیتی خواهد بود. لذا تلاش شده است که این تغییرات جمعیتی در سطح مناطق شهری و روستایی استان نیز مورد مطالعه قرار گیرد؛ که حاصل آن در جدول زیر نشان داده شده است.

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین کشور ۷۴ درصد و نسبت جمعیت روستائین برابر با ۲۶ درصد بوده و در نتیجه میزان جمعیت شهرنشین در کشور در این سال، حدود ۳ برابر میزان جمعیت روستائین بوده است.

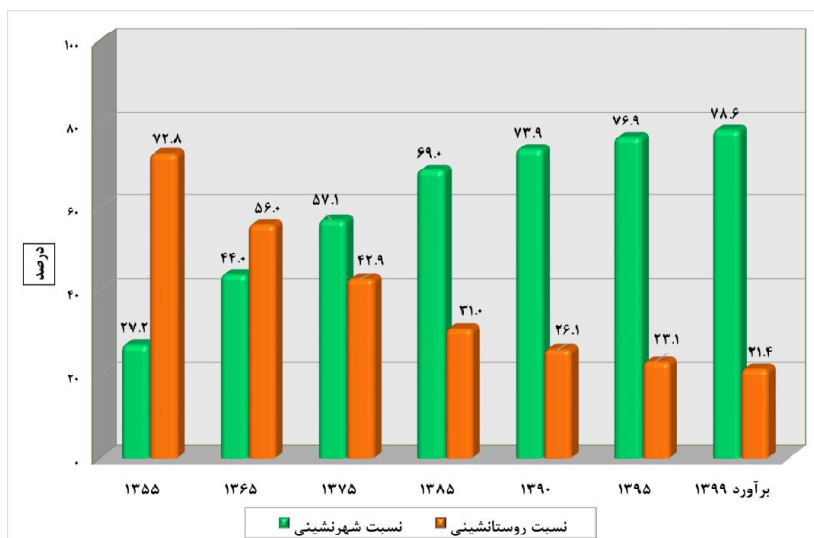
با توجه به نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران می‌توان اذعان داشت که شتاب شهرنشینی در استان مرکزی تندتر از نسبت شهرنشینی کشور، پیش رفته است و در سال ۱۳۹۹ از کل جمعیت استان، ۷۸/۶ درصد شهرنشین و ۲۱/۴ درصد روستائین بوده‌اند. برآورد‌های مرکز آمار ایران نیز حاکی است

که میزان شهرنشینی جمعیت استان در سال‌های آتی همچنان بالاتر از کشور باشد. براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، استان مرکزی در رده استان‌های با میزان شهرنشینی بالا قرار دارد (رتبه‌ی این استان به لحاظ میزان شهرنشینی، ۷ بوده است). به علاوه، رتبه میزان روستائین استان در سطح کشور برابر با ۲۲ بوده است، بنابراین استان مرکزی، در رده استان‌های با میزان روستائینی پایین، قرار دارد.

جدول ۸۰- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستائین استان مرکزی با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

سال							شرح	
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	کشور	نسبت شهرنشینی
۷۵/۴	۷۴/۰	۷۱/۴	۶۸/۵	۶۱/۳	۵۴/۳	۴۷/۰	کشور	نسبت شهرنشینی
۷۸/۶	۷۶/۹	۷۳/۹	۶۹/۰	۵۷/۱	۴۴/۰	۳۷/۲	استان مرکزی	نسبت شهرنشینی
۲۴/۶	۲۶/۰	۲۸/۶	۳۱/۵	۳۸/۷	۴۵/۷	۵۳/۰	کشور	نسبت روستائینی
۲۱/۴	۲۳/۱	۲۶/۱	۳۱/۰	۴۲/۹	۵۶/۰	۷۲/۸	استان مرکزی	نسبت روستائینی

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۰- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستائین استان مرکزی با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت

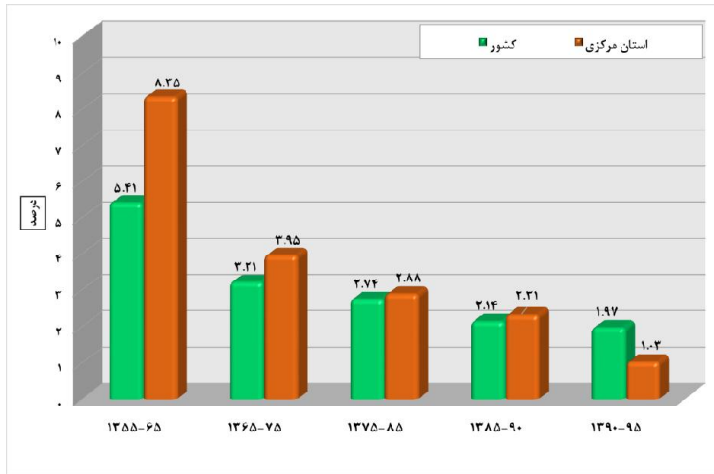
طی ۵ دوره مابین سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ رشد سالانه جمعیت استان مرکزی در نقاط شهری و روستایی نوساناتی قابل توجه پشت سر نهاده و از دوره ۶۵-۱۳۵۵ به بعد، روند رشد جمعیت استان، همراه با کاهش بوده است. نرخ رشد جمعیت نقاط شهری و روستایی استان در هر ۵ دوره مورد بررسی (۱۳۵۵-۹۵) کاهش یافته است. در نقاط شهری رشد سالانه جمعیت از ۸/۳۵ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۱/۰۳ درصد در دوره ۹۵-۱۳۹۰ رسیده و در نقاط روستایی طی همین بازه زمانی رشد سالانه جمعیت از ۰/۵۷ درصد به ۲/۲۲- درصد رسیده است، گفتنی است که نقاط روستایی استان مرکزی زودتر از نقاط روستایی کشور و بسیاری از استان‌ها، رشد منفی جمعیت را تجربه کرده است. رتبه رشد جمعیتی استان مرکزی در سطح کشور طی دوره ۹۵-۱۳۹۰؛ برای کل استان ۲۷، برای نقاط شهری استان ۳۱ و برای نقاط روستایی استان ۲۶ بوده است، بنابراین، استان مرکزی در رده استان‌های با رشد جمعیتی پایین قرار دارد و ادامه‌ی روند کنونی میزان رشد جمعیت در این استان، یکی از مسائل و چالش‌های جمعیتی پیش‌روی برنامه‌ریزان در سال‌های آتی خواهد بود.

جدول ۸۱- درصد رشد سالانه جمعیت استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

دوره سرشماری					شرح	وضع سکونت
۹۵-۱۳۹۰	۹۰-۱۳۸۵	۸۵-۱۳۷۵	۷۵-۱۳۶۵	۶۵-۱۳۵۵		
۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	۳/۹۱	کشور	کل
۰/۲۲	۰/۹۱	۰/۹۵	۱/۲۸	۳/۲۴	استان مرکزی	
۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	۵/۴۱	کشور	نقاط شهری
۱/۰۳	۲/۳۱	۲/۸۸	۳/۹۵	۸/۳۵	استان مرکزی	
-۰/۶۸	-۰/۶۳	-۰/۴۴	۰/۲۸	۲/۲۷	کشور	نقاط روستایی
-۲/۲۲	-۲/۵۲	-۲/۲۷	-۱/۳۸	۰/۵۷	استان مرکزی	

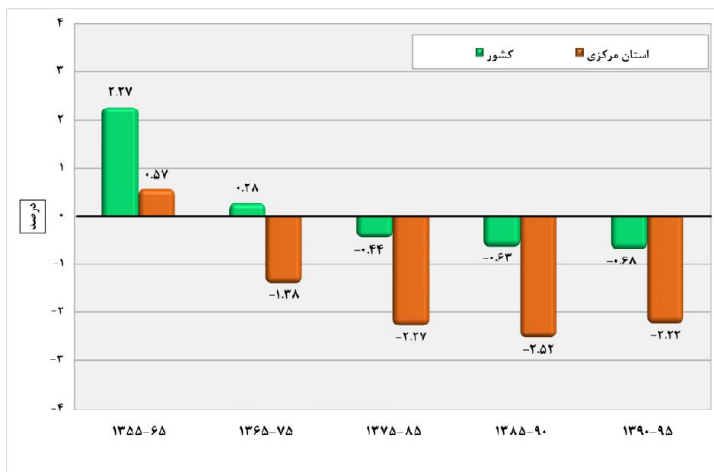
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

همانطور که در نمودار زیر نمایش داده شده است، درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان مرکزی تا دوره ۹۰-۱۳۸۵ همواره از درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری کشور، بیشتر بوده است اما در دوره ۹۵-۱۳۹۰ از درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری کشور، پایین‌تر آمده است.

نمودار ۱۱- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان مرکزی و کشور، طی سرشماری‌های ۱۳۵۵-۹۵

در نمودار زیر نیز مقایسه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مرکزی با کشور نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مرکزی همواره پایین‌تر از متوسط کشوری بوده است.

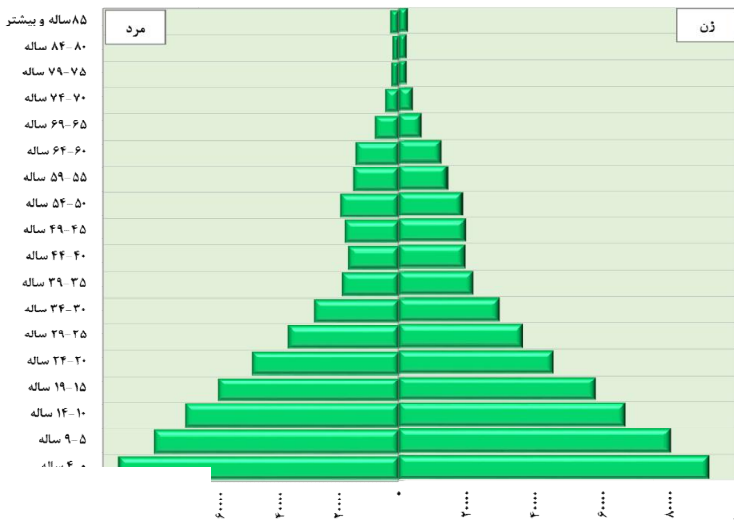

نمودار ۱۲- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان مرکزی و کشور، طی سرشماری‌های ۱۳۵۵-۹۵

۳-۳-۴- هرم سنی جنسی جمعیت

ترکیب سنی جمعیت به صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس با هرم سنی نشان داده می‌شود و به عبارت دیگر نمایش هندسی توزیع جمعیت برحسب سن و جنس با هرم سنی امکان پذیر است. شکل هرم سنی جنسی یک منطقه به سه عامل بستگی دارد: تعداد موالید در هر یک از نسل‌ها، تقلیل تعداد افراد در اثر مرگ و میر، مهاجرت به یک منطقه یا مهاجرت از آن منطقه.

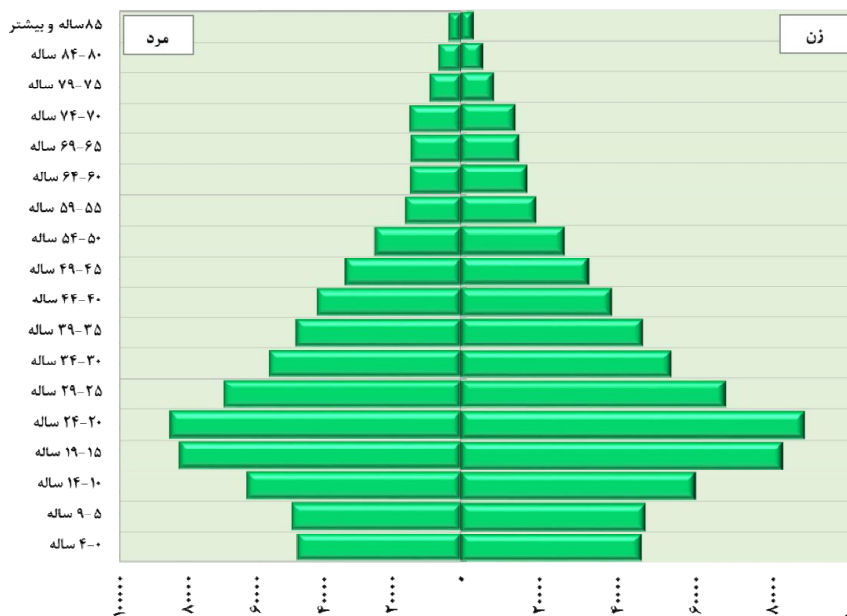
هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی در سال ۱۳۶۵ نشان می‌دهد که حجم قابل توجهی از جمعیت در قاعده هرم (گروه‌های سنی ۱۴-۰ ساله) قرار داشته‌اند، دوره‌ای که در هر خانواده به طور میانگین ۵ نفر زندگی می‌کرده‌اند و عمدتاً شامل فرزندان کمتر از ۱۸ سال بوده‌اند، بنابراین ساختار جمعیتی استان بسیار جوان بوده است. همچنین این هرم نشان می‌دهد که تعداد جمعیت مردان و زنان از سن ۵۰ سال به بالا، به شدت نابرابر شده است و نسبت جمعیت سالمند از کل جمعیت بسیار کم بوده است.

نمودار ۱۳- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۶۵

طی ۲۰ سال بعد (سال ۱۳۸۵)، شکل هرم سنی جنسی جمعیت به سرعت تغییر یافته و بخش عمده‌ای از جمعیت استان در سنین جوانی (۱۵ تا ۲۹ سالگی) قرار گرفته‌اند، به عبارت دیگر می‌توان اظهار کرد که

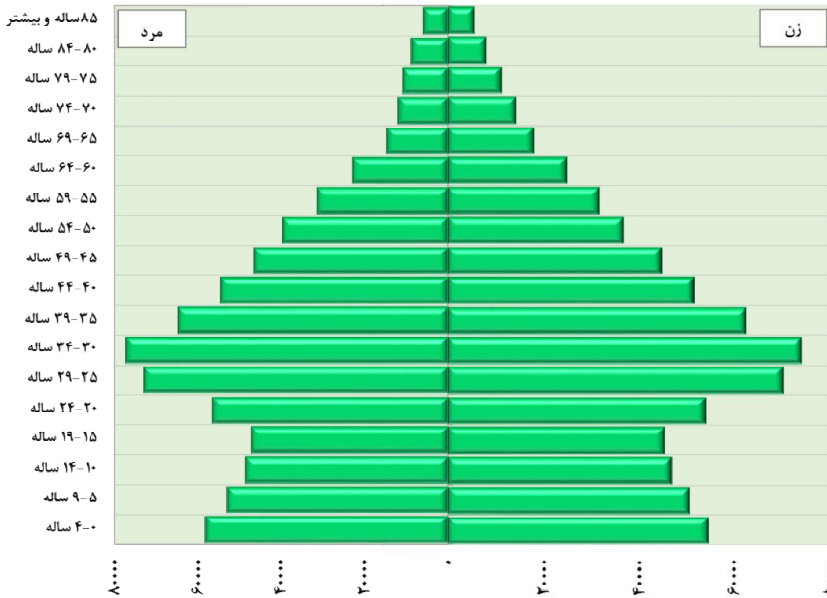
جمعیت جوان سال ۱۳۸۵، همان جمعیت زیر ۱۸ سال در سال ۱۳۶۵ می‌باشند که با روندی آرام به سمت گروه‌های سنی بالاتر میل پیدا کرده است. همچنین هرم سنی جنسی سال ۱۳۸۵، حاکی است که باروری بالای سال‌های گذشته در استان متوقف شده است و حرکت جمعیت به سمت میانسالی مشهود است. نابرابری تعداد مردان و زنان در گروه‌های سنی ۱۵ تا ۲۹ ساله در هرم سنی جنسی سال ۱۳۸۵، کاملاً نمایان است، در این دوره استان مرکزی در رده استان‌های مهاجرپذیر بوده است، بنابراین می‌توان اذعان نمود که مهاجرت عامل مهم تفاوت تعداد مردان و زنان در هریک از گروه‌های سنی مذکور بوده است.

نمودار ۱۴- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۸۵

با توجه به هرم سنی جنسی سال ۱۳۹۵، می‌توان اذعان نمود که تعداد موالید استان مرکزی از سال ۱۳۹۰ رو به افزایش گذاشته است. در واقع متولدین دهه ۶۰ که اکنون به سن بزرگسالی و فعالیت رسیده‌اند، بیشترین تعداد جمعیت را نشان می‌دهند. بنابراین با توجه به این هرم باید گفت که گذار سنی جمعیت، همگام با سایر گذارهای جمعیتی در این استان اتفاق افتاده است (تغییر از وضعیتی که جمعیت این استان بسیار جوان (شرایط دهه ۶۰ و ۷۰) به وضعیت امروزی که سهم بزرگی از جمعیت را جوانان و بزرگسالان تشکیل می‌دهند). به این ترتیب در هرم ذیل افزایش گروه‌های سنی ۲۹-۲۵ ساله و ۳۴-۳۰ ساله نسبت به دوره‌های قبل کاملاً نمایان است.

اقتصاددانان این وضعیت را فرصت طلایی اطلاق می‌کنند. همچنین افزایش جمعیت در گروه‌های سنی مذکور بر روی میزان زاد و ولد کنونی که به گشتاور جمعیتی معروف است، تأثیر گذاشته است. ملاحظه می‌شود که جمعیت گروه سنی ۰-۴ ساله بیش از جمعیت ۵-۹ ساله و جمعیت گروه سنی ۵-۹ ساله بیش از ۱۰-۱۴ ساله می‌باشد (پدیده گشتاور جمعیتی). البته افزایش تعداد موالید یک پدیده مقطعی و موقتی می‌باشد چرا که با ورود جمعیت ۲۵-۳۴ ساله‌ها به سنین بزرگسالی، این پدیده نیز متوقف خواهد شد. با توجه به رأس هرم نیز باید گفت که جمعیت سالمند استان مرکزی رو به افزایش گذاشته و در صورتی که در سال‌های آتی میزان باروری ارتقاء پیدا نکند، سالمندی جمعیت و در نتیجه هزینه‌های مربوط به بار و بستگی سالمندان بر جامعه تحمیل خواهد شد.

نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان مرکزی، در سال ۱۳۹۵

۳-۳-۳-۷- گروه عمده سنی جمعیت

وضعیت توزیع جمعیت در گروه‌های سنی یا سنین مختلف، همان نحوه پراکندگی جمعیت برحسب سن است. سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است و توزیع آن در گروه‌های مختلف سنی از نظر اقتصادی و اجتماعی

حائز اهمیت است. مقایسه‌ی توزیع درصد جمعیت استان مرکزی و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی از سرشماری ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵ در جدول و نمودارهای زیر نمایش داده شده است.

الف) گروه سنی ۰-۱۴ سال: به این گروه سنی، گروه سنی کودکان نیز گفته می‌شود. با رویکرد جمعیتی؛ بالا بودن یا پایین بودن حجم این گروه سنی ارتباط مستقیمی با مرگ و میر و تغییر رفتارهای باروری دارد. با رویکرد اقتصاد کلان؛ بالا بودن یا پایین بودن حجم این گروه سنی تأثیر مستقیمی بر سرمایه گذاری در زمینه‌ی نیازهای مصرفی کودکان و زنان می‌گذارد.

چنانکه ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۵۵ از کل جمعیت استان مرکزی، ۴۶/۴ درصد در گروه سنی ۰ تا ۱۴ سال قرار داشته‌اند که طی سال‌های بعد با روند کاهشی مواجه شده و به ۲۱/۴ درصد در سال ۱۳۹۰، رسیده است. نسبت جوانی جمعیت در سال ۱۳۹۵ تحت تأثیر گشتاور جمعیتی به مقدار کمی افزایش یافته و به ۲۱/۸ درصد از کل جمعیت رسیده است. در سال ۱۳۹۵ رتبه استان مرکزی در سطح کشور به لحاظ شاخص جوانی جمعیت برابر با ۲۴ بوده است. یعنی در رده استان‌های با میزان پایین جمعیت واقع در گروه سنی ۰-۱۴ ساله قرار داشته است.

ب) گروه سنی ۱۵-۶۴ سال: در رابطه با تغییرات حجم جمعیت گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله، در سال ۱۳۶۵ در مقایسه با سال ۱۳۹۵، باید اذعان داشت به همان اندازه که از حجم جمعیت گروه سنی ۰-۱۴ ساله کاسته شده به حجم جمعیت گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله افزوده شده است. چنانکه ملاحظه می‌شود حجم جمعیت گروه سنی ۰-۶۴ ۱۵ ساله استان مرکزی با روندی سینوسی از ۴۹/۵ درصد در سال ۱۳۵۵، به ۷۱/۱ درصد در ۳۵ ساله بعد (۱۳۹۰) افزایش یافته و سپس در طول ۵ سال بعد (۱۳۹۵) به ۷۰/۶ درصد از کل جمعیت رسیده است. در مقایسه‌ی حجم جمعیت گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله استان مرکزی با میانگین کشوری در سال ۱۳۹۵، باید اظهار نمود که این نسبت برای استان مرکزی بیشتر از کشور، می‌باشد.

پ) گروه سنی ۶۵ سال و بیشتر: به این گروه سنی، جمعیت سالمند و سالخورده نیز گفته می‌شود. در مطالعه‌های جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معنا است که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت، در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. این نسبت در جامعه سالمند بین ۱۴ تا ۲۰ درصد و در جامعه‌ی سالخورده ۲۰ درصد و بیشتر است.

مطابق با داده‌های جدول زیر حجم جمعیت سالمند استان مرکزی در سال ۱۳۶۵ برابر با ۳/۵ درصد از کل جمعیت استان بوده که با روند افزایشی به ۷/۶ درصد در سال ۱۳۹۵، رسیده است. بنابراین با توجه به مباحث

ذکر شده جمعیت استان مرکزی به مرحله سالمندی نرسیده است. در مقایسه‌ی جمعیت سالمند استان مرکزی با میانگین کشوری، همچنان که مشاهده می‌شود، درصد جمعیت ۶۵ سال و بیشتر استان از کشور، بیشتر می‌باشد.

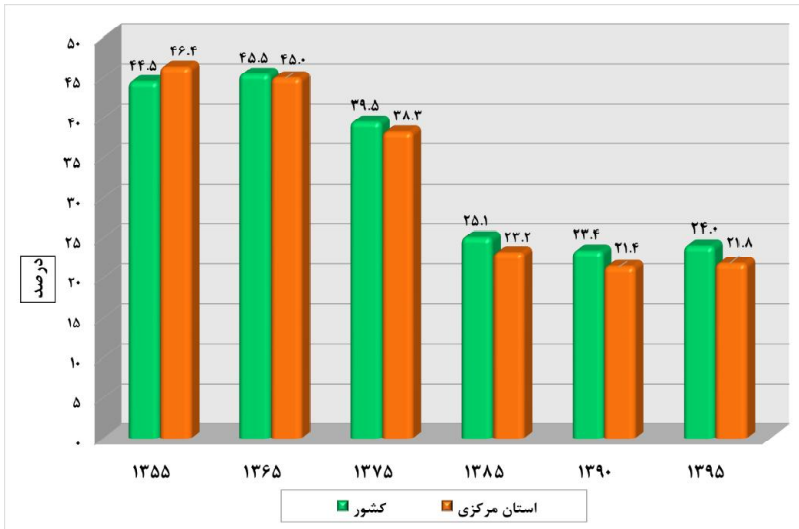
به طور کلی چنانکه ملاحظه می‌شود بیشترین حجم جمعیت استان مرکزی در مرحله جوانی و میانسالی قرار دارد و همچنان که در مطالب قبلی بدان اشاره شده این موضوع می‌تواند به عنوان فرصت تلقی شود لیکن این مرحله با چالش‌هایی نیز همراه خواهد بود، که از آن جمله می‌توان به نیازهای خاص همچون آموزش، ایجاد اشتغال و ازدواج اشاره کرد که در برنامه‌ریزی‌های کلان باید بیش از پیش بدان توجه شود.

رتبه استان مرکزی به لحاظ درصد جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله (جمعیت بالقوه فعال)، در میان دیگر استان‌های کشور، ۱۱ و به لحاظ درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر ۲ می‌باشد. در واقع اگر میزان باروری استان مرکزی به همین روال ادامه یابد، این استان در سال‌های آتی با سالمندی جمعیت مواجه خواهد شد.

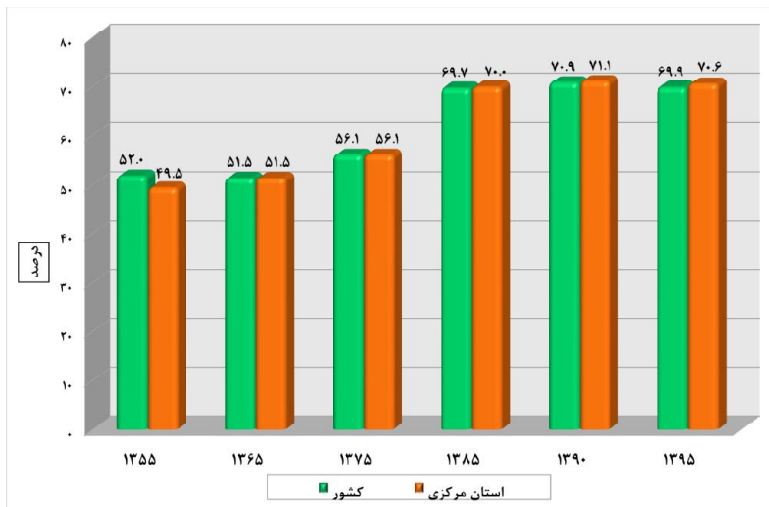
جدول ۸۲- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان مرکزی و کشور بر حسب گروه‌های عمده سنی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

شرح	سال	تعداد				توزیع درصد			
		۱۴-۰ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ ساله و بیشتر	جمع	۱۴-۰ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ ساله و بیشتر	جمع
کشور	۱۳۵۵	۱۵۰۰۹۳۶۳	۱۷۵۱۲۹۱۱	۱۱۸۶۴۷۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۴/۵	۵۲/۰	۳/۵	۱۰۰
	۱۳۶۵	۲۲۴۷۴۰۱۷	۲۵۴۴۵۵۶۲	۱۵۰۱۷۱۸	۴۴۲۱۲۹۷	۴۵/۵	۵۱/۵	۳/۰	۱۰۰
	۱۳۷۵	۲۳۷۲۵۵۴۵	۳۳۷۰۲۴۰۶	۲۵۹۵۱۸۱	۶۰۰۲۳۱۳۲	۳۹/۵	۵۶/۱	۴/۳	۱۰۰
	۱۳۸۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۴۹۱۵۷۵۶۲	۳۶۵۶۵۹۱	۷۰۴۹۵۷۸۲	۲۵/۱	۶۹/۷	۵/۲	۱۰۰
	۱۳۹۰	۱۷۵۶۱۷۷۸	۵۳۳۴۸۰۰	۴۲۹۶۷۶۹	۷۵۱۰۳۳۴۷	۲۳/۴	۷۰/۹	۵/۷	۱۰۰
	۱۳۹۵	۱۹۱۹۲۶۶۵	۵۵۸۶۲۰۸۷	۴۸۷۱۵۱۸	۷۹۹۲۶۲۷۰	۲۴/۰	۶۹/۹	۶/۱	۱۰۰
استان مرکزی	۱۳۵۵	۳۶۴۴۹۹	۳۸۹۰۴۸	۳۲۷۴۴	۷۸۶۲۹۱	۴۶/۴	۴۹/۵	۴/۲	۱۰۰
	۱۳۶۵	۴۸۶۹۴۸	۵۵۷۰۰۱	۳۸۱۶۰	۱۰۸۲۱۰۰۹	۴۵/۰	۵۱/۵	۳/۵	۱۰۰
	۱۳۷۵	۴۷۰۲۶۳	۶۸۹۰۰۱	۶۸۸۴۸	۱۲۲۸۸۱۲	۳۸/۳	۵۶/۱	۵/۶	۱۰۰
	۱۳۸۵	۳۱۳۳۵۲	۹۴۳۶۸	۹۲۶۳۷	۱۳۵۱۲۵۷	۲۳/۲	۷۰/۰	۶/۹	۱۰۰
	۱۳۹۰	۳۰۲۳۰۸	۱۰۰۵۷۵۷	۱۰۴۹۹۴	۱۴۱۳۹۵۹	۲۱/۴	۷۱/۱	۷/۴	۱۰۰
	۱۳۹۵	۳۱۱۸۹۷	۱۰۰۴۹۴۴	۱۰۸۰۸۴	۱۴۲۹۴۷۵	۲۱/۸	۷۰/۶	۷/۶	۱۰۰

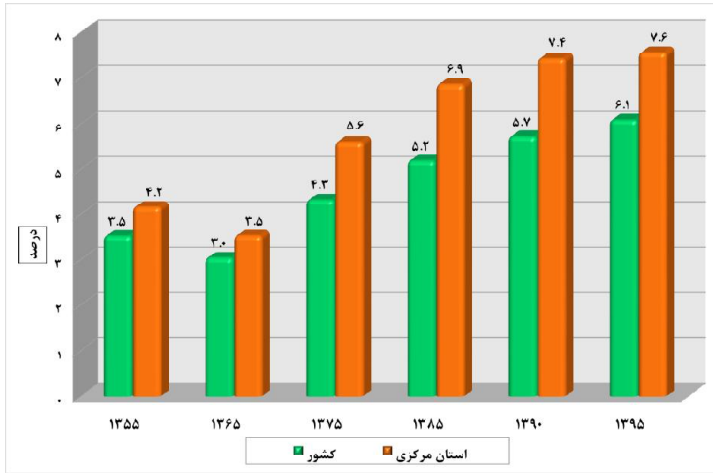
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۶- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان مرکزی و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

نمودار ۱۷- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان مرکزی و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

مودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان مرکزی و کشور، در سال‌های ۱۳۵۵-۹۵

۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت

نسبت جنسی عبارت است از نسبت تعداد مردان به زنان در یک جمعیت که در عدد صد ضرب می‌شود. نسبت جنسی به طور ساده نشان می‌دهد که در مقابل هر صد نفر زن چند نفر مرد در جمعیت وجود دارد. در صورتی که این شاخص از ۱۰۰ کمتر شد تعداد زنان بیشتر است و اگر بیشتر از ۱۰۰ شد تعداد مردان بیشتر خواهد بود. افزایش یا کاهش نسبت جنسی جمعیت می‌تواند تبعات و آثار بسیاری را در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. اطلاعات درباره جنس در برنامه‌ریزی‌های مختلف و به ویژه برنامه‌ریزی خدمات بهداشتی مورد نیاز است. وقایع جمعیتی عموماً بر حسب جنس به طور متفاوت رخ می‌دهند. نسبت جنسی می‌تواند بواسطه مهاجرت یا مرگ و میر شدید یک جنس تحت تاثیر قرار گیرد و از محدوده معمول فراتر رود.

با توجه به اطلاعات ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران و همانگونه که در جدول ذیل نمایش داده شده است طی ۴ دوره مورد بررسی شاخص نسبت جنسی جمعیت در استان مرکزی از الگوی یکسانی پیروی نکرده است و به استناد آمار سال ۱۳۹۵ شاخص نسبت جنسی استان در این سال در حالت متعادل‌تری قرار داشته است. به طور کلی در تمامی سال‌های مورد بررسی به استثنای سال ۱۳۷۵، تعداد مردان بیشتر از تعداد زنان بوده است، پایین بودن نسبت جنسی در سال ۱۳۷۵ در مقایسه با سایر سرشماری‌های مورد بررسی می‌تواند ناشی از

مهاجر فرستی استان در این سال باشد. در سال ۱۳۹۵؛ رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت جنسی ۱۳ بوده است، عبارتی در رده استان‌های میانی به لحاظ شاخص نسبت جنسی قرار داشته است که این امر بیانگر تعادل در توزیع تعداد مردان و زنان در سطح استان می‌باشد.

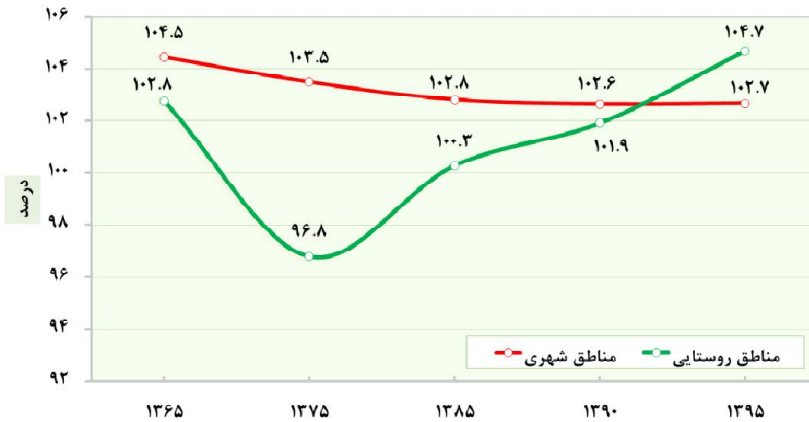
جدول ۸۳- نسبت جنسی جمعیت استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

وضع سکونت	شرح	شرح	سال				
			۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کل	کشور	مرد	۲۵۲۸۰۹۶۱	۳۰۵۱۵۱۵۹	۳۵۸۶۳۶۲	۳۷۹۰۵۶۶۹	۴۰۴۹۸۴۴۲
		زن	۲۴۱۶۴۰۴۹	۲۹۵۴۰۳۲۹	۳۴۶۲۹۴۲۰	۳۷۲۴۴۰۰۰	۳۹۴۲۷۸۲۸
		نسبت جنسی	۱۰۴/۶	۱۰۳/۳	۱۰۳/۶	۱۰۱/۸	۱۰۲/۷
	استان مرکزی	مرد	۵۵۰۳۵۹	۶۱۶۱۵۶	۶۸۲۳۶۷	۷۱۵۵۲۷	۷۲۵۷۵۱
		زن	۵۳۱۷۵۰	۶۱۲۶۵۶	۶۶۸۸۹۰	۶۸۸۴۳۲	۷۰۳۷۲۴
		نسبت جنسی	۱۰۳/۵	۱۰۰/۶	۱۰۲/۰	۱۰۲/۴	۱۰۳/۱
نقاط شهری	کشور	مرد	۱۳۷۶۹۶۱۷	۱۸۸۰۵۰۲۳	۲۴۵۶۶۴۲	۲۷۰۲۳۶۳۸	۲۹۸۴۱۴۱۴
		زن	۱۳۰۷۴۹۴۴	۱۸۰۱۲۷۶۶	۲۳۶۸۳۵۲۲	۲۶۶۲۳۰۲۳	۲۹۳۰۵۴۳۳
		نسبت جنسی	۱۰۵/۳	۱۰۴/۴	۱۰۳/۸	۱۰۱/۵	۱۰۱/۸
	استان مرکزی	مرد	۲۴۴۲۵۵	۳۵۶۷۹۸	۴۷۲۴۹۱	۵۲۹۳۰۴	۵۵۷۱۳۰
		زن	۲۳۲۸۷۲	۳۴۴۷۴۹	۴۵۹۵۸۲	۵۱۵۶۹۷	۵۴۲۶۳۴
		نسبت جنسی	۱۰۴/۵	۱۰۳/۵	۱۰۲/۸	۱۰۲/۶	۱۰۲/۷
نقاط روستایی	کشور	مرد	۱۱۵۱۱۳۴۴	۱۱۷۱۰۱۳۶	۱۱۲۸۹۹۲۰	۱۰۸۸۲۰۳۱	۱۰۶۵۷۰۲۸
		زن	۱۱۰۸۹۱۰۵	۱۱۵۲۷۵۶۳	۱۰۹۴۵۹۸۸	۱۰۶۲۰۹۷۷	۱۰۱۲۲۳۹۵
		نسبت جنسی	۱۰۳/۸	۱۰۱/۶	۱۰۳/۱	۱۰۲/۵	۱۰۵/۳
	استان مرکزی	مرد	۳۰۷۱۰۴	۲۵۹۳۵۸	۲۰۹۸۷۶	۱۸۶۲۲۳	۱۶۸۶۲۱
		زن	۲۹۸۸۷۸	۲۶۷۹۰۷	۲۰۹۳۰۸	۱۸۲۷۳۵	۱۶۱۰۹۰
		نسبت جنسی	۱۰۲/۸	۹۶/۸	۱۰۰/۳	۱۰۱/۹	۱۰۴/۷

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار زیر نشان می‌دهد که نسبت جنسی در نقاط شهری تا سرشماری سال ۱۳۹۰، بیشتر از نقاط روستایی بوده است اما در سرشماری سال ۱۳۹۵، نسبت جنسی نقاط روستایی از نسبت جنسی نقاط شهری پیشی گرفته است.

به لحاظ جمعیت شناختی پیشی گرفتن نسبت جنسی مناطق روستایی از مناطق شهری می تواند متأثر از مهاجرت معکوس (بازگشت مهاجران از نقاط شهری به نقاط روستایی) در این استان باشد.

نمودار ۱۹- روند تغییرات شاخص نسبت جنسی نقاط شهری و روستایی استان مرکزی، سال های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۴-۹- متوسط بعد خانوار

خانواده به عنوان یکی از مهم ترین ارکان جامعه، از موثرترین نهادهای اجتماعی است که هرگونه تغییر و تحول در آن می تواند تغییراتی را در جامعه ایجاد کند. به همین لحاظ بررسی تغییرات و دگرگونی های رخ داده در این نهاد از بنیادی ترین اموری است که باید در برنامه ریزی های منطقه ای مد نظر قرار داد. بعد خانوار به عنوان متوسط افرادی که در یک خانواده زندگی می کنند، از ویژگی های اصلی هر خانوار است که باید در بررسی وضعیت و روند تغییرات خانوار، به آن توجه کرد. بعد خانوار می تواند تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی تغییر کند و همچنین می تواند تبعاتی را نیز در زمینه های مختلف ایجاد کند. لذا بررسی آن و روند تغییرات آن یکی از مهم ترین عوامل جمعیتی مورد بررسی خواهد بود.

جدول زیر نتایج تعداد و بعد خانوار استان را در مقایسه با کشور طی سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ نشان می دهد. همراه با کاهش مولید در کشور و نیز افزایش شکل خانواده های هسته ای، بر تعداد خانوارها افزوده شده و از بعد خانوار کاسته شده است. این الگو به صورت یکسانی در استان مرکزی نیز ملاحظه می شود. با کاهش بعد خانوار، این عدد از ۴/۹ در سال ۱۳۶۵ به ۳/۱ در سال ۱۳۹۵ رسیده است. نکته قابل توجه این است که مناطق

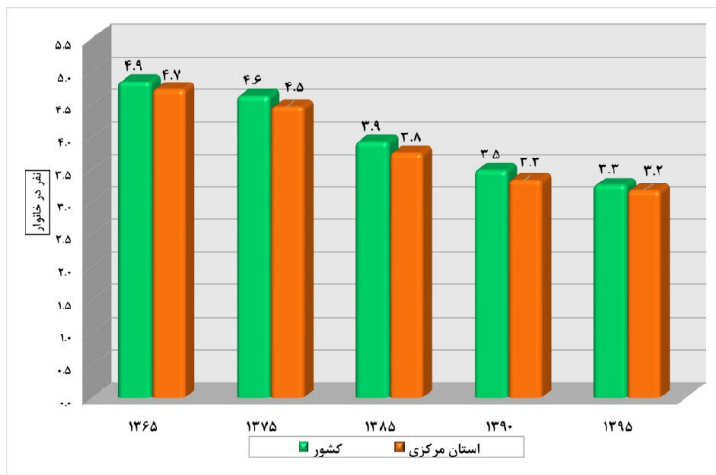
روستایی و شهری نیز همگرایی بالایی با این روند نشان می‌دهند. بعد خانوار در مناطق شهری و روستایی استان کاهش پیدا کرده است، به علاوه در سال ۱۳۹۵؛ بعد خانوار مناطق شهری استان بیشتر از متوسط بعد خانوار مناطق روستایی، بدست آمده است. متوسط بعد خانوار کشور در سال ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ نفر است این رقم از متوسط بعد خانوار استان، کمی بالاتر است.

رتبه استان به لحاظ شاخص متوسط بعد خانوار ۲۸ می‌باشد، عبارتی این استان در رده استان‌های با تعداد کم اعضای خانوار قرار دارد. گفتنی است که براساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۲/۵ درصد (معادل ۵۶۷۴۱ خانوار) از خانوارهای استان زن سرپرست بوده‌اند و ۵۲ درصد از خانوارهای زن سرپرست، خانوارهای یک‌نفره (خودسرپرست) بوده‌اند. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت زنان سرپرست خانوار، ۱۵ بوده است، عبارتی در رده استان‌های با نسبت بالای خانوار زن سرپرست قرار دارد.

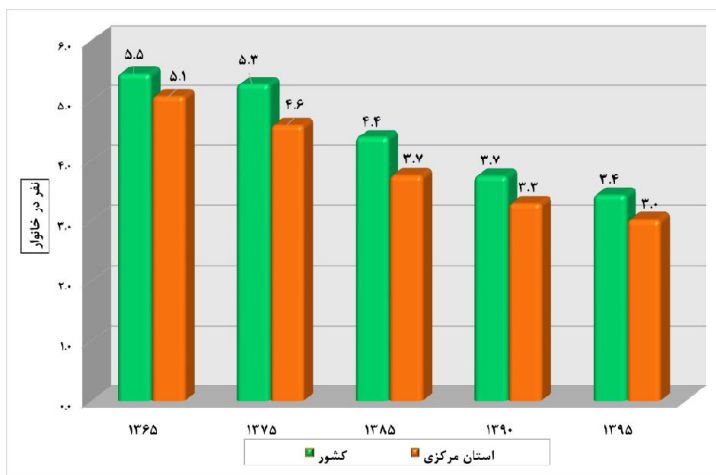
جدول ۸۴- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

تعداد خانوار						
شرح	جنس	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	کل	۹۶۷۲۴۷۷	۱۲۳۸۷۳۴۵	۱۷۳۵۲۶۸۶	۲۱۱۱۰۴۸۱	۲۴۱۹۶۰۳۵
	نقاط شهری	۵۵۲۷۴۷۵	۷۹۴۳۱۸۹	۱۲۲۸۲۹۲۶	۱۵۳۶۵۸۹۲	۱۸۱۲۵۴۸۸
	نقاط روستایی	۴۱۴۵۰۰۲	۴۴۰۵۸۱۴	۵۰۶۹۷۶۰	۵۷۴۴۵۸۹	۶۰۷۰۵۴۷
استان مرکزی	کل	۲۲۰۰۴۰	۲۷۱۷۹۷	۳۵۹۷۵۶	۴۲۴۹۴۵	۴۵۵۸۶۶
	نقاط شهری	۱۰۰۵۶۳	۱۵۶۹۴۶	۲۴۷۹۳۶	۳۱۲۶۶۸	۳۴۶۴۶۸
	نقاط روستایی	۱۱۹۴۷۷	۱۱۴۸۵۱	۱۱۱۸۲۰	۱۱۲۲۷۷	۱۰۹۳۹۸
متوسط بعد خانوار						
کشور	کل	۵/۱	۴/۸	۴/۱	۳/۶	۳/۳
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۶	۳/۹	۳/۵	۳/۳
	نقاط روستایی	۵/۵	۵/۳	۴/۴	۳/۷	۳/۴
استان مرکزی	کل	۴/۹	۴/۵	۳/۸	۳/۳	۳/۱
	نقاط شهری	۴/۷	۴/۵	۳/۸	۳/۳	۳/۲
	نقاط روستایی	۵/۱	۴/۶	۳/۷	۳/۳	۳/۰

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۰- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط شهری استان مرکزی و کشور، سال‌های ۱۳۶۵-۹۵

نمودار ۲۱- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار روستایی استان مرکزی و کشور، سال‌های ۱۳۶۵-۹۵

۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی

مهاجرت یکی از عوامل اصلی دخیل در تغییرات ساختار و پویایی جمعیت است. جابجایی‌های جمعیتی همچنین تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد را موجب می‌شود. مهاجرت را می‌توان نوعی

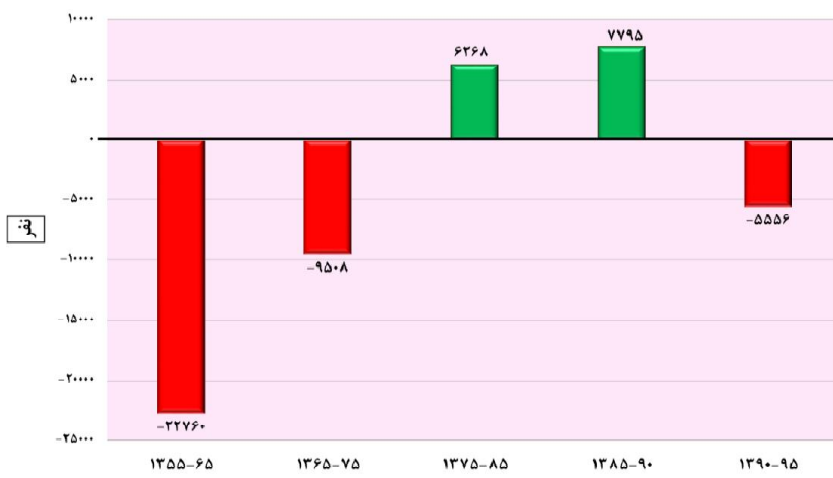
تطبیق و سازگاری در پاسخ به نیازهای اقتصادی و اجتماعی محسوب کرد. بنابراین تفاوت‌های منطقه‌ای علت غالب بسیاری از مهاجرت‌هاست. این تحرکات منطقه‌ای اثرات قابل توجه‌ای را بر وضعیت مناطق مهاجرفرست و مهاجرپذیر اعمال کرده است. با توجه به کاهش میزان‌های مرگ و میر و مولید، می‌توان گفت سهم مهاجرت در رشد جمعیت در مقیاس تقسیم‌بندی‌های استانی و واحدهای کوچک‌تر از آن در حال افزایش است. لذا توجه به مهاجرت به عنوان یکی از ضروریات برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای، سرلوحه بسیاری از مطالعات قرار گرفته است. بر همین اساس در اینجا نیز تلاش شده است که روندهای مهاجرت استان مرکزی را به عنوان یکی از عوامل تغییرات جمعیت در این استان مورد بررسی قرار دهیم.

مطابق با نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، تراز مهاجرتی استان مرکزی طی دوره‌های ۱۳۷۵-۸۵ و ۹۰-۱۳۸۵، همواره مثبت بوده است، عبارتی استان مرکزی در این دو دوره، مهاجرپذیر بوده است و در سایر دوره‌های مورد بررسی مهاجرفرست بوده است. ذکر این نکته ضروری است که در کشور ما، مهاجران خارج شده از یا وارد شده به هر استانی، عمدتاً در رده نیروهای متخصص، توانمند و جوان آن استان محسوب می‌شوند. همانطور که در نمودار و جدول زیر نیز مشاهده می‌شود بیشترین میزان مهاجرفرستی استان مرکزی طی ده ساله‌ی ۶۵-۱۳۵۵ اتفاق افتاده است، در این دوره نزدیک به ۲۳ هزار نفر از جمعیت استان مرکزی مهاجرت کرده‌اند، بعد از آن دوره، میزان مهاجرپذیری و مهاجرفرستی روند آرام‌تری پیدا کرده است. نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده در طول پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که به طور متوسط به ازای هر ۱۰۰ نفری که از استان خارج شده، حدود ۸۹ نفر به استان وارد شده است، در واقع در طول ۵ ساله‌ی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ استان مرکزی کمتر از ۱ درصد از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است.

جدول ۸۵- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

دوره	مهاجران وارد شده	مهاجران خارج شده	خالص مهاجرت	نسبت خالص مهاجرت به جمعیت استان (درصد)	نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده (درصد)
۶۵-۱۳۵۵	۳۹۷۴۴	۶۲۵۰۴	-۲۲۷۶۰	-۲/۱	۶۳/۶
۷۵-۱۳۶۵	۷۸۱۸۵	۸۷۶۹۳	-۹۵۰۸	-۰/۸	۸۹/۲
۸۵-۱۳۷۵	۱۳۶۶۲۱	۱۳۰۳۵۳	۶۲۶۸	۰/۵	۱۰۴/۸
۹۰-۱۳۸۵	۵۱۳۳۳	۴۳۵۳۸	۷۷۹۵	۰/۶	۱۱۷/۹
۹۵-۱۳۹۰	۴۴۵۷۰	۵۰۱۲۶	-۵۵۵۶	-۰/۴	۸۸/۹

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۲- خالص مهاجرت استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

در پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ تعداد مهاجران وارد شده به استان مرکزی^۹ ۸۲۶۸۹ نفر بوده که ۶۸۰۶۴ نفر از آن‌ها در نقاط شهری و ۱۴۶۲۵ نفر باقی مانده نیز در نقاط روستایی استان سکونت گزیده‌اند به عبارتی دیگر طی دوره مورد بررسی ۶/۲ درصد از جمعیت ساکن در نقاط شهری و ۴/۴ درصد از جمعیت ساکن در نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند. گفتنی است که میزان مهاجرپذیری استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰، در مقایسه با دوره‌های قبل، کاهش داشته است. بالاترین میزان مهاجرپذیری مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ بوده که ۲۱/۶ درصد از جمعیت نقاط شهری و ۱۳/۵ درصد از جمعیت نقاط روستایی، مهاجر بوده‌اند. ذکر این نکته ضروری است که مطابق با آخرین آمار در دسترس در مورد دلایل مهاجرت به استان مرکزی؛ جدای از بحث پیروی از خانوار، مهاجرت‌های شغلی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی)، انجام یا پایان تحصیل، دستیابی به مسکن مناسب‌تر بر سایر علل مهاجرت برتری داشته‌اند، بنابراین بیشتر مهاجران وارد شده به استان مرکزی، مهاجرانی هستند که به دلایل شغلی به این استان وارد شده‌اند و معمولاً مهاجران شغلی، مهاجران دائمی محسوب می‌شوند.

۹. در این جدول جابه‌جایی جمعیتی درون استان نیز در نظر گرفته شده است.

جدول ۸۶- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

دوره	شرح	تعداد			نسبت مهاجرپذیری (به ازای صد نفر جمعیت کل شهری/روستایی)		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۷۵-۱۳۶۵	کشور	۸۷۱۸۷۷۰	۶۱۲۲۶۷۵	۲۵۹۶۰۹۵	۱۴/۵	۱۶/۶	۱۱/۲
	استان مرکزی	۱۸۶۵۶۰	۱۴۱۹۹۳	۴۴۵۶۷	۱۵/۲	۲۰/۲	۸/۵
۸۵-۱۳۷۵	کشور	۱۲۱۴۸۱۴۸	۸۹۹۹۷۰۹	۳۱۴۸۴۳۹	۱۷/۲	۱۸/۶	۱۴/۲
	استان مرکزی	۲۵۸۲۱۹	۲۰۱۷۸۵	۵۶۴۳۴	۱۹/۱	۲۱/۶	۱۳/۵
۹۰-۱۳۸۵	کشور	۵۵۳۴۶۶۶	۴۳۰۲۰۸۶	۱۲۳۲۵۸۰	۷/۴	۸/۰	۵/۷
	استان مرکزی	۱۱۰۴۶۵	۹۰۰۱۷	۲۰۴۴۸	۷/۸	۸/۶	۵/۵
۹۵-۱۳۹۰	کشور	۴۳۰۰۹۸۸	۳۵۶۴۷۳۵	۷۳۶۲۵۳	۵/۴	۶/۰	۳/۵
	استان مرکزی	۸۲۶۸۹	۶۸۰۶۴	۱۴۶۲۵	۵/۸	۶/۲	۴/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

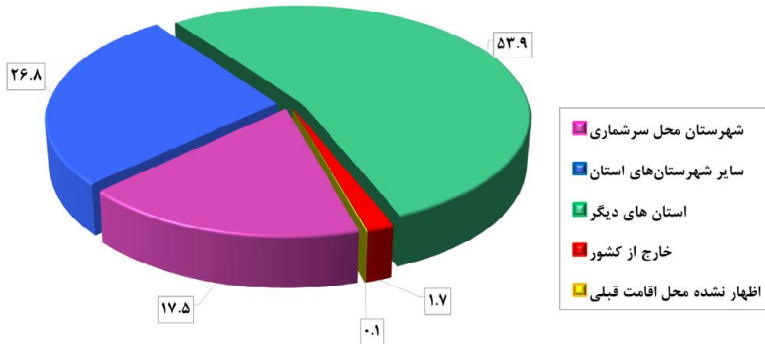
۳-۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران

مهاجرت‌های داخلی خود به انواع مختلفی از قبیل مهاجرت‌های شهر به شهر، روستا به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا، بین‌استانی، داخل استانی و ... قابل تقسیم هستند که هر کدام از منظر خاصی به موضوع مهاجرت می‌پردازند. در گزارش حاضر مهاجران استان مرکزی برحسب محل اقامت قبلی آنان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و علت پرداختن به این موضوع آگاهی از حجم مهاجرت‌های درون استانی و برون استانی می‌باشد. آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد.

مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ از کل مهاجران وارد شده به استان مرکزی؛ مبدأ اقامت ۵۳/۹ درصد از آن‌ها، مهاجران برون استانی (مربوط به استان‌های دیگر) بوده‌اند. مهاجران مربوط به سایر شهرستان‌های استان با ۲۶/۸ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته‌اند. به علاوه مبدأ اقامت ۱۷/۵ درصد از مهاجران نیز درون شهرستان (شهرستان محل سرشماری) بوده است، سهم مهاجران غیرایرانی در این استان برابر با ۱/۷ درصد می‌باشد.

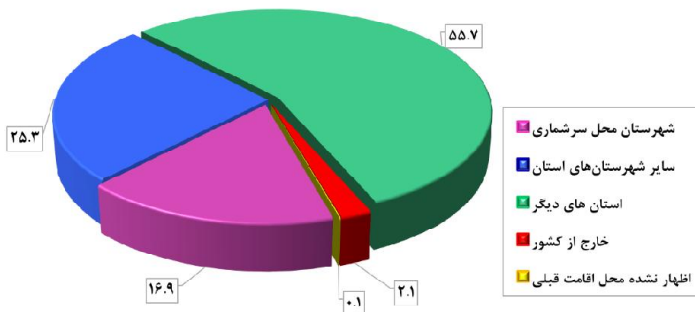
لازم به ذکر است که مهاجران درون شهرستانی و درون استانی در این استان، عمدتاً شامل روستاییانی هستند که به سمت نزدیک‌ترین شهرها، محل اقامت خود را تغییر داده‌اند. مهاجرانی که از استان‌های دیگر به استان

مرکزی وارد شده‌اند عمدتاً از استان‌های تهران، لرستان، قم، همدان و اصفهان بوده‌اند. سهم بالایی از مهاجران خارجی مربوط به کشور افغانستان می‌باشند.

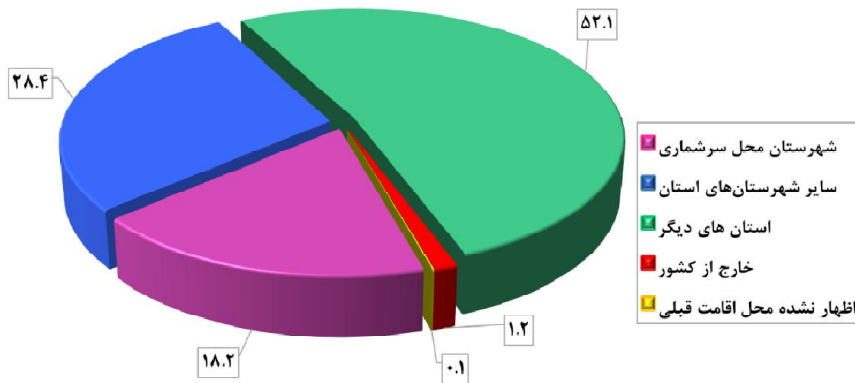

نمودار ۲۳- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودارهای زیر نشان می‌دهند که طی دوره ۹۵-۱۳۹۰، سهم مهاجران برون استانی مردان بیشتر از زنان بوده است. از کل مهاجران برون استانی وارد شده به استان مرکزی، ۵۳/۱ درصد مرد و ۴۶/۹ درصد زن می‌باشند و از کل مهاجران درون شهرستانی؛ ۴۹/۵ درصد مرد و ۵۰/۵ درصد زن می‌باشند. بنابراین می‌توان ادعا داشت که استان مرکزی جاذبه کمتری برای ورود زنان مهاجر از استان‌های دیگر، داشته است.

نمودار ۲۴- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان مرکزی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت

بررسی آمار و اطلاعات مهاجرتی طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد حجم قابل توجهی از مهاجران وارد شده به استان مرکزی، مبدأ اقامت قبلی‌شان شهر بوده و به شهرهای استان نیز وارد شده‌اند (۶۴/۴ درصد از کل مهاجران). بررسی توزیع سنی مهاجران شهر به شهر نشان می‌دهد که حدود ۶ درصد از این مهاجران در گروه‌های سنی ۵۰ ساله و بالاتر قرار داشته‌اند، این امر حکایت از مهاجرت خانواری و افراد جوان است که از شهرهای کوچک به سمت شهرهای بزرگتر و مراکز شهرستانی در جستجوی شغل و دستیابی به امکانات و خدمات بهتر، دست به مهاجرت زده‌اند. حجم مهاجرت‌های روستا به شهر با ۱۶/۶ درصد از کل مهاجران در مرتبه دوم قرار گرفته است. مهاجرت‌های شهر به روستا با ۱۴/۱ درصد نیز عدد قابل توجهی است، آمارها حاکی است که حدود ۶۲ درصد از مهاجران شهر به روستا در استان مرکزی، در گروه سنی ۱۵ تا ۳۹ سال قرار دارند، در واقع با توجه به حجم مهاجران این گروه سنی، می‌توان گفت که مهاجران شهر به روستا، عمدتاً کسانی بوده‌اند که به خاطر تحصیل، سربازی و کارگری، به طور موقت از روستا خارج شده و در سرشماری ۱۳۹۵ به روستای محل سکونت خود بازگشته‌اند.

جدول ۸۷- تعداد و توزیع درصد مهاجران وارد شده به استان مرکزی بر حسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری های ۹۵-۱۳۹۰

شوح	الگوی مهاجرت					
	شهر به شهر	روستا به شهر	روستا به روستا	شهر به روستا	خارج از کشور	اظهار نشده محل اقامت قبلی
تعداد	۵۳۳۳۷	۱۳۶۹۳	۲۶۲۶	۱۱۶۹۷	۱۳۷۱	۶۵
توزیع درصد	۶۴/۴	۱۶/۶	۳/۲	۱۴/۱	۱/۷	۰/۱
جمع	۸۲۶۸۹					
	۱۰۰					

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۳- ولادت های ثبت شده

زاد و ولد یکی از مهم ترین رویدادهای جمعیتی است که در حرکات طبیعی جمعیت اثر گذار است و عامل منحصر بفرد افزایش جمعیت می باشد. بنابراین رویداد ولادت از جمله آمارهای حیاتی است که افزایش آن در هر جامعه ای تأثیر مستقیمی بر رشد جمعیت می گذارد. در سال ۱۳۸۵ تعداد ۱۹۹۸۸ ولادت برای استان مرکزی ثبت شده بود که این رقم به ۲۱۹۴۶ ولادت در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و طی دو سال بعد (۱۳۹۷) به ۲۰۷۹۴ ولادت کاهش یافته است. همانطور که در جدول ملاحظه می شود در سال ۱۳۹۷، میزان خام ولادت های ثبت شده در استان، کمتر از متوسط کشوری بدست آمده است. افزایش تعداد و میزان ولادت های ثبت شده استان در طول سال های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ را می توان به مولید مربوط به دهه ۶۰ دانست که در این بازه زمانی به سن ازدواج و فرزندآوری رسیده اند.

جدول ۸۸- تعداد و میزان ولادت های ثبت شده استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۷-۱۳۸۵

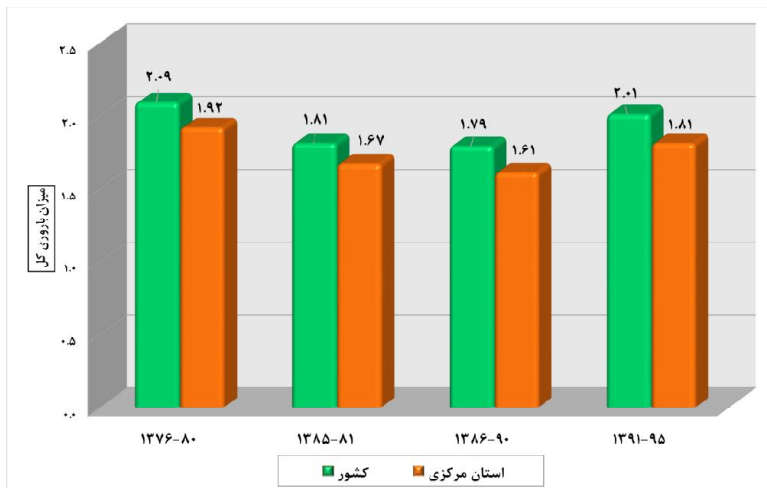
سال	شوح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۱۲۵۳۹۱۲	۸۴۵۰۵۰	۴۰۸۸۶۲	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۴
	استان مرکزی	۱۹۹۸۸	۱۴۴۸۹	۵۴۹۹	۱۴/۸	۱۵/۵	۱۳/۱
۱۳۹۰	کشور	۱۳۸۲۲۲۹	۱۰۸۷۹۸۸	۲۹۴۲۴۱	۱۸/۴	۲۰/۳	۱۳/۷
	استان مرکزی	۲۱۰۶۸	۱۶۱۴۷	۴۹۲۱	۱۴/۹	۱۵/۵	۱۳/۳
۱۳۹۵	کشور	۱۵۲۸۰۵۳	۱۱۷۶۰۳۲	۳۵۲۰۲۱	۱۹/۱	۱۹/۹	۱۶/۹
	استان مرکزی	۲۱۹۴۶	۱۷۸۵۹	۴۰۸۷	۱۵/۴	۱۶/۲	۱۲/۴
۱۳۹۷	کشور	۱۳۶۶۵۱۹	۱۰۴۷۹۲۵	۳۱۸۵۹۴	۱۶/۶	۱۷/۱	۱۵/۴
	استان مرکزی	۲۰۷۹۴	۱۵۳۳۷	۵۴۵۷	۱۴/۳	۱۳/۵	۱۶/۹

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴-۱۴- میزان باروری کل

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های باروری، میزان کل باروری است. میزان کل باروری عبارت است از شمار فرزندان که یک زن در طول دوران باروری خود با توجه به سن باروری (۴۹-۱۵ سال)، بدون به شمار آوردن مرگ و میرهای فرزندان دنیا می‌آورد.

تغییرات میزان باروری کل استان مرکزی و کشور برحسب دوره‌های ۵ ساله، از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۵ در نمودار ذیل نمایش داده شده است. همانطور که مشاهده می‌شود روند باروری هم در کشور و هم در استان مرکزی از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، روندی کاهشی بوده است و در دوره ۹۵-۱۳۹۱ نسبت به دوره‌های قبل، اندکی افزایش یافته است. همچنین در تمامی دوره‌های مورد مطالعه، میزان باروری کل در استان مرکزی از میزان باروری کل در سطح کشور، کمتر می‌باشد. در دوره ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص میزان باروری کل، ۲۵ بوده است، عبارتی در رده استان‌های با میزان پایین باروری قرار داشته است.

نمودار ۲۶- میزان باروری کل استان مرکزی و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶

۳-۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده

مرگ و میر یکی از دو پدیده ذاتی جمعیت است که ثبات یا تغییر آن سبب تغییر در حجم، توزیع یا ترکیب جمعیت خواهد شد. بنابراین دسترسی به آمار دقیق، صحیح و به روز این رویداد بسیار حائز اهمیت می‌باشد.

شمار مرگ و میرها نیز مانند بسیاری از پدیده‌های جمعیتی ممکن است در مناطق مختلف، در نقاط شهری و روستایی و حتی در نواحی مختلف یک شهر متفاوت باشد. این تفاوت بیش از هر چیز به تغذیه، ویژگی‌های زیست محیطی، سطح توسعه و بهداشت، تفاوت‌های قومی و نژادی، سطح فرهنگ، آگاهی‌های اجتماعی و عوامل متعدد دیگری مربوط است که هر یک از آنها می‌تواند مطالعات مرگ و میر را به جهت خاصی سوق دهد. منبع اصلی آمارهای مرگ و میر ثبت وقایع حیاتی یا نظام ثبت احوال است.

میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای استان مرکزی در سال ۱۳۸۵ برابر با ۵/۸ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت بوده که طی سال‌های بعد با روندی سینوسی به ۵/۳ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت در سال ۱۳۹۷ رسیده است. در تمامی سال‌های مورد بررسی، میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده استان از متوسط کشوری، کمی بالاتر بوده است. اختلاف میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده در نقاط شهری و نقاط روستایی استان نیز قابل توجه است. می‌توان اذعان نمود که ساختار سنی جمعیت نقاط روستایی استان بر روی میزان بالای مرگ و میرهای ثبت شده در نقاط روستایی استان اثرگذار بوده است.

جدول ۸۹- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان مرکزی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۴۰۸۵۶۶	۲۵۷۴۳۶	۱۵۱۱۳۰	۵/۸	۵/۳	۶/۸
	استان مرکزی	۷۸۶۵	۵۰۲۵	۲۸۴۰	۵/۸	۵/۴	۶/۸
۱۳۹۰	کشور	۴۲۲۱۳۳	۳۰۵۴۷۵	۱۰۹۶۲۸	۵/۶	۵/۷	۵/۱
	استان مرکزی	۸۲۶۲	۵۱۵۹	۳۱۰۳	۵/۸	۴/۹	۸/۴
۱۳۹۵	کشور	۳۶۹۷۵۱	۲۷۴۸۷۰	۹۴۷۸۸	۴/۶	۴/۶	۴/۶
	استان مرکزی	۷۶۷۵	۴۶۸۹	۲۹۸۶	۵/۴	۴/۳	۹/۱
۱۳۹۷	کشور	۳۷۷۲۴۵	۲۷۹۵۲۵	۹۷۶۶۸	۴/۶	۴/۶	۴/۷
	استان مرکزی	۷۷۶۳	۴۶۷۲	۳۰۹۱	۵/۳	۴/۱	۹/۶

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴-۱۶- امید به زندگی

امید به زندگی^{۱۰} به عنوان یکی از اندازه‌های خلاصه سلامت جمعیت، به همراه سایر شاخص‌های بهداشتی، نتیجه عملکردهای نظام سلامت را جهت تعیین اولویت‌ها، تخصیص منابع و ارزشیابی برنامه‌های سلامت مشخص می‌کند. بررسی مقادیر امید به زندگی یک جمعیت در طول زمان یا در مکان‌های مختلف با زمان‌های مشابه، امکان مقایسه برآیند نهایی عوامل خطر منتهی به مرگ و عوامل پیشگیری‌کننده از مرگ و میر را فراهم می‌سازد. به همین جهت یکی از بخش‌های اصلی مورد بررسی در استان مرکزی، میزان امید به زندگی آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ می‌باشد. همراه با افزایش خدمات پزشکی و امکانات بهداشتی و ظهور درمان‌های نوین، روند افزایشی در میزان امید به زندگی رخ داده است. این روند افزایشی هم در سطح کشوری و در سطح استانی دارای نوسان بوده است. در سال ۱۳۹۵ امید به زندگی برای زنان استان ۷۶/۷ سال و برای مردان ۷۲/۹ سال بوده است، بنابراین امید به زندگی زنان استان با اختلاف، بیشتر از امید به زندگی مردان می‌باشد. ملاحظه می‌شود که در سال ۱۳۹۵ میزان امید به زندگی در میان مردان و زنان استان، بالاتر از میزان امید به زندگی مردان و زنان در سطح کشور بوده است. به طور کلی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، امید به زندگی زنان و مردان استان مرکزی، روندی افزایشی طی کرده و به امید به زندگی مردان حدود ۲/۷ سال و به امید به زندگی زنان حدود ۴/۳ سال افزوده شده است.

جدول ۹۰- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان مرکزی به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ (سال)

استان مرکزی		کل کشور		سال
زن	مرد	زن	مرد	
۷۲/۴	۷۰/۲	۷۳/۶	۷۱/۷	۱۳۸۵
۷۳/۹	۷۱/۱	۷۴	۷۱/۵	۱۳۹۰
۷۶/۷	۷۲/۹	۷۵/۵	۷۲/۵	۱۳۹۵

مأخذ: براساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵

در مطالعات جمعیت‌شناسی آهنگ رشد جمعیت از اهمیت به‌سزایی برخوردار می‌باشد. به این ترتیب که آهنگ رشد جمعیت اگر متعادل باشد یک فرصت است و در صورتی که غیرمتعادل باشد یک تهدید محسوب

۱۰. منظور از امید به زندگی در بدو تولد، میانگین سال‌هایی است که یک فرد از بدو تولد در زمان و مکان معینی، زندگی خواهد کرد.

می‌شود، برای دستیابی به تجزیه و تحلیل مناسب در این زمینه، ناگزیر به پیش‌بینی جمعیت هستیم. برای انجام پیش‌بینی از روش «ترکیبی پیش‌بینی جمعیت» بهره گرفته شده است. در این روش که متداول‌ترین روش پیش‌بینی جمعیت می‌باشد بر اساس عملکرد مجموعه عوامل موثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت استفاده شده است.

براساس پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت استان مرکزی تا سال ۱۴۱۵ به بیش از ۱ میلیون و ۵۶۸ هزار نفر خواهد رسید. یعنی طی ۲۰ ساله‌ی ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵ حدود ۱۳۸۵۲۵ نفر (به ازای هر سال ۶۹۲۶ نفر) به جمعیت اضافه خواهد شد که این رقم بسیار پایین است. همچنین براساس پیش‌بینی‌های بدست آمده در طول ۲۰ سال آینده^{۱۱} بیش از ۸۴ درصد جمعیت استان ساکن نقاط شهری و حدود ۱۶ درصد جمعیت استان ساکن نقاط روستایی خواهند بود.

جدول ۹۱- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان مرکزی، براساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵

سال	شرح	جمع			نقاط شهری			نقاط روستایی		
		مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	مردوزن
۱۴۰۰	کشور	۴۲۹۳۷۰۰۰	۴۲۰۳۴۰۰۰	۶۴۳۹۷۰۰۰	۳۲۵۳۶۰۰۰	۳۱۸۶۱۰۰۰	۲۰۵۷۵۰۰۰	۱۰۴۰۱۰۰۰	۱۰۱۷۳۰۰۰	
	استان مرکزی	۷۵۵۰۰۰	۷۳۴۰۰۰	۱۱۷۶۰۰۰	۵۹۶۰۰۰	۵۸۰۰۰۰	۳۱۳۰۰۰	۱۵۹۰۰۰	۱۵۴۰۰۰	
۱۴۰۵	کشور	۴۴۵۰۰۰۰	۴۴۱۷۱۰۰۰	۶۸۹۸۲۰۰۰	۳۴۷۸۰۰۰	۳۴۱۹۵۰۰۰	۲۰۱۳۹۰۰۰	۱۰۱۶۳۰۰۰	۹۹۷۶۰۰۰	
	استان مرکزی	۷۷۶۰۰۰	۷۵۴۰۰۰	۱۲۴۰۰۰۰	۶۲۹۰۰۰	۶۱۱۰۰۰	۲۸۹۰۰۰	۱۴۷۰۰۰	۱۴۲۰۰۰	
۱۴۱۰	کشور	۴۶۵۶۲۰۰۰	۴۵۸۹۸۰۰۰	۷۲۸۷۷۰۰۰	۳۶۶۹۴۰۰۰	۳۶۱۸۳۰۰۰	۱۹۵۸۳۰۰۰	۹۸۶۸۰۰۰	۹۷۱۵۰۰۰	
	استان مرکزی	۷۸۹۰۰۰	۷۶۵۰۰۰	۱۲۸۳۰۰۰	۶۵۲۰۰۰	۶۳۲۰۰۰	۲۷۰۰۰۰	۱۳۷۰۰۰	۱۳۳۰۰۰	
۱۴۱۵	کشور	۴۷۹۰۸۰۰۰	۴۷۳۷۰۰۰۰	۷۶۳۴۷۰۰۰	۳۸۳۸۱۰۰۰	۳۷۹۶۵۰۰۰	۱۸۹۳۲۰۰۰	۹۵۲۷۰۰۰	۹۴۰۵۰۰۰	
	استان مرکزی	۷۹۸۰۰۰	۷۷۱۰۰۰	۱۳۱۹۰۰۰	۶۷۱۰۰۰	۶۴۸۰۰۰	۲۴۹۰۰۰	۱۲۷۰۰۰	۱۲۳۰۰۰	

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۸- جمع بندی

✓ استان مرکزی با جمعیتی بالغ بر ۱ میلیون و ۴۷۸ هزار نفر (برآورد مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۹)، ۱/۸ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شود. از جمله شاخص‌های قابل توجه در این استان بالا بودن نسبت

^{۱۱} مبنای پیش‌بینی؛ جمعیت سال ۱۳۹۵ است.

- جمعیت شهری است، بطوریکه براساس برآورد مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۹، نزدیک به ۷۸/۶ درصد جمعیت استان را شهرنشینان تشکیل می‌دهند. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت جمعیت شهرنشین، ۷ و به لحاظ تعداد جمعیت نوزدهمین استان کشور است.
- ✓ ساختار سنی جمعیت کنونی استان مرکزی نمایانگر قرار گرفتن سهم قابل توجهی از جمعیت در سنین جوانی و میانسالی (فعال بالقوه) است؛ میانگین سنی جمعیت (۳۲/۷ سال)، بالا بودن سهم جمعیت ۱۵-۶۴ ساله (۷۰/۶ درصد از کل جمعیت) گواه این مطلب هستند.
- ✓ مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، نسبت جنسی استان مرکزی برابر با ۱۰۳/۱ می‌باشد و رتبه استان مرکزی به لحاظ این شاخص، ۱۳ بوده است. بعبارتی در رده استان‌های با نسبت جنسی متعادل قرار دارد.
- ✓ درصد رشد سالانه جمعیت استان طی دوره ۹۵-۱۳۹۰، پایین‌تر از میانگین رشد سالانه کشور بوده است. در این دوره درصد رشد سالانه جمعیت استان ۰/۲۲ درصد گزارش شده است.
- ✓ تراکم جمعیتی در استان همواره نزدیک به تراکم جمعیتی در سطح کشور بوده است. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص تراکم جمعیت در سطح کشور، ۱۹ بوده است.
- ✓ عدم توازن جمعیتی در میان شهرستان‌های استان مشهود است. بیش از ۴۱ درصد از کل جمعیت استان در شهرستان اراک ساکن می‌باشند.
- ✓ آمار مهاجرت استان (با کسر مهاجرت‌های داخل استانی) نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر وارد شده به استان (طی دوره ۹۵-۱۳۹۰) کمتر از ۱ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود. در استان مرکزی جدای از بحث پیروی از خانوار، مهاجرت‌های شغلی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی)، انجام یا پایان تحصیل، دستیابی به مسکن مناسب‌تر بر سایر علل مهاجرت برتری داشته‌اند. بنابراین بیشتر مهاجران وارد شده به استان مرکزی، مهاجرانی هستند که به دلایل شغلی به این استان وارد شده‌اند و معمولاً مهاجران شغلی، مهاجران دائمی محسوب می‌شوند.
- ✓ خالص مهاجرت استان نیز به استثنای سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰، منفی بوده است.
- ✓ طی بازه زمانی ۹۵-۱۳۹۰، خالص مهاجرت استان مرکزی منفی گزارش شده و به ازای هر ۱۰۰ نفری که به استان وارد شده، حدود ۸۹ نفر از استان خارج شده است.
- ✓ مبدأ اقامت قبلی مهاجران نشان می‌دهد که نزدیک به ۵۴ درصد از آنان، از استان‌های دیگر وارد استان مرکزی شده‌اند.
- ✓ مهاجرانی که از استان‌های دیگر به استان مرکزی وارد شده‌اند عمدتاً از استان‌های تهران، لرستان، قم، همدان و اصفهان بوده‌اند. سهم بالایی از مهاجران خارجی نیز مربوط به کشور افغانستان می‌باشند.

- ✓ در خصوص متوسط بعد خانوارهای ساکن در این استان باید گفت که بعد خانوار کمی پایین تر از میانگین کشوری گزارش شده است و نکته حائز اهمیت در مورد خانوارهای استان این است که؛ براساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۲/۵ درصد (معادل ۵۶۷۴۱ خانوار) از خانوارهای استان زن سرپرست بوده‌اند و ۵۲ درصد از خانوارهای زن سرپرست، خانوارهای یک‌نفره (خودسرپرست) بوده‌اند. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت زنان سرپرست خانوار، ۱۵ بوده است، عبارتی در رده استان‌های با نسبت بالای خانوار زن سرپرست قرار دارد.
- ✓ براساس آمار سال ۱۳۹۷ سازمان ثبت احوال، میزان خام ولادت در استان، پایین تر از میانگین کشوری می‌باشد.
- ✓ در دوره ۹۵-۱۳۹۱، میزان باروری کل در استان برابر با ۱/۸۱ بوده که پایین تر از کل کشور است. رتبه استان مرکزی به لحاظ این شاخص در سطح کشور، ۲۵ می‌باشد.
- ✓ میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای سال ۱۳۹۷ در استان از میانگین کشوری، بالاتر گزارش شده است. این امر متأثر از پیرتر بودن ساختار سنی جمعیت استان مرکزی نیز می‌باشد.

۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

آموزش عمومی شامل دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای می‌باشد و مسئولیت اجرای آن با وزارت آموزش و پرورش است. شایان ذکر است که از سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ با تغییر نظام آموزش عمومی مقاطع تحصیلی شامل ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم است. در این بخش تلاش خواهد شد، در ابتدا آمار بخش تعلیم و تربیت رسمی عمومی با تمرکز بر استان مرکزی ارایه شود و در نهایت ضمن احصاء مهم‌ترین مسائل و چالش‌های آموزش عمومی راهکارهایی برای بهبود این وضعیت پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات

- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ از مجموع ۲۵۶۲۰۴ دانش‌آموز مشغول به تحصیل در سطح استان، ۱۱۷۶ نفر در دوره آموزش استثنایی (۰/۴۵ درصد و ۰/۷۵ درصد دانش‌آموزان استثنایی کشور)، ۱۵۹۱۹ نفر در دوره پیش‌دبستانی (۶/۲۱ درصد دانش‌آموزان)؛ ۱۲۹۰۴۰ نفر در دوره ابتدایی (۵۰/۳۶ درصد و پایین تر از میانگین

کشوری با ۵۴/۶ درصد)، ۵۸۱۴۲ نفر در دوره متوسطه اول (۲۲/۶۹ درصد و پایین تر از میانگین کشوری با ۲۲/۷ درصد)، ۴۷۲۳۲ نفر در دوره متوسطه دوم (۱۸/۴۳ درصد و بالاتر از متوسط کشوری با ۱۸ درصد) و ۴۶۹۵ دانش آموز در دوره بزرگسال (۱/۸۳ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند.

- از کل دانش آموزان استان ۵۱/۴۳ درصد را پسران و ۴۸/۵۷ درصد را دختران تشکیل می‌دهند.
- میانگین پوشش تحصیلی در دوره پیش دبستانی در استان ۷۶ درصد و بالاتر از میانگین کشور با ۷۴/۲ درصد می‌باشد. پوشش تحصیلی استان در دوره ابتدایی ۹۹/۵ درصد می‌باشد و از این حیث استان مرکزی در عداد استان‌های برتر کشور قرار دارد. پوشش تحصیلی، در دوره متوسطه اول و دوم مشخص نمی‌باشد. آمار دقیق تعداد کودکان بازمانده از تحصیل در استان نیز مشخص نمی‌باشد اما بر اساس آمار و درصدی که برای پوشش تحصیلی در دوره ابتدایی ارایه شده است می‌توان برآورد کرد که این تعداد حدود ۱۳۰۰ دانش آموز می‌باشد.
- بر اساس آمار سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، سرانه مطلوب فضای آموزشی در کشور ۸/۴ متر مربع است. سرانه متوسط فضای آموزشی در کشور نیز ۵/۱۸ متر مربع است^{۱۲}. در استان مرکزی سرانه فضای آموزشی ۷/۲ متر می‌باشد و بالاتر از میانگین کشوری است. از این حیث استان مرکزی جزء استان‌هایی محسوب می‌شود که وضعیت مطلوبی را در سرانه فضای آموزشی دارد
- بر اساس آمار حدود ۲۳ درصد از مدارس استان مرکزی نیازمند تعمیر و مقاوم‌سازی هستند. در استان مرکز بیش از ۲۵۰۰ مدرسه وجود دارد که بر اساس آمار حدود ۶۰۰ مدرسه نیازمند بازسازی و مقاوم‌سازی است.
- بر اساس اطلاعات سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ استان مرکزی حدود ۱۱۶۴۴ نفر شاغل در آموزش و پرورش هستند که شامل گروه معلمان (آموزگار، دبیر، هنرآموز و استادکار)، گروه مدیریت (مدیر، معاون پرورشی، معاون فناوری، معاون اجرایی، معاون امور عمومی و معاون آموزشی) و گروه کیفیت بخشی (شامل مشاور، مربی امور تربیتی پرورشی، مراقبت سلامت، سرپرست بخش، سرپرست آموزش، سرپرست شبانه‌روزی، مسئول سوادآموزی مجتمع، مسئول توانبخشی و متصدی سایت رایانه) می‌باشد. با این وجود، استان مرکزی با کمبود حدود ۳۰۰۰ نیرو روبرو است.
- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، حدود ۱۰ درصد از دانش آموزان (۲۵ هزار دانش آموز) استان به خصوص در بخش روستایی، به دلایلی مانند نبود اینترنت و گوشی هوشمند از دسترسی به سامانه شاد محروم هستند. آن دسته از دانش آموزانی که به شبکه شاد دسترسی ندارند تعدادی در کلاس‌های

^{۱۲}. در فضای آموزش شهری سرانه ۴،۹۶ متر مربع و در فضاهای آموزش روستایی سرانه ۵،۸۱ متر مربع است.

حضوری (دانش آموزان روستایی)، تعدادی از آموزش‌های تلویزیونی و تعدادی نیز از درسنامه‌ها و محتوای درسی تولید شده از سوی مدارس، استفاده می‌کنند.

جدول ۹۲- آمار و اطلاعات بخش آموزش و پرورش استان مرکزی

سال و مقطع تحصیلی	جمع	پسر	دختر	معلم	مدیریت و کیفیت بخشی	تعداد آموزشگاه	تعداد کلاس درس
۹۹-۱۳۹۸	۲۵۶۲۰۴	۱۳۱۷۷۴	۱۲۴۴۳۲	۷۸۲۹	۳۸۱۵	۲۶۶۳	۱۱۲۰۷
آموزش استثنایی	۱۱۷۶	۷۱۷	۴۵۹	۲۳۹	۸۴	۳۱	۲۰۳
پیش دبستانی	۱۵۹۱۹	۸۱۵۴	۷۷۶۵	۰	۰	۵۷۴	۷۹۷
ابتدایی	۱۲۹۰۴۰	۶۶۵۳۹	۶۲۵۰۱	۳۲۶۷	۱۵۴۶	۱۱۴۶	۵۶۲۸
متوسطه دوره اول	۵۸۱۴۲	۲۹۹۹۵	۲۸۱۴۷	۱۹۳۹	۱۰۴۲	۴۳۷	۲۲۵۶
متوسطه دوره دوم	۴۷۲۳۲	۲۳۷۱۶	۲۳۵۱۸	۲۳۸۴	۱۱۴۳	۳۵۳	۲۳۲۳
بزرگ سال (دوره اول متوسطه)	۵۹۴	۴۱۵	۱۷۹	۰	۰	۲۵	۰
بزرگ سال (دوره دوم متوسطه)	۴۱۰۱	۲۲۳۸	۱۸۶۳	۰	۰	۹۷	۰

۳-۳-۵-۱-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان مرکزی

۱. مشخص نبودن آمار دقیق تعداد کودکان بازمانده از تحصیل؛
۲. فرسوده و غیراستاندارد بودن ۲۳ درصد از مدارس استان؛
۳. عدم دسترسی حدود ۱۰ درصد دانش آموزان شهری و روستایی به سامانه شاد به دلیل در دسترس نبودن اینترنت و گوشی‌های هوشمند؛
۴. کمبود نیروی انسانی (۳۰۰۰ نیرو)؛
۵. حجم بالای بازنشستگی نیروی انسانی در سطح استان (۴۶۰۰ نفر تا سال ۱۴۰۴)؛
۶. کمبود فضای آموزشی و وجود ۲۴۰ مدرسه دونوبته در سطح استان؛

۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی

به منظور بهبود وضعیت تشریح شده در بالا و انجام اقدامات مقتضی در خصوص مسایل احصائی راهکارهای زیر ارائه می‌گردد:

۱. رصد، احصاء و شناسایی افراد بازمانده از تحصیل در سطح استان و کاربست برنامه آبا(آشتی با آموزش) به منظور بازگرداندن این افراد به چرخه آموزش؛
۲. تأمین، تجهیز و نوسازی فضای آموزشی در سطح استان؛
۳. بهبود وضعیت دسترسی به آموزش‌های مجازی(سامانه شاد) از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و؛
۴. تأمین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق‌التدریس و

۳-۳-۲- وضعیت سواد در استان مرکزی

وضع سواد در بین افراد جامعه یکی از معیارهای مهم در تعیین میزان توسعه‌یافتگی کشورها بشمار می‌آید و بررسی روند تغییرات آن بیانگر چگونگی پیشرفت و توسعه نیروی انسانی در آن جامعه است. به طور کلی، بررسی این شاخص در سال‌های بعد از انقلاب حاکی از روند افزایشی آن و توجه به مسئله آموزش عمومی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های کشور است. از اینرو، در این بخش تلاش خواهد شد تا وضعیت سواد در استان مرکزی مورد بررسی قرار گیرد و در نهایت دلالت‌های این مطالعه برای تدوین برنامه‌های راهبردی استان استخراج شود.

جدول ۹۳- وضعیت نرخ باسوادی در استان مرکزی

جنس/ سکونت‌گاه	نرخ باسوادی(درصد)
مردان	۹۱/۱
زنان	۸۲/۸
شهری	۹۰/۸
روستایی	۷۴/۴
نرخ کلی سواد	۸۴/۸۳

۳-۳-۲-۱- آمار و اطلاعات

- براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ میزان باسوادی مردان و زنان ۶ ساله و بیشتر استان به ترتیب معادل ۹۱/۱ درصد (بالتر از متوسط کشوری با ۹۱ درصد) و ۸۲/۸ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۸۴/۲) بوده است. میزان باسوادی در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۹۰/۸ درصد (برابر با متوسط کشوری با ۹۰/۸) و ۷۴/۴ درصد (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۷۸/۵) درصد بوده است. فاصله باسوادی مردان و زنان در سطح استان حدود ۹ درصد و فاصله باسوادی در نقاط شهری و روستایی حدود ۱۴ درصد می‌باشد.

- بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، ۹۶/۵ درصد از جمعیت ۱۰ تا ۴۹ ساله استان مرکزی باسواد می‌باشند. به تعبیر دیگر، حدود ۳۲ هزار نفر بی‌سواد در این بازه سنی قرار دارند که ۱۲ هزار و ۴۶۲ نفر آنان مرد و ۱۹ هزار و ۶۰۵ نفر زن هستند و جامعه هدف سوادآموزی در سطح استان محسوب می‌شود. حجم ابلاغی به معاونت سواد آموزشی آموزش و پرورش، ۱۸۱۴ نفر برای دوره سوادآموزی، ۱۴۷۰ نفر برای دوره انتقال، ۱۵۰۰ نفر برای دوره تحکیم می‌باشد.
- بر اساس آخرین آمار معاونت سوادآموزی اداره کل آموزش و پرورش مرکزی، حدود ۶ مرکز یادگیری محلی در استان وجود دارد که در کنار آموزش سواد پایه به سوادآموزان این استان مواردی شامل حرفه‌آموزی و ایجاد اشتغال و تولید نیز جزء فعالیت آنها است. بر اساس آمار سازمان نهضت سوادآموزی حدود ۵۱۲ مرکز یادگیری محلی در کشور وجود دارد که سهم استان مرکزی حدود ۱/۱ درصد می‌باشد. ۵۰۰ آموزشیار در سطح استان مسئولیت ارائه خدمات سوادآموزی را بر عهده دارند.

۳-۳-۲-۵-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی

۱. انگیزه و رغبت پایین سوادآموزان و در نتیجه پایین بودن تقاضای اجتماعی برای سوادآموزی؛
۲. فقر مالی و فرهنگی افراد بی‌سواد؛
۳. انگیزه حرفه‌ای پایین آموزشیاران و بی‌تجربگی غالب آنها؛
۴. دشواری‌های شناسایی افراد بی‌سواد و عدم همکاری سایر دستگاه‌های اجرایی با آموزش و پرورش در این امر؛
۵. شیوع کرونا و مسائل مربوط به عدم برگزاری کلاس‌های درس حضوری برای سوادآموزان به خصوص برای مناطق محروم؛

۳-۳-۲-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

- ۱- انجام اقدامات فرهنگی مانند ارائه مشاوره به افراد و توجه آنها در خصوص اهمیت و مزایای سوادآموزی برای آنها؛
- ۲- تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛

- ۳- اولویت گذاری مناطق روستایی و دورافتاده برای ارایه خدمات سوادآموزی و بهره گیری از ظرفیت های آموزش و پرورش و مدارس برای ارایه خدمات به این افراد در دوران کرونا؛
- ۴- تقسیم کار استانی برای شناسایی افراد بی سواد با استفاده از همه ظرفیت های موجود؛

۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان مرکزی

۳-۵-۳-۱- آمار و اطلاعات

- در حوزه آموزش عالی با توجه به تقسیم بندی های صورت گرفته مبتنی بر سیاست ها و ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی) استان مرکزی در منطقه ۴ جانمایی شده است: منطقه شامل استان های همدان، مرکزی، قزوین و قم و دانشگاه های بین المللی امام خمینی (ره)، بوعلی سینا، ملایر، سید جمال الدین اسدآبادی، صنعتی همدان، اراک، تفرش، صنعتی اراک، حضرت معصومه (س)، صنعتی قم و دانشگاه قم است.
- در سال ۹۸-۹۹ تعداد کل دانشجویان استان برابر ۵۸۲۷۴ نفر بوده است که ۳۱۷۸۵ نفر (۵۴/۵۴) درصد مرد و ۲۶۴۸۹ نفر (۴۵/۴۶) درصد زن بوده اند.
- از کل دانشجویان ۱۳/۵۴ درصد در مقطع کاردانی (۷۸۹۱ دانشجو)، ۶۴/۳۵ درصد در مقطع کارشناسی (۳۷۵۰۵ دانشجو)، ۱۶/۳۷ درصد در مقطع کارشناسی ارشد (۹۵۴۱ دانشجو)، ۵/۷۲ درصد در دکتری حرفه ای و تخصصی (۳۳۳۷ دانشجو) تحصیل می کنند.
- دانش آموختگان دوره های تحصیلی مختلف در سال ۹۸-۱۳۹۷، ۱۳۳۵۳ نفر بوده اند که از این تعداد:
 ۱. ۲۴/۴۸ درصد مربوط به دوره کاردانی (۳۲۶۹ نفر)؛
 ۲. ۴۹/۱۵ درصد مربوط به دوره کارشناسی (۶۵۶۴ نفر)؛
 ۳. ۲۴/۲۸ درصد مربوط به دوره کارشناسی ارشد (۳۲۴۳ نفر)؛
 ۴. ۰/۸۵ درصد مربوط به دکتری حرفه ای (۱۱۴ نفر)؛
 ۵. ۱/۲ درصد مربوط به دکتری تخصصی (۱۶۳ نفر)؛

- بر اساس آمار ارایه شده در سال ۱۳۹۵ در استان مرکزی ۷۶ موسسه آموزش عالی وجود دارد (۲/۶) از موسسات آموزش عالی کشور) که شامل ۴ واحد دولتی (وزارت عتف)، ۱۱ واحد دانشگاه پیام‌نور، ۲۳ واحد علمی - کاربردی، ۲ واحد دانشگاه فرهنگیان، ۴ موسسه فنی و حرفه‌ای، ۱ واحد وزارت بهداشت، ۱۱ موسسه غیردولتی - غیرانتفاعی و ۹ واحد دانشگاه آزاد می‌باشد.
- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام‌وقت مؤسسات آموزش عالی، ۱۸۶۰ نفر بوده است. ۷۵/۶۹ درصد (۱۴۰۸) از آموزشگران مرد و ۲۴/۳۱ درصد (۴۵۲) زن بوده‌اند.
- نسبت دانشجو به استاد بر اساس آمار وزارت عتف حدود ۴۹/۵۲ می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۴۹/۷ نفر می‌باشد در سطح پایین تری قرار دارد.
- بر اساس آمار آمایش آموزش عالی سهم شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان استان حدود ۱۹/۲۳ درصد است و سهم شاغلان با تحصیلات عالی استان به کل شاغلان عالی کشور ۱/۸۴ درصد می‌باشد.

۳-۳-۵-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی

بر اساس گزارشات و تحلیل‌های ارایه شده مهم‌ترین مسائل آموزش عالی استان به شرح ذیل می‌باشد:

۱. گسترش کمی آموزش عالی در طی سالیان اخیر و حجم بالای دانش‌آموختگان کم مهارت و بیکار؛
۲. عدم تناسب رشته‌ها با نیازهای بازار کار، شرایط بومی منطقه و مزیت‌های نسبی موجود در استان مرکزی به دلیل فقدان آمایش آموزش عالی؛
۳. ضعف ارتباط صنعت با دانشگاه و ارتباط اندک پژوهش‌های دانشگاهی با نیازهای صنعتی؛
۴. کمبود فضای آموزشی برای دانشگاه فرهنگیان؛

۳-۳-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱. بهبود وضعیت کیفی آموزش عالی و افزایش مهارت دانش‌آموختگان با هدف کاهش بیکاری؛
۲. انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛
۳. تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت؛
۴. تأمین فضای آموزشی برای مؤسسات آموزش عالی به خصوص دانشگاه فرهنگیان؛

۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ جمعیت استان ۱۴۲۹۴۷۵ نفر بوده که ۷۲۵۷۵۱ نفر مرد و ۷۲۵۷۵۱ زن بوده است و از این تعداد ۷۶/۹۳ درصد در نقاط شهری و ۲۳/۰۶ درصد در نقاط روستایی ساکن بوده است. سهم استان از جمعیت کشور ۱/۸ درصد بوده است. از این رو با توجه به مساحت استان و سهم جمعیتی نسبتاً پایین، تراکم نسبی جمعیت استان در سطح پایینی قرار دارد. بررسی شاخص اشتغال استان نشان می‌دهد که مرکزی به عنوان یکی از استان‌ها با نرخ پایین اشتغال در کشور شناخته می‌شود. در سال ۱۳۹۸، از جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر استان ۳۴ درصد جمعیت فعال و ۶۶ درصد جمعیت غیر فعال تشکیل شده است. نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۸ استان برابر ۸/۲ درصد می‌باشد که ۸/۷ درصد شهری و ۶/۵ درصد روستایی می‌باشد. سهم اشتغال در بخش کشاورزی ۱۸/۵، بخش صنعت ۴۱/۷ و بخش خدمات ۳۹/۹ درصد تشکیل شده است. همچنین آمار نشان می‌دهد که ۲۶/۷ درصد بیکاران استان دارای مدرک عالی بوده‌اند. تعداد فرصت‌های شغلی اعلام شده استان ۶۷۷۱ مورد بوده که ۳۰۷۲ نفر بکار گمارده شده‌اند و بیشترین متقاضی کار در محدوده سنی ۲۵-۳۵ بوده که ۵۸۱۰ نفر می‌باشد. از افراد بکار گمارده شده ۹۶ درصد در بخش خصوصی جذب شده‌اند. بررسی نرخ بیکاری استان نشان می‌دهد که استان مرکزی جز پنج استان با کمترین میزان نرخ بیکاری است. این موضوع به ویژه در مناطق شهری دارای اهمیت است. بررسی نرخ بیکاری در مناطق شهری نشان می‌دهد که بعد از خراسان جنوبی این استان بیشترین میزان اشتغال در مناطق شهری را دارد. این استان یکی از استان‌های کشور با نرخ بالای اشتغال بخش صنعتی است. استان مرکزی بعد از استان یزد در رتبه دوم اشتغال صنعتی کشور قرار دارد. با توجه به سهم بالای نرخ اشتغال در استان مرکزی بار تکفل خالص و ناخالص استان در سطح پایینی قرار دارد. بررسی میزان درآمد سالانه خانوار شهری نشان می‌دهد که در این شاخص رتبه استان پایین‌تر از میانگین کشور قرار دارد. هرچند در مناطق روستایی میزان درآمد سالانه خانوار نزدیک به میانگین کشور است. یکی از چالش‌های اساسی استان نرخ مشارکت اقتصادی پایین است. نرخ مشارکت اقتصادی استان بعد از استان سیستان و بلوچستان در رده دوم قرار می‌گیرد. یکی از دلایل پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی استان، مهاجرت نیروی کار استان به سایر استان‌ها می‌باشد. استان مرکزی به دلیل وجود پتانسیل بالا در بخش صنعتی یکی از استان‌های کشور از نظر جذب سرمایه‌گذاری خارجی بوده است. بررسی روند جذب سرمایه‌گذاری خارجی استان حاکی از روند صعودی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. از سوی دیگر بررسی میزان نرخ سپرده بانکی در استان نشان می‌دهد که نرخ سپرده‌گذاری بالاتر از میانگین کشوری است. از این رو سهم استان در زمینه تأمین سرمایه به عنوان پایه اولیه رشد اقتصادی دارای ظرفیت قابل توجهی است. بررسی سرانه تولید داخلی استان نشان می‌دهد که رتبه استان از تولید سرانه داخلی ۶ بوده است که در سال ۹۶ با افزایش قابل ملاحظه نسبت به سال قبل از

۱۷۹۰۲۶ هزار ریال به ۲۱۴۰۶۱ رسیده است و رتبه نیز ارتقا یافته و به ۵ رسیده است. از این روی یکی از ظرفیت‌های استان برای توسعه وجود ساختار تولیدی قوی استان است که این امر به ویژه در بخش صنعتی می‌تواند یکی از محورهای کلیدی استان برای توسعه باشد.

جدول ۹۴- نمای کلی وضعیت استان مرکزی در مقایسه با کشور در سال ۹۸

رتبه در کشور	کشور	مرکزی	بخش	شاخص
۱۹	۱۰۰	۱/۸	سهم جمعیتی (۱۳۹۵)	اندازه بازار خانگی
۱۷	۱۰۰	۱/۹	سهم جمعیت شهری (۱۳۹۵)	
۲۲	۱۰۰	۱/۶	سهم جمعیت روستایی (۱۳۹۵)	
۲۰	۵۱	۵۰	تراکم نسبی جمعیت (نفر در کیلومتر مربع)	
۷	۷۵/۱	۷۸/۲	میزان شهرنشینی	
-	۸۸/۲	۹۱/۳	مناطق شهری	نرخ اشتغال
-	۹۲/۷	۹۳/۵	مناطق روستایی	
--	۱۷/۷۵	۱۸/۵	کشاورزی	سهم اشتغال
-	۳۱/۹۵	۴۱/۷	صنعت	
-	۵۰/۲۵	۳۹/۹	خدمات	
۲۶	۱۰/۶	۸/۲	جمعیت کل	نرخ بیکاری
۳۰	۱۱/۸	۸/۷	مناطق شهری	
۱۷	۷/۳	۶/۵	مناطق روستایی	
۲۴	۲/۰۹	۱/۹۶	مناطق شهری	بار تکفل خالص
۱۹	۲/۷۱	۲/۶۱	مناطق شهری	بار تکفل ناخالص
۲۳	۵۴۱۰۰۷	۴۱۹۴۷۲	متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری	درآمد
۱۹	۲۹۷۰۲۲	۲۹۶۲۰۶	متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی	
۳۱	۰/۳۸۲۸	۰/۲۶۱۵	مناطق شهری	ضریب جینی
۹	۰/۳۵۳۹	۰/۳۳۴۲	مناطق روستایی	
۳۰	۳۹/۹	۳۴/۰	جمعیت کل	نرخ مشارکت اقتصادی
۲۹	۳۹/۲	۳۳/۵	مناطق شهری	
۲۹	۴۲/۳	۳۵/۹	مناطق روستایی	
۲۱	۵۱۰۶۶۴۲	۱۸۷۸۶	میزان جذب سرمایه (هزار دلار) (۱۳۹۷)	سرمایه‌گذاری خارجی
۲۰	۳۱/۴	۳۲/۷	-	نرخ رشد سپرده‌های بانکی
۵	۱۸۴۵۸۴	۲۱۴۰۶۱	هزار ریال به نفر (۱۳۹۶)	سرانه تولید ناخالص داخلی استان

تولید ناخالص داخلی

بررسی تولید ناخالص داخلی استان مرکزی نشان می‌دهد که به طور متوسط استان مرکزی ۱/۹۸ درصد از تولید ناخالص داخلی ایران را طی دو دهه اخیر داشته است. بررسی این شاخص در تولید ناخالص داخلی بدون نفت که وضعیت اقتصادی استان را بهتر نمایش می‌دهد، نشان داد که در تمامی سال‌های مورد بررسی سهم تولید ناخالص داخلی بدون نفت استان مرکزی نزدیک به ۲/۲۸ درصد بوده است. موضوع مهم دیگر این است

که روند تولید ناخالص داخلی استان نشان می‌دهد که سهم تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) استان از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۲ روند نزولی داشته است و سهم تولید ناخالص داخلی استان نسبت به کشور کاهش پیدا کرده است. از سال ۱۳۹۲ روند صعودی شده است اما هنوز همچنان سهم استان از ارزش افزوده کشور کمتر از سال ۱۳۷۹ است.

جدول ۹۵- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)

سال	تولید ناخالص داخلی		تولید ناخالص داخلی بدون نفت	
	کل کشور	مرکزی	کل کشور	مرکزی
۱۳۷۹	۶۳۰۰۳۸۶۲۳	۱۳۸۱۷۶۹۹	۵۱۳۳۴۰۲۰۰	۱۲۴۸۶۱۳۰
۱۳۸۰	۷۳۳۹۰۸۹۸۲	۱۷۶۱۵۲۷۲	۶۱۴۱۷۶۶۷۶	۱۶۶۲۵۴۵۶
۱۳۸۱	۹۵۴۴۰۲۷۳	۲۲۰۲۳۳۲۸	۷۷۸۸۵۶۴۵۴	۲۰۵۶۲۳۹۵
۱۳۸۲	۱۱۸۹۲۸۶۷۹	۲۵۷۶۸۸۵۹	۹۶۵۷۵۷۱۳۱	۲۳۸۴۸۶۶۴
۱۳۸۳	۱۵۵۴۸۱۰۸۹۴	۳۲۷۸۶۳۱۷	۱۲۳۱۵۱۳۰۳۷	۳۰۷۸۴۱۰۹
۱۳۸۴	۱۹۴۱۱۸۷۵۸۴	۳۸۱۰۹۳۷۴	۱۵۰۱۳۲۰۴۰۶	۳۶۱۶۳۷۵۱
۱۳۸۵	۲۳۲۶۷۶۸۱۸	۴۹۳۹۹۱۱۹	۱۸۵۸۸۳۹۹۶۹	۴۵۹۶۰۱۶۱
۱۳۸۶	۳۰۷۲۶۱۵۴۳۹	۵۹۸۴۹۶۸۵	۲۳۷۰۸۰۶۱۹۲	۵۶۵۵۸۶۶۱
۱۳۸۷	۳۶۵۱۹۵۴۷۲	۶۹۱۵۶۹۴۱	۲۹۳۲۶۰۱۴۷۳	۶۵۷۹۷۶۶۱
۱۳۸۸	۳۸۹۴۲۳۷۷۸	۷۵۴۹۰۳۴۵	۳۲۹۶۵۷۹۴۷۶	۷۲۱۷۵۸۹۸
۱۳۸۹	۴۸۵۵۶۲۲۱۱	۹۲۱۱۴۴۴۴	۴۰۱۰۲۲۰۵۷۲	۸۵۲۱۲۵۵۶
۱۳۹۰	۶۸۶۶۸۱۱۱۴۷	۱۱۱۸۱۷۰۷۲	۵۰۹۷۴۸۶۰۰۹	۱۰۴۲۴۹۸۸۳
۱۳۹۱	۸۵۲۳۳۹۱۸۳۰	۱۴۴۷۱۲۹۳۵	۶۵۷۸۱۰۲۵۳۷	۱۳۲۳۵۴۰۵۶
۱۳۹۲	۱۱۸۰۴۸۸۶۲۶۵	۲۰۳۷۰۵۰۱۴	۸۹۹۷۹۸۵۹۳۷	۱۸۰۳۰۰۳۵۳
۱۳۹۳	۱۲۵۵۰۹۶۰۰۲۶	۲۳۷۶۸۰۵۱۶	۱۰۲۶۸۷۹۰۷۵۸	۲۱۱۳۳۹۹۰۹
۱۳۹۴	۱۲۱۸۰۰۱۶۱۲۹	۲۴۰۲۵۵۵۲۴	۱۰۷۹۸۱۵۸۷۸۱	۲۲۳۲۴۷۶۸۲
۱۳۹۵	۱۴۹۰۶۲۵۷۳۴۴	۲۷۹۵۷۳۵۹۲	۱۲۸۶۴۲۸۹۲۴۹	۲۵۹۸۰۹۱۴۶
۱۳۹۶	۱۷۹۷۱۸۷۱۱۵۳	۳۴۴۱۲۶۱۹۱	۱۵۱۹۴۲۹۴۴۳۷	۳۱۸۳۱۰۳۲۵
۱۳۹۷	۲۵۸۲۹۷۱۲۴۲۶	۵۲۳۳۵۰۰۳۳	۲۰۸۷۰۳۲۹۲۲۴	۴۷۰۷۶۲۸۶۷

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده به تفکیک بخش‌های اقتصادی استان مرکزی در مقایسه با کشور

استان مرکزی یکی از استان‌ها با سهم بالای ارزش افزوده است. رتبه استان از نظر تولید ارزش افزوده طی سال‌های مورد بررسی همواره ۱۵ بوده است.

بخش کشاورزی و معدن

بررسی ارزش افزوده بخش کشاورزی نشان می‌دهد که سهم ارزش افزوده استان در بخش کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری بیش از ۲/۳۶ درصد از کل کشور بوده است. به طور کلی روند تولید ارزش افزوده بخش کشاورزی طی هشت سال مورد بررسی صعودی بوده است. بررسی زیربخش‌های بخش کشاورزی نشان

می‌دهد که مزیت نسبی در بخش زراعت و باغداری است این بخش به طور متوسط ۲/۵۷ درصد از ارزش افزوده کشور در این بخش را در بازه زمانی مورد بررسی شامل می‌شود. همچنین دیگر بخش‌هایی مانند گاووداری صنعتی، پرورش حیوانات، دام سنتی و مرغداری هم به طور متوسط سهم ارزش افزوده ۲ تا ۲/۵ درصد از ارزش افزوده کشور در این بخش‌ها را دارا می‌باشند که نسبت به دیگر بخش‌ها وضعیت بهتری دارند. سهم استان از ارزش افزوده استخراج سایر معادن ۲/۸۷ درصد از ارزش افزوده کشور در دوره مورد بررسی در این بخش است که حاکی از مزیت نسبی استان در بخش معادن است. بررسی روند تولید ارزش افزوده بخش معدن نشان می‌دهد که این میزان در سطح پایینی قرار دارد و رتبه استان به طور متوسط از نظر تاثیرگذاری در ارزش فزوده بخش معدن ۱۳ بوده است.

جدول ۹۶- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان مرکزی از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۲.۸۶	۲.۱۱	۲.۲۶	۲.۲۸	۲.۵۹	۲.۲۹	۲.۳۴	۲.۱۷	کشورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۳.۲۴	۲.۲۶	۲.۴۴	۲.۵۲	۲.۷۷	۲.۳۹	۲.۵۰	۲.۲۷	زراعت و باغداری
۱.۹۷	۲.۰۶	۲.۱۱	۱.۹۸	۲.۵۴	۲.۴۱	۲.۳۲	۱.۹۶	پرورش حیوانات
۱.۵۱	۱.۳۹	۱.۴۲	۱.۴۲	۳.۳۵	۳.۷۰	۳.۳۵	۳.۲۰	گلوداری صنعتی
۲.۲۸	۲.۴۲	۲.۴۲	۲.۲۵	۲.۲۳	۲.۰۱	۱.۹۲	۱.۹۶	دام سنتی
۱.۲۰	۱.۱۲	۱.۴۵	۱.۵۵	۴.۱۱	۳.۶۴	۳.۷۵	۱.۱۹	مرغداری
۱.۰۶	۰.۵۸	۰.۵۳	۰.۶۸	۰.۶۷	۰.۶۳	۰.۶۶	۰.۹۳	پرورش زنبور عسل، کرم ابریش، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی
۱.۷۲	۱.۰۶	۱.۰۷	۰.۹۶	۰.۹۲	۰.۹۴	۰.۹۱	۰.۷۹	جنگلداری
۰.۶۱	۰.۷۰	۰.۷۴	۰.۶۰	۰.۶۷	۰.۵۸	۰.۶۳	۰.۶۴	ماهیگیری
۰.۱۰	۰.۱۳	۰.۱۸	۰.۱۷	۰.۱۲	۰.۱۰	۰.۱۱	۴.۸۸	استخراج معدن
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
۱.۷۶	۲.۰۱	۳.۱۲	۳.۰۹	۲.۸۷	۲.۸۶	۲.۸۱	۴.۴۵	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی زیر بخش‌های کشاورزی نشان می‌دهد که با توجه به مزیت نسبی استان در بخش‌های گاووداری صنعتی، پرورش حیوانات، دام سنتی و مرغداری سرانه تولید گوشت قرمز استان بالاتر از متوسط کشور است و از این نظر رتبه ۹ کشور را دارد. بنابراین مزیت اصلی استان در تولید سرانه شیر و گوشت قرمز است. استان در تولید سرانه شیر در رتبه ۸ استان‌های کشور قرار دارد. همچنین استان مرکزی در سرانه تولید گوشت مرغ در رتبه ۹ استان‌های کشور قرار دارد. در زمینه تولید آبزیان استان از متوسط کشوری بسیار پایین‌تر است و در بین استان‌های کشور رتبه ۱۷ را دارد. لذا می‌توان گفت مزیت اصلی استان در بخش کشاورزی در تولید شیر و گوشت قرمز است. در بخش جنگل کاری با توجه به مساحت استان و مساحت جنگل در استان، در رتبه ۱۱ از بین استان‌های کشور قرار گرفته است و نیاز است در این زمینه توجه لازم شود. استان مرکزی در زمینه اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری فشار رتبه ۱۶ کشور را دارد که با توجه به ظرفیت این استان در زمینه زراعت و باغداری و کمبود منابع آب کشور از وضعیت مناسبی برخوردار است اما همچنان در این زمینه نیاز به بهبود

عملکرد وجود دارد. از سوی دیگر به دلیل عدم توسعه بخش کشاورزی، سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور در رتبه ۱۳ استان‌های کشور قرار دارد. همانطور که سهم ارزش افزوده بخش استخراج سایر معادن استان مرکزی در کشور از وضعیت خوبی برخوردار بود و سهم استان در معادن در حال بهره‌برداری در رتبه ۶ استان‌های کشور قرار دارد. از طرف دیگر وضعیت استان در شاخص‌های نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)، سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر) سرانه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)، نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر) و نسبت به دیگر استان‌های کشور در وضعیت بسیار مناسبی قرار دارد و رتبه ۴ تا ۷ در بین تمامی استان‌های کشور را دارا می‌باشد. همچنین سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری در رتبه ۱۱ استان‌های کشور قرار دارد. لذا می‌توان گفت استان مرکزی در بخش معدن از مزیت نسبی بسیار خوبی برخوردار است.

جدول ۹۷- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	مرکزی	شاخص
۹	۱۰/۳۴	۱۷/۰۶	سرانه تولید گوشت قرمز (کیلوگرم به نفر)
۸	۱۳۲/۴۳	۲۰۷/۳۶	سرانه تولید شیر
۹	۳۲/۹۰	۵۰/۶۵	سرانه تولید گوشت مرغ
۱۷	۱۵/۴۴	۴/۳۳	سرانه تولید آذینان
۱۸	۱/۱۱	۰/۵۸	نسبت تعداد شاغلان بخش شیلات (آبزی پروری) به کل جمعیت
۱۱	۰/۰۳	۰/۰۳	نسبت مساحت جنگل کاری به مساحت استان
۱۶	۱۰۰	۲/۷۳	سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار (۱۳۹۷)
۲۱	۱۰۰	۰/۱۲	سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی (۱۳۹۷)
۱۳	۱۰۰	۲/۸	سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور
۱۲	۱۰۰	۲/۹	سهم استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی
۴	۵/۹۹	۱۶/۸۳	نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (۱۳۹۷)
۶	۱۰۰	۴/۹۸	سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری
۶	۱۲۱/۴۸	۱۵۵/۰۱	نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)
۵	۴/۸۱	۴	سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر)
۵	۳۷۵/۱۰	۳۵۱۸/۴۰	سرانه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)
۷	۲۳۷/۲۷	۲۹۰/۷۹	نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر)
۱۱	۱۰۰	۲/۲۶	سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش صنعت و ساختمان

ارزش افزوده بخش صنعت استان مرکزی به طور متوسط ۴/۲۸ درصد از ارزش افزوده بخش صنعت کشور را در دوره مورد بررسی تشکیل می‌دهد که با توجه به سهم ۱/۸ درصدی از جمعیت کشور نشان از وضعیت مناسب توسعه یافتگی بخش صنعت در این استان است. به طور کلی استان مرکزی سهم قابل توجهی در تولید

ارزش افزوده کل کشور داشته است و بررسی میزان ارزش افزوده نیز طی هشت سال مورد بررسی روند صعودی داشته است و رتبه استان از نظر تاثیر گذاری ۹ است.

بررسی زیر بخش های بخش صنعت نشان می دهد که بخش تولید کک، فرآورده های حاصل از پالایش نفت به طور متوسط ۱۷/۴۰ درصد از ارزش افزوده کشوری در این زیربخش را به خود اختصاص می دهد. همچنین بخش های تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین آلات و تجهیزات، تولید انواع آشامیدنی، تولید کاغذ و فرآورده های کاغذی و تولید سایر فرآورده های معدنی غیرفلزی چهار زیر بخش صنعتی استان هستند که سهم بیشتری از ارزش افزوده کشوری را به خود اختصاص می دهند و نشان دهنده این موضوع است که استان در این زیر بخش ها مزیت رقابتی بیشتری دارد. بعد از چهار بخش فوق بخش های تولید تجهیزات برقی، تولید ماشین آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده در جای دیگر و تعمیر و نصب ماشین آلات و تجهیزات نیز وضعیتی بهتری نسبت به دیگر زیر بخش های صنعت استان قرار دارند.

جدول ۹۸- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان استان مرکزی از کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
صنعت	۳.۹۷	۳.۸۲	۴.۴۴	۴.۰۴	۴.۳۷	۴.۰۳	۴.۳۶	۵.۲۱
تولید محصولات غذایی	۱.۹۳	۱.۱۶	۱.۶۰	۱.۰۳	۰.۷۷	۳.۱۸	۳.۱۱	۳.۱۹
تولید انواع آشامیدنیها	۰.۰۳	۱۳.۲۳	۱۳.۷۵	۱.۰۶۳	۱.۴۸	۵.۷۰	۵.۱۹	۶.۶۷
تولید فرآورده های نئون و نیتاگو	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۳.۵۹	۰.۰۲	۰.۰۹	۰.۱۶
تولید منسوجات	۲.۷۷	۲.۴۰	۲.۵۳	۲.۰۱	۱.۹۹	۱.۷۳	۱.۷۱	۱.۶۹
تولید پوشاک	۱.۷۴	۱.۷۰	۱.۷۱	۱.۷۴	۱.۶۹	۱.۶۸	۱.۷۳	۱.۶۸
تولید چرم و فرآورده های وابسته	۰.۷۶	۰.۷۵	۰.۸۰	۰.۸۴	۰.۸۳	۰.۸۵	۰.۹۶	۱.۰۳
تولید چوب و محصولات چوبی به جز ملمان، حصیر و مواد حصیر بامالی	۱.۸۲	۱.۸۳	۱.۸۴	۱.۸۶	۱.۸۲	۱.۸۲	۱.۸۷	۲.۶۰
تولید کک، فرآورده های حاصل از پالایش نفت	۷.۲۳	۷.۱۸	۶.۱۵	۶.۵۴	۵.۳۶	۶.۵۲	۸.۰۲	۱۳.۱۹
چاپ و تکثیر رسانه های ضبط شده	۰.۴۴	۰.۴۶	۰.۹۷	۰.۸۶	۰.۳۷	۰.۳۴	۰.۲۲	۰.۲۹
تولید کک، فرآورده های حاصل از پالایش نفت	۱۲.۸۲	۶.۸۹	۱۵.۷۷	۲۳.۵۲	۳۲.۶۸	۱۴.۸۶	۱۵.۸۰	۱۶.۸۴
تولید مواد شیمیایی و فرآورده های شیمیایی	۳.۹۳	۴.۶۱	۳.۹۸	۳.۶۸	۷.۰۸	۴.۴۶	۵.۰۲	۵.۹۳
تولید دارو و فرآورده های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۳.۱۱	۴.۳۱	۲.۹۴	۳.۶۲	۴.۰۱	۳.۷۲	۴.۳۷	۵.۰۰
تولید فرآورده های لاستیکی و پلاستیکی	۳.۶۴	۳.۲۰	۳.۸۹	۳.۶۱	۳.۲۴	۲.۹۷	۲.۶۷	۲.۲۶
تولید سایر فرآورده های معدنی غیرفلزی	۴.۴۴	۴.۶۹	۵.۳۸	۵.۳۶	۴.۶۲	۴.۷۳	۶.۵۰	۶.۴۵
تولید فرات پایه	۴.۹۹	۴.۴۶	۲.۴۸	۳.۸۰	۳.۷۴	۳.۹۰	۳.۵۲	۳.۶۷
تولید محصولات فزی ساخته شده، به جز ماشین آلات و تجهیزات	۶.۶۵	۶.۴۶	۷.۲۷	۶.۲۸	۶.۴۳	۵.۹۱	۶.۲۰	۵.۵۰
تولید محصولات رایانه ای، الکترونیکی و نسوز	۰.۴۴	۱.۱۲	۰.۵۲	۰.۵۱	۰.۶۳	۰.۵۹	۰.۷۸	۰.۶۵
تولید تجهیزات برقی	۳.۰۳	۳.۰۳	۴.۷۸	۵.۸۸	۳.۰۹	۶.۰۳	۵.۲۳	۶.۱۱
تولید ماشین آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده در جای دیگر	۳.۵۸	۴.۲۶	۵.۴۳	۵.۶۳	۷.۶۱	۸.۷۹	۷.۳۷	۶.۴۴
تولید وسایل نظمه موتوری، تریلر و نیم تریلر	۲.۰۴	۳.۲۳	۱.۸۱	۱.۲۵	۱.۳۰	۱.۰۵	۱.۹۱	۵.۱۱
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	۱.۰۴	۱.۰۴	۳.۵۵	۵.۱۸	۰.۷۴	۱.۳۵	۱.۱۷	۱.۸۴
تولید ملمان	۲.۰۸	۲.۱۱	۲.۰۹	۲.۱۰	۳.۱۱	۱.۹۲	۱.۵۹	۱.۵۳
تولید سایر مصنوعات	۱.۰۴	۱.۰۷	۱.۶۱	۱.۶۹	۲.۴۸	۱.۵۲	۱.۸۳	۱.۲۵
تعمیر و نصب ماشین آلات و تجهیزات	۳.۴۵	۳.۷۱	۵.۷۵	۵.۷۵	۳.۲۲	۳.۲۳	۳.۶۳	۱.۶۴
تعمیر، ترمیم، گلر، باطلر و تهیه حسوا	۱.۰۳	۰.۸۹	۰.۸۴	۰.۹۸	۱.۲۹	۱.۲۹	۰.۹۷	۰.۶۷
تولید، انتقال و توزیع برق	۲.۹۴	۲.۹۲	۳.۴۱	۳.۰۱	۳.۴۷	۳.۱۲	۲.۷۵	۲.۸۶
تولید و توزیع گاز طبیعی	۰.۸۱	۰.۶۸	۰.۶۴	۰.۸۰	۱.۰۰	۰.۶۶	۰.۴۰	۰.۲۲
ارسالی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت های تصفیه	۱.۳۰	۱.۶۲	۲.۲۴	۱.۹۰	۱.۷۸	۲.۳۸	۲.۱۴	۲.۵۰
ساختمان	۲.۱۳	۱.۳۸	۱.۲۷	۱.۹۳	۱.۵۸	۱.۴۱	۱.۷۱	۱.۴۹
ساختمان های مسکونی	۱.۳۵	۱.۱۶	۱.۰۴	۱.۴۸	۱.۳۲	۱.۲۳	۱.۵۶	۱.۳۰
سایر ساختمان ها	۲.۳۲	۱.۶۸	۱.۲۷	۳.۰۸	۱.۶۶	۱.۴۵	۱.۷۶	۱.۵۷

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

استان مرکزی از نظر تعداد کارگاه‌های صنعتی نسبت به کل جمعیت در سطح بالاتری نسبت به متوسط کشور قرار دارد. از نظر این شاخص، در رتبه ۴ قرار دارد. نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی به کل جمعیت استان نیز از متوسط کل کشور بیشتر است و در رتبه ۴ قرار گرفته است. اما نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت حاکی از این است که در این زمینه استان رتبه ۱۳ از استان‌های کشور را دارا می‌باشد. سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر ۴/۷۸ درصد در مقایسه با کل کشور است و رتبه ۸ در بین استان‌های کشور را دارد. همچنین آب مصرف شده در بخش صنعت حدود ۱/۴ درصد کشور است و در رتبه ۱۱ استان‌های کشور قرار دارد.

جدول ۹۹- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	مرکزی	شاخص
۴	۳/۷۴	۷/۹۲	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۴	۳/۷۲	۷/۸۹	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر)
۱۳	۲/۲۷	۲/۷۷	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۵)
۱	۲۱/۹۳	۵۸/۸۹	نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۱۰	۲۶/۷۰	۳۲/۱۴	سرانه ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (میلیون ریال به نفر) (۱۳۹۶)
۵	۱۰۰	۶/۶۹	سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی (۱۳۹۶)
۸	۱۰۰	۳/۷۷	سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۵	۱۰۰	۵/۹۱	سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۶	۱۰۰	۴/۷۸	سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر
۱۱	۱۰۰	۱/۴	سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش خدمات

بررسی میزان ارزش افزوده بخش خدمات نشان می‌دهد که سهم ارزش افزوده بخش خدمات ۱/۷۲ درصد است و رتبه استان از این نظر ۱۴ است. سهم زیربخش‌های خدمات استان نسبت به کشور حاکی از آن است که فعالیت‌های عمده فروشی و خرده فروشی مهم‌ترین بخش‌های خدمات است که به طور متوسط سهمی بیش از ۳ درصد از کل کشور را در بازه مورد بررسی به خود اختصاص می‌دهد. فعالیت‌های مرتبط پست و پیک و

فعالیت‌های دامپزشکی از دیگر زیربخش‌هایی است که سهم زیادی از ارزش افزوده این زیربخش در کشور را به خود اختصاص می‌دهد. بخش‌های آموزش (در همه زمینه‌ها) و مددکاری اجتماعی از دیگر بخش‌هایی است که سهم بیشتری از ارزش افزوده کشوری را به خود اختصاص می‌دهند.

جدول ۱۰۰- سهم استان مرکزی از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت	۳.۱۱	۳.۱۲	۳.۱۲	۳.۱۱	۳.۰۹	۳.۰۹	۳.۰۹	۳.۱۰
عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۳.۱۸	۳.۱۹	۳.۱۹	۳.۱۸	۳.۱۹	۳.۱۹	۳.۱۸	۳.۱۸
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴	۱.۹۴
حمل و نقل و انبارداری و پست	۱.۲۷	۱.۲۸	۱.۱۸	۱.۴۴	۱.۸۰	۱.۸۵	۱.۸۱	۱.۹۶
حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله	۱.۴۱	۱.۴۰	۱.۳۱	۱.۶۱	۲.۰۲	۲.۰۷	۲.۰۰	۲.۲۰
حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری	۱.۴۰	۱.۲۷	-۰.۸۲	-۰.۶۴	۱.۱۳	-۰.۹۸	۱.۳۷	-۰.۵۵
سایر حمل و نقل زمینی	۱.۴۱	۱.۴۱	۱.۳۲	۱.۶۴	۲.۰۷	۲.۱۳	۲.۰۴	۲.۲۷
حمل و نقل از طریق لوله	۱.۴۵	۱.۲۹	۱.۳۰	۱.۴۳	۱.۲۶	۱.۲۱	۱.۲۱	۱.۰۵
حمل و نقل آبی	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
حمل و نقل هوایی	۰.۰۲	۰.۰۰	۰.۰۰	-۰.۰۱	-۰.۰۴	-۰.۰۴	-۰.۰۵	-۰.۰۴
انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل	-۰.۱۵	-۰.۱۵	-۰.۱۶	-۰.۱۶	-۰.۱۸	-۰.۴۴	-۰.۴۹	-۰.۴۰
فعالیت‌های پست و پیست	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷	۲.۶۷
فعالیت خدماتی مربوط به تأمین غذا و غذا	۱.۲۲	۱.۲۴	۱.۲۵	۱.۲۵	۱.۲۵	۱.۲۵	۱.۲۵	۱.۲۴
تأمین جا(اقامتگاه‌ها)	-۰.۶۳	-۰.۶۳	-۰.۶۴	-۰.۶۴	-۰.۶۴	-۰.۶۴	-۰.۶۵	-۰.۶۴
فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشپزخانه‌ها(رستوران‌ها و...)	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۶	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۶	۱.۳۶
اطلاعات و ارتباطات	-۰.۳۷	-۰.۳۸	-۰.۳۸	-۰.۳۸	-۰.۳۹	-۰.۳۹	-۰.۳۹	-۰.۴۱
ارتباطات	-۰.۳۴	-۰.۳۵	-۰.۳۵	-۰.۳۵	-۰.۳۵	-۰.۳۵	-۰.۳۵	-۰.۳۵
سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات	-۰.۴۹	-۰.۵۱	-۰.۵۱	-۰.۵۰	-۰.۴۹	-۰.۴۸	-۰.۴۶	-۰.۵۰
فعالیت‌های مالی و بیمه	-۰.۸۵	-۰.۹۰	-۰.۷۴	-۰.۷۱	-۰.۶۸	-۰.۶۸	-۰.۹۱	-۰.۹۵
بانک و موسسات مالی	-۰.۸۹	-۰.۸۵	-۰.۷۳	-۰.۵۷	-۰.۵۳	-۰.۴۹	-۰.۹۴	-۰.۹۴
بیمه	۱.۱۹	۱.۲۵	۱.۱۶	۱.۲۹	۱.۲۸	۱.۲۸	۱.۲۸	۱.۴۱
سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه	-۰.۲۹	-۰.۴۶	-۰.۵۲	-۰.۳۷	-۰.۳۹	-۰.۳۵	-۰.۳۴	-۰.۳۴
املاک و مستغلات	۱.۰۳	۱.۱۷	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۱۶	۱.۱۲
خدمات واحدهای مسکونی شخصی	-۰.۹۲	-۱.۰۷	-۰.۷۶	-۱.۰۵	-۰.۹۸	-۰.۹۸	-۱.۱۴	-۱.۰۶
خدمات واحدهای مسکونی اجاری	۱.۱۰	۱.۳۵	۱.۴۸	-۰.۸۹	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۱۲	۱.۱۲
خدمات واحدهای غیرمسکونی	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱	۱.۳۱
خدمات دولانی مستغلات	۱.۲۳	۱.۲۳	۱.۳۳	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵	۱.۳۵
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	-۰.۹۹	-۱.۰۵	-۱.۰۲	-۱.۰۲	-۱.۰۲	-۱.۰۳	-۱.۰۲	-۱.۰۳
تحقیق و توسعه	-۰.۳۴	-۰.۴۵	-۰.۲۹	-۰.۱۹	-۰.۲۰	-۰.۲۰	-۰.۱۶	-۰.۱۹
سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۱.۱۳	۱.۱۴	۱.۱۴	۱.۱۴	۱.۱۴	۱.۱۱	۱.۱۴	۱.۱۴
فعالیت‌های دلبزنتگی	۲.۶۹	۲.۸۰	۳.۰۱	۳.۰۴	۳.۱۰	۲.۹۵	۲.۸۴	۲.۹۲

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول سهم استان مرکزی از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فصلیات
۱.۵۱	۱.۴۴	۱.۵۲	۱.۶۱	۱.۵۶	۱.۵۸	۱.۶۰	۱.۶۲	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۱.۵۶	۱.۵۸	۱.۴۹	۱.۵۵	۱.۵۴	۱.۶۸	۱.۷۷	۱.۵۵	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی
۱.۷۲	۱.۷۵	۱.۵۵	۱.۷۰	۱.۶۵	۱.۹۰	۲.۱۹	۱.۸۳	امور عمومی و خدمات شهری
۱.۱۹	۱.۳۴	۱.۱۷	۱.۱۲	-۰.۷۷	۱.۴۳	۱.۶۳	۱.۷۰	امور عمومی
۲.۰۰	۱.۹۸	۱.۷۲	۱.۹۶	۲.۰۱	۲.۱۲	۲.۴۸	۱.۹۱	خدمات شهری
۱.۳۶	۱.۳۵	۱.۳۸	۱.۳۳	۱.۳۷	۱.۳۶	۱.۳۲	۱.۳۰	امور دفاعی و انتظامی
۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	امور دفاعی
۲.۰۲	۲.۰۳	۲.۰۲	۱.۹۹	۲.۰۰	۲.۰۲	۱.۹۷	۱.۹۵	امور انتظامی
۲.۰۸	۲.۰۷	۲.۰۳	۱.۹۶	۱.۹۲	۱.۹۷	۲.۰۰	۱.۹۹	تأمین اجتماعی اجباری
۱.۶۲	۱.۶۳	۱.۶۱	۱.۶۶	۱.۶۳	۱.۶۷	۱.۷۱	۱.۵۷	آموزش
۱.۵۳	۱.۴۳	۱.۴۸	۱.۶۰	۱.۵۱	۱.۵۲	۱.۷۳	۱.۵۸	آموزش ابتدایی
۱.۵۵	۱.۴۴	۱.۵۰	۱.۶۳	۱.۵۳	۱.۵۴	۱.۷۵	۱.۵۹	آموزش ابتدایی دولتی
۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	آموزش ابتدایی خصوصی
۱.۶۹	۱.۸۲	۱.۶۵	۱.۷۱	۱.۶۵	۱.۷۵	۱.۷۳	۱.۶۹	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۱.۷۵	۱.۸۹	۱.۷۱	۱.۷۷	۱.۷۱	۱.۷۹	۱.۷۷	۱.۷۳	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۱.۰۰	۱.۰۳	-۰.۶۲	-۰.۶۳	-۰.۶۵	۱.۱۴	-۰.۸۹	-۰.۸۸	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۱.۶۳	۱.۶۱	۱.۷۰	۱.۶۵	۱.۷۲	۱.۷۸	۱.۶۹	۱.۴۲	آموزش عالی
۱.۲۶	۱.۱۲	۱.۲۳	۱.۱۸	۱.۱۶	۱.۱۱	۱.۰۱	-۰.۷۹	آموزش عالی دولتی
۲.۲۴	۲.۳۰	۲.۳۱	۲.۳۲	۲.۴۸	۲.۷۱	۲.۷۹	۲.۵۰	آموزش عالی خصوصی
۱.۶۰	۱.۶۳	۱.۶۵	۱.۶۰	۱.۶۶	۱.۳۳	۱.۳۹	۱.۴۷	آموزش بزرگسالان
۱.۸۸	۱.۸۵	۱.۹۸	۱.۹۲	۲.۰۹	۱.۳۳	۱.۷۶	۱.۷۹	آموزش بزرگسالان دولتی
۱.۴۳	۱.۴۸	۱.۴۰	۱.۳۱	۱.۳۳	۱.۱۳	-۰.۹۹	۱.۰۹	آموزش بزرگسالان خصوصی
۱.۸۱	۱.۷۱	۱.۶۷	۱.۷۷	۱.۶۵	۱.۵۶	۱.۹۸	۱.۳۰	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۱.۸۲	۱.۷۱	۱.۶۷	۱.۷۷	۱.۶۴	۱.۵۵	۱.۹۹	۱.۳۵	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۱.۶۷	۱.۶۷	۱.۵۶	۱.۶۳	۱.۵۸	۱.۶۰	۱.۶۲	-۰.۸۷	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۱.۹۴	۱.۷۴	۱.۷۵	۱.۸۸	۱.۶۸	۱.۵۱	۲.۲۷	۱.۷۰	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۱.۷۸	۱.۷۷	۱.۷۱	۱.۷۵	۱.۷۶	۱.۷۸	۱.۷۶	۱.۸۰	مددکاری اجتماعی
۱.۵۸	۱.۶۲	۱.۴۶	۱.۴۵	۱.۴۴	۱.۴۳	۱.۴۷	۱.۴۹	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۱.۲۰	۱.۱۵	-۰.۹۱	-۰.۸۶	-۰.۹۲	-۰.۸۸	-۰.۹۰	-۰.۹۰	هنر، سرگرمی و تفریح
۱.۸۴	۲.۰۳	۱.۷۵	۱.۹۶	۱.۸۰	۱.۸۶	۲.۰۳	۱.۹۷	سازمان مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۱.۵۳	۱.۵۳	۱.۵۳	۱.۵۳	۱.۵۲	۱.۵۲	۱.۵۲	۱.۶۳	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی استان مرکزی

بخش کشاورزی و معدن

به طور متوسط بخش کشاورزی در دوره مورد بررسی ۱۰/۳۷ درصد از ارزش افزوده استان را تشکیل داده است. بخش زراعت و باغداری ۸/۰۸ درصد از ارزش افزوده استان را به خود تخصیص می‌دهد و بخش‌های پرورش حیوانات و دام سنتی نیز از بخش‌های مهم دیگر در این زمینه هستند. بررسی سطح برداشت محصولت زراعی در سال ۹۷-۹۸ کشور نشان می‌دهد ۳/۱ درصد از زمین‌های زراعی کشور در استان مرکزی قرار دارد. بررسی سطح کشت به تفکیک بخش آبی و دیم نشان می‌دهد که ۲/۵ درصد از زمین‌های آبی و ۳/۸ درصد از

زمین‌های دیم در استان مرکزی واقع شده است و رتبه استان از نظر سطح کشت محصولات چهارده است. اما بررسی سطح برداشت محصول نشان می‌دهد که سهم استان از برداشت محصول ۲/۲ درصد است و این موضع به تفکیک زمین آبی دیم به ترتیب ۲/۱ درصد و ۳/۲ درصد است. با توجه به سطح زیر کشت میزان برداشت محصول در بخش زراعت در سطح پایینی قرار دارد. توزیع سطح بارور محصولات باغبانی کشور در سال ۹۸ نشان می‌دهد که ۲/۶ درصد از سطح کشت محصولات باغبانی در استان واقع شده است. سهم زمین‌های آبی باغبانی ۲/۹ درصد و سهم زمین‌های باغبانی دیمی ۰/۱ است از این رو این استان از نظر سطح زیر کشت محصولات باغبانی در رتبه ۱۵ قرار دارد. توزیع میزان تولید محصولات باغبانی کشور در سال ۹۸ نشان می‌دهد سهم استان مرکزی از تولید محصولات باغبانی ۲/۲ درصد و سهم بخش زمین‌های باغبانی آبی استان ۲/۴ درصد است. بررسی عملکرد سطح زمین‌های باغی به صورت دیمی در وضعیت مطلوبی قرار ندارد و سهم آن نزدیک به صفر است. در استان مرکزی ۲۴۵ معدن وجود دارد. استان در معادنی همچون سیلیس، فلدسپات، فلوین، سولفات سدیم دارای مزیت نسبی است. همچنین بخش معدن و استخراج سایر معادن نیز سهم بیش از یک درصدی از ارزش افزوده استان مرکزی را به خود اختصاص می‌دهد.

جدول ۱۰۱- ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱۲.۲۰	۹.۴۷	۱۰.۹۴	۱۱.۱۴	۱۲.۰۲	۱۰.۳۸	۹.۴۴	۷.۳۸	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۱۰.۱۹	۷.۳۳	۸.۶۵	۸.۸۶	۹.۳۳	۷.۸۳	۶.۸۴	۵.۶۸	زراعت و باغبانی
۱.۷۹	۱.۹۰	۲.۰۴	۲.۰۷	۲.۵۸	۲.۴۰	۲.۴۳	۱.۵۶	پرورش حیوانات
۰.۱۸	۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۲۹	۰.۴۱	۰.۴۰	۰.۳۰	گلپداری صنعتی
۱.۴۲	۱.۵۸	۱.۶۶	۱.۶۵	۱.۵۸	۱.۳۸	۱.۳۹	۱.۱۰	دام سنتی
۰.۱۸	۰.۱۵	۰.۲۰	۰.۲۱	۰.۵۸	۰.۵۸	۰.۶۱	۰.۱۴	مرغداری
۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	پرورش زنبور عمل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی
۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	جنگلداری
۰.۱۷	۰.۱۹	۰.۲۱	۰.۱۷	۰.۱۷	۰.۱۳	۰.۱۴	۰.۱۰	ماهیگیری
۰.۹۹	۱.۱۰	۱.۳۰	۱.۰۱	۱.۱۸	۱.۳۰	۱.۵۲	۲.۰۱	استخراج معدن
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
۰.۹۹	۱.۱۰	۱.۳۰	۱.۰۱	۱.۱۸	۱.۳۰	۱.۵۲	۲.۰۱	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش صنعت و ساختمان

بخش صنعت در استان مرکزی سهم ۳۵ درصد از ارزش افزوده کل استان را به خود اختصاص می‌دهد. زیربخش‌های مربوط به تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت و تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی سهم بیشتری از ارزش افزوده استان مرکزی را در مقایسه با دیگر زیربخش‌های صنعتی به خود اختصاص می‌دهند. با توجه به اینکه این دو زیربخش در مقایسه با زیربخش‌های دیگر سهم بیشتری نیز در

ارزش افزوده کشوری را نیز به خود اختصاص می دهند، لذا مزیت صنعتی استان در این زیر بخش ها بیشتر است. همچنین بخش های تولید سایر فرآورده های معدنی غیر فلزی، تولید فلزات پایه و تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین آلات و تجهیزات از دیگر زیربخش های مهم بخش صنعت استان مرکزی هستند. بررسی تعداد کارگاه های صنعتی استان نشان می دهد که در استان ۲۵۲۷ کارگاه صنعتی فعال وجود دارد. در میان کارگاه های صنعتی استان ۱۶۱ کارگاه صنعتی با ظرفیت اشتغال ۱۰۰ نفر کارکن وجود دارد. کارگاه های با ظرفیت بالای اشتغال مربوط به صنایعی در زمینه های ساخت ماشین آلات و تجهیزات، ساخت مواد و محصولات شیمیایی، ساخت فلزات اساسی، کک و فرآورده های حاصل از نفت، محصولات فلزی فابریکی، سایر تجهیزات حمل و نقل هستند. در استان همچنین ۱۸۳ کارگاه صنعتی با ظرفیت اشتغال ۵۰-۱۰۰ نفر کارکن وجود دارند. بررسی اشتغال صنعتی در استان نشان می دهد که سایر محصولات کانی غیر فلزی (۱۴/۶۴ درصد)، ساخت فلزات اساسی (۱۳/۰۱)، محصولات فلزی فابریکی (۱۲/۰۱ درصد)، ساخت مواد و محصولات شیمیایی (۱۱/۳۸ درصد) بالاترین میزان اشتغال بخش صنعتی استان را تشکیل داده اند.

جدول ۱۰۲- ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰
۳۹۳۰	۳۴۸۶	۳۲۰۹	۳۳۵۰	۳۳۰۸	۳۸۰۶	۳۴۴۶	۳۵۲۶
۴۱۷	۲۸۸	۳۱۳	۱۱۰	۱۱۶	۱۵۴	۱۲۸	۱۹۳
-۰.۲۱	-۰.۲۳	-۰.۲۷	-۰.۰۸	-۰.۶۴	-۰.۶۵	-۰.۷۸	-۰.۰۰
-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۶	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰
-۰.۰۶	-۰.۴۹	-۰.۵۰	-۰.۵۶	-۰.۵۹	-۰.۸۱	-۰.۸۲	-۱.۰۴
-۰.۲۱	-۰.۱۹	-۰.۲۵	-۰.۲۳	-۰.۲۴	-۰.۲۱	-۰.۲۴	-۰.۳۵
-۰.۰۹	-۰.۰۸	-۰.۰۷	-۰.۰۸	-۰.۰۸	-۰.۰۷	-۰.۰۹	-۰.۰۸
-۰.۹۵	-۰.۶۴	-۰.۵۳	-۰.۵۸	-۰.۷۳	-۰.۷۳	-۰.۷۲	-۰.۶۹
۱.۳۵	-۰.۷۹	-۰.۷۳	-۰.۶۰	-۰.۶۶	-۰.۶۲	-۰.۶۵	-۰.۶۲
-۰.۰۲	-۰.۰۱	-۰.۰۲	-۰.۰۲	-۰.۰۵	-۰.۰۵	-۰.۰۳	-۰.۰۳
۹.۷۵	۷.۱۹	۶.۶۸	۶.۸۸	۶.۵۶	۱۱.۱۰	۳.۲۹	۶.۲۵
۷.۳۸	۶.۲۷	۵.۰۳	۷.۹۶	۵.۳۲	۵.۹۸	۶.۷۷	۵.۰۶
-۰.۷۹	-۰.۷۹	-۰.۷۷	-۰.۸۱	-۰.۵۲	-۰.۴۲	-۰.۵۷	-۰.۳۹
-۰.۷۳	-۰.۷۳	-۰.۸۳	-۰.۸۷	-۱.۰۲	-۰.۹۴	-۰.۹۳	-۱.۰۲
۳.۷۰	۴.۱۲	۳.۰۵	۳.۰۸	۴.۵۹	۴.۹۳	۴.۹۹	۴.۷۱
۴.۱۹	۳.۶۹	۳.۰۵	۴.۸۹	۴.۱۸	۳.۲۹	۶.۲۵	۵.۱۳
۱.۹۰	۲.۶۵	۲.۷۴	۴.۱۷	۴.۹۴	۴.۴۸	۳.۵۵	۴.۰۲
-۰.۰۵	-۰.۰۸	-۰.۰۶	-۰.۰۶	-۰.۰۵	-۰.۰۵	-۰.۱۰	-۰.۰۴
۱.۰۵	-۰.۹۶	۱.۲۵	-۰.۵۷	۱.۲۳	-۰.۹۷	-۰.۶۶	-۰.۷۰
۱.۰۳	۱.۶۰	۱.۸۲	۱.۸۴	۱.۲۴	۱.۱۴	-۰.۹۹	۱.۱۳
-۰.۷۱	-۱.۰۱	-۰.۷۲	-۰.۵۲	-۰.۷۳	-۰.۵۹	-۱.۰۰	۱.۶۱
-۰.۰۸	-۰.۰۶	-۰.۱۰	-۰.۰۵	-۰.۱۷	-۰.۱۳	-۰.۰۵	-۰.۰۵
-۰.۱۴	-۰.۱۹	-۰.۲۵	-۰.۲۴	-۰.۲۰	-۰.۲۰	-۰.۲۳	-۰.۲۷
-۰.۰۹	-۰.۱۳	-۰.۰۹	-۰.۱۷	-۰.۱۲	-۰.۱۰	-۰.۰۹	-۰.۰۹
-۰.۰۶	-۰.۰۹	-۰.۱۴	-۰.۰۶	-۰.۰۶	-۰.۰۶	-۰.۰۶	-۰.۰۶
۳.۲۳	۳.۰۶	۴.۱۱	۲.۸۰	۲.۹۴	۲.۶۴	۲.۵۳	۳.۱۹
۱.۶۲	۲.۱۰	۲.۳۳	-۰.۸۸	-۰.۷۵	-۰.۷۷	-۰.۷۸	-۰.۸۹
-۰.۶۱	-۰.۶۶	۱.۵۸	۱.۹۲	۲.۱۹	۱.۸۷	۱.۷۵	۲.۲۹
-۰.۳۳	-۰.۳۲	-۰.۲۴	-۰.۲۰	-۰.۲۸	-۰.۳۰	-۰.۲۸	-۰.۲۳
۳.۷۹	۳.۵۱	۳.۲۵	۳.۵۴	۳.۷۰	۳.۶۶	۳.۶۷	۳.۶۳
-۰.۷۷	-۰.۶۸	-۰.۵۴	-۰.۶۷	-۰.۹۲	-۰.۷۶	-۰.۹۶	-۱.۱۴
۳.۰۲	۲.۸۲	۲.۷۱	۲.۸۷	۳.۷۸	۲.۲۶	۲.۷۰	۵.۴۹

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش خدمات

بخش عمده فروشی و خرده فروشی بیشترین ارزش افزوده را در بخش خدمات استان به خود اختصاص می‌دهد. این بخش در سایر استان‌های نیز سهم زیادی از ارزش افزوده بخش خدمات را دارد. بخش املاک و مستغلات به طور متوسط ۹۵/۶ درصد ارزش افزوده استان را در دوره مورد بررسی به خود تخصیص می‌دهد. بخش‌های اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی، امور عمومی و خدمات شهری، آموزش و مددکاری اجتماعی رتبه‌های بعدی بیشترین سهم از ارزش افزوده استان در بخش خدمات قرار دارند.

جدول ۱۰۳- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱۷۶۰	۱۸۶۱	۱۸۲۸	۱۸۵۸	۳۰۴۱	۳۱۳۱	۳۰۵۵	۳۰۶۳	عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۱۶۹۳	۱۷۷۹	۱۷۴۰	۱۷۷۲	۱۹۶۷	۳۰۵۵	۱۹۸۶	۱۹۸۹	عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۰۶۹	۰۸۲	۰۸۸	۰۸۷	۰۷۴	۰۶۶	۰۷۰	۰۷۴	عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۵۸۹	۶۴۳	۷۱۰	۶۹۹	۵۳۰	۳۸۱	۴۳۷	۴۱۴	حمل و نقل و انبارداری و پست
۵۷۳	۶۲۲	۶۸۹	۶۸۸	۵۲۰	۳۷۲	۴۲۸	۴۰۴	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰۰۳	۰۰۹	۰۰۶	۰۰۸	۰۰۴	۰۰۵	۰۱۰	۰۱۱	حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری
۵۶۳	۶۰۰	۶۶۹	۶۶۵	۵۰۲	۳۵۵	۴۰۵	۳۷۸	سایر حمل و نقل زمینی
۰۰۷	۰۱۲	۰۱۴	۰۱۴	۰۱۴	۰۱۳	۰۱۴	۰۱۵	حمل و نقل از طریق لوله
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	حمل و نقل آبی
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	حمل و نقل هوایی
۰۰۱۰	۰۱۳	۰۱۳	۰۰۵	۰۰۴	۰۰۴	۰۰۴	۰۰۴	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۰۰۵	۰۰۷	۰۰۷	۰۰۶	۰۰۶	۰۰۵	۰۰۵	۰۰۵	فعالیت‌های پست و پیک
۰۰۷۱	۰۷۹	۰۹۰	۰۹۴	۰۸۵	۰۷۹	۰۷۷	۰۷۱	فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا
۰۰۶	۰۰۶	۰۰۶	۰۰۹	۰۰۶	۰۰۶	۰۰۶	۰۰۷	تأمین جا(قامتگاه‌ها)
۰۰۶۵	۰۷۳	۰۸۳	۰۸۷	۰۷۸	۰۷۳	۰۷۱	۰۶۴	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(ستوران‌ها و ...)
۰۰۳۴	۰۴۱	۰۴۲	۰۳۹	۰۳۷	۰۳۴	۰۳۴	۰۳۷	اطلاعات و ارتباطات
۰۰۱۶	۰۲۲	۰۲۵	۰۲۴	۰۲۶	۰۲۴	۰۲۴	۰۲۷	ارتباطات
۰۰۱۷	۰۱۹	۰۱۸	۰۱۵	۰۱۱	۰۱۰	۰۱۰	۰۱۰	سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات
۱۰۱۵	۰۸۷	۰۷۳	۰۷۷	۰۷۹	۱۰۰۷	۱۳۲	۱۳۶	فعالیت‌های مالی و بیمه
۰۰۶۳	۰۵۰	۰۲۷	۰۳۴	۰۳۲	۰۴۵	۰۷۷	۰۹۷	بانک و موسسات مالی
۰۰۴۴	۰۳۱	۰۳۸	۰۳۴	۰۳۷	۰۳۴	۰۴۶	۰۳۲	بیمه
۰۰۰۸	۰۰۶	۰۰۸	۰۰۹	۰۱۰	۰۲۷	۰۰۹	۰۰۷	سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه
۶۱۲	۷۵۳	۷۲۳	۷۱۷	۶۴۶	۶۵۷	۷۸۸	۶۶۱	املاک و مستغلات
۳۲۳	۴۱۹	۳۹۰	۳۸۶	۳۵۸	۲۶۴	۴۳۱	۳۴۳	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۱۰۷۵	۲۰۴	۱۹۹	۱۹۲	۱۵۲	۲۶۱	۲۱۹	۱۸۶	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۱۰۰۳	۱۱۶	۱۱۹	۱۲۷	۱۲۵	۱۱۹	۱۲۱	۱۱۵	خدمات واحدهای غیر مسکونی
۰۰۱۱	۰۱۳	۰۱۳	۰۱۳	۰۱۱	۰۱۳	۰۱۸	۰۱۷	خدمات دولانی مستغلات
۰۰۴۷	۰۵۶	۰۵۷	۰۵۸	۰۴۸	۰۴۴	۰۴۷	۰۵۱	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰۰۰۱	۰۰۲	۰۰۱	۰۰۲	۰۰۲	۰۰۲	۰۰۴	۰۰۴	تحقیق و توسعه
۰۰۴۲	۰۵۰	۰۵۰	۰۵۱	۰۴۲	۰۳۸	۰۳۹	۰۴۲	سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰۰۰۴	۰۰۵	۰۰۵	۰۰۵	۰۰۴	۰۰۴	۰۰۴	۰۰۴	فعالیت‌های دامپزشکی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

داده جدول ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۰.۲۶	۰.۳۵	۰.۳۷	۰.۳۹	۰.۳۳	۰.۳۰	۰.۳۱	۰.۳۲	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۳.۳۲	۴.۱۱	۴.۱۷	۴.۲۵	۳.۷۵	۳.۷۰	۴.۱۸	۴.۲۸	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی
۱.۷۸	۲.۲۲	۲.۱۵	۲.۴۴	۲.۱۴	۲.۳۲	۲.۵۷	۲.۲۶	امور عمومی و خدمات شهری
۰.۴۳	۰.۵۹	۰.۵۲	۰.۵۰	۰.۲۹	۰.۵۵	۰.۶۴	۰.۸۱	امور عمومی
۱.۳۵	۱.۶۳	۱.۶۴	۱.۹۴	۱.۸۵	۱.۷۷	۱.۹۲	۱.۴۵	خدمات شهری
۱.۳۶	۱.۶۵	۱.۷۸	۱.۵۸	۱.۴۴	۱.۲۸	۱.۵۰	۱.۸۹	امور دفاعی و انتظامی
۰.۷۰	۰.۸۸	۰.۸۸	۰.۸۷	۰.۷۱	۰.۶۵	۰.۸۲	۱.۰۸	امور دفاعی
۰.۶۵	۰.۷۷	۰.۹۰	۰.۷۲	۰.۷۳	۰.۶۳	۰.۶۸	۰.۸۱	امور انتظامی
۰.۱۷	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۱۶	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۳	تامین اجتماعی اجباری
۲.۱۵	۲.۹۷	۳.۱۰	۳.۰۲	۲.۵۸	۲.۳۶	۳.۲۶	۳.۲۳	آموزش
۰.۶۸	۰.۸۸	۰.۹۵	۰.۸۴	۰.۶۶	۰.۶۰	۰.۹۷	۰.۸۸	آموزش ابتدایی
۰.۶۵	۰.۸۵	۰.۹۱	۰.۸۱	۰.۶۳	۰.۵۸	۰.۹۵	۰.۸۶	آموزش ابتدایی دولتی
۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	آموزش ابتدایی خصوصی
۰.۸۰	۱.۲۰	۱.۱۶	۱.۱۷	۰.۹۳	۰.۹۲	۱.۲۶	۱.۳۰	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۰.۷۶	۱.۱۵	۱.۱۳	۱.۱۵	۰.۹۰	۰.۸۹	۱.۲۳	۱.۲۶	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۰.۶۰	۰.۸۱	۰.۹۰	۰.۹۱	۰.۹۰	۰.۷۶	۰.۹۰	۰.۹۰	آموزش عالی
۰.۲۹	۰.۳۳	۰.۳۶	۰.۳۸	۰.۳۵	۰.۲۷	۰.۳۳	۰.۳۲	آموزش عالی دولتی
۰.۳۱	۰.۴۸	۰.۵۳	۰.۵۲	۰.۵۵	۰.۴۹	۰.۵۷	۰.۵۸	آموزش عالی خصوصی
۰.۰۷	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۰۸	۰.۱۲	۰.۱۵	آموزش بزرگسالان
۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۴	۰.۰۸	۰.۱۰	آموزش بزرگسالان دولتی
۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۵	آموزش بزرگسالان خصوصی
۳.۵۶	۴.۲۸	۴.۴۰	۴.۸۷	۳.۷۹	۳.۰۵	۳.۹۹	۲.۴۲	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۳.۴۲	۴.۰۹	۴.۱۸	۴.۶۲	۳.۵۷	۲.۸۲	۳.۷۳	۲.۱۴	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۱.۴۳	۱.۷۲	۱.۶۶	۱.۷۹	۱.۳۸	۱.۱۸	۱.۲۹	۰.۸۰	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۱.۹۸	۲.۲۷	۲.۵۲	۲.۸۳	۲.۱۹	۱.۶۴	۲.۴۴	۱.۳۴	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۰.۱۴	۰.۱۹	۰.۲۱	۰.۲۵	۰.۲۲	۰.۲۳	۰.۲۶	۰.۲۸	مددکاری اجتماعی
۰.۶۰	۰.۷۸	۰.۷۲	۰.۷۵	۰.۷۰	۰.۶۷	۰.۷۶	۰.۷۵	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۰.۱۸	۰.۲۰	۰.۱۷	۰.۱۹	۰.۱۸	۰.۱۸	۰.۲۰	۰.۱۸	هنر، سرگرمی و تفریح
۰.۱۲	۰.۱۷	۰.۱۵	۰.۱۷	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۲۰	۰.۲۱	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۰.۲۸	۰.۳۷	۰.۳۷	۰.۳۶	۰.۳۳	۰.۳۱	۰.۳۴	۰.۳۲	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت همکارانه

بررسی مزیت همکارانه شهرستان‌های استان مرکزی نشان می‌دهد که شهرستان‌های فراهان، شازند و اراک به ترتیب بیشترین میزان نرخ مکمل‌گری میان شهرستان‌های استان را دارند. شهرستان‌های کمیجان، خنداب، زرنديه و تفرش به ترتیب از کمترین میزان نرخ مکمل‌گری برخوردار هستند. بررسی نرخ مکمل‌گری استان نشان

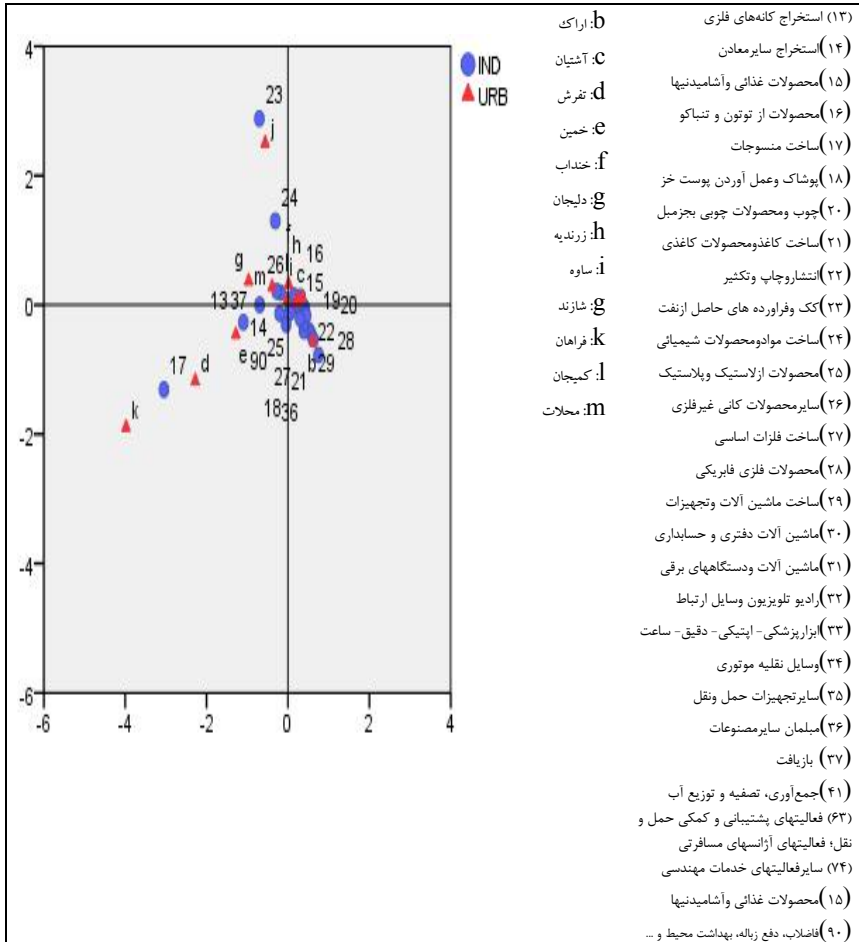
می‌دهد که سطح مکمل‌گری در استان پایین است. این بدین معنی است که گسترش فعالیت‌های صنعتی در راستای تفاوت‌های اقتصادی گسترش نیافته است و این موضوع نشان می‌دهد که لازم است در برنامه‌ریزی در این زمینه تجدید نظر شود.

جدول ۱۰۴- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان

شهرستان	نرخ مکمل‌گری	نرخ مکمل‌گری کل
اراک	۰.۲۳	۰.۳۰۱
آشتیان	۰.۰۷	
تفرش	۰.۰۴	
خمین	۰.۰۷	
خنداب	۰.۰۱	
دلیجان	۰.۰۹	
زرنديه	۰.۰۴	
ساوه	۰.۱۰	
شازند	۰.۳۵	
فراهان	۰.۳۷	
کمیجان	۰.۰۱	
محلات	۰.۱۲	

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی میزان مکمل یا هم افزا بودن فعالیت صنعتی در سطح شهرستان‌های استان نشان می‌دهد که شهرستان فراهان، تفرش و خمین در فعالیت‌های همچون ساخت منسوجات، استخراج سایر معادن، محصولات ازلاستیک و پلاستیک، بازیافت دارای قابلیت هم افزایی هستند. شهرستان شازند، محلات در فعالیت‌هایی همچون سایر محصولات کانی غیرفلزی، ساخت مواد و محصولات شیمیایی دارای قابلیت هم افزایی هستند. شهرستان‌های زرنديه، آشتیان در فعالیت‌های همچون محصولات از توتون و تنباکو، محصولات غذایی و آشامیدنیها دارای قابلیت هم‌افزایی بالایی هستند.

نمودار ۲۷- وضعیت شهرستان‌های استان مرکزی از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی

مزیت‌های نسبی، رقابتی و همکارانه استان

بررسی مزیت نسبی استان نشان می‌دهد که در بخش کشاورزی در زیر بخش‌های زراعت و باغداری، گاو‌داری صنعتی، پرورش دام سنتی، پرورش حیوانات و مرغداری ارزش افزوده بالایی برخوردار است. از این رو این بخش‌ها به عنوان مزیت نسبی استان در بخش کشاورزی شناخته می‌شوند. استان مرکزی استان در تولید سرانه شیر در رتبه ۸ استان‌های کشور قرار دارد و سرانه تولید گوشت مرغ و گوشت قرمز در رتبه ۹ استان‌های کشور قرار دارد. تخصصی شدن استان در محصولات کشاورزی همچون پسته، انار و محصولات جالیزی به عنوان مزیت نسبی استان در بخش کشاورزی شناخته می‌شود. بررسی بخش معدن استان نشان می‌دهد که سهم

استان از معادن در حال بهره‌برداری کشور ۴/۹۸ درصد است و نسبت تعداد معادن به جمعیت در سطح بالایی قرار دارد. با توجه به سهم ۲/۲۶ درصدی از شاغلان بخش معادن در حال بهره‌برداری، سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری چهار است و از این نظر رتبه استان پنجم است. از این رو استان در بخش معدن دارای مزیت نسبی است. بررسی میزان صادر کننده بودن استان در بخش‌های مختلف نیز نشان می‌دهد که استان در همه بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات به عنوان صادر کننده محسوب می‌شود. همچنین استان در بخش معدن از ظرفیت بسیار خوبی برخوردار است و این بخش یکی از بخش‌هایی است که استان در آن مزیت رقابتی دارد. استان مرکزی در بخش صنعت در زیربخش‌های مربوط به تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت و تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی، تولید تجهیزات برقی، تولید ماشین‌آلات و تجهیزات، تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیر فلزی دارای مزیت نسبی است. بررسی سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی نشان می‌دهد که ۳/۷۷ درصد کارگاه‌های صنعتی و ۴/۷۸ درصد از اشتغال صنعتی کشور در استان مرکزی قرار دارد. اما سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی ۶/۶۹ درصد و سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌ها ۵/۹۱ درصد است. بنابراین بخش صنعت یکی از مزیت‌های رقابتی استان شناخته می‌شود. شهرستان اراک بیشترین صنایع تخصصی را دارد. شهرستان‌های ساوه، خمین و زرندیه از دیگر شهرستان‌های استان با ضریب تخصصی فعالیت بالا هستند. یکی از ظرفیت‌های استان برای توسعه شکل‌گیری مراکز سطح متوسط تولیدی در استان است که زمینه ایجاد چند مرکزیت کارکردی مبتنی بر مراکز تولید را در استان فراهم کرده است. از این رو استان مرکزی یکی از مهم‌ترین استان‌های کشور با قابلیت بالای هم‌افزایی اقتصادی در قالب همکاری و مکمل‌گری است. بررسی مزیت همکارانه استان نشان می‌دهد که نرخ مکمل‌گری در میان شهرستان‌های استان در سطح مطلوبی قرار دارد.

۳-۵- نظام سکونتگاهی

۳-۵-۱- نظام شهرنشینی

بررسی تحولات جمعیتی استان نشان می‌دهد در ۳۰ سال گذشته جمعیت آن از ۱۰۸۲۱۰۹ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۱۴۲۹۴۷۵ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده که افزایش مطلق آن حدود ۳۴۷ هزار نفر بوده است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۳۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۰/۹۳ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۱/۶ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور کمتر بوده و شتاب افزایش جمعیت استان مرکزی کندتر اتفاق افتاده است.

تغییر تعداد مطلق جمعیت استان مرکزی حاکی از آن است که بیشترین افزایش تعداد جمعیت استان مربوط به دوره ۷۵-۱۳۶۵ و کمترین آن نیز مربوط به دوره ۹۵-۱۳۹۰ می‌باشد که در تمامی دوره‌ها روبه کاهش داشته است و طی دوره مذکور به کمترین حد خود طی ۳۰ سال اخیر رسیده است. همچنین درخصوص سهم جمعیت استان مرکزی از کشور باید گفت که از آنجا که در طول سال‌های ۹۵-۱۳۶۵، سرعت رشد جمعیت استان، بسیار کمتر از میانگین کشور بوده است، بنابراین سهم جمعیت استان مرکزی از جمعیت کشور نیز در تمامی دوره‌ها، کاهشی بوده و از ۲/۱۹ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۱/۷۹ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۵۹۱۴۶۸۴۷ نفر از جمعیت کشور را ساکنین شهری تشکیل می‌دهند و متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در دوره ۳۰ ساله اخیر (۹۵-۶۵) برابر با ۲/۶۴ درصد بوده است که از متوسط رشد جمعیت کل (۱/۶) بیشتر است. به عبارتی در این بازه زمانی، جمعیتی بالغ بر ۳۲/۳ میلیون نفر به جمعیت شهری کشور افزوده شد و سهم نسبی جمعیت شهرنشینان از ۵۴/۲۹ به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

جمعیت شهری استان مرکزی همانند جمعیت شهری کشور طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ همواره رو به افزایش بوده؛ به طوری که جمعیت شهری استان در سال ۱۳۶۵ معادل ۴۷۶۱۲۷ نفر بوده و با رشدی معادل ۲/۸ درصد به ۱۰۹۹۷۶۴ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. مقایسه افزایش نسبی جمعیت دوره‌های سرشماری کشور و استان نشان می‌دهد که در ادوار مختلف، میزان افزایش جمعیت شهری استان مرکزی از شهری کشور بیشتر بوده و این امر موجب شده است که سهم جمعیت شهری استان از ۱/۷۷ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۱/۸۶ درصد در سال ۱۳۹۵ برسد.

بررسی تحول شهرنشینی نشان می‌دهد که نسبت شهرنشینی کشور در سال ۱۳۶۵ معادل ۵۴/۳ درصد بوده و به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. به عبارتی، در مجموع ۳۰ سال اخیر (۹۵-۱۳۶۵) حدود ۲۰ درصد به میزان شهرنشینی کشور اضافه شده است. همانطور که در جدول زیر مشخص است مرتباً از سهم جمعیت روستایی کشور کاسته و به سهم جمعیت نقاط شهری افزوده شده؛ به طوری که در دوره‌های مختلف سهم جمعیت شهرنشینان از روستائین پیشی گرفته است. این روند تاکنون علی‌رغم کاسته شدن از شدت آن همچنان ادامه دارد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۵ نرخ شهرنشینی به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

مناظر از این تحولات، نسبت شهرنشینی در استان مرکزی نیز در چند دهه اخیر با سرعت بالایی افزایش یافته و این نسبت از رقم ۴۴ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۷۶/۹ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. با توجه به اعداد بدست آمده باید گفت، که اگرچه در سال ۱۳۶۵، نسبت شهرنشینی در استان مرکزی (۴۴ درصد) از میانگین کشور

(۵۴/۲ درصد) حدوداً ۱۰ واحد کمتر بوده است، اما از آنجا که گرایش به شهرنشینی در استان مرکزی بسیار بالاتر بوده و روند تخلیه روستاها با سرعت بسیار بیشتری نسبت به کشور اتفاق افتاده است، ضریب شهرنشینی استان به ۷۶/۹ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است و این در حالیست که میزان آن در کشور ۷۴ درصد در دوره مشابه بدست آمده است.

جدول ۱۰۵- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۶۵

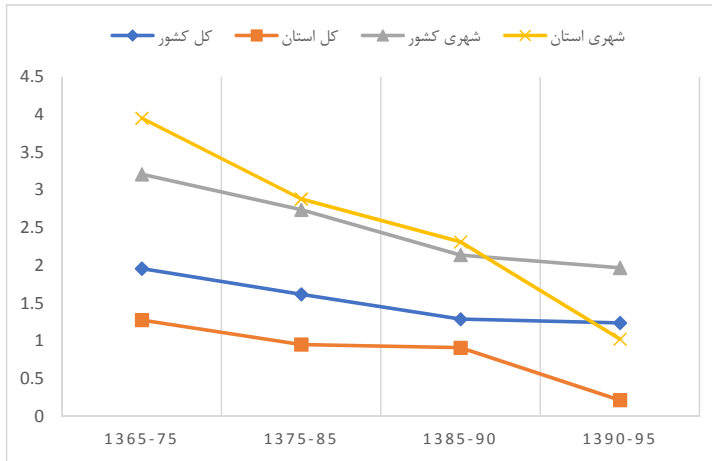
جمعیت کل					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	کشور
۱۴۲۹۴۷۵	۱۴۱۳۹۵۹	۱۳۵۱۲۵۷	۱۲۲۸۸۱۲	۱۰۸۲۱۰۹	استان
۱/۷۹	۱/۸۸	۱/۹۲	۲/۰۵	۲/۱۹	سهم استان از کشور
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۱/۶	۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	کل کشور
۰/۹۳	۰/۲۲	۰/۹۱	۰/۹۵	۱/۲۸	کل استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول ۱۰۶- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۶۵

جمعیت شهری					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۴۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	کشور
۱۰۹۹۷۶۴	۱۰۴۵۰۰۱	۹۳۲۰۷۳	۷۰۱۵۴۷	۴۷۶۱۲۷	استان
۱/۸۶	۱/۹۵	۱/۹۳	۱/۹۱	۱/۷۷	سهم استان از کشور
نسبت شهرنشینی					شرح
۷۴	۷۱/۳۹	۶۸/۴۶	۶۱/۳۱	۵۴/۲۹	
۷۶/۹	۷۳/۹	۶۹/۰	۵۷/۱	۴۴/۰	شهری استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۲/۶۴	۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	شهری کشور
۲/۸	۱/۰	۲/۳	۲/۹	۴/۰	شهری استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

نمودار ۲۸- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان

مطابق با نمودار فوق از بررسی و مقایسه نرخ‌های رشد جمعیت شهری کل کشور و استان در سال‌های مختلف نیز این گونه برداشت می‌شود که نرخ رشد جمعیت شهری استان مرکزی به استثنای دوره ۹۵-۱۳۹۰، از متوسط کشور بیشتر بوده و مشابه با روند تجربه شده در کشور رو به کاهش داشته است. همچنین میزان آن طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ در استان مرکزی معادل ۲/۸ درصد بوده و از متوسط رشد جمعیت شهری کشور (۲/۶۴ درصد) در دوره مشابه بیشتر بوده است.

۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان مرکزی

در سرشماری سال ۱۳۷۵ استان مرکزی متشکل از ۱۷ کانون شهری بوده است که طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ با تشکیل هشت نقطه شهری میلاجرد، خنداب، پرندک، داودآباد، توره، هندودر، قورچی باشی و رازقان، شمار شهرهای استان مرکزی در سال ۱۳۸۵ به ۲۵ شهر بالغ یافت. در دوره پنج ساله ۹۰-۱۳۸۵ با تبدیل پنج روستای مهاجران، خشک‌رود، جاورسیان، کارچان و ساروق به نقاط شهری، شمار شهرهای استان به ۳۰ شهر ارتقاء یافته است. در نهایت در دوره پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ نیز با تبدیل روستاهای شهباز، آوه و خنجین به نقاط شهری، شمار شهرهای استان به ۳۳ شهر رسیده است.

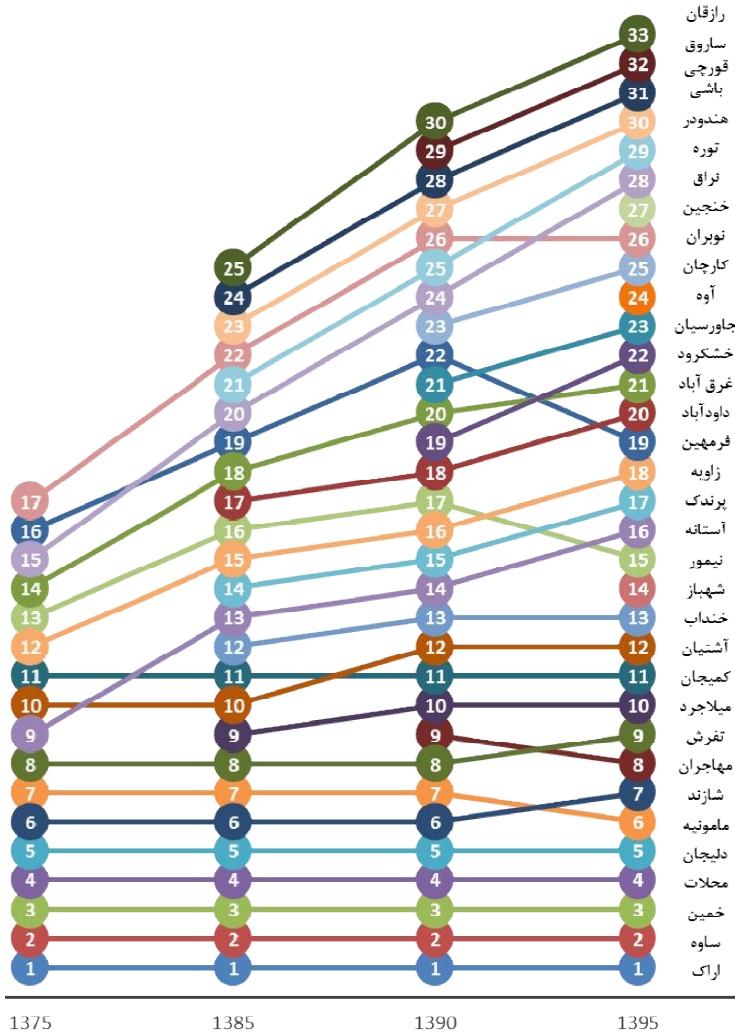
بر اساس جدول زیر که جمعیت شهرهای استان مرکزی را از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ به نمایش می‌گذارد، باید گفت که در تمامی سال‌ها پرجمعیت‌ترین شهر استان، شهر اراک بوده که جمعیت آن از ۳۸۸۰۱۶ نفر در سال

۱۳۷۵ به ۵۲۰۹۴۴ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. پس از اراک، ساوه دومین شهر بزرگ استان است که جمعیت آن از ۱۱۱۳۴۵ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۲۲۰۷۶۲ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

جدول ۱۰۷- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۷۵

نام	۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت
اراک	۱	۳۸۸۰۱۶	۱	۴۷۲۳۲۹	۱	۵۲۶۱۸۲	۱	۵۲۰۹۴۴
ساوه	۲	۱۱۱۳۴۵	۲	۱۷۹۰۰۹	۲	۲۰۰۴۸۱	۲	۲۲۰۷۶۲
خمین	۳	۵۶۳۳۵	۳	۶۴۰۳۱	۳	۷۰۰۵۳	۳	۷۲۸۸۲
محلات	۴	۳۰۰۲۲	۴	۳۵۳۱۹	۴	۴۰۵۸۲	۴	۴۳۲۴۵
دلیجان	۵	۲۴۸۶۱	۵	۳۱۸۵۲	۵	۳۷۴۷۰	۵	۴۰۹۰۲
مامونیه	۷	۱۳۳۳۵	۷	۱۷۳۳۷	۷	۱۹۰۰۵	۶	۲۱۸۱۴
شازند	۶	۱۷۵۰۹	۶	۱۹۳۵۳	۶	۲۱۱۵۶	۷	۲۱۱۸۱
مهاجران	-	-	-	-	۹	۱۲۲۹۳	۸	۲۰۳۴۶
تفرش	۸	۱۲۵۵۵	۸	۱۳۹۱۴	۸	۱۶۴۴۷	۹	۱۶۴۹۳
میلاجرد	-	-	۹	۸۹۲۸	۱۰	۹۳۵۷	۱۰	۹۲۸۸
کمیجان	۱۱	۷۱۵۰	۱۱	۷۳۵۸	۱۱	۹۱۹۵	۱۱	۸۷۷۶
آشتیان	۱۰	۸۲۰۷	۱۰	۸۳۲۴	۱۲	۹۰۱۵	۱۲	۸۷۶۳
خنداب	-	-	۱۲	۶۹۸۲	۱۳	۷۷۵۳	۱۳	۷۸۱۰
شهباز	-	-	-	-	-	-	۱۴	۷۵۳۶
نیمور	۱۳	۵۲۰۷	۱۶	۵۷۳۱	۱۷	۵۸۵۶	۱۵	۷۵۰۷
آستانه	۹	۹۶۴۲	۱۳	۶۹۶۹	۱۴	۶۸۸۰	۱۶	۷۱۶۶
پرندهک	-	-	۱۴	۶۱۸۴	۱۵	۶۶۳۳	۱۷	۶۸۸۶
زاویه	۱۲	۵۴۰۴	۱۵	۶۱۴۱	۱۶	۵۸۷۷	۱۸	۶۰۲۷
فرهین	۱۶	۲۳۵۸	۱۹	۳۵۶۶	۲۲	۴۲۹۷	۱۹	۵۷۵۶
داودآباد	-	-	۱۷	۵۵۱۷	۱۸	۵۲۵۲	۲۰	۵۴۹۱
غرق آباد	۱۴	۴۳۳۴	۱۸	۴۳۹۴	۲۰	۴۹۹۲	۲۱	۵۳۷۵
خشکروود	-	-	-	-	۱۹	۵۰۱۹	۲۲	۵۲۴۶
جاورسیان	-	-	-	-	۲۱	۴۷۲۶	۲۳	۴۹۹۳
آوه	-	-	-	-	-	-	۲۴	۳۹۰۶
کارجان	-	-	-	-	۲۳	۳۷۵۲	۲۵	۳۷۴۳
نوبران	۱۷	۱۴۷۹	۲۲	۱۹۳۱	۲۶	۲۱۷۰	۲۶	۳۳۳۴
ختجین	-	-	-	-	-	-	۲۷	۳۲۳۵
نراق	۱۵	۳۰۸۸	۲۰	۲۵۰۸	۲۴	۲۷۴۴	۲۸	۲۵۹۲
توره	-	-	۲۱	۲۱۶۷	۲۵	۲۳۳۱	۲۹	۲۳۰۲
هندودر	-	-	۲۳	۱۸۶۳	۲۷	۲۱۰۳	۳۰	۱۹۱۸
قورچی باشی	-	-	۲۴	۱۵۲۲	۲۸	۱۴۹۷	۳۱	۱۳۷۴
ساروق	-	-	-	-	۲۹	۱۳۸۶	۳۲	۱۳۴۵
رازقان	-	-	۲۵	۴۲۶	۳۰	۴۹۷	۳۳	۸۲۶

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۲۹- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

بررسی رتبه‌ی شهرهای استان از ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ نیز نشان می‌دهد، رتبه‌ی پنج شهر نخست استان که به ترتیب شامل شهرهای اراک، ساوه، خمین، محللات و دلیجان است، در سراسر این دوره ثابت مانده است. در رده‌بندی ارائه شده شهر مامونیه که طی دوره ۹۰-۱۳۷۵ در رتبه هفتم قرار داشته است، در سال ۱۳۹۵ جای شازند را در رتبه ششم می‌گیرد. همچنین شهر تفرش که طی دوره ۹۰-۱۳۷۵ در جایگاه هشتم قرار داشته است، جایگاه آن با شهر مهاجران عوض شده و به رتبه نهم در سال ۱۳۹۵ افول می‌کند.

از دیگر نکات قابل ذکر باید به انتقال شهر آستانه از رده‌ی نهم در سال ۱۳۷۵ به رده‌ی ۱۶م در سال ۱۳۹۵ اشاره کرد که دلیل آن را نه تنها باید در کاهش جمعیت این شهر طی دوره ۲۰ ساله (۱۳۷۵-۹۵)، بلکه باید در تشکیل نقاط شهری جدید در استان نیز جست‌وجو کرد.

در رتبه‌بندی شهرهای کوچک‌تر تغییرات بیشتری به چشم می‌خورد. از تغییرات حایز اهمیت می‌توان به انتقال فرم‌های از رتبه‌ی ۲۲م به ۱۹م و انتقال توره از ۲۵م به ۲۹م در یک دوره‌ی پنج‌ساله (۱۳۹۵-۱۳۹۰)، انتقال نراق از رتبه‌ی ۱۵م به ۲۸م، غرق‌آباد از رتبه‌ی ۱۴م به ۲۱م و نویران از رتبه‌ی ۱۷م به ۲۶م در یک دوره‌ی ۲۰ ساله (۱۳۷۵-۱۳۹۵) و انتقال آشتیان از رتبه‌ی ۱۰م به ۱۲م، داودآباد از رتبه‌ی ۱۷م به ۲۰م و پرندک از رتبه‌ی ۱۴م به ۱۷م طی یک دوره‌ی ۱۰ ساله (۱۳۸۵-۱۳۹۵) اشاره کرد.

۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان مرکزی

وضعیت نخست شهری یک منطقه می‌تواند وضعیت توسعه را تحت‌الشعاع قرار دهد و به طور نامتناسبی نسبت به دیگر شهرها، بزرگتر است. مروری بر روش‌ها و شاخص‌های بررسی میزان نخست‌شهری بیانگر آن است که تاکنون چندین شاخص برای این موضوع بیان شده است که شاخص چهار شهر مهتا یک از مهمترین این روش‌ها است. شاخص مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش را برای نخست‌شهری، نسبت اندازه‌ی شهر نخست به چهار شهر اول پیشنهاد کرد.

بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر را با معیارهای قاعده‌ی رتبه - اندازه تطبیق داد؛ بدین صورت که اگر براساس قاعده‌ی رتبه - اندازه‌ی شهری، اندازه مطلوب شهرها در نظام شهری این‌گونه باشد که شهر اول دو برابر شهر دوم، سه برابر شهر سوم و چهار برابر شهر چهارم باشد؛ بنابراین نسبت شهر اول به مجموع چهار شهر نخست نظام شهری باید برابر ۰/۴۸ باشد (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵).

$$\frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$$

میزان نخست‌شهری استان مرکزی بر اساس شاخص مهتا اگر چه از ۰/۶۶ در سال ۱۳۷۵ به ۰/۶۱ در سال ۱۳۹۵ رسیده است، اما همچنان با وضعیت متعادل فاصله داشته است. در سال ۱۳۷۵، شاخص نخست شهری مهتا در استان مرکزی نمایان‌گر وضعیت فوق‌برتری شهر اراک در سال ۱۳۷۵ بوده و کاهش آن به ۰/۶۱ در سال ۱۳۹۵، نشان از وضعیت برتری شهر اراک در نظام سکونت‌گاهی استان داشته است.

جدول ۱۰۸- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان مرکزی

شاخص نخست شهری	جمعیت شهرهای نخست، دوم، سوم و چهارم	جمعیت شهر نخست	شرح
۰/۶۶	۵۸۵۷۱۸	۳۸۸۰۱۶	نخست شهری ۱۳۷۵
۰/۶۳	۷۵۰۶۸۸	۴۷۲۳۲۹	نخست شهری ۱۳۸۵
۰/۶۳	۸۳۷۲۹۸	۵۲۶۱۸۲	نخست شهری ۱۳۹۰
۰/۶۱	۸۵۷۸۳۳	۵۲۰۹۴۴	نخست شهری ۱۳۹۵

۳-۱-۵-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله مراتبی کانون‌های شهری استان

امروزه شهرهایی که جریانات فضایی را به خود جذب می‌کنند و به کانون‌های سکونتی حایز اهمیت تبدیل می‌شوند، با ارائه فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و ... منجر به جذب بیشتر جمعیت می‌گردند. از این رو شناخت سلسله مراتب جمعیتی شهرها می‌تواند تصویری از سلسله مراتب اهمیت و تأثیرگذاری آن‌ها ارائه دهد. امری که پیش‌نیاز تعیین اندازه‌ی بهینه‌ی شهرها و اتخاذ راهبردهای برنامه‌ریزانه در این راستا است. بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن انجام‌شده در کشور در دوره‌ی ۱۳۹۵-۱۳۷۵، وضعیت ساختار سلسله مراتبی استان مرکزی از نظر تعداد شهرهای هر رده به صورت زیر رخ نموده است:

الف - کلان شهرها (بیش از یک میلیون نفر): با توجه به اینکه در این رده بندی کلان شهر به شهرهای با جمعیت بیش از یک میلیون نفر اطلاق می‌شود، در هیچ از ادوار مورد بررسی کلان شهری در استان مرکزی وجود ندارد.

ب - شهرهای بسیار بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر جمعیت): تعداد شهرهای بسیار بزرگ استان مرکزی در سال ۱۳۹۵ برابر با یک مورد است که به شهر اراک مربوط می‌شود. در این رده تا سال ۱۳۹۰ هیچ شهری وجود نداشته است، اما از زمان سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت اراک به بالای ۵۰۰ هزار نفر رسیده است و از آن زمان تاکنون هیچ شهر دیگری از این مرز عبور نکرده است. با وجود تنها یک شهر در این رده و سهم بسیار پایین آن در تعداد شهرهای استان، ۴۷/۳۷ درصد از جمعیت شهری استان در این رده قرار گرفته است.

پ - شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۹۵ هیچ شهر بسیار بزرگی در استان اراک وجود ندارد. در این رده، صرفاً در سرشماری ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ شهر اراک قرار داشته است که با افزایش جمعیت آن در ادوار بعدی به رده‌ی شهرهای بسیار بزرگ منتقل شده است.

ت - شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر جمعیت): در تمامی ادوار مورد بررسی تنها شهر ساوه در زمره شهرهای میانی بزرگ محسوب شده است. در حالیکه سهم آن در تعداد شهرهای استان در سال ۱۳۹۵ تنها سه درصد بوده است، ۲۰ درصد جمعیت شهری استان را در خود جای داده است.

ث - شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر جمعیت): در تمامی سال‌ها، تنها شهر خمین در گروه شهرهای میانی کوچک قرار گرفته است. در سال ۱۳۹۵، شهر میانی کوچک استان اراک (خمین) با سهم سه درصدی از تعداد شهرهای استان، ۶/۶ درصد از جمعیت شهرهای استان را در خود جای داده است.

ج - شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۷۵ تنها شهر محلات در این رده جمعیتی قرار داشته است. اما در سرشماری ۱۳۸۵، شمار شهرهای کوچک استان با ارتقاء شهر دلجان از شهرهای بسیار کوچک به این رده‌ی جمعیتی، به دو شهر افزایش یافته است که تا سال ۱۳۹۵ نیز ثابت مانده است. دو شهر محلات و دلجان که در زمره شهرهای کوچک به حساب می‌آیند، در سال ۱۳۹۵ در مجموع ۷/۶۵ درصد از جمعیت شهرهای استان را در شش درصد از تعداد این شهرها سکونت داده‌اند.

چ - شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر جمعیت): در نخستین دوره‌ی مورد بررسی در سال ۱۳۷۵، تعداد شهرهای بسیار کوچک استان مرکزی به چهار شهر دلجان، شازند، مامونیه و تفرش محدود می‌شود. در دوره‌ی ۱۳۸۵ با انتقال شهر دلجان به طبقه بالاتر، شمار شهرهای این طبقه جمعیتی به سه شهر محدود شده و در سال ۱۳۹۰ با تشکیل شهر مهاجران و قرارگیری آن در زمره شهرهای بسیار کوچک، مجدداً شمار شهرهای واقع در این طبقه جمعیتی، به چهار شهر ارتقاء یافته است و تا سال ۱۳۹۵ نیز تغییری نکرده است.

ح - روستا - شهرهای بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر جمعیت): در نخستین دوره‌ی سرشماری در سال ۱۳۷۵ تعداد روستا - شهرهای بزرگ استان مرکزی پنج مورد است. در سال ۱۳۸۵ با تبدیل نقاط روستایی به نقاط شهری و ورود آن‌ها به این رده شاهد تغییراتی در تعداد روستا-شهرهای بزرگ استان مرکزی بوده‌ایم؛ چراکه شمار شهرهای واقع در این طبقه به نه شهر در همین سال ارتقاء می‌یابد. در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ نیز تعداد شهرهای این طبقه جمعیتی با تغییراتی که در نتیجه‌ی افزایش جمعیت روستا-شهرهای کوچک و ورود آن‌ها به این رده حاصل شده، دستخوش تغییراتی شده است و به ۱۰ شهر در سال ۱۳۹۰ و ۱۳ شهر در سال ۱۳۹۵ ارتقاء یافته است.

ح - روستا - شهرهای کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر): در آغاز دوره‌ی مورد مطالعه یعنی در سال ۱۳۷۵ تعداد روستا-شهرهای کوچک استان چهار مورد است، اما در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ این تعداد با جهشی ناگهانی که می‌توان آن‌را ناشی از تغییرات تعریف رسمی از شهر و نیز افزایش جمعیت روستاهای استان دانست، به طور

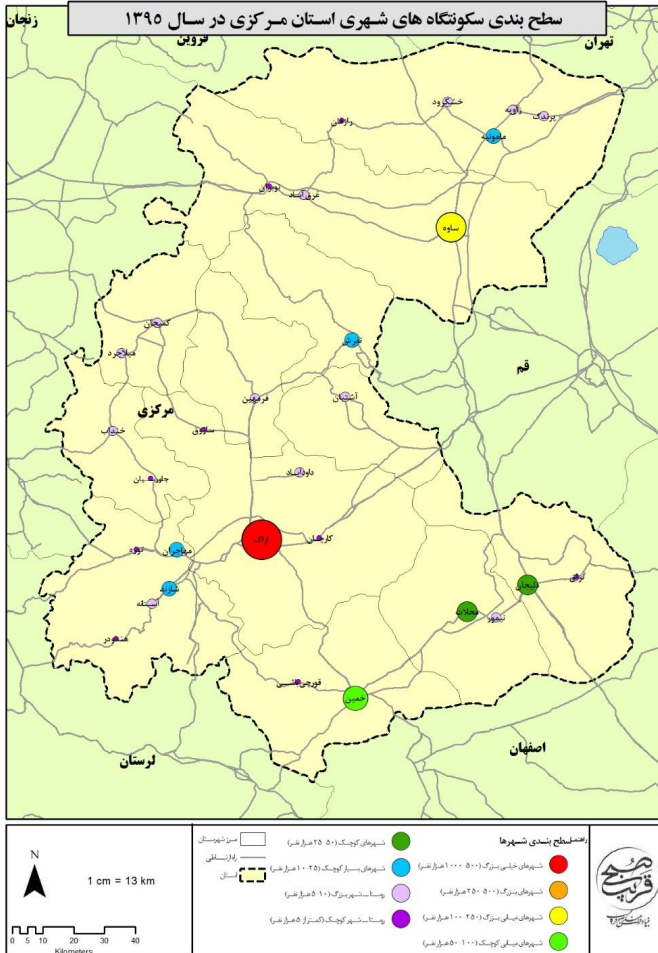
ناگهانی افزایش شدیدی را تجربه کرده و به نه مورد در سال ۱۳۸۵ و ۱۱ مورد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. اما در دوره پایانی در نتیجه تغییرات و داد و ستدهای این رده با رده‌های پائین تر و بالاتر از خود، نهایتاً تعداد روستا- شهرهای کوچک استان در سال ۱۳۹۵ به ۱۲ مورد رسیده یافته است.

در مجموع پراکنش جمعیت در سطح شهرهای استان را می‌توان به طور طبیعی در تعداد کمی از سکونتگاه‌های رده‌های بالاتر و تعداد بسیار زیادی از سکونتگاه‌های رده‌های پایین تر بازشناسی کرد. این در حالی است که سهم جمعیتی این رده‌ها معمولاً با سهم تعداد آن‌ها نسبت وارونه دارد، به طوری که به ویژه در زمینه‌ی تنها شهر بسیار بزرگ استان یعنی اراک، علی‌رغم سهم عددی بسیار کم آن، حدود ۴۷/۳۷ درصد از جمعیت شهرهای استان را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده است. در مقابل روستا- شهرهای استان با فراوانی ۷۲/۶ درصد، تنها ۱۱ درصد از جمعیت شهری استان را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱۰۹- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
شهرهای بسیار بزرگ (۵۰۰-۱۰۰۰ هزار نفر)	-	-	اراک	اراک
شهرهای بزرگ (۵۰-۲۵۰ هزار نفر)	اراک	اراک	-	-
شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰۰ هزار نفر)	ساوه	ساوه	ساوه	ساوه
شهرهای میانی کوچک (۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	خمین	خمین	خمین	خمین
شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر)	محلات	محلات، دلجان	محلات، دلجان	محلات، دلجان
شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	دلجان، شازند، مامونیه، تفرش	شازند، مامونیه، تفرش	شازند، مامونیه، تفرش، مهاجران	شازند، مامونیه، تفرش، مهاجران
روستا- شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	آستانه، آشتیان، کمیجان، زاویه، نیمرود	میلاجرد، آشتیان، کمیجان، خنداب، آستانه، پرندک، زاویه، نیمرود، داودآباد	میلاجرد، کمیجان، آشتیان، خنداب، شهباز، نیمرود، آستانه، پرندک، زاویه، فرمهن، داودآباد، غرق آباد، خشکرو	میلاجرد، کمیجان، آشتیان، خنداب، شهباز، نیمرود، آستانه، پرندک، زاویه، فرمهن، داودآباد، غرق آباد، خشکرو
روستا- شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	غرق آباد، نراق، فرمهن، نوبران	غرق آباد، فرمهن، نراق، توره، نوبران، هندودر، قورچی باشی، رازقان	غرق آباد، جاوریسیان، فرمهن، کارجان، نراق، توره، نوبران، خنجین، نراق، توره، هندودر، قورچی باشی، رازقان	جاوریسیان، آوه، کارجان، نوبران، خنجین، نراق، توره، هندودر، قورچی باشی، رازقان

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نقشه ۱۱- سطح بندی سکونتگاه های شهری استان مرکزی

به طور کلی می توان بر اساس طبقات جمعیتی شهرها، الگوی نامتوازن شبکه شهری استان مرکزی را به لحاظ جمعیت مشاهده نمود؛ به طوری که در حدود ۸۴/۸ درصد از شهرهای استان که جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر داشته اند، تنها ۱۸/۲۸ درصد از جمعیت شهری استان را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده اند و در مقابل تنها شهر اراک ۴۷ درصد از جمعیت شهری را به خود اختصاص داده است. این مهم حاکی از عدم تعادل و توازن در نحوه توزیع جمعیت در سلسله مراتب نظام شهری استان است. بر اساس آنچه گفته شد بررسی وضعیت توزیع جمعیت شهری در سلسله مراتب اندازه شهری بیانگر دو موضوع مهم به شرح زیر است:

- بررسی شاخص نخست شهری در سطح استان اراک نشان از برتری شهر اراک نسبت به سه شهر نخست استان دارد؛ چراکه شهر اراک به عنوان مرکز استان اراک با داشتن جمعیتی معادل ۵۲۰۹۴۴ نفر در سال ۱۳۹۵، بیشترین جمعیت شهری را در خود جای داده و از نظر اندازه جمعیتی با شهر دوم استان (ساوه) در سال ۱۳۹۵، اختلافی در حدود ۲/۵ برابر و با شهر سوم استان (خمین) اختلافی بیش از هفت برابری دارد.
- از نظر سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت گاهی استان دارای عدم توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است؛ چراکه به علت خالی بودن طبقه جمعیتی شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)، شکاف جمعیتی در میان نظام شهری استان کاملاً مشهود است. این درحالی است که مجموعاً سه شهر اراک، ساوه و خمین، ۷۴ درصد از جمعیت شهری استان را در خود جای داده اند.

۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان

استقرار و پیدایش یک شهر بیش از هر چیز تابع شرایط محیطی و موقعیت جغرافیایی و سپس عوامل اقتصادی و اجتماعی است. زیرا عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، پراکندگی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی، مورفولوژی شهری و امثال آنها اثر قاطعی دارند و به عنوان یک عامل مؤثر عمل می‌کنند.

استان مرکزی در زاویه برخورد دو رشته کوه البرز و زاگرس واقع است. ناهمواری‌های این استان را قسمت‌هایی از کوه‌های مرکزی و پیشکوه‌های داخلی زاگرس تشکیل می‌دهد. پست‌ترین نقطه استان در دشتی در جنوب ساوه (با ۹۵۰ متر ارتفاع) و بلندترین نقطه آن قله شهباز (با ۳۳۸۸ متر ارتفاع) در رشته کوه‌های راسوند قرار دارد. حدود ۲۵ درصد مساحت استان را دشت‌ها و ۷۵ درصد آن را کوهستان‌ها و کوهپایه‌ها تشکیل می‌دهند.

مهم‌ترین ارتفاعات شمال استان از کوه‌های زرنند به سمت غرب تا کوه‌های اینچه‌قاره که بلندترین قله این قسمت است، در بخش خرقان زرنندیه امتداد می‌یابد. بلندترین قله این ارتفاعات در بخش زرنند ساوه به نام کوه قلیچ است. در قسمت غرب استان دو رشته کوه در دو سمت رود قره چای از جنوب به شمال امتداد می‌یابد. رشته غربی قره چای به ارتفاعات الوند در همدان می‌پیوندد و رشته شرقی آن به تدریج ارتفاع خود را از دست داده و به کوه‌های وفس متصل می‌شود. از ارتفاعات مهم قسمت شرقی، قله مودر در غرب شهر اراک را می‌توان نام برد. جنوب استان را کوه‌های مرتفعی در بر می‌گیرد که مهم‌ترین آنها در جنوب غربی رشته کوه‌های راسوند و سفیدخوانی است و بلندترین قله در کوه‌های راسوند قله شهباز است. امتداد این رشته کوه‌ها به طرف جنوب شرقی، به کوه‌های الوندلکان در غرب خمین می‌رسد. سپس این رشته کوه‌ها به ارتفاعاتی در

جنوب خمین متصل شده و با ارتفاعات تخته کوه یکی می شود و پس از قطع شدن بوسیله دره قم رود به ارتفاعات اردل و جاسب و کهک قم وصل می گردد. بلندترین قله بین دیجان و کهک، کوه غلیق است.

۳-۵-۲- نظام روستائینی

جمعیت روستائینی در سال‌های اخیر، همواره سهم کمتری از کل جمعیت کشور را داشته است و به طور متناوب این سهم کمتر شده است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن، رشد جمعیت روستایی کشور تنها در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نرخ مثبت ۰/۳ را تجربه کرده است و سایر دوره سرشماری با رشد منفی روبه رو بوده است. در طول این دوره نسبت روستائینی در کشور از ۴۵/۲ به ۲۶ درصد کاهش یافته و مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵ تنها ۲۰/۷ میلیون نفر از جمعیت ۷۹/۹ میلیون نفری کشور را ساکنان روستایی شامل می‌شود. به عبارت دیگر در بازه زمانی مورد مطالعه با وجود افزایش ۱/۶ برابری جمعیت کل کشور، جمعیت روستایی حدوداً هشت درصد کاهش یافته است و از سهم آن نسبت به جمعیت کل کشور حدود ۲۰ درصد کاسته شده است. بنابراین روند حاکم بر کل کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، کاهش جمعیت روستایی در مقابل افزایش جمعیت کل کشور و در نتیجه کاهش چشمگیر سهم جمعیت روستائین نسبت به جمعیت کل است.

در استان مرکزی تعداد جمعیت روستایی استان در چند دهه اخیر همواره با سرعت بسیار بالایی روندی نزولی داشته است؛ به طوری که استان مرکزی از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۹۵ نصف جمعیت روستایی خود را از دست داده و در ۳۰ سال گذشته از جمعیت روستایی استان ۲۷۶ هزار نفر کم شده است. لازم به ذکر است که در دوره مطالعاتی ۹۵-۱۳۶۵ همواره از سهم جمعیتی روستایی استان نیز از کل جمعیت روستایی کشور کاسته شده است؛ به گونه‌ای که استان مرکزی در سال ۱۳۶۵ با جمعیت روستایی ۶۰۵۹۸۲ نفر سهمی معادل ۲/۶۸ درصد از جمعیت روستایی کشور را به خود اختصاص داده، اما با کاهش حجم جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۹۵ به ۳۲۹۶۹۰ نفر، سهم آن در کل جمعیت روستایی کشور نیز به ۱/۵۹ درصد کاهش یافته است.

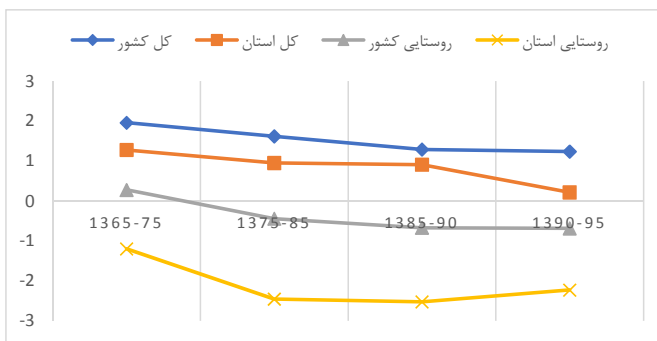
در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی کشور می‌بایستی خاطر نشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی کشور، معکوس و منفی شده در حالی که روند منفی نرخ رشد جمعیت استان مرکزی نه تنها آنکه یک دهه زودتر بلکه با سرعت بسیار بیشتری به وقوع پیوسته و از دوره ۷۵-۱۳۶۵ آغاز شده است. این خود حاکی از آن است که روند تخلیه آبادی‌های استان از جمعیت و کاهش گرایش به روستائینی در استان مرکزی با شدت بیشتری نسبت به کشور دنبال شده است؛ به طوری که در دوره ۹۰-۱۳۸۵، متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی استان مرکزی، در پایین‌ترین حد خود و بسیار پایین‌تر از متوسط کشوری و برابر با

۲/۵۲- درصد بوده و این در حالیست که متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی کشور در همین دوره ۰/۶۷- محاسبه شده است. لازم به ذکر است که در پنج سال ۹۵-۱۳۹۰ همچنان سرعت کاهش جمعیت روستایی استان نیز در مقایسه با کشور بسیار بیشتر بوده؛ به طوری که نرخ رشد جمعیت روستایی استان در همین دوره برابر با ۲/۲۳- درصد محاسبه شده و این در حالیست که نرخ رشد جمعیت روستایی کشور ۰/۶۸- درصد در دوره مشابه بدست آمده است. با توجه به آنچه گفته شد، روند کاهش جمعیت روستان نشین استان طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ با سرعت بسیار بیشتری در مقایسه با کشور اتفاق افتاده است؛ چراکه نرخ رشد جمعیت روستان نشین استان طی این دوره ۲/۰۱- درصد بوده و این در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور میزان این شاخص معادل ۰/۲۸- درصد محاسبه شده است.

جدول ۱۱۰- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵

جمعیت روستایی					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۲۰۷۷۹۴۳	۲۱۵۰۳۰۸	۲۲۲۳۵۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	کشور
۳۲۹۶۹۰	۳۶۸۹۵۸	۴۱۹۱۸۴	۵۳۷۲۶۵	۶۰۵۹۸۲	استان
۱/۵۹	۱/۷۲	۱/۸۹	۲/۳۱	۲/۶۸	سهم استان از کشور
نسبت روستائینی					شرح
۲۶	۲۸/۶۱	۳۱/۵۴	۳۸/۶۹	۴۵/۷۱	
۲۳/۰۶	۲۶/۰۹	۳۱/۰۲	۴۳/۷۲	۵۶/۰۰	استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
-۰/۲۸	-۰/۶۸	-۰/۶۷	-۰/۴۴	۰/۲۸	روستایی استان
-۲/۰۱	-۲/۲۳	-۲/۵۲	-۲/۴۵	-۱/۲	

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۳۰- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور

۳-۶- نظام زیربنایی

نظام زیربنایی استان مرکزی در دو بخش نظام حمل و نقل و ارتباطات و نظام زیربنایی انرژی مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات

حمل و نقل استان مرکزی بر پایه سه حوزه حمل و نقل جاده‌ای، ریلی و حمل و نقل هوایی استوار است که در ادامه به بررسی این زیربخش‌ها پرداخته می‌شود.

۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان مرکزی

استان مرکزی در زمینه زیرساخت‌های حمل و نقل جاده‌ای با محدودیت‌هایی رو به رو است؛ بر اساس آمار ارائه شده

- نسبت طول آزادراه و بزرگراه به جمعیت $46/8$ کیلومتر به ازای هر 100 هزار نفر است که وضعیت این شاخص مناسب‌تر از میانگین کشور است؛
- نسبت طول راه‌های شریانی به ازای هر 100 هزار نفر جمعیت برابر با $49/7$ کیلومتر است که از این نظر استان جایگاه نامناسب تری نسبت به میانگین کشور دارد؛
- نسبت طول راه‌های ترانزیتی به 100 هزار نفر جمعیت برابر با 40 کیلومتر است که جایگاه استان نسبت به کشور مناسب تر است؛
- نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت روستایی 1089 کیلومتر به ازای هر 100 هزار نفر است که از نظر این شاخص استان وضعیت مناسب‌تری نسبت به کشور دارد.
- استان از نظر تعداد تجهیزات راهداری، تعداد پایانه‌های باری و مسافربری نسبت به جمعیت وضعیت مناسب‌تری را نسبت به میانگین کشور دارد.
- استان از نظر تعداد کشته شدگان جاده‌ای نسبت به جمعیت با 30 نفر کشته شده در تصادفات جاده‌ای به ازای هر 100 هزار نفر جمعیت دارای وضعیتی نامناسب‌تری از میانگین کشور است.

جدول ۱۱۱- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور

وضعیت نسبت به کشور	مرکزی	کشور	شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای در سال ۱۳۹۸
مناسب تر	۴۶/۸	۲۵/۸	نسبت طول آزادراه و بزرگراه به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
نامناسب تر	۴۹/۷	۷۵/۶	نسبت طول راه‌های شریانی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
مناسب تر	۴۰/۶	۳۱/۶	نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
مناسب تر	۱۰۸۹/۵	۶۴۵/۲	نسبت طول راه‌های روستایی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت روستایی (کیلومتر به نفر)
مناسب تر	۱۰/۲	۱۵/۰	طول کل راه‌ها نسبت به ماشین آلات و تجهیزات راهداری (کیلومتر به دستگاه)
مناسب تر	۱۹۳/۷	۳۰۴/۵	نسبت راه‌های ترانزیتی به پایانه‌های باربری (کیلومتر به پایانه)
مناسب تر	۰/۵۶	۰/۴۲	پایانه مسافربری به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (پایانه به ازای نفر)
نامناسب تر	۳۰/۰	۱۴/۰	تعداد کشته شدگان جاده‌ای به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت

منبع: سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای کشور، ۱۳۹۸

عوامل مختلفی در شکل‌گیری شبکه راه‌های استان مرکزی تأثیر داشته است که در اینجا به مهمترین این عوامل اشاره شده است.

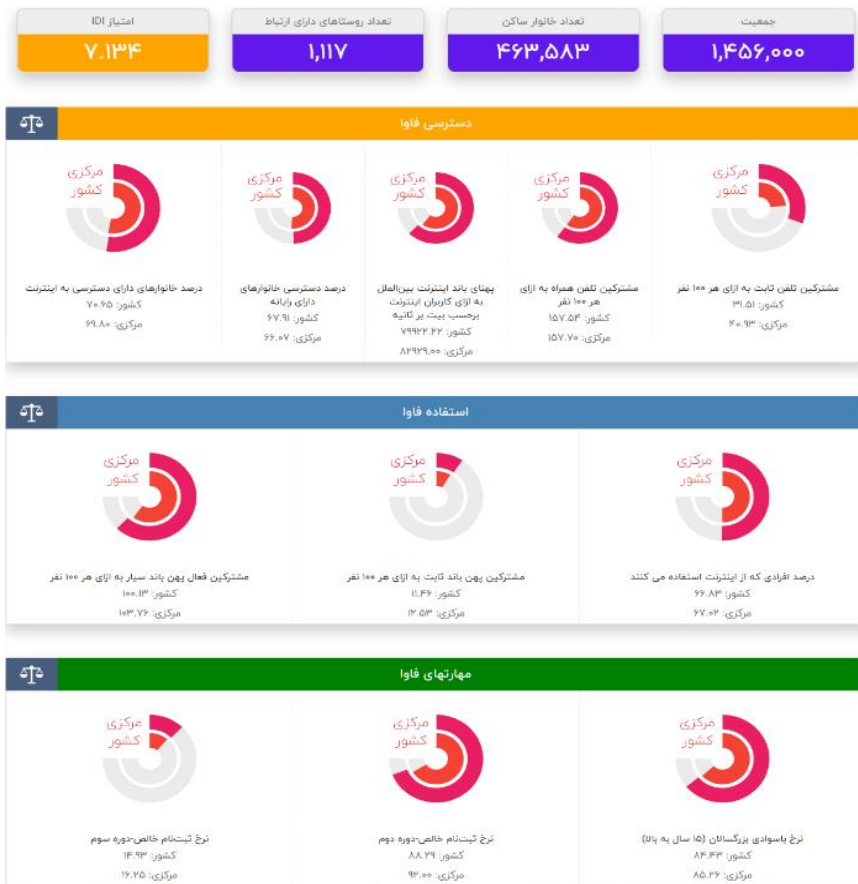
- همجواری با استان تهران و قرارگیری در مسیر تهران- اصفهان و تهران- بغداد، موقعیت جغرافیایی استان و قرارگیری بر مسیر کریدورهای بین‌المللی و ترانزیتی کشور زمینه ساز عبور شبکه‌های جاده‌ای و ریلی از این استان که مرکز کشور را از یکسو به مرزهای شمالی و شمال غربی و از سوی دیگر به مرزهای غربی کشور پیوند می‌زند و این موضوع یکی از مهمترین عوامل شکل‌گیری شبکه ارتباطی استان است.

۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی پذیری

بررسی وضعیت دسترسی پذیری استان نشان می‌دهد، نوار شمالی، نوار جنوبی و نوار مرکزی استان به واسطه ضعف دسترسی به آزادراه‌ها و بزرگراه‌ها کمترین دسترسی‌پذیری را به شبکه حمل و نقل جاده‌ای دارد و پهنه‌های شمالی (همجوار با استان تهران و همدان با مرکزیت شهر ساوه) و جنوبی (همجوار با استان قم و لرستان با مرکزیت شهر اراک) دارای بیشترین دسترسی‌پذیری هستند.

۳-۶-۱-۵- فناوری اطلاعات و ارتباطات

بررسی وضعیت استان مرکزی از نظر شاخص IDI در اسفند سال ۱۳۹۹ نشان دهنده جایگاه ۹ام استان در بین استان‌های کشور است؛ که بررسی زیرشاخص‌ها برای استان نشان می‌دهد، استان در زیرشاخص مهارت استفاده از فناوری اطلاعات دارای رتبه ۹ام، در زیرشاخص دسترسی به خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ام و در زیرشاخص میزان استفاده از خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ام در بین استان‌های کشور قرار دارد. لذا این استان جزء استان‌های برخوردار کشور از نظر دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان مرکزی ۱۳۹۹

منبع: درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹

۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب

استان مرکزی با این که فاقد میادین نفت و گاز است اما به واسطه موقعیت ارتباطی اش از زیرساخت‌های پالایش و انتقال نفت و گاز برخوردار است و نظام انرژی استان بر اساس شبکه توزیع و خطوط انتقال استوار است، که در ادامه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

طول شبکه توزیع برق در سطح استان ۵۲۴۴ کیلومتر است. نیروگاه برق شازند با ظرفیت نامی هزار کیلو وات، ۷۱۳۴ میلیون کیلووات ساعت بصورت ناخالص برق تولید می‌کند. از ۱۶۰۳ آبادی استان ۱۱۷۴ آبادی دارای برق بوده و ۱۱۷۰۱۵ خانوار را تحت پوشش قرار می‌دهد، که از این نظر استان در وضعیت مناسبی قرار دارد.

مهمترین نیروگاه استان نیروگاه شازند است که این نیروگاه در زمینی به مساحت ۲۴۰ (دویست و چهل) هکتار در کیلومتر ۱۵ جاده اراک - بروجرد، محور فرعی ازنا و در شرق پالایشگاه شازند در مجاورت راه آهن سراسری تهران- جنوب واقع گردیده است. توربین نیروگاه از نوع KN325 ضربه‌ای و عکس‌عملی ساخت کشور چین می‌باشد و از سه سیلندر LP، HP، IP تشکیل می‌شود. برق تولیدی از طریق پست ۲۳۰ کیلو ولت نیروگاه که توسط شرکت سهامی برق منطقه ای باختر احداث گردیده به شبکه سراسری انتقال داده می‌شود.

۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

بر اساس آخرین آمار شرکت گاز استان مرکزی تمام خانوارهای شهری استان و ۹۸٪ خانوارهای روستایی (۹۷۰ روستا و ۱۰۵۱۶۹ خانوار) از نعمت گاز برخوردار شده‌اند. تعداد شهرک‌های صنعتی بهره‌مند از گاز طبیعی استان ۱۸ مورد و نواحی صنعتی بهره‌مند ۱۱ مورد است.

از نظر زیرساخت‌های نفت استان با تعداد ۹۳۹۶ مصرف کننده و یک میلیلیارد و ۸۱۴ میلیون لیتر، خمین با ۲۰۰۰ مصرف کننده و توزیع سالانه ۱۳۱ میلیون لیتر، دلجان با ۱۴۰۰ مصرف کننده و ۱۶۲ میلیون لیتر و ساوه با ۴۰۰۰ مصرف کننده و توزیع ۶۴۲ میلیون لیتر فرآورده در سال و تعداد ۶۸۷ نقطه عرضه سوخت برخوردار است. انبارنفت این استان با عنوان انبارنفت سردار سرلشگر شهید رحیم آنجفی در کیلومتر ۲۰ جاده شازند و در مجاورت پالایشگاه قرارداداشته و با وجود ۳۶ مخزن، ظرفیت ذخیره سازی ۱ میلیارد و ۴۰ میلیون لیتر انواع فرآورده نفتی را داراست.

زیرساخت‌ها نفتی استان روزانه حدود ۱۵ میلیون لیتر فرآورده نفتی را به استان‌های تهران، البرز، قم، همدان، کرمانشاه، لرستان، خوزستان و برخی از استان‌های دیگر ارسال می‌کنند و همچنین سوخت نیروگاه‌های حرارتی شازند اراک، شهید رجایی، شهید مفتح، بیستون، سیکل ترکیبی قم، رودشور و نکاء و برخی نیروگاه‌های دیگر را تأمین می‌نمایند.

شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی استان مرکزی با برخورداری از ۱۰۴ نقطه بارگیری که درحال حاضر از ۴۰ نقطه آن استفاده می‌گردد آمادگی بارگیری، تا ۴ برابر تولیدات پالایشگاه را دارد. سازه بارگیری اتوماتیک مخزن‌دارهای راه آهن تنها سیستم اتوماتیک کشور است که عملیات بارگیری انواع فرآورده‌ها را به صورت کاملاً مکانیزه انجام می‌دهد. قدرت بارگیری نفت‌کوره توسط این سازه از ۲ میلیون لیتر به ۴ میلیون لیتر در روز، رسیده و در شرایط بحرانی تا ۷ میلیون لیتر قابل افزایش است. به منظور دستیابی سریع مصرف‌کنندگان به فرآورده‌های نفتی و جلوگیری از اتلاف وقت، ممانعت از استهلاک تجهیزات، کاهش تعمیرات و ارسال سریع فرآورده‌های دریافتی از پالایشگاه به مخازن خطوط لوله، قدرت انتقال فرآورده‌های نفتی از ۳۵۰ هزار لیتر در ساعت به ۷۰۰ هزار لیتر ارتقاء یافته است.

انبارنفت این منطقه مجهز به سیستم کنترل صنعتی dcs می‌باشد و کلیه فعالیتها که شامل رسیدن فرآورده‌ها از پالایشگاه تا خطوط لوله-انبارش و ذخیره سازی در مخازن-انتقال و توزیع فرآورده‌ها از طریق نفتکش‌ها - مخزن‌دار راه آهن - جایگاه پمپ بنزین و خطوط لوله توسط این سیستم کنترل می‌شود و به واسطه بهره‌گیری از این تجهیزات، انبارنفت این منطقه تنها انبارنفت مکانیزه کشور است. درحال حاضر حدود ۴۰۰ دستگاه نفتکش و گازکش از طریق ۴ شرکت حمل و نقل فرآورده‌های نفتی، برای سوخت‌رسانی منظم و برنامه‌ریزی شده، با این شرکت همکاری می‌نمایند.

۳-۲-۶-۳- استحصال و تأمین آب

علاوه بر تمامی شهرهای استان از روستاهای استان مرکزی، ۸۵۵ روستا تحت پوشش شرکت آب و فاضلاب هستند که از لحاظ جمعیتی بیش از ۹۰ درصد ساکنین روستاها تحت پوشش این شرکت قرار دارند.

در کشور به طور متوسط ۵۵ درصد از منابع آب زیرزمینی استفاده می‌شود و در استان مرکزی میزان استفاده از منابع آب زیرزمینی ۸۵ درصد است که بیش از میانگین کشوری است. دشت ساوه یکی از دشت‌هایی که بیشترین افت میزان آب زیرزمینی را دارد و سالانه حدود ۷۹ میلیون متر مکعب کسری مخزن در دشت ساوه وجود دارد که وضعیت این دشت را بحرانی کرده است.

جدول ۱۱۲: میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲

مقدار	واحد	عنوان
منابع آب سطحی		
۱۰۸۲	میلیون مترمکعب	حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده
۲۰۰	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه ها، کفه ها و کویرها)
۱۲۰	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان
منابع آب زیرزمینی		
۹۶۷	میلیون مترمکعب	حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده
۱۹۱۷	میلیون مترمکعب	حجم برداشت سالانه آب از چاهها
۱۶۲	میلیون مترمکعب	حجم سالانه تخلیه از چشمهها
۳۵۴	میلیون مترمکعب	حجم سالانه تخلیه از قنوات
میزان کل برداشت و مصارف		
۲۲۵۱	میلیون مترمکعب	میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی
۲۱۶	میلیون مترمکعب	اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی
۴۱۴/۱	میلیون مترمکعب	میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان
۲۶۶۵/۱	میلیون مترمکعب	حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)
۲۵۲۹/۵	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه کشاورزی
۱۱۰/۷	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه شرب
۲۴/۸	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه صنعت

منبع: دفتر مطالعات پایه منابع آب، وزارت نیرو، ۱۳۹۲

بررسی میزان مصرف منابع در سال ۱۳۹۲ نشان دهنده سه موضوع اساسی است، نخست سهم برداشت از منابع زیرسطحی ۸۵ درصد و برداشت از منبع آب سطحی ۱۵ درصد آب مصرفی استان است. دوم استان در وضعیت اضافه برداشت به میزان ۱۰ درصد بیش از توان منابع آب زیرزمینی قرار داد و سوم سهم بالای مصرف در بخش کشاورزی است، به طوری که بیش از ۹۴ درصد منابع سطحی و زیرسطحی در بخش کشاورزی مصرف شده است و سهم بخش صنعت به حدود ۱ درصد منابع محدود بوده است و حدود ۵ درصد مربوط به مصارف شرب بوده است.

۳-۷- بررسی نظام مدیریتی

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی

در این قسمت مطالعات سیستم مدیریتی حاکم بر استان مرکزی بررسی و تحلیل می گردد. این سیستم همچون بستر (Platform) و چارچوبی است که کلیه فرآیندها و اقدامات توسعه ای، هم در حوزه نرم افزاری (سازمانی، اداری، حقوقی و ...) و هم در حوزه سخت افزاری (اجرا، تدرکات، نظارت و ...)، از طریق این سیستم و نظام موجود صورت می گیرد. در واقع می توان گفت توسعه پایدار و متوازن استان از یک سو، به کلیه

برآوردها، تحلیل‌ها و راهکارهای فنی و تخصصی توسعه استان و از سوی دیگر به نحوه اجرای نتایج و محصول مطالعات آمایش که حاصل کارآمدی و اثربخشی نظام مدیریتی است، وابسته است. دستیابی به اهداف طرح آمایش استان نیازمند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود در نظام مدیریتی و شناسایی خلاءها و کمبودهای قانونی و اداری و رفع آنهاست، تا از این طریق امکان تحقق حداکثری پروژه‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده در مطالعات آمایش استان فراهم گردد.

نظام برنامه‌ریزی و مدیریت در کشور به صورت متمرکز، از بالا به پایین و به صورت بخشی و تخصصی است. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی اجرایی و بودجه‌ریزی به صورت متمرکز از مرکز و در سطح ملی صورت می‌گیرد و سهم هر یک از وزارت‌خانه‌ها (دستگاه‌های اجرایی تخصصی) مشخص و به آنها ابلاغ می‌شود و آنها نیز به صورت سلسله‌مراتبی به دستگاه‌های متناظر در استان و شهرستان ابلاغ نموده و سپس فرآیندهای اجرایی را مطابق آیین‌نامه‌های سازمان برنامه و بودجه کشور، انجام می‌دهند. نظام پایش و نظارت عملکرد نیز متناسب با همین سیستم سلسله‌مراتبی از سطح خرد به کلان تهیه و جهت برنامه‌ریزی‌های آینده بکار گرفته می‌شود. در این نظام انجام هماهنگی‌های بین بخشی از طریق تشکیل ستادها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های متشکل از نمایندگان دستگاه‌ها زیر نظر عالی‌ترین مقام مرتبط ملی، استانی یا شهرستانی، صورت می‌گیرد.

اجرای آمایش سرزمین در مقیاس استان مرکزی و شهرستان‌های آن در چارچوب نظام مدیریتی مذکور با چالش‌هایی مواجه است که مهمترین آنها به شرح زیر است:

- عدم ثبات مدیریتی و تغییر زیاد در مدیران و معاونان با توجه به مسائل سیاسی؛
- ضعف در توجه به پیامدهای اجتماعی و سیاسی تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌های اتخاذ شده توسط مدیران؛
- عدم توجه جدی به مشکلات و مسائل و درخواست‌های انجمن‌های صنفی و کاری؛
- تصمیم‌گیری از مرکز و بالا به پایین بدون جلب مشارکت و رضایت شهروندان و بازیگران اصلی توسعه استان؛
- تعارض بین مدیران مرکز استان با مراکز شهرستان‌ها؛
- وابستگی قابل توجه توسعه استان به منابع ملی؛
- تأثیرپذیری از رویدادها و فرآیندهای حاکم بر نظام مدیریتی استان تهران؛
- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛
- نبود نظام یکپارچه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛
- تشتت شدید در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی؛

- تعدد کارگروه‌های شورای برنامه‌ریزی استان و وظایف فراوان (بیش از ۸۰ وظیفه اصلی) آن‌ها و حذف برخی وظایف کلیدی نظیر تلفیق برنامه‌های کوتاه، میان و بلندمدت؛
- عدم توجه جدی شوراهای عالی و ستادهای استانی نظیر شورایی عالی شهرسازی و معماری، ستاد بازآفرینی پایدار شهری، ستاد آموزش استان و غیره به آمایش سرزمین در سطح ملی و استانی؛
- نبود نتایج و دستاوردهای آمایش سرزمین به عنوان قوانین لازم الاجرا برای نهادهای دولتی و غیردولتی؛
- فقدان متولی جدی، کارآمد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو برای اجرای آمایش استان؛
- نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛
- کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم و مدیریت بهینه منابع موجود برای تحقق آمایش استان؛
- نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول پایش و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن (سامانه ساترا، اگرچه یک بستر مناسب است اما سازوکار نهادی نیست)؛
- فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم (نمایندگان مجلس شورای اسلامی و اعضای شورای عالی استان، شهرها و روستاها) در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان؛
- نبود تقسیم وظایف و مسئولیت‌های نهادی غیردولتی و نهادهای عمومی در برنامه توسعه استان و پاسخگویی آن‌ها؛
- ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی العموم در برنامه‌های توسعه استان؛
- فقدان توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های موجود آمده بعد از تهیه طرح از یک سو، و تغییر در شرایط و ویژگی‌های مکانی و فضایی از سوی دیگر در راستای بازنگری و به روزرسانی برخط برنامه توسعه استان؛
- نبود سازوکار حفظ و رعایت زمانبندی پروژه‌ها و اقدامات برآمده از برنامه توسعه استان و ایجاد سازوکار رفع مشکلات و موانع اجرایی؛
- ضعف در شناسایی و توجه جدی به مسائل و مشکلات مردم استان به عنوان مجریان و دخیلان اصلی توسعه استان و سازوکارهای لازم برای انتقال نظرات و دیدگاه‌ها در برنامه توسعه؛
- عدم فرآیند برنامه‌ریزی از پایین به بالا و ایجاد شرایط تأثیرگذاری آن بر استراتژی‌های کلی توسعه استان؛
- نبود نظام کارا و موثر در جهت حفظ کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای؛
- تداخل تصمیم‌گیری‌ها در مناطقی با تداخل مسئولیت‌های نهادهای متولی و مجری و وجود خلاءهای تصمیم‌گیری؛

- ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران با هدف کاهش حداقل تأثیرات بر فرآیند توسعه استان؛

- نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی؛

برای رفع موانع نظری و عملی اجرای آمایش استان نیازمند چارچوب نظری مناسب و منطبق با شرایط کشور است، تا از این طریق هم از حداکثر ظرفیت قانونی موجود کشور استفاده شود و هم خلاءهای موجود شناسایی شده و فرآیندهای لازم برای ایجاد سازوکارهای قانونی مناسب در آینده برداشته شود. لذا با مطالعه منابع مختلف داخلی و خارجی از جمله PMBOK، IMS، PDCA، KM، TQM، D&E، ROM و سایر مطالب مرتبط، مدل مفهومی نظام مدیریتی آمایش استان مطابق نمودار صفحه بعد پیشنهاد شده است.

در این مدل کلیه مفاهیم کلیدی مرتبط با اجرای برنامه توسعه آمایش استان دیده شده است. هر یک از این ابعاد، خود یک نظام مدیریتی است که باید توسط نهادهای مرتبط در یک سازوکار اجرایی مناسب انجام شود. لازم به ذکر است که کلیه ۱۴ بعد (نظام) در کنار یکدیگر می‌تواند حداکثر اثرگذاری و کارآمدی را برای نتایج مطالعات آمایش استان داشته باشد. ایجاد خلل جدی در هر یک از این ابعاد، عملاً سایر ابعاد را با چالش جدی در هدایت و راهبری مواجه می‌کند.

نمودار ۳۱- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان

۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود

استان مرکزی از جمله استان‌های دارای ظرفیت توسعه در کشور به ویژه در حوزه‌های‌های-تک است. بخش قابل توجهی از این ظرفیت به دلیل مدیریت نامطلوب و ناکارآمد در سطوح مختلف استان به کار گرفته نشده است. مدیریت نامناسب استان موجب شده نزدیکی به تهران به جای اثرات مثبت و پیشرو، اثرات منفی و جذب فرصت‌های استان مرکزی را به همراه داشته باشد. اجرای با کیفیت طرح آمایش، نیازمند سازوکارهای اجرایی مناسب و سازگار با طرح است، تا از این طریق امکان تحقق و اجرای نتایج طرح آمایش حاصل شده و اثرات مثبت آن در توسعه استان نمایان شود. در حال حاضر استان مرکزی دارای پروژه‌های ناتمام بسیاری است. بنابر اظهار نظر رئیس سازمان برنامه و بودجه استان در ۱۳۹۹، استان مرکزی دارای بیش از ۳۰۰ پروژه ناتمام در سطح استان است. سازمان برنامه و بودجه استان تلاش فراوانی جهت جذب منابع غیردولتی و مشارکت بخش خصوصی داشته است. در زیر به برخی از این پروژه‌ها اشاره می‌گردد:

۱. بیمارستان ولیعصر اراک: از سال ۸۷ آغاز شد و اکنون با گذشت سال‌ها تکمیل این طرح بزرگ ملی مطرح است. توسعه بیمارستان ولیعصر (عج) اراک با ۵۰۰ تخت بستری در ۱۳ طبقه با ظرفیت مطلوب درمان برای ارائه خدمات درمانی و بهداشتی غرب کشور پیش بینی شده است.
۲. بیمارستان امام خمینی (ره) خمین: این پروژه که سال‌هاست راکد مانده است در سال ۱۴۰۰ مبلغ ۴۰۰ میلیارد ریال اعتبار دارد که در صورت تخصیص تکمیل خواهد شد.
۳. تالار و کتابخانه مرکزی اراک: ۲ طرح ملی کشور در حوزه فرهنگ و هنر از جمله پروژه‌هایی است که با وجود پیشرفت فیزیکی قابل توجه هنوز در اختیار اصحاب فرهنگ، هنر و ادب قرار نگرفته است. تالار مرکزی اراک در واقع مانند ۱۴ تالار مشابه در ایران با زیربنای ۱۴ هزار مترمربع یک سالن آمفی تئاتر با ظرفیت ۷۰۰ نفر، یک سالن موسیقی با ظرفیت ۴۰۰ صندلی و یک سالن گالری به وسعت ۵۰۴ متر مربع است. کتابخانه مرکزی در زمینی به مساحت ۶ هزار و ۲۰۰ متر و زیربنای بیش از ۱۸ هزار و ۵۰۰ مترمربع است که در پنج طبقه و دو طبقه پارکینگ در حال ساخت است و تاکنون اعتباری به مبلغ بیش از ۱۱ میلیارد تومان برای ساخت این مکان فرهنگی اختصاص پیدا کرده و از پیشرفت بیش از ۴۵ درصدی نیز برخوردار است.
۴. ۳۰۰۰ واحد مسکونی: سه هزار واحد مسکونی به تفکیک هزار واحد برای مددجویان کمیته امداد امام خمینی (ره) و بهزیستی و دو هزار واحد برای اقشار کم درآمد با مشارکت بنیاد مسکن و کمیته امداد ساخت خواهد شد که نیازمند تأمین اعتبار است.

۵. پروژه باغ موزه دفاع مقدس استان مرکزی: میزان پیشرفت فیزیکی آن ۳۵ درصد است و از سال ۸۷ شروع شده و در سال ۱۳۹۹ فاز اول افتتاح شد و نیازمند تکمیل فازهای بعدی است.

۶. پروژه غیر همسطح سنجان: از پروژه‌های نیمه تمام ورودی شهر اراک است و از ابتدای دهه ۹۰ بحث‌های متعددی در مورد آن مابین مسئولین برقرار بوده است. به دلیل سیل‌های اخیر ۱۷ میلیارد ریال اعتبار است.

۷. رینگ شمالی و جنوبی آبرسانی به شهر اراک: از سد کمال صالح و تحت پوشش قرار دادن ۱۵ درصد باقی مانده از شهر اراک یکی از اصلی‌ترین پروژه‌های این استان است.

۸. پروژه غیر همسطح غرب کشور و پروژه شریعتی اراک: مشکلات آب و هوایی و مسائل قراردادی مانع تکمیل این پروژه‌ها شده است.

تأمین بودجه و تکمیل پروژه‌های عمرانی و غیرعمرانی نیمه تمام دولت از مشکلات جدی استان مرکزی است. این امر کلیه امورات مربوط به مدیریت زمان، کیفیت، تغییرات، ریسک، نتیجه‌گرایی و غیره را تحت تأثیر قرار داده و نامشخص کرده است. هیچ سازمان و نهادی نیز مسئولیت این عدم تحقق برنامه را به عهده نگرفته و پیشنهادهای در خصوص به روزرسانی آن انجام نداده و همه امورات تحقق پروژه‌ها و اقدامات را به بودجه دولت گره زده‌اند. این در حالی است که راه‌حل‌های متنوع و مختلفی را می‌توان جهت تأمین مالی برای اجرای پروژه‌ها برنامه‌ریزی و اجرا کرد.

به موارد فوق باید، بخش پروژه‌های غیرعمرانی نظیر پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی را نیز که معمولاً از دید مسئولان مغفول می‌ماند، اضافه کرد. به این ترتیب متوجه مشکلات قابل توجه استان مرکزی با توجه به منابع و ظرفیت‌ها و فرصت‌های فراوان آن خواهیم شد. دولت با در اختیار داشتن نقش‌های مختلف نظارت و ارزیابی، تأمین مالی، انتخاب مجریان و پیمانکاران و تصمیمات اجرایی پروژه‌ها، عملاً به عنوان مجری و متولی اجرا شناخته شده و تا حد زیادی توانمندی و ظرفیت‌های بخش خصوصی را در زمینه‌های مختلف خلاقیت و نوآوری، تأمین مالی، ارتقای کیفی، مدیریت اجرا و بهره‌برداری بهینه و کارآمد نادیده گرفته است.

با نگاهی کوتاه به اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها در استان مرکزی می‌توان چالش‌ها و مشکلات جدی در اجرا و بهره‌برداری آن‌ها را در نظام مدیریت اجرا دانست که مهمترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. مدیریت استان بین مرکز و پیرامون (مراکز شهرستان‌ها) دارای تعارض و چالش در فهم و اجرای فرآیندهای توسعه است.

۲. عملکرد سلیقه‌ای، خارج از برنامه و ناهماهنگ مدیران و کارشناسان دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی با وظایف و مأموریت‌های سازمانی و برنامه‌ریزی برای انجام آن‌ها از معضلات این استان است.
۳. مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان مرکزی همه‌جانبه و فراگیر نیست و کمتر متناسب با وضعیت استان بوده و به بهبود فرایندها توجه دارد. در موارد قابل توجهی مصوبات انجام شده، به مرحله اجرا در نیامده‌اند.
۴. ساختار فعلی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و همچنین سایر شوراهای استان، بسیار عریض و طویل و با کارگروه‌های فراوان زیرمجموعه بوده که عملاً تصمیم‌گیری و اتفاق نظر را با مشکل مواجه می‌کند. بررسی‌ها نشان داده است که این شوراها تأثیر مثبت و بلندمدتی بر توسعه استان نداشته و نیاز به تغییرات ساختاری و عملکردی در این شوراها به صورت جدی احساس می‌شود. همچنین هیچ‌گونه نهاد و سازوکار نظارتی بر عملکرد این شوراها وجود ندارد.
۵. عدم مشارکت و بهره‌مندی بخش خصوصی و مردم مرکزی در توسعه استان: متأسفانه اکثر سمن‌ها به مأموریت و وظایف خود آشنا نبوده و از این ظرفیت برای حل بخشی از مشکلات و معضلات استان که در توان همکاری آن‌هاست، استفاده نمی‌شود.
۶. نمایندگان مردم استان مرکزی نظیر نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مهمتر نمایندگان در شورای عالی استان، شورای اسلامی شهرها و روستاهای استان و نمایندگان صنوف، نقش بسیار اندک و ناچیزی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و کلان استان دارند. در استان مرکزی همواره به دلیل نزدیکی به تهران، مردم دیده نشده‌اند. این در حالی است که در مواقع بحرانی، همیشه این مردم استان بوده‌اند که هزینه و امکان عبور از بحران را فراهم کرده‌اند.
۷. در این استان نهادهای نظارتی همچون استانداری، سازمان برنامه و بودجه استان و واحدهای ارزیابی و نظارت دستگاه‌های اجرایی، هیچ‌گونه سیستم اجرایی دقیق و هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای مدیریت زمان پروژه‌های اجرایی را ندارند. همواره در پروژه‌ها بخش CPM پروژه‌ها وجود دارد که پیشرفت کار را کنترل می‌کند. اما مدیریت زمان یعنی رفع چالش‌هایی که زمان پروژه را با تغییر مواجه می‌کند. تأخیر در اجرای پروژه‌ها تنها به دلیل تأمین منابع مالی نیست، بلکه عمدتاً به دلایل تصمیم‌گیری‌های نادرست و غیرواقع تأمین مالی و تأمین‌کنندگان مالی، نبود راهکارهای رفع چالش‌های قانونی و حقوقی نظیر مالکیت، بروکراسی اعطای مجوزها و صلاحیت‌ها و نظایر آن است. مدیریت زمان اقدامات توسعه‌ای در استان عملاً بدون متولی است.

۸. شرایط استان همواره در حال تغییر است. این تغییرات شامل تغییر در داده‌ها به دلایل مهاجرت و جابجایی، تغییر در فناوری، تغییر در پارادایم‌ها و رویکردهای مواجهه با مسئله، تغییر در نیروی انسانی و ماهر، تغییر در بودجه و اعتبارات، تغییر در قوانین و مقررات و موارد مشابه است. سازگار شدن فرآیند توسعه استان و انطباق پروژه‌های کلان و راهبردی که معمولاً بلندمدت هستند با این تغییرات، یک کار کارشناسی، فنی و مدیریتی (تصمیم‌گیرانه) است. در استان متولی رصد تغییرات، اثرات آن بر اقدامات و پروژه‌ها، رفع کمبودها و نیازهای جدید کدام ارگان و سازمان است؟ مدیریت تغییرات یکی از چالش‌های جدی دنیای امروز ماست که نیاز است سازوکار مناسبی برای آن دیده شود.
۹. بسیاری از پروژه‌هایی که توسط دولت و یا توسط بخش خصوصی یا تعاونی که دارای صلاحیت لازم یا نظارت کافی نبوده‌اند، اجرا شده‌اند، از کیفیت پایین در بهره‌برداری برخوردارند. بخش قابل توجهی از این پروژه‌ها به اهداف خود نرسیده و با صرف هزینه و زمان زیاد، در واقع ناموفق بوده‌اند. مدیریت کیفیت یک فرآیند است که پایش، نظارت و ارزیابی فناوری، نیروی انسانی، گردش کار، مواد و مصالح و ارائه خدمت را بررسی و مدیریت می‌کند. با نگاهی به کشورهای همسایه این استان، تمرکز بر کیفیت و تأثیر آن بر جذب مخاطب و سرمایه را می‌توان به آسانی مشاهده کرد. مدیریت کیفیت توسعه استان به عهده چه سازمان و ارگانی است؟ لازم است که این امر مهم در سازوکاری مطمئن و فنی پیگیری و اجرایی گردد.
۱۰. هر دستگاه اجرایی و یا نهاد نظارتی و سیاست‌گذاری دارای قلمروهای فعالیتی و عملکردی است. یکی از چالش‌های جدی استان مرکزی تداخل زیاد این قلمروها و عدم انطباق تصمیم‌گیری‌ها در قلمروهای مشترک است. هر دستگاهی برای پیشبرد اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود طرح‌ها و برنامه‌هایی را آماده و تصویب می‌کند. این درحالی است که راهکارهای پیشنهادی این طرح‌ها در قلمروهای مشترک، در بسیاری موارد متناقض، متضاد و خنثی‌کننده یکدیگر است به جای آنکه هم‌افزا و دارای سینرژی باشد.
۱۱. توسعه استان مرکزی بدون توجه به رصد تغییر شاخص‌های توسعه امکان‌پذیر نیست. برای تصمیم‌گیری کارآمد و موثر لازم است که داده‌ها و اطلاعات در طول زمان رصد شده تا بستر لازم برای تحلیل، چرایی و چگونگی معین گردد. بدون داده‌های کمی و کیفی هدفمند، تصمیم‌گیری، قدم زدن در تاریکی مطلق است و امید داشتن به شانس و اقبال است. اگرچه سامانه‌هایی برای رصد آمایش برنامه‌ریزی شده است اما ایجاد سامانه داده‌ها و اطلاعات به صورت روش‌مند و هدفمند کمک می‌کند که اولویت‌ها، چالش‌ها، میزان عدم قطعیت و قابلیت کنترل و برنامه‌ریزی، دخیلان و ذی‌نفعان و بسیاری

موارد موثر دیگر در تحقق توسعه، مشخص گردد. این امر نیازمند مدیریت و سیستم داده‌ها و اطلاعات در درازمدت است. به طوری که با تغییرات مدیران و یا سیاست‌های اجرایی، این نظام مدیریت به کار خود ادامه دهد.

۱۲. برنامه‌ریزی توسعه استان مرکزی به صورت بالا به پایین انجام شده است. در بهترین حالت نظر افراد گروه‌های غیردولتی دریافت شده است. این امر با ایجاد نظامی که منابع و دارایی‌هایی که قابلیت جذب و به کارگیری در توسعه استان را دارد، بسیار متفاوت است. بخش قابل توجهی از ظرفیت استان مرکزی در اختیار بخش غیردولتی است. ایجاد یک جایگاه پرننگ در برنامه توسعه استان برای این امر ضروری است. همچنین این منابع به شکلی تجمیع شده و قابل دستیابی سریع نیست، لذا باید به شیوه‌ای مدیریت شود که در طول زمان به صورت انعطاف‌پذیر اضافه و کسر گردد. منابع و دارایی‌های مرکزی خارج از استان و کشور را نیز به این بخش اضافه شود، پیچیدگی موضوع و ضرورت مدیریت متمرکز آن در استان بیشتر احساس خواهد شد.

۱۳. بررسی تأمین اعتبارات در ۸۰ سال گذشته به روشی نشان می‌دهد، بودجه‌ریزی با تخصیص اعتبارات دولتی همواره فاصله داشته است. روش‌های مختلفی برای حل این موضوع و جلوگیری از توقف توسعه استان مرکزی وجود دارد. برای مثال ایجاد محرک‌های تشویقی جذب سرمایه‌گذار، ایجاد فضای امن سرمایه‌گذاری، کاهش موانع جذب سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد تناسب بین اجرای اقدامات و پروژه‌ها با تخصیص اعتبارات، بهره‌گیری از منابع بانکی و تعاونی و موارد مشابه دیگر کمک می‌کند که مدیریت مالی و پولی توسعه استان مرکزی با کمترین چالش مواجه شود. لازم است از یک سو ریسک توسعه کاهش یابد و از سوی دیگر مدیریت مالی به صورت متمرکز در استان انجام شود. منابع مالی مسئولیت اجتماعی صنایع نیز از دیگر منابع قابل برنامه‌ریزی برای توسعه استان است. در حال حاضر هیچ کدام از این موارد به دقت اجرایی نشده است.

۱۴. نهادها و دستگاه‌های استان در بخش دولتی و غیردولتی دارای وظایف و آیین‌نامه‌هایی هستند که گاه‌گاه با یکدیگر مشترک، متداخل و ناهم‌افزاست. این موارد موجب می‌شود که فعالیت‌های تصمیم‌گیری، اعطای مجوزها، اجرای پروژه‌ها و غیره با تأخیر زمانی زیادی صورت گیرد. مدیریت این چالش‌ها تا حد زیادی در داخل استان مرکزی امکان‌پذیر است. لازم است که مدیران عالی این امر را جدی گرفته و سازوکارهای لازم برای مدیریت آن را ایجاد کنند. استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود و ایجاد قوانین و مقررات جدید یکپارچه و هم‌افزا از موضوعات مهم توسعه استان مرکزی است.

۱۵. کلیه فعالیت‌های نهادهای دولتی، حکومتی، مردمی و تعاونی در نهایت باید منجر به توسعه بیشتر استان مطابق با پیش‌بینی‌های برنامه توسعه فضایی استان شود. در بسیاری مواقع نهادها و دستگاه‌ها تنها به دنبال اجرای پروژه‌ها هستند و هیچ‌گونه نگاه راهبردی برای دستیابی به اهداف برنامه نیستند. تصور می‌کنند با اجرای صرف پروژه‌ها در بازه‌های زمانی مختلف می‌توان به توسعه استان رسید که خطایی جدی است. همواره در انجام کنش‌های کوتاه مدت (اجرای پروژه‌ها و اقدامات) باید نگاه راهبردی و بلندمدت داشت تا موانع و مشکلات فعلی و آینده را دید و حل کرد. لذا مدیریت نتیجه‌گرا از جمله مدیریت‌های دیگر مغفول مانده استان، بدون متولی جدی و از چالش‌های پیش‌روست. کلیه فعالیت‌های باید در نهایت منجر به نتیجه گردد. این امر نیازمند مدیریت فرآیند، نتیجه و بهبود است.

۱۶. در نظام برنامه‌ریزی کشور ما، تهیه طرح با اجرای آن دو شق جدا انگاشته شده است. این در حالی است که مدیریت بهبود شامل چهار مرحله اصلی است: برنامه، اجرا، ارزیابی، بازنگری. چگونه می‌توان یک برنامه یا طرح را برای ده یا بیست سال به صورت قطعی و بدون انعطاف تهیه کرد؟ چگونه می‌توان تغییرات مختلف مالی، حقوقی، فنی، طبیعی و غیره را در آن اعمال کرد؟ چگونه می‌توان ریسک اجرای آن را کاهش داد؟ و بسیاری ابهام‌های دیگر، بنابراین لازم است که یک برنامه در فرآیند بهبود تعریف و اجرایی گردد. این امر نیازمند یک مدیریت واحد و متمرکز و آگاه است.

۱۷. در نهایت باید گفت که مدیریت یکپارچه آمایش و توسعه فضایی استان مرکزی بدون توجه به هر یک از ۱۴ بعد گفته شده امکان‌پذیر نیست. عدم توجه و داشتن سازوکار و برنامه برای هر یک از ابعاد منجر به ایجاد اثرات منفی در دیگر بخش‌ها خواهد شد و در نهایت اجرای برنامه را با چالش و مشکل مواجه خواهد کرد. لذا نمی‌توان برای یک یا چند محور چاره اندیشید و دیگر محورها را به آینده موکول کرد.

۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها

۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی

به‌طور کلی ۱۹ درصد از مساحت استان مرکزی اراضی کشاورزی و ۵۷ درصد مرتع و بقیه غیر مزروعی (شهرها، جاده‌ها، دریاچه و...) است. محصولات کشاورزی استان شامل گندم، جو، آفتابگردان، حبوبات، پنبه، چغندر، گوجه فرنگی، پیاز، انگور، خشکبار، سبزیجات، انار، طالبی، هلو، پسته، بادام و گردو است. از مهم‌ترین قابلیت‌های کشاورزی در استان مرکزی می‌توان به تولید گل و گیاه اشاره کرد. سطح زیر کشت گل و

گیاهان زینتی در این استان هزار و ۹۱ هکتار است که از این میزان ۳۷۱ هکتار به صورت گلخانه و بقیه در فضای باز است. شهرستان محلات در این استان که به عنوان قطب تولید گل و گیاهان زینتی کشور مطرح است، بیشترین سطح زیر کشت گل و گیاه را به خود اختصاص داده است.

فلات مرکزی، که بین رشته کوههای البرز و زاگرس در این منطقه وجود دارد، رشته جبال راسوند به طرف جنوب شرقی. تنوع اقلیمی و آب هوایی استان که ناشی از نوسانات ارتفاعی آن است و همچنین میزان بارش باران در فصول مختلف همه و همه باعث وجود طبیعت ویژه ای را از جهت رویش گیاهان در این منطقه شده است. از این رو می توان گفت استان مرکزی یکی از غنی ترین مراتع طبیعی ایران است و برای پرورش انواع دام و طیور و حتی پرورش زنبور عسل مناسب است. نواحی سربند و دامنه های راسوند، به دلیل ویژگیهای اقلیمی، از پر آب ترین و سبزترین مناطق استان مرکزی محسوب می گردد. تراکم چشمه های پر آب و دائمی و فصلی، پوشش گیاهی بسیار خوب و گسترده گی باغها و چمنزارها، داشتن تالابها و سردابهای بزرگ همه و همه و داشتن گونه های گیاهی بومی و دارویی باعث پرورش انواع دام و طیور و آبزیان شده است. البته باید به این نکته توجه داشت: زمستان سرد و پر برف فلات غرب و جنوب غربی استان، امکان نگهداری گله های گوسفند و بز را بسیار محدود می کند. دامها مدت زیادی در آغل ها نگهداری می شوند و تنها چند ماهی از سال می توانند از مراتع بیلاقی، کوهستانی استفاده کنند، نگهداری دامها تنها در روستاهایی که قدرت ذخیره علوفه زمستانی را دارند امکان پذیر است. نواحی شرق و شمال شرق استان و اطراف سیله و دشت های مجاور آن به علت گرما هوا در بعضی مواقع کوچک موقت گوسفند و بز را فراهم می سازد. بیشتر عشایر منطقه در این نواحی به دامداری اشتغال دارند. در اطراف اراک و خمین و شهرهای دیگر استان که گاوداری و مرغداری های جدیدی احداث شده اند که سعی در برآوردن نیازهای روزافزون این شهرها را دارند.

۳-۸-۲- مزیت های موقعیتی و استراتژیکی

مزیت های موقعیتی و استراتژیکی استان مرکزی در دو بخش مزیت های مکانی و شبکه ارتباطی و اقتصادی قابل دسته بندی هستند که عبارتند از:

۳-۸-۲-۱- موقعیت استان مرکزی در ارتباطات با کریدورهای بین المللی

به واسطه موقعیت استان مرکزی و همجواری با استان های قزوین، مرکزی، همدان و گیلان به نوعی در مسیر چهارراه ارتباطی شرق به غرب و شمال به جنوب کشور محسوب قرار دارد، این استان از زمینه مناسبی در ارتباط با کریدورهای عبوری بین المللی و منطقه ای برخوردار است که مهمترین آنها عبارتند از:

طرح یک کمربند- یک جاده (One Belt-One Road): این طرح که با عنوان جاده ابریشم جدید (New Silk Road) نیز معروف است، طرحی بلند پروازانه است که توسط رییس جمهور چین در سال ۲۰۱۳ مطرح شد و می تواند، نفوذ چین بر اقتصاد جهانی را به شدت تغییر دهد و باعث افزایش حجم و ارزش تجارت در دنیا. این طرح دارای دو بخش است که یک بخش آن راه فیزیکی است و یک بخش آن راه دریایی تشکیل می دهد. راه فیزیکی از چین شروع می شود و به قاره اروپا ختم می شود و کشورهای قرقیزستان، قزاقستان، ازبکستان، ایران، ترکیه، اوکراین، لهستان، بلژیک، فرانسه و در نهایت ایتالیا را دربر می گیرد. کشورهایی که در مسیر این طرح قرار دارند ۶۵ درصد از جمعیت دنیا را در خود جای داده اند، یکی از مهم ترین پیامدهای اجرای این طرح در میان مدت، انتقال قدرت اقتصادی از غرب به شرق با مرکزیت چین است. تکمیل و تداوم این طرح در بلندمدت منجر به تبدیل چین به قدرتی ژئواستراتژیک خواهد شد که چالش های بسیاری برای آمریکا ایجاد می کند. هم اکنون اجرای پروژه های مرتبط با «ابتکار کمربند و راه» علاوه بر اینکه اهداف چین را تأمین می کند، می تواند ایران را هم به هاب منطقه تبدیل و باعث انجام پروژه های زیرساختی شود، استان مرکزی یکی از استان های واقع در مسیر این کریدور است.

شکل ۳- طرح یک کمربند- یک جاده

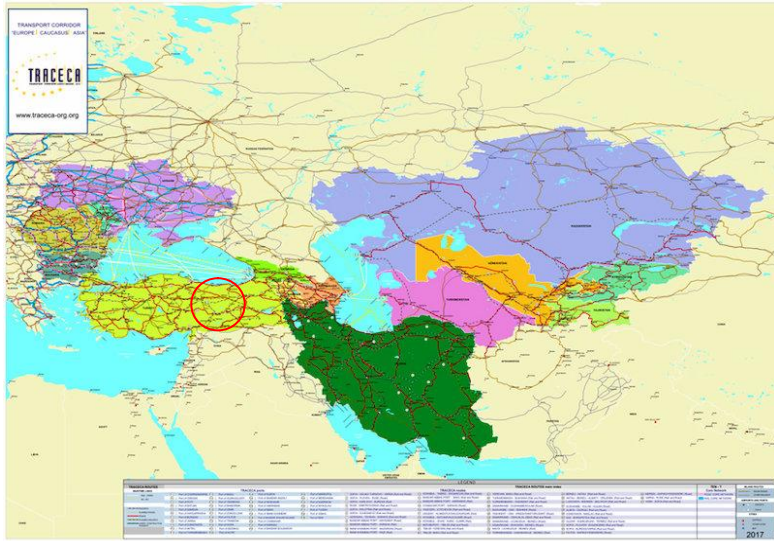
طرح توسعه شبکه زیربنای حمل و نقل زمینی آسیا (ALTID): این طرح توسعه هماهنگ راه آهن آسیا (TAR) و توسعه شبکه بزرگراه آسیایی (AH) را در دست اجرا دارد. استان lv;cd در مسیر اصلی AH2 قرار دارد که مهمترین مسیرهای این شبکه هستند و با عنوان کریدورهای بین قاره ای مهمترین عملکرد را دارند.

مسیر AH2: بزرگراهی است که از دنپاسار در جزیره جاوه اندونزی شروع شده و پس از گذشتن از سنگاپور، مالزی، تایلند، میانمار، بنگلادش، هند، نپال و پاکستان، این کریدور از مرز میرجاوه وارد ایران شده و در مرز خسروی در غرب ایران خاتمه پیدا می‌کند. طول این بزرگراه ۱۳۱۷۷ کیلومتر است.

شکل ۴- محورهای بزرگراه آسیایی عبوی از کشور

کریدور تراسیکا (TRACECA): که شامل سیستم حمل‌ونقل ترکیبی در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی است، که نقش مهمی در احیای یکی از مسیرهای راه تاریخی ابریشم ایفا می‌کند. در سال ۲۰۱۸، ۱۳ کشور بلغارستان، مولداوی، رومانی، اوکراین و ترکیه در اروپا، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، و گرجستان در قفقاز جنوبی، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی عضو این کریدور هستند. هدف این کریدور که از طرف اتحادیه اروپا با سرمایه اولیه ۱۵ میلیون یورو پشتیبانی مالی می‌شد، توسعه کریدور حمل‌ونقلی از اروپا، به سمت دریای سیاه، قفقاز، دریای خزر، و آسیای مرکزی بود. به واسطه موقعیت بسته (Land lock) برخی از کشورهای عضو و اهمیت دسترسی به خلیج فارس برخی از زیرشاخه‌های این کریدور از استان مرکزی عبور و ارتباط کشورهای عضو را با شمال و جنوب کشور و شرق و غرب کشور برقرار می‌کند. لازم به ذکر است از سال ۲۰۰۹ فعالیت‌های توسعه سازمان مربوطه به حداقل کاهش یافته و ایران از مزیت‌های عضویت در این مجموعه بهره‌ای نبرده است.

شکل ۵- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللى ترانسیک و موقعیت استان مرکزی

استان مرکزی از نظر دسترسی به راه آهن دارای جایگاه ویژه ای است به نحوی که در مسیر دو محور شمال جنوبی و شرق غرب قرار گرفته است و در واقع شاه راه ارتباطی برای راه آهن کشور به شمار می‌رود، لذا محدوده اداره کل راه آهن استان مرکزی، از خروجی ایستگاه سواریان ۲۳۷ کیلومتر واقع در استان قم شروع و پس از عبور از استانهای مرکزی و همدان از یک سو به ایستگاه کرمانشاه ۶۰۲ کیلومتر واقع در استان کرمانشاه و از سوی دیگر به ایستگاه مومن آباد ۴۰۰ کیلومتر واقع در استان لرستان منتهی می‌شود و مرکز آن در شهر اراک قرار دارد. مهمترین ایستگاه بارگیری راه آهن (سمنگان) در این استان قرار دارد و بیشترین سهم بارگیری در ناحیه مربوط به پخش فرآورده‌های نفتی می‌باشد که از ایستگاه سمنگان منشعب شده و پتروشیمی اراک جایگاه دوم در بیشترین سهم بارگیری را دارد که محصولات آن توسط راه آهن به خارج از کشور صادر می‌گردد.

مراکز جذب بار مرتبط با راه آهن استان عبارتند از: پالایشگاه و پتروشیمی شازند، شرکت آلومینیوم اراک، شرکت واگن پارس، منطقه اقتصادی سلفچگان، شرکت گاز بوتان، شرکت فولاد درخشان، کارخانه باریت سواریان، سیلوی اراک، کارخانه قند شازند، شرکت ماشین سازی اراک، سنگ آهن غرب کشور. با احداث و راه اندازی خط غرب جذب بار جدیدی نظیر کارخانه فولاد آلیاژی ملایر، کارخانه کیان کردسا، کارخانه فیروزان، کارخانه فولاد استان همدان، کارخانه سیمان هگمتانه، شرکت پلیمر و پتروشیمی کرمانشاه، سیلوی گندم کرمانشاه ایجاد شده است که قابلیت اتصال به راه آهن اراک را دارند.

آلومینیوم، شرکت آلومرول، ماشین سازی اراک، کمباین سازی، پتروشیمی اراک و واگن پارس از صنایع اساسی کشور به شمار می‌روند.

تولیدات صنعتی استان مرکزی علاوه بر تأمین نیازهای داخلی، به کشورهای خارجی نیز صادر می‌گردد. به همین علت بخش بزرگی از صادرات کالاهای صنعتی را به خود اختصاص داده‌است.

صنایع آلومینیوم‌سازی: شرکت آلومینیوم ایران یا ایرالکو، قدیمی‌ترین واحد تولیدی بخش آلومینیوم کشور است که با دارا بودن دو کارخانه، ظرفیت تولید ۲۰۰ هزار تن شمش آلومینیوم را در سال دارد. این شرکت به عنوان اولین تولیدکننده شمش‌های آلومینیومی ایران و بزرگترین تولیدکننده آلومینیوم کشور در زمینی به مساحت ۲۳۲ هکتار و در استان مرکزی واقع شده‌است. به همین سبب این استان به عنوان قطب تولید آلومینیوم کشور تبدیل شده‌است.

گروه نورد آلومینیوم در سال ۱۳۵۱ در اراک توسط بخش خصوصی تأسیس شد. این شرکت با برخورداری از تجهیزات منحصر به فرد تولیدی و آزمایشگاهی و تجهیزات مدرن متالورژی از بزرگترین تولیدکنندگان انواع محصولات آلومینیومی در منطقه محسوب شده و تنها تولیدکننده انواع پلیت، ورق و کویل آلومینیومی به روش نورد گرم در تنوع آلیاژ و ضخامت در کشور می‌باشد. دیگر محصول شرکت تولید ورقهای رنگی‌نمای ساختمان (ورق کامپوزیت) با نام تجاری آلکونام می‌باشد. همچنین این شرکت تنها تولیدکننده آلومینیوم کلد در ایران است. شرکت نورد آلومینیوم در حال حاضر با ظرفیت سالانه ۲۴۰۰۰ تن محصول نورد سردی و ۱,۰۰۰,۰۰۰ مترمربع ورق کامپوزیت آلومینیومی، فعالیت می‌نماید. این شرکت با برخورداری از نیروی انسانی مجرب، تجهیزات منحصر به فرد تولیدی و آزمایشگاهی و تجهیزات مدرن متالورژی از بزرگترین تولیدکنندگان انواع محصولات آلومینیومی به روش نورد گرم در تنوع آلیاژ و ضخامت در منطقه محسوب می‌شود. از مزایای این روش تولیدی خواص متالورژیکی و مکانیکی بهینه نسبت به سایر روشهای تولید است. هم‌اکنون محصولات شرکت انواع کویل، تسمه، پلیت، آلومینیوم کلد، ورق رنگی، ورق کامپوزیت آلومینیوم، ورق‌های سینوسی، دوزنقه‌ای، آجدار، ساده و محصولات آلیاژی سری ۵۰۰۰ می‌باشد. محصولات شرکت به کشورهای انگلستان، کانادا، ژاپن، آلمان، ترکیه و صادر گردیده‌است.

صنایع آلومرول نوین و صنایع آلومینیوم پردیس متشکل از ۸ واحد تولیدی و یک شرکت بازرگانی فعال، در حال حاضر، با تولید سالانه بیش از یکصد هزار تن، بزرگترین تولیدکننده انواع مقاطع آلومینیومی با کاربرد ساختمانی و صنعتی همراه با خدمات عملیات حرارتی، رنگ پودری و آنودایزینگ و نیز ریخته‌گری انواع شمش و بیلت آلیاژی آلومینیوم و ساخت قالبهای اکستروژن در کشور می‌باشد. در حال حاضر صنایع آلومینیوم

پرديس قادر به توليد روزانه ۱۲۰ تن انواع مقاطع آلومينيوم، انجام عمليات آبكاري (آنودايز) و پاشش رنگ بودري، توليد انواع آلياژهاي آلومينيوم و انجام طراحي، توليد و سخت كاري انواع قالبهاي توليدي مقاطع آلومينيومي مي‌باشد. اين شركت صادركننده نمونه كشوري در صنعت آلومينيوم مي‌باشد.

صنایع ماشین‌سازی: ماشین‌سازی صنعتی است که به طراحی، تولید و مونتاژ ماشین، مجموعه‌ها و قطعات منفصله می‌پردازد. این صنعت به عنوان یکی از پایه‌ای‌ترین صنایع هر کشور محسوب می‌شود.

شركت ماشین‌سازی اراك از جمله صنایع مادر استان است که در سال ۱۳۴۷ تأسیس و در سال ۱۳۵۰ به عنوان اولین صنعت سنگین کشور به بهره‌برداری رسید. این شركت بزرگترین تولیدکننده تجهیزات پتروشیمی و پالایشگاهی، صنایع نفت و گاز، حمل و نقل، سیمان و معدن در کشور است.

شركت ماشین‌سازی اراك دارای ۶ گروه شامل گروه ساخت و تجهیزات، گروه پل و سازه‌های فلزی، گروه دیگهای بخار، گروه ماشین و مونتاژ، گروه متالورژی و گروه پروژه EPC است. ساخت پل‌های فلزی در این شركت به سال ۱۳۵۰ خورشیدی بازمی‌گردد. شركت ماشین‌سازی اراك اولین و بزرگترین گروه پل‌ساز در ایران و خاورمیانه است و تا به امروز توسط این شركت نزدیک به سیصد پل در طراحی و نصب شده‌است.

از جمله این پل‌ها می‌توان به پل‌های راه‌آهن بافق-بندرعباس، پل شهید همت، پل نیاوران، پل شهید جهان آرای خرمشهر، پل میدان آزادی مشهد و پل‌های ارتباطی ایذه به شهرکرد در محدوده دریاچه سد کارون ۳ (و بزرگترین پل دهانه قوسی خاورمیانه بر روی دریاچه سد کارون ۴ به طول ۳۸۰ متر) اشاره کرد.

گروه ساخت و تجهیزات از جمله گروه‌های شركت ماشین‌سازی اراك است که با نزدیک به نیم‌قرن تجربه خود تجهیزات موردنیاز در صنایع پتروشیمی و پالایشگاهی و سد و نیروگاه‌ها را تأمین کرده‌است.

از جمله تجهیزات ساخته شده توسط این گروه می‌توان به برج‌های پالایشگاه اراك، پروژه سیکل ترکیبی نیروگاه کرمان، دودکش‌های نیروگاه شهید رجایی قزوین (مرتفع‌ترین برج فلزی در ایران)، داکت‌های نیروگاه برق کرمان، برج‌های مجتمع پتروشیمی اروند، رآکتورهای نیروگاه پارس جنوبی و مخزن سقف شناور پالایشگاه اصفهان اشاره کرد.

از جمله پروژه‌های انجام شده توسط ماشین‌سازی اراك می‌توان به ساخت فاز ۱۴ پارس جنوبی اشاره کرد.

شركت صنایع آذراب اراك شركت هلدینگ ساخت‌وساز ایرانی است، که در زمینه احداث زیرساخت‌های صنعتی، ساخت پالایشگاه‌های گاز، مجتمع‌های پتروشیمی، کارخانجات سیمان و نیروگاه‌های برق‌آبی فعالیت می‌کند. شركت صنایع آذراب در سال ۱۳۶۳ تأسیس شد و هم‌اکنون یکی از بزرگترین شركت‌های پیمانکاری

عمومی (GC) در ایران است که زمینه اصلی فعالیت‌های این شرکت ساخت پروژه‌های نیروگاهی، پالایشگاهی، پتروشیمی و کارخانجات سیمان می‌باشد. از پروژه‌های اجرا شده توسط این شرکت می‌توان به: نیروگاه سیکل ترکیبی قم، نیروگاه شازند، توسعه واحد روغن‌سازی پالایشگاه اصفهان، پالایشگاه گاز کنگان، مجتمع پتروشیمی اراک و پالایشگاه اراک اشاره کرد. شرکت صنایع آذراب با استقرار نظام کیفیتی منطبق با خواسته‌های استاندارد بین‌المللی مدیریت کیفیت موفق شد گواهینامه را در زمینه طراحی و ساخت محصولات پیشرفته صنعتی به دست آورد و اطمینان لازم را نسبت به کیفیت محصول در مدیریت و مشتریان خود فراهم سازد.

صنایع حمل‌ونقل ریلی: شرکت واگن‌پارس اراک به عنوان اولین کارخانه تولید وسایل نقلیه ریلی مانند لوکوموتیو، واگن باری، واگن مسافری، ترنست، مترو، انواع بوژی و ... در خاورمیانه در سال ۱۳۵۳ در اراک تأسیس شد.

این کارخانه از سال ۱۳۷۲ کار ساخت لوکوموتیو را برای اولین بار در کشور آغاز کرد و در سال‌های ۸۲ تا ۸۶ موفق به تولید هشت دستگاه لوکوموتیو مانوری و ۸۰ دستگاه لوکوموتیو خطوط اصلی با قدرت چهار هزار و سیصد اسب‌بخار شد. در حال حاضر در خوشه ریلی استان مرکزی، ۱۰۰ شرکت فعال هستند که بسته به ظرفیت و نوع تولیدات و فعالیت از توان آن‌ها در قراردادهای کلان ریلی در همکاری با شرکت واگن‌پارس بهره گرفته می‌شود. این شرکت ابتدا پروژه تولید هزار دستگاه واگن باری و مسافری و تعمیرات ۲۵۰۰ دستگاه واگن باری را با همکاری شرکت اتریشی S.G.P شروع نمود که پس از پیروزی انقلاب قرارداد همکاری با شرکت اتریشی لغو و قرارداد جدیدی با شرکت واگن یونیون آلمان منعقد گردید. با توجه به نیاز فوری کشور به تجهیزات ریلی، تولیدات شرکت واگن‌پارس رسماً از ابتدای نیمه دوم سال ۱۳۶۳ شروع گردید. در پیمانی که در سال ۱۳۹۶ بین ایدرو و ترنس‌مش روسیه بسته شد قرارداد شرکت ترنس‌مش روسیه ۸۰٪ سهام واگن‌پارس را خریداری کند.

لوکوموتیو AD43C گونه‌ای لوکوموتیو دیزلی‌الکتریکی است که توسط شرکت آلستوم فرانسه طراحی گردیده‌است. تولید این لوکوموتیو از سال ۲۰۰۰ میلادی شروع گردید. این شرکت تولیدکننده مترو، واگن و لوکوموتیو با تکنولوژی شرکت‌های واگن یونیون آلمان، چانگ‌چون چین، بمباردیه کانادا، ترنس‌مش روسیه، زیمنس آلمان و آلستوم فرانسه می‌باشد.

صنایع ماشین‌آلات: شرکت هپکو اراک شرکتی در حوزه صنایع سنگین برای تولید ماشین‌آلات راه‌سازی، معدنی و ماشین‌آلات کشاورزی است. این شرکت اولین و بزرگترین کارخانه تولید ماشین‌آلات راه‌سازی در

ایران و خاورمیانه می‌باشد. این شرکت در سال ۱۳۵۳ در زمینی به وسعت ۹۰ هکتار در شهر اراک با هدف مونتاژ ماشین‌آلات راه‌سازی تأسیس و از سال ۱۳۵۴ با همکاری شرکت‌های نویستار اینترنشنال، پوکلین، ساکائی، داینایاک و لوکومو از کشورهای آمریکا، فرانسه، ژاپن، سوئد و فنلاند رسماً شروع به فعالیت نمود. پس از انقلاب اسلامی، توجه به ساخت ماشین‌آلات راه‌سازی و معدنی در دستور کار قرار گرفت و با همکاری شرکت لیپهر آلمان طرح توسعه هپکو با مجموعه‌ای از مدرن‌ترین ماشین‌آلات، با ظرفیت تقریبی ۳۰۰۰ دستگاه در سال ۱۳۶۳ آغاز گردید. در ادامه هپکو طراحی بعضی محصولات را در واحد تحقیق و توسعه شروع کرد که تنوع محصولات خود را توسعه دهد. هپکو کسب‌وکار با قطعات شناخته شده از تولیدکنندگان همچون زاور رکسروت، دویتس آگ، کارور و زداف فریدریشسهافن تجربه کرد که به‌نوبه خود باعث اعتبار برای شرکت‌های ایرانی شد. در حال حاضر هپکو بیشترین سهم از ماشین‌آلات را در بازارهای داخلی دارد. خط تولید هپکو مجهز به تجهیزات پیشرفته شامل ابزارآلات برشکاری، جوشکاری، ماشین‌آلات فرزکاری و همچنین دستگاه CNC است. این ظرفیت به هپکو اجازه می‌دهد ۲۵۰۰ واحد از ماشین‌آلات مختلف را تولید کند و ۲۰۰۰۰ تن از سازه‌های فولادی در سال بسازد. همچنین هپکو توانسته سهم مناسبی در تولید تجهیزات مورد استفاده در صنعت نفت و گاز به‌دست آورد.

کمباین‌سازی ایران: شرکت ایرانی تولیدکننده ماشین‌آلات کشاورزی است، که در شهر اراک در سال ۱۳۴۸ با همکاری شرکت جان‌دیر ایالات متحده آمریکا، تأسیس شد. تولید کمباین غلات محصول اصلی این شرکت، از سال ۱۳۵۲ با همکاری شرکت جان‌دیر آغاز و در طول این سال‌ها با تولید بیش از ۱۰,۰۰۰ دستگاه کمباین، شامل کمباین‌های سبک و سنگین و نیمه‌سنگین، بیش از ۹۰٪ درصد بازار فروش این محصول در ایران در اختیار این شرکت، قرار گرفته‌است. تولید بیلر یا همان بسته‌بند علوفه، از سال ۱۳۶۸ با خرید و انتقال تکنولوژی از شرکت جان‌دیر با وضعیتی مشابه تولید کمباین شروع شد و امروزه با تولید بیش از ۴,۰۰۰ دستگاه، در شرکت کمباین‌سازی ایران، بیش از ۹۵٪ درصد از بازار فروش بیلر در ایران، در اختیار این شرکت می‌باشد. کمباین‌سازی ایران هم‌اکنون بزرگترین کمباین‌سازی کشور می‌باشد.

صنایع برق: شرکت آونگان اراک شرکتی در حوزه تولید دکل‌ها و سازه‌های انتقال نیرو است. شرکت یاسان اراک در سال ۱۳۷۳ در شهرستان اراک با هدف طراحی و تولید برج‌های خطوط انتقال نیرو، برج‌های مخابراتی و گالوانیزه گرم و نیز اجرای پروژه‌های خطوط انتقال نیرو تأسیس گردیده‌است. شرکت یاسان با ظرفیت تولید بالغ بر ۳۵۰۰۰ تن در سال یکی از شرکت‌های پیشرو در صنعت برق ایران می‌باشد که در سال ۱۳۹۵ با صادرات بیش از ۲۸۰۰۰ تن انواع دکل‌های نیرو موفق به اخذ لوح صادرکننده نمونه ملی گردید. با توجه به نیاز این صنعت و تخصص بالای مؤسسين شرکت در زمان کوتاهی یاسان مبدل به بزرگترین تولیدکننده سازه‌های فلزی

در ایران گردیده است. از جمله محصولات شرکت می توان به دکل های فشارقوی، برج های تله کابین، دکل های تلسکوپی، برج های مخابراتی و گریتنگ اشاره کرد. از جمله پروژه های انجام شده در این شرکت می توان ساخت برج های تله کابین نمک آبرود و لاهیجان را نام برد.

صنایع شیمیایی: شرکت رنگ روناس اراک یکی از بزرگ ترین شرکت های تولیدکننده رنگ های صنعتی، ساختمانی و دریایی در ایران است. این شرکت فعالیت خود را در سال ۱۳۵۳، در اراک شروع کرد و اکنون دارای ۴ خط کامل تولید به ظرفیت ۲۸۰۰۰ تن انواع رنگ و پوشش های حفاظتی، ۲ خط تولید رزین به ظرفیت ۱۴۰۰۰ تن و ۵ خط تولید قوطی و لوازم بسته بندی به ظرفیت ۴۰۰۰ تن در سال می باشد.

ب- ظرفیت های معدنی استان مرکزی

استان مرکزی به سبب قرارگرفتن در دو منطقه زمین شناسی مهم کشور، شامل منطقه های دگرگونی سنندج سیرجان و ایران مرکزی و به لحاظ شرایط زمین شناسی، خاستگاه مواد معدنی مختلف و متنوعی شامل کانی های دگرگونی، آذرین و رسوبی از قبیل مواد معدنی غیرفلزی، فلزی، مصالح ساختمانی و سنگ های تزئینی است.

استان مرکزی با ۳۸۰ معدن و استخراج سالانه ۱۴ میلیون تن ماده معدنی، رتبه هفتم معدنی کشور را بخود اختصاص داده است و تاکنون از ۵۷ نوع ماده معدنی موجود در کشور ۴۲ نوع آن در استان مرکزی شناسایی شده و از حدود ۳۵ نوع ماده معدنی بهره برداری می شود.

تراورتن، سولفات سدیم، سرب، روی، سنگ آهن، سنگ گچ، پوزولان، کائولن، باریت و خاک های صنعتی از مهمترین ذخایر غنی معدنی قابل بهره برداری در این استان هستند.

بیش از ۴۲ نوع ماده معدنی در استان مرکزی شناسایی شده و امکانات بالفعل برای استخراج تنگستن، قلع و مولیبدن، طلا، مس، آندالوزیت، مرمریت های سیاه، گرانیت، کانیهای قیمتی و زینتی شامل فیروزه، کریزوکولا، جاسپر، آزوریت و مالاکیت، عقیق، بلور کوارتز، اریمان (سولفور آرسنیک)، بنتونیت و کلسیت در منطقه وجود دارد.

برخی مواد استخراج شده در معادن استان مرکزی در واحدها و کارخانه های گچ، آهک، سیمان سفید، رنگ، پوکه، کاشی، لاستیک و شیشه سازی مورد استفاده قرار می گیرد.

استان مرکزی دارای ۱۶ واحد تولید پودرهای معدنی میکرونیزه و سوپرمیکرونیزه است و از این نظر مقام نخست را در کشور دارد، ضمن اینکه وجود چهار واحد فرآوری مواد فلزی - فلوتاسیون سرب و روی و آلومینیوم سازی در استان مرکزی قابل توجه است.

این استان با داشتن ۸۳ معدن سنگ تراورتن، در حال حاضر ۶۰ درصد سنگ تراورتن کشور را تولید می‌کند. معدن سنگ استان مرکزی بخصوص شهرستان محلات به عنوان قطب سنگ تراورتن، شهرت جهانی دارد. استان مرکزی رتبه نخست را در تولید سنگ تراورتن با استخراج ۶۰ درصد و سولفات سدیم با استخراج ۷۰ درصد در کشور داراست.

استان مرکزی از لحاظ تعداد معدن در رتبه هشتم کشور و از حیث تولید و استخراج مواد معدنی و ایجاد اشتغال رتبه یازدهم و از نظر ذخیره مواد معدنی رتبه چهاردهم کشور را بخود اختصاص داده است.

استان مرکزی با بیش از ۲۰۰ واحد سنگبری و ۱۰۰ معدن فعال سنگ تراورتن، مرمیت و گرانیت از ظرفیت مناسبی برای توسعه و صادرات سنگ در جهان برخوردار است.

مقاومت بالا، برش و صیقل‌پذیری ایده آل، زیبایی ظاهر و ارزانی قیمت در مقایسه با سایر سنگ‌ها و شرایط مناسب استخراج، از مزایای صنعت سنگ این استان است.

حجم ذخایر شهرستان محلات به عنوان بزرگترین قطب تولید انواع سنگ تراورتن، مرمیت و ساختمانی در استان مرکزی بیش از ۲۶ میلیون تن است که از ۶۶ معدن فعال برداشت می‌شود.

ج- ظرفیت صنایع نفت و پتروشیمی

شرکت پالایش نفت امام خمینی شرکت دولتی پالایش نفت است، که تأسیسات پالایشی آن، در استان مرکزی و در فاصله ۳۰ کیلومتری از شهر اراک، مستقر می‌باشد. این پالایشگاه در سال ۱۳۷۲ توسط شرکت ملی نفت ایران و با نام پالایشگاه نفت شازند اراک تأسیس شد.

ظرفیت تولید پالایشگاه اراک ۲۵۰ هزار بشکه در روز است، که نفت خام مورد نیاز آن، بطور روزانه توسط شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب و از میدان نفتی اهواز تأمین می‌شود. دفتر مرکزی این شرکت در اراک قرار دارد. با اجرای طرح فاز دوم، ظرفیت تولید پالایشگاه از ۱۷۰ هزار بشکه در روز به ۲۵۰ هزار بشکه در روز افزایش یافته است. همچنین تولید بنزین به میزان ۱۲ میلیون لیتر در روز در ازای کاهش تولید نفت کوره افزایش یافته است. درحالیکه خوراک پالایشگاه از ۱۰۰ درصد نفت خام شیرین و سبک به مخلوط ۵۵ درصد سبک و ۴۵ درصد نفت خام سنگین تغییر یافته است. این شرکت بزرگترین تولیدکننده بنزین با استاندارد یورو ۴ در خاورمیانه می‌باشد. محصولات پالایشگاه با مشخصات و کیفیت استانداردهای ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ اروپا به بازار عرضه می‌شود.

مجتمع پتروشیمی شازند اراک یکی از طرحهای زیربنایی و مهم کشور می‌باشد که در راستای سیاست‌های کلی توسعه صنایع پتروشیمی و با اهداف تأمین نیاز داخلی کشور و صادرات با نام پتروشیمی شازند اراک به بهره‌برداری رسید.

این طرح در سال ۱۳۶۳ به تصویب رسید و پس از طی مراحل طراحی، مهندسی و نصب، فاز اول آن در سال ۱۳۷۲ در مدار تولید قرار گرفت. در ادامه کار به منظور بهبود مستمر و تولید بیشتر و متنوع‌تر، واحدهای دیگر مجتمع تکمیل و واحد اتوکسیلات به عنوان آخرین واحد مجتمع در سال ۸۲ راه اندازی و در مدار تولید قرار گرفت.

از سال ۱۳۷۹ همزمان با تکمیل واحدها، طرح و توسعه مجتمع با هدف افزایش ظرفیت واحدها به تصویب رسید که فاز اول آن در مهرماه سال ۱۳۸۴ و عملیات اجرایی فاز دوم در تابستان سال ۱۳۸۶ به انجام رسید. ظرفیت کامل تولید این مجتمع پس از انجام طرح توسعه ۱,۴۶۹,۰۰۰ تن در سال است.

د- جایگاه استراتژیک در انتقال نفت و فرآورده‌های نفتی

زیرساخت‌ها نفتی استان روزانه حدود ۱۵ میلیون لیتر فرآورده نفتی را به استان‌های تهران، البرز، قم، همدان، کرمانشاه، لرستان، خوزستان و برخی از استان‌های دیگر و همچنین سوخت نیروگاههای حرارتی شازند اراک، شهید رجایی، شهید مفتح، بیستون، سیکل ترکیبی قم، رودشور و نکاء و برخی نیروگاه‌های دیگر را تأمین می‌نمایند.

شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی استان مرکزی بابرخورداری از ۱۰۴ نقطه بارگیری که درحال حاضر از ۴۰ نقطه آن استفاده می‌گردد آمادگی بارگیری، تا ۴ برابر تولیدات پالایشگاه را دارد. سازه بارگیری اتوماتیک مخزن‌دارهای راه آهن تنها سیستم اتوماتیک کشور است که عملیات بارگیری انواع فرآورده‌ها را به صورت کاملاً مکانیزه انجام می‌دهد. قدرت بارگیری نفتکوره توسط این سازه از ۲ میلیون لیتر به ۴ میلیون لیتر در روز، رسیده و در شرایط بحرانی تا ۷ میلیون لیتر قابل افزایش است.

به منظور دستیابی سریع مصرف‌کنندگان به فرآورده‌های نفتی و جلوگیری از اتلاف وقت، ممانعت از استهلاک تجهیزات، کاهش تعمیرات و ارسال سریع فرآورده‌های دریافتی از پالایشگاه به مخازن خطوط لوله، قدرت انتقال فرآورده‌های نفتی از ۳۵۰ هزار لیتر در ساعت به ۷۰۰ هزار لیتر ارتقاء یافته است.

هـ- ظرفیت در توسعه انرژی‌های تجدید پذیر

استان مرکزی به دلیل شرایط ویژه جغرافیایی و اقلیمی ظرفیت مناسبی برای بهره‌گیری از انواع انرژی‌های تجدیدپذیر را داراست و باید گفت که این استان در آینده‌ای نزدیک می‌تواند به قطب تولید انرژی‌های پاک کشور تبدیل شود.

شهرستان‌های ساوه و کمیجان در انرژی بادی، منطقه میقان در انرژی خورشیدی و شازند در انرژی آبی ظرفیت مناسبی برای بهره‌گیری از مزیت‌های انرژی تجدیدپذیر دارند. منطقه میقان اراک سالانه با دارا بودن بیش از ۳۰۰ روز آفتابی ظرفیت مستعدی برای تولید انرژی پاک از خورشید دارد و این درحالی است که بزرگترین دهکده تولید انرژی پاک خورشیدی دنیا در هامبورگ آلمان، تنها از ۱۶۰ روز آفتابی بهره‌مند است. ظرفیت تولید انرژی‌های نوپدید از جمله بیوانرژی در خمین و آبی در شهرستان شازند نیز می‌تواند بستر جدیدی برای سرمایه‌گذاری در این زمینه در استان مرکزی را فراهم آورد و این استان می‌تواند به قطب تولید انرژی‌های پاک در کشور تبدیل شود.

۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی

مزیت‌های نسبی استان

در سال ۸۵ شهرستان‌های اراک، خمین، دلپجان، ساوه، شازند و محلات در بخش صنعت صادرکننده بودند و دیگر شهرهای استان واردکننده بخش صنعت بودند. در بخش کشاورزی بجز شهرستان آشتیان که واردکننده است دیگر شهرستان‌های استان صادرکننده بوده‌اند. در زمینه خدمات نیز مانند بخش کشاورزی بجز شهرستان آشتیان که واردکننده است دیگر شهرستان‌های استان صادرکننده محصولات صنعتی بوده‌اند. استان مرکزی در سال ۸۵ در بخش‌های کشاورزی و خدمات صادرکننده و در بخش صنعت واردکننده بوده است. در سال ۹۰ در بخش کشاورزی بجز فراهان که واردکننده است دیگر شهرستان‌های استان صادرکننده محصولات کشاورزی هستند. در بخش خدمات نیز بجز شهرستان فراهان دیگر شهرستان‌های استان صادرکننده محصولات خدماتی هستند. در سال ۱۳۹۰ در بخش صنعت شهرستان‌های اراک، خمین، دلپجان، ساوه، شازند و محلات صادرکننده بوده و سایر شهرستان‌ها واردکننده هستند. مقایسه میان سال ۸۵ و ۹۰ بیانگر آن است که استان در سال ۱۳۸۵ در بخش صنعت واردکننده بود در سال ۱۳۹۰ در این بخش نیز صادرکننده شده است. بنابراین در تمامی زمینه‌ها صادرکننده شده است.

جدول ۱۱۳- سهم مکانی شهرستان‌های استان مرکزی

شهرستان	سهم درصدی تعداد شاغلین سال ۱۳۸۵			سهم درصدی تعداد شاغلین سال ۱۳۹۰		
	صنعت	کشاورزی	خدمات	صنعت	کشاورزی	خدمات
اراک	۲۵/۸۴	۴۷/۸۲	۵۳/۸۸	۴۴/۰۷	۲۸/۸۳	۵۴/۲۸
آشتیان	۰/۱۰۰	۰/۵۶	۰/۹۷	۰/۴۷	۱/۶۶	۱/۰۳
تفرش	۰/۱۰۰	۱/۵۵	۲/۳۲	۰/۹۳	۲/۰۴	۱/۸۹
خمین	۳/۹۹	۵/۸۱	۷/۷۳	۲/۹۷	۱۲/۳۲	۷/۶۴
دلیجان	۸/۹۳	۴/۷۴	۳/۹۰	۵/۸۸	۳/۲۹	۴/۱۶
ساوه	۱۵/۲۳	۲۵/۶۵	۱۸/۲۳	۳۱/۰۳	۱۷/۶۸	۱۵/۷۶
شازند	۳/۶۸	۲/۸۷	۳/۵۱	۳/۷۳	۵/۷۶	۴/۰۲
محلات	۴۰/۸۶	۴/۹۹	۵/۰۳	۴/۹۶	۶/۷۰	۴/۷۷
زرنديه	۰/۸۴	۳/۵۴	۲/۹۲	۴/۱۹	۸/۲۷	۲/۸۰
کمیجان	۰/۶۳	۲/۴۸	۱/۵۱	۰/۹۰	۶/۳۸	۲/۱۰
خنداب	-	-	-	۰/۴۰	۶/۵۰	۱/۲۹
فراهان	-	-	-	۰/۴۶	۰/۵۷	۰/۴۵
مرکزی	۰/۶۵	۲/۵۷	۱/۶۹	۲/۹۷	۲/۲۱	۱/۶۹

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت رقابتی

بررسی میزان تخصصی شدن در فعالیت‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که از ۲۹ کد ایسیک فعال در استان، ۸ کد ایسیک به صورت تخصصی در استان وجود دارد. در شهرستان اراک بیشترین صنایع تخصصی وجود دارد. در واقع می‌توان بیان داشت عمده صنایع با فناوری بالا در این شهرستان به صورت تخصصی در آمده است. شهرستان‌های ساوه، خمین و زرنديه از دیگر شهرستان‌های استان با ضریب تخصصی فعالیت بالا هستند. ضریب تخصصی شدن در رشته فعالیت سایر تجهیزات حمل و نقل در شهرستان‌های اراک بیشترین میزان ضریب تخصصی شدن را دارد. سپس رشته فعالیت‌های جمع‌آوری، تصفیه و توزیع آب و فعالیت‌های پشتیبانی و کمکی حمل و نقل؛ فعالیت‌های آژانس‌های مسافرتی به ترتیب در شهرستان‌های ساوه و ساوه، اراک ضریب تخصصی بالاتری دارند.

جدول ۱۱۴- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان مرکزی

فعالیت	ضریب تخصصی شدن	شهرستان
محصولات فلزی فابریکی (۲۸)	۰.۱۵۶	اراک، زرنديه
ساخت ماشین آلات و تجهیزات (۲۹)	۰.۱۵۹	اراک
راديو تلویزیون وسایل ارتباط (۳۲)	۰.۱۳۳	خمین
سایر تجهیزات حمل و نقل (۳۵)	۰.۱۹۲	اراک
جمع آوری، تصفیه و توزیع آب (۴۱)	۰.۱۸۵	ساوه
فعالیت‌های پشتیبانی و کمکی حمل و نقل؛ فعالیت‌های آژانسهای مسافرتی (۶۳)	۰.۱۷۵	ساوه، اراک

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی تمرکز اشتغال صنعتی در استان مرکزی نشان می‌دهد که تمرکز عمده اشتغال صنعتی در شهرستان اراک است. تعداد ۷۸۲ بنگاه در زمینه فعالیت‌های صنعتی در شهرستان اراک وجود دارد که معادل ۳۱ درصد از اشتغال صنعتی استان اراک است. شهرستان ساوه دیگر شهرستان استان با تمرکز اشتغال صنعتی ۱۸ درصد است. بررسی تعداد بنگاه صنعتی نشان می‌دهد که ۴۴۴ بنگاه اقتصادی در این شهرستان وجود دارد. دلیجان و زرنديه شهرستان‌های بعدی از نظر تمرکز اشتغال صنعتی است. در استان مرکزی در مجموع ۲۵۲۷ کارگاه صنعتی در استان وجود دارد.

جدول ۱۱۵- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان

شهرستان	ضریب تمرکز	شهرستان	ضریب تمرکز
اراک	۰.۳۱	زرنديه	۰.۱۳
آشتیان	۰.۰۲	ساوه	۰.۱۸
تفرش	۰.۰۱	شازند	۰.۰۴
خمین	۰.۰۶	فراهان	۰.۰۱
خنداب	۰.۰۱	کمیجان	۰.۰۱
دلیجان	۰.۱۳	محلات	۰.۱۱

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

۳-۸-۴- شناخت قابلیت‌های گردشگری مرکزی

استان مرکزی از آداب و رسوم متنوعی که ریشه در فرهنگ و سنت‌های مناطق مختلف دارد، برخوردار است که برخی از این مراسم آیینی عبارتند از: مراسم آهو آهو، جشن کوسه ناقلدی، مراسم ازدواج، مراسم شب چله، مراسم اولین برف زمستان، مراسم باران خواهی، مراسم چهارشنبه سوری، مراسم عیدنوروز، مراسم نخل گردانی، جشن گندم، کردعلی به کوه، مراسم بیل گردانی.

این استان زادگاه بزرگ مردان و زنانی است که در تحولات اجتماعی و سیاسی نقش اساسی داشته‌اند. افرادی نظیر حضرت امام خمینی، آیت‌الله اراکی، میرزا حسن آشتیانی، آیت‌الله موسوی گلپایگانی، ملااحمد و ملا مهدی نراقی، امیرکبیر، قائم مقام فراهانی، محمد مصدق، احمد قوام، قوام الدوله، مستوفی الممالک، مشیرالدوله، وثوق الدوله، عباس اقبال آشتیانی، پرفسور محمود حسایی، مصطفی چمران، عباس سحاب تفرشی، احسان نراقی، محمد قریب را می‌توان اشاره کرد.

صنایع دستی این استان متنوع از جمله قالی‌بافی، گلیم‌بافی، گیوه‌بافی، جاجیم‌بافی، نمدمالی، آئینه‌کاری، خوشنویسی، طراحی سنتی، سوزن‌دوزی، مسگری، سازه‌های سنتی، تراش سنگ‌های قیمتی، آثار چوب منبت و معرق کاری، قلمزنی، قدک بافی، سفال، چلنگری، معرق کاری است.

جدول ۱۱۶- جاذبه‌های گردشگری استان مرکزی

جاذبه	شرح
کوه‌ها و ارتفاعات	شهباز در شهرستان شازند به ارتفاع ۳۳۸۸ متر، غلیق در دلیجان به ارتفاع ۳۱۷۰ متر، کوه تفرش با ارتفاع ۳۱۴۰ متر، سفیدخانی در اراک به ارتفاع ۳۱۱۸ متر، اینچه قاره در نوربان ساوه با ارتفاع ۳۰۰۰ متر
غارها	غار نخچیر در ۸ کیلومتری شمال شرق دلیجان، غار شازند (کیخسرو) ۳۵ کیلومتری جنوب غربی اراک، غار انجدان در ۴۰ کیلومتری شرق اراک، غار قلعه جوق در نزدیکی روستای چهره فان، غار سفیدخانی در ۱۸ کیلومتری شهر اراک، غار شاه بلبل در کوه‌های شرقی شهرستان محلات، غار هیزج، غار سوله خوترا، غار سوراخ گاو و غار آقداش، غار کوه ساوه (شاهپسند)، غار آزادخان، غار یکه چاه، غار کهک
دریاچه‌ها، سدها،	دریاچه کویر میقان در شمال شرقی اراک، دریاچه سد پانزده خرداد در ۵ کیلومتری شهر دلیجان، سد ساوه (الغدیر) در ۲۵ کیلومتری شهر ساوه در تنگه و فرقان روی رودخانه قره چای، سد خاکی هندودر ۲ کیلومتری شمال هندودر
جاذبه‌های طبیعی رودخانه‌ها	رودخانه قمرود از کوه‌های غربی اصفهان و ارتفاعات جنوبی گلپایگان، رودخانه قره‌چای در غرب شهرستان اراک، رودخانه و فرقان در شمال شرقی زاگرس ارتفاعات کبوتر آهنگ و ملایر، رودخانه مزلقان از ارتفاعات غرب ساوه و شمال شرق همدان
چشمه‌ها	چشمه آب گرم محلات، چشمه آب معدنی گراو، سرچشمه محلات، چشمه عمارت شازند، چشمه آب گرم شفا، چشمه سلیمان، چشمه حکیم، چشمه چقلی، چشمه کیخسرو، سراب عباس آباد، سراب اسکان، سراب پنجعلی، سراب عمارت، چشمه سربند، بیشه علی، انجدان، تفرش، بالقو، نازی، ازنا، عسل، چکاب، اورین، نهضت قیاس
منطقه ویژه گردشگری	پیست اسکی ارتفاعات پالنگ دره و گردنه پاکل شازند، کوهنوردی و صخره‌نوردی ارتفاعات شهباز شازند و صخره لاجور در شمال پل تاریخی دوآب، بیابان‌گردی کویر میقان، فشلاقات زرنده، دلیجان، منطقه فتاد قله، دشت اراک، ساوه، دشت‌های خمین، محلات و تفرش

شوح	جاذبه	
در تفرش دره‌های خوش آب و هوا و باصفا نظیر دره دیزه، بدر، فرک وستان به دلیل باغ‌های بادامف انواع میوه و گردو، چشمه‌های پرآب و دائمی، قله مرتفع و امکانات ورزشی زمستان. در خمین و محلات مناطق زیبای گل و گلکاری، گیاهان زینتی، گل‌های کاغذی، باغات میوه و مزارع، فضای طبیعی دامنه‌های هفتاد قله در مجاورت روستای چنار و مسیرهای روستاهای ریجان، نی‌شهر، دره شاقو، ارتفاعات شرق نراق؛ در توابع اراک، مناطق حفاظت شده هفتاد قله، دشت شمالی و ارتفاعات آن.	مناطق بیلاتی و پارک‌ها	
منزل امام خمینی (ره)، در شمال رودخانه با قدمت ۱۷۰ سال، خانه خاکباز: خانه قاجاری و از مشاهیر استان مرکزی، منزل حاج آقامحسن عراقی (اراکلی): بنای قاجاری بافت قدیم اراک، خانه حسین‌پور: در مجموعه بافت قدیم اراک، بنای تاریخی حمام چهارفصل: از دوره قاجار در شهر اراک با بخش‌های جدا برای مردان، زنان و اقلیت‌های مذهبی، بنای تاریخی مدرسه سپهداری: مرکز علوم دینی در دوره قاجار در شهر اراک، بنای تاریخی پیرمراد: در ۱۴ کیلومتری شمال شرقی اراک، قلعه دختر ساوه، آتشکده آتشکوه: مربوط به زمان ساسانیان، خورمه: در نزدیکی شهر محلات بین روستاهای دودهک، ورین و آبگرم محلات، شهر زیرزمینی زلف آباد: در ۲۲ کیلومتری شمال اراک، بقعه شاه غریب انجدان، بقعه شاه قلندر، بنای تاریخی کاروانسرای اراک، بازار ساوه	منزل و بناهای تاریخی	جاذبه‌های فرهنگی
بافت تاریخی و مجموعه بازار اراک: هسته اولیه شهر با قدمتی ۲۰۰ ساله، بافت تاریخی بازار نراق: دارای بناهای باارزشی نظیر بازار و کاروانسرای شمل السلطنه، کاروانسرای حاج مهدی، مساجد و آب‌انبارها، کاروانسرای دودهک، کاروانسرای عبدالغفارخان، کاروانسرای خشک‌رود، کاروانسرای مجدالممالک، آب انبارها، پل‌های تاریخی هشت چشمه، تک چشمه سرخده، دوآب، حاج مرتضی خمین، باقرآباد محلات، یخچال‌های طبیعی مهدی آباد، نیمور و زرنديه	بافت تاریخی فرهنگی	
محوطه تاریخی آوه: ۲۵ کیلومتری جنوب شهر ساوه با وسعت ۱۱۰ هکتار، محوه خورمه: با قدمت ۲۰۰۰ ساله در شمال شرقی محلات، محوطه تاریخی زلف آباد: در شهرستان تفرش	محوطه تاریخی فرهنگی	
مجموعه زیارتی هفتاد و دو تن ساروق، امامزاده مشهد اردهال، مجموعه زیارتی آستانه سربند، مسجد جامع ساوه، مسجد سرخ ساوه، مسجد جامع شش‌شش ناو تفرش، مسجد و مدرسه علمیه سپهداری اراک، مرقد امامزاده محمد عابد میقان، امامزاده حوا خاتون اراک، بقعه پیغمبر اشموتیل نبی ساوه، بقعه آقانور الدین اراکی تکیه باغ شیخ، تکیه شش ناو تفرش کلیسای مسروپ مقدس، کلیسای ها کوپ شازند، کلیسای جناجی زرنديه	جاذبه‌های مذهبی	
بوستان امیرکبیر اراک، سرچشمه محلات، مجموعه گل و گیاه محلات، پارک باهنر اراک، پارک کلاله سنجان، پارک جنگلی و مجموعه آبی شهر ساوه، پارک و شهرسازی بوجه خمین، پارک جنگلی کرک، مجموعه رفاهی-تفریحی هتل امیرکبیر اراک، پارک و مجموعه باغ وحش شهر اراک	بوستان‌ها، پارک‌ها و شهرسازی‌ها	جاذبه‌های انسان‌ساخت
موزه حمام چهارفصل، موزه حسن پور اراک، موزه سلطان آباد اراک، موزه جانورشناسی اراک، موزه مردم‌شناسی اشتهان، موزه مردم‌شناسی خمین، موزه مردم‌شناسی گنجه چهارسوق ساوه، موزه مردم‌شناسی مسجد جامع ساوه، موزه آب شهر نراق	موزه‌ها	

رویکرد راهبردی

۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی

مسائل راهبردی به رویدادها، وقایع و روندهای کلیدی، پیچیده و بی‌ساختار اطلاق می‌گردد که با پیامدهای چند رخساره‌ای و چند بعدی اثر چشمگیر بر راهبردهای آتی منطقه و خود منطقه دارند. با توجه به اثرات چشمگیر این مسائل بر منطقه به عنوان یک کل، شناسایی این مسائل یکی از پراهمیت‌ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی فضایی می‌باشد (محمدیان مصمم، ۱۳۹۸). در ادبیات جهانی رهیافت‌هایی که تصمیم‌گیران برای شناخت مسائل راهبردی بکار می‌گیرند عبارتند از پویش محیطی، مدیریت مسائل، صورت‌بندی مسئله و تشخیص. در این طرح از رهیافت اعتدالی و سپارده برای شناسایی مسائل راهبردی استفاده می‌شود که در واقع با بهره‌گیری از ابعاد و معیارهای رهیافت‌های رایج جهانی است. بدین ترتیب که مسئله ای با شفافیت اندک، پیچیدگی، کنگی و عدم قطعیت بالا، اثرات شدیدتر، ماندگارتر و منفی‌تر، غیر عادی و جداگر، چندبعدی بودن و مقیاس اثرگذاری بالاتر و خارج از حوزه قدرت و اختیار و مسئولیت، مسئله ای راهبردی تر به شمار می‌رود (منبع، محمدیان مصمم، ۱۳۹۷). به منظور مشخص کردن این مسائل، بر اساس متغیرها و جهت آن‌ها کارشناس مربوطه از امتیاز ۱ (کمترین) تا ۱۰ (بیشترین) استفاده کرده و در نهایت با جمع امتیازات مسئله راهبردی استان را مشخص کرده است. در جداول زیر مسائل راهبردی استان در عرصه‌های مختلف مشخص و شرح داده شده است.

در عرصه نظام مدیریتی، استان مرکزی با مسائل راهبردی نبود نظام یکپارچه و همه جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان، تصمیم‌گیری از مرکز و بالا به پایین بدون جلب مشارکت و رضایت شهروندان و بازیگران اصلی توسعه استان، تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی، ضعف در توجه به پیامدهای اجتماعی و سیاسی تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌های اتخاذشده توسط مدیران، خلاءهای موجود در وظایف، مسئولیت‌ها، تصمیم‌گیری و رفع اختلافات و تضادهای سازمانی، کمبود نیروهای متخصص و میان رشته ای در راستای تحقق آمایش در استان، عدم ثبات مدیریتی و تغییر زیاد در مدیران و معاونان با توجه به مسائل سیاسی، فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان و برنامه‌ریزی و تأمین منابع مالی از مرکز و عدم تناسب در آمد و هزینه استان مواجه است.

در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش، مسائل راهبردی استان شامل سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح، طلاق، مشارکت پایین در فعالیت‌های داوطلبانه، فقر و محرومیت، سکونتگاه غیررسمی، پایین بودن درصد رشد سالانه جمعیت، تمرکز نامتوازن جمعیت و سهم بالای زنان خود سرپرست است.

در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی استان مرکزی با مسائل راهبردی مخاطرات تأمین انرژی برق استان و فرسودگی شبکه‌های برق، محدودیت شدید منابع آب، اضافه برداشت از آب زیرزمینی و مصرف بالا در بخش کشاورزی، روند کاهنده نرخ رشد جمعیت شهری، نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی و عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان مواجه است.

در عرصه منابع طبیعی و محیط زیست، مسائل راهبردی استان شامل، قرار گیری استان در پهنه خطر زیاد زلزله، فرونشست زمین، تنش و بحران شدید آبی و آلودگی هوا است.

در حوزه اقتصادی، خوشبختانه نسبت به دیگر استان‌ها بویژه استان‌های غربی و شرقی کشور مسائل راهبردی زیاد نیست و تنها شامل نرخ بیکاری نسبتاً بالای مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری، بالا بودن ضریب جینی در مناطق روستایی و بهره‌وری پایین بخش زراعت است.

جدول ۱۱۸ - شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی

عنوان	شرح
تصمیم‌گیری قلمرومحور مالی و پولی	نبودن نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان
مشارکتی تصمیم‌گیری قلمرومحور	تصمیم‌گیری از مرکز و بالا به پایین بدون جلب مشارکت و رضایت شهروندان و بازیگران اصلی توسعه استان تفتت شدید و تبادل در تصمیمات و مداخلات قضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی
مسئله‌محور سازمانی	ضعف در توجه به پیامدهای اجتماعی و سیاسی تصمیم‌گیری‌ها و اختلافات اتخاذشده توسط مدیران خلا‌های موجود در وظایف، مسئولیت‌ها، تصمیم‌گیری و رفع اختلافات و تضادهای سازمانی
منابع و دارایی‌ها ایستنی و امنیت	کمبود نیروهای متخصص و متخصصان میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان عدم ثبات مدیریتی و تغییر زیاد در مدیران و معاونان با توجه به مسائل سیاسی
سازمانی مالی و پولی	قندان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان برنامه‌ریزی و تأمین منابع مالی از مرکز و عدم تناسب در آمد و هزینه استان

جدول ۱۲۰ - شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی - جمعیتی و آموزش

شرح		عنوان
میزان سرمایه‌های اجتماعی در هر سه بعد کلان، میانی و خرد و همچنین شاخص کلی نسبت به میانگین کل کشور پایین‌تر بوده و در خصوص شاخص اصلی رتبه استان برابر ۶ بوده که میزان سرمایه اجتماعی پایین‌تر و ۱۰ استان اول است	میزان سرمایه‌های اجتماعی در هر سه بعد کلان، میانی و خرد و همچنین شاخص کلی نسبت به میانگین کل کشور پایین‌تر بوده و در خصوص شاخص اصلی رتبه استان برابر ۶ بوده که میزان سرمایه اجتماعی پایین‌تر و ۱۰ استان اول است	سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح
نسبت طلای به ازدواج افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۱۰/۳۴ در سال ۱۳۸۰ به ۳۴/۶۲ در سال ۱۳۹۷ رسیده است که بیشتر از میزان کل کشور می‌باشد.	نسبت طلای به ازدواج افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۱۰/۳۴ در سال ۱۳۸۰ به ۳۴/۶۲ در سال ۱۳۹۷ رسیده است که بیشتر از میزان کل کشور می‌باشد.	طلاق
استان مرکزی در ارتباط با میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه وضعیت مناسبی نداشته و در این رابطه دارای رتبه ۸ در کشور بوده است استان مرکزی در بین ۱۰ استانی قرار دارد که میزان کمی از مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه داشته‌اند.	استان مرکزی در ارتباط با میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه وضعیت مناسبی نداشته و در این رابطه دارای رتبه ۸ در کشور بوده است استان مرکزی در بین ۱۰ استانی قرار دارد که میزان کمی از مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه داشته‌اند.	مشارکت پایین در فعالیت‌های داوطلبانه
بر اساس داده‌های تمام شماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان مرکزی برابر با ۱۲۱،۲۰۹ نفر (۸۴۷ درصد از جمعیت استان) است. از این تعداد ۵۹،۷۸۹ نفر زن و ۶۱،۴۲۰ مرد هستند.	بر اساس داده‌های تمام شماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان مرکزی برابر با ۱۲۱،۲۰۹ نفر (۸۴۷ درصد از جمعیت استان) است. از این تعداد ۵۹،۷۸۹ نفر زن و ۶۱،۴۲۰ مرد هستند.	فقر و محرومیت
جمعیت حاشیه‌نشین شهر اراک از ۱۱۴،۳۳۵ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۱۲۰ تا ۱۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۴ (حدود ۱۰/۴۹ درصد از جمعیت) و جمعیت حاشیه‌نشین شهر ساوه از ۱۸۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۲۱۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است.	جمعیت حاشیه‌نشین شهر اراک از ۱۱۴،۳۳۵ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۱۲۰ تا ۱۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۴ (حدود ۱۰/۴۹ درصد از جمعیت) و جمعیت حاشیه‌نشین شهر ساوه از ۱۸۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ به ۲۱۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است.	سکونتگاه غیررسمی
استان مرکزی به لحاظ درصد رشد جمعیت در رده استان‌های با رشد جمعیتی پایین قرار دارد. میانگین رشد جمعیت این استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ برابر با ۱/۳ درصد و رشد سالانه جمعیت این استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰ برابر با ۰/۸۲ درصد گزارش شده است. رتبه رشد جمعیت استان مرکزی در سطح کشور برابر با ۲۷ می‌باشد.	استان مرکزی به لحاظ درصد رشد جمعیت در رده استان‌های با رشد جمعیتی پایین قرار دارد. میانگین رشد جمعیت این استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ برابر با ۱/۳ درصد و رشد سالانه جمعیت این استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰ برابر با ۰/۸۲ درصد گزارش شده است. رتبه رشد جمعیت استان مرکزی در سطح کشور برابر با ۲۷ می‌باشد.	پایین بودن درصد رشد سالانه جمعیت
تراکم جمعیتی شهرستان‌ها از حدود ۱۳/۸ نفر در هر کیلومترمربع (شهرستان آشتیان) تا حدود ۱۴۲/۲ نفر در هر کیلومترمربع (شهرستان اراک) در نوسان می‌باشد. همچنین بین فراوانی مردان و زنان استان به ویژه نقاط روستایی، تعادل حاکم نیست که این امر نیز به شدت متأثر از جابه‌جایی جمعیت بوده است.	تراکم جمعیتی شهرستان‌ها از حدود ۱۳/۸ نفر در هر کیلومترمربع (شهرستان آشتیان) تا حدود ۱۴۲/۲ نفر در هر کیلومترمربع (شهرستان اراک) در نوسان می‌باشد. همچنین بین فراوانی مردان و زنان استان به ویژه نقاط روستایی، تعادل حاکم نیست که این امر نیز به شدت متأثر از جابه‌جایی جمعیت بوده است.	تمرکز نامتوازن جمعیت
بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۲/۵ درصد (معادل ۵۶۴۱ خانوار) از خانوارهای استان زن سرپرست بوده‌اند و ۵۲ درصد از خانوارهای زن سرپرست، خانوارهای یک‌نفره (نخودسرپرست) بوده‌اند. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت زنان سرپرست خانوار، ۱۵ بوده است، بنابراین در رده استان‌های با نسبت بالای خانوار زن سرپرست قرار دارد.	بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۲/۵ درصد (معادل ۵۶۴۱ خانوار) از خانوارهای استان زن سرپرست بوده‌اند و ۵۲ درصد از خانوارهای زن سرپرست، خانوارهای یک‌نفره (نخودسرپرست) بوده‌اند. رتبه استان مرکزی به لحاظ شاخص نسبت زنان سرپرست خانوار، ۱۵ بوده است، بنابراین در رده استان‌های با نسبت بالای خانوار زن سرپرست قرار دارد.	مهم بالای زنان خرد سرپرست

جدول ۱۲۲ - شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله	شرح
مخاطرات تأمین انرژی برق استان و فرسودگی شبکه‌های برق	بررسی وضعیت زیرساخت‌های انرژی استان نشان از دو موضوع بر اهمیت دارد، نخست آن که استان از نظر تأمین انرژی دارای نیروگاه‌های محدودی است و مهمترین نیروگاه استان نیروگاه شازند و دوم آنکه استان دارای فرسودگی در شبکه‌های انتقال و توزیع برق است، حال آنکه یکی از مهمترین استان‌های صنعتی کشور از نظر تأمین انرژی با این مخاطره مواجه است می‌توان پیرو اختلال در نظام تأمین انرژی شاهد اختلالات در نظام اقتصادی استان نیز پدید آید.
محدودیت شدید منابع آب، اضافه برداشت از آب زیرزمینی و مصرف بالا در بخش کشاورزی	استان مرکزی از نظر تأمین منابع آب با محدودیت‌های روبرو است که نیمی که دسترسی به آب برای برخی مناطق روستایی در سال‌های اخیر به علت خشکسالی با مشکل مواجه شده است و برخی از دشت‌های استان دچار بحران آبی شده اند که این موضوع می‌تواند وضعیت اقتصاد و جمعیت استان را تحت مخاطره قرار دهد.
روند کاهش نرخ رشد جمعیت شهری	بررسی تحولات نرخ رشد جمعیت شهری استان نشان از روند کاهش داده می‌آید. نرخ رشد جمعیت شهری استان در دوره ۱۳۷۵-۱۳۹۵ برابر با ۴ بوده است که در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ به ۱ کاهش یافته است.
نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی	در دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۵ نرخ رشد جمعیت روستایی استان برابر با ۷/۲۳- درصد محاسبه شده و این در مقابل نرخ رشد جمعیت روستایی کشور ۰/۶۸- درصد در دوره مشابه بدست آمده است. توجه به آنچه گفته شد، روند کاهش جمعیت روستائین استان طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ با سرعت بسیار بیشتری در مقایسه با کشور اتفاق افتاده است؛ چرا که نرخ رشد جمعیت روستائین استان طی این دوره ۷/۰۱- درصد بوده و این در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور میزان این شاخص معادل ۰/۷۸- درصد محاسبه شده است.
عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان	سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت‌گاهی استان دارای عدم توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است؛ چرا که به علت خالی بودن طبقه جمعیتی شهرهای بزرگ (۵۰۰-۵۰۰۰ هزار نفر)، تکلیف جمعیتی در میان نظام شهری استان کلا مشهود است. این درحالی است که مجموعاً سه شهر اراک، ساوه و خمین، ۷۴ درصد از جمعیت شهری استان را در خود جای داده‌اند.

جدول ۱۲۳ - تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

امتیاز نهایی	ایجاد												مسئله									
	منبع مسئله		کشف مسئله		محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بند تطبیقی (وزیگی‌های تطبیقی)															
	میزان ریفارم از نقاط درازبین (سویوش)	بهره عملی بودن	میزان دانش تمدن از کشف	عدم قطعیت ناشی شدن از کشف	کسب دانش پایداری	چند بعدی بودن (اقتصادی، اجتماعی و ...)	مقیاس کارکردی	بهره عالی بودن	واستقایی و ارزقنات زیاد	آسکنش زانجی/خداگری پایا	شادان و بیامد	تیروقی بودن (محیط)		فانده‌ری	کلی بودن	میزان قابلیت درک	عدم قطعیت	بهره	کمی پیچیدگی	بهره مسئله	بهره عمومی و محدود	
۱۲۰	۵	۳	۶	۵	۵	۸	۸	۷	۶	۳	۷	۶	۵	۹	۶	۶	۴	۶	۶	۹	۶	قره‌گیری استان در بهمه خطر زیاد زلزله
۱۳۴	۸	۸	۷	۵	۸	۷	۸	۵	۶	۶	۸	۷	۹	۸	۵	۵	۵	۶	۸	۸	آسیب پذیری شمال استان در برابر سیل	
۱۱۳	۹	۱۰	۹	۵	۸	۵	۵	۲	۳	۴	۵	۱۰	۵	۵	۴	۶	۴	۵	۱۰	۱۰	تنش و بحران شدید آبی	
۱۲۰	۵	۴	۶	۵	۵	۸	۸	۶	۶	۴	۷	۶	۵	۱۰	۵	۶	۴	۶	۸	۸	استفاده ناپایدار از منابع آب زیرزمینی و سطحی	
۱۱۸	۶	۶	۶	۳	۴	۶	۶	۸	۶	۶	۶	۵	۵	۹	۶	۵	۵	۶	۵	۵	از بین رفتن اکوسیستم گیاهی و جانوری	
۱۲۹	۸	۶	۵	۶	۵	۹	۶	۸	۸	۷	۸	۷	۷	۸	۳	۴	۵	۵	۶	۶	تغییرات اقلیمی و خشکسالی بلند مدت	
۹۲	۳	۴	۲	۲	۳	۴	۴	۶	۵	۴	۵	۳	۶	۶	۴	۶	۵	۵	۵	۵	تخریب و محدود شدن مناطق حفاظت شده و شکار ممنوع	
۱۰۷	۳	۴	۲	۲	۳	۷	۷	۵	۵	۶	۷	۳	۸	۸	۵	۴	۵	۶	۷	۷	فرسایش شدید خاک	
۱۱۸	۲	۶	۴	۴	۳	۸	۹	۸	۸	۴	۹	۵	۹	۱۰	۵	۴	۵	۴	۵	۵	استفاده نامناسب از پتانسیل‌های کشاورزی	

جدول ۱۲۴- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

مسئله راهبردی	شرح
قرارگیری استان در پهنه خطر زیاد زلزله	بیش از نیمی از وسعت استان مرکزی که شهرستان‌های ساوه، آشتیان و نقوش را در برمی‌گیرد، در پهنه با خطر نسبی زمین‌لرزه زیاد قرار دارد. بخشی در نیمه استان که مرکز استان را هم شامل می‌گردد، در پهنه با خطر نسبی زمین‌لرزه متوسط واقع گردیده است.
فروتنسست زمین	کاهش سطح سفره‌های آب زیرزمینی در سطح استان باعث ایجاد مشکلاتی از قبیل نشست سطح زمین خواهد شد، کما اینکه در مناطقی از آبخیزان دشت ساوه نیز مواردی از نشست زمین گزارش گردیده است.
تنش و بحران شدید آبی	با توجه به نتایج به دست آمده از شاخص‌های ارائه شده در این قسمت مشخص شد که استان مرکزی در مرحله کم آبی قرار دارد. شایان ذکر است که این استان در مرحله بحران آب قرار دارد چرا که با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحران این استان در محدوده بحران شدید آب قرار دارد.

جدول ۱۲۵- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی

امداد	بعد تطبیلی											
	(ویژگی‌های تطبیلی)											
	محتوای مسئله (ماهیت مسئله)	کشن مسئله	منبع مسئله	مکان مسئله	محتوای مسئله (ماهیت مسئله)	کشن مسئله	منبع مسئله	مکان مسئله	محتوای مسئله (ماهیت مسئله)	کشن مسئله	منبع مسئله	مکان مسئله
۱۰۷	توسعه اقتصادی استان	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی
۱۰۲	توسعه اقتصادی استان	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی
۹۹	توسعه اقتصادی استان	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی
۱۰۱	توسعه اقتصادی استان	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی	کمبود زیرساخت	کمبود سرمایه	کمبود نیروی انسانی

جدول ۱۲۶- شرح مسائل راهبردی استان مرکزی در عرصه اقتصادی

عنوان مسئله	شرح مسئله
نرخ بیکاری نسبتاً بالای مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری	بررسی نرخ بیکاری مناطق روستایی نشان می‌دهد با توجه به تمرکز عمده جمعیت در مناطق شهری و سهم کمتر از یک سوم مناطق روستایی و تمرکز اقتصاد استان در بخش صنعت، موجب مغفول ماندن توسعه مناطق روستایی شده است. از این رو طی سال‌های مورد بررسی نرخ بیکاری مناطق روستایی افزایش یافته است و از رقم ۴۲٪ درصد در سال ۹۰ به ۴۸٪ درصد در سال ۹۷ رسیده است. در سال ۹۸ با احتساب جمعیت ۱۵ سال استخراج شده است که پیانگر نرخ بیکاری ۶/۵ درصدی است.
بالا بودن ضریب چینی در مناطق روستایی	علی‌رغم پایین بودن ضریب چینی در مناطق شهری استان مرکزی ضریب چینی در مناطق روستایی بالاتر از مناطق شهری است. استان مرکزی از نظر میزان ضریب چینی مناطق شهری دارای پایین‌ترین ضریب چینی در کشور است اما در مناطق روستایی این میزان بالا است. بررسی ضریب چینی در استان در سال ۹۲ نشان می‌دهد که استان در رتبه سوم از نظر بالاترین میزان ضریب چینی در مناطق روستایی بوده است. این میزان در ۹۵ به بالاترین حد خود رسیده و ضریب چینی به رقم ۰/۳۴ رسیده است این درحالی که میانگین ضریب چینی مناطق روستایی در کشور در همین سال ۰/۲۳۳ بوده است. از این رو این استان در سال ۹۵ رتبه نخست بالا بودن ضریب چینی مناطق روستایی را داشته است که روند زمان تا حدودی به سمت کاهش اختلاف در آمدی پیش رفته و در سال ۹۸ به رتبه ۹ رسیده است.
بهره‌وری پایین بخش زراعت	بررسی سطح کشت به تکنیک بخش آبی و دیم نشان می‌دهد که ۲/۵ درصد از زمین‌های آبی و ۳/۸ درصد از زمین‌های دیم در استان مرکزی واقع شده است و رتبه استان از نظر سطح کشت محصولات چهارده است. اما بررسی سطح برداشت محصول نشان می‌دهد که سهم استان از برداشت محصول ۲/۲ درصد است و این موضوع به تکنیک زمین آبی و دیم به ترتیب ۲/۸ درصد و ۲/۲ درصد است. با توجه به سطح زیر کشت میزان برداشت محصول در بخش زراعت در سطح پائینی قرار دارد.

۴-۲- تدوین اهداف بنیادین

اهداف بنیادین سند، اهدافی هستند که در جهت حل مسائل راهبردی استان مرکزی در پیش گرفته شده‌اند. در جدول زیر اهداف بنیادین سند به تفکیک محورهای مطالعاتی اهداف آورده شده است.

جدول ۱۲۷- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه مرکزی

اهداف بنیادین	محور
<ul style="list-style-type: none"> - پیش‌گیری و ممانعت از تخریب و آلودگی محیط زیست - حفاظت از تنوع‌زیستی استان و وسعت بخشیدن به منابع طبیعی - ایجاد نظام جامع مدیریت در کل چرخه آب بر اساس اصول توسعه پایدار در حوضه‌های آبریز استان - ایجاد تنوع در منابع انرژی استان و استفاده از آن با رعایت مسائل زیست محیطی - اشاعه الگوی بهینه‌سازی تولید و مصرف پایدار مواد و انرژی - تدوین برنامه جامع جلب مشارکت مردمی (جوامع محلی و بخش خصوصی) در مدیریت محیط زیست استان 	منابع طبیعی و محیط زیست
<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای کارکرد ملی و فراملی در بخش صنعتی - ارتقای رقابت‌پذیری اقتصادی - ارتقا صنایع با فناوری بالا - تبدیل به هاب جریان‌های محصولات صنعتی - ارتقای نقش کشاورزی در اقتصاد استان - اقتصاد تاب‌آور - تنوع و تخصص‌گرایی در فعالیت‌های اقتصادی - شکل‌گیری مراکز تخصصی تولید کالا و خدمات - قطب تحقیقات صنعتی کشور - دستیابی به جایگاه برتر بازرگانی و خدمات پشتیبان تولید - دستیابی به همگرایی در اقتصاد منطقه‌ای - خلق ثروت و توسعه اقتصادی - توسعه فناوری، بهره‌وری و اقتصاد سبز - قطب تولید و صادرات کالاهای غیر نفتی و با فناوری بالای کشور 	اقتصادی
<ul style="list-style-type: none"> - توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد - افزایش میزان سرمایه‌های اجتماعی در استان - افزایش میزان اعتماد در جامعه - ایجاد بسترهای مناسب در جهت افزایش مشارکت در استان - افزایش میزان امید به زندگی - توجه هر چه بیشتر به آینده و حساسیت افراد نسبت به آینده - برقراری عدالت اجتماعی - توسعه اقتصادی - توسعه پایدار - برقراری عدالت اجتماعی 	اجتماعی-جمعیتی

اهداف بنیادین	محور
<ul style="list-style-type: none"> - کاهش آسیب‌های اجتماعی - دستیابی به رشد متعادل و مطلوب جمعیت طی ۲۰ سال آینده - بهبود وضعیت دسترسی به آموزش عمومی؛ - بهبود وضعیت سواد عمومی؛ - افزایش کیفیت آموزش عالی در تناسب با رشد کمی؛ 	
<ul style="list-style-type: none"> - توسعه بر اساس محدودیت‌های منابع آب و اتکا به منابع تجدید پذیر - تقویت پیوندهای ملی و فراملی و توسعه بخش ترانزیت کالاهای صنعتی و سوخت 	زیربنایی
<ul style="list-style-type: none"> - اجرایی نمودن حداکثری برنامه‌ها و پروژه‌ها در همه‌ی حوزه‌ها با اولویت پروژه‌های ناتمام - مشارکت حداکثری نهادها در تصمیم‌گیری و اجرا - استفاده از آخرین دستاوردهای فنی و تخصصی در مدیریت کیفیت - تقویت هماهنگی بین ستادها و کمیته‌های استانی - ارتقای مدیریت امنیت و ایمنی در حوزه‌های مختلف توسعه - برنامه‌ریزی راهبردی و تمرکز بر مسائل اصلی توسعه استان - آشکار و روشن‌سازی مأموریت‌ها و وظایف نهادها و دستگاه‌های فعال در استان - مدیریت باثبات و آشنا با وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی استان و ثبات در تصمیم‌گیری - انطباق مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن - نظارت بر عملکرد شوراهای و کمیته‌ها و پرداختن به وظایف اصلی و مهم در تصمیم‌گیری و نه صرفاً هماهنگی - مدیریت یکپارچه، بین‌بخشی، میان‌رشته‌ای و مبتنی بر قلمروهای فضایی - فهم صحیح و دقیق مجریان از برنامه‌ها و اهداف - تأمین منابع مالی و پولی مناسب و به موقع و کاهش ریسک - آموزش نیروهای متخصص و بین‌رشته‌ای جهت راهبری توسعه استان - ایجاد نظام پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود - برنامه‌ریزی مشارکتی و از پایین به بالا - تمرکز مدیریت بر نتایج و برودادها - تمرکز مدیریت بر مسئله‌های اولویت‌دار استان - الزام قوانین و مقررات پشتیبان اجرای آمایش استان - هماهنگی با تغییرات و فرصت‌ها و تهدیدهای جدید 	مدیریتی-نهادی
<ul style="list-style-type: none"> - متعادل سازی توزیع جمعیت در استان - تاب آور ساختن سکونتگاه‌های شهری و نظام شهری استان 	نظام سکونتگاهی

۳-۴- تدوین چشم‌انداز

در برنامه‌ریزی راهبردی، چشم‌انداز محرکی انگیزشی، هدف‌گایی و تصویر و دید شرایط ایده‌آل، مطلوب و منحصر به فرد منطقه یا سازمان در آینده است که از ویژگی‌های وضوح، خلاصه‌گی، امید، آینده‌سو، چالش

انگیز، خاطره انگیز و تحقق پذیر، مطابقت با ارزش ها و فرهنگ و زمانبندی برخوردار است. با توجه به اهداف و اسناد فرادست، استان مرکزی:

استان مرکزی به عنوان یکی از هاب‌های اقتصاد صنعتی کشور، به پاس صنایع سازگار با محیط زیست و با فناوری بالا و زنجیره‌های کامل تولید معدنی، کشاورزی و صنعتی نقشی ویژه در اقتصاد کشور ایفا کرده و در کنار دیگر استان‌های صنعتی کشور همچون تهران و اصفهان هم‌افزایی قابل ملاحظه‌ای شکل داده است. این استان از ظرفیت‌های ترازیتی و گردشگری خود استفاده کامل می‌کند و معیشت پایدار برای مردمانش فراهم ساخته است ضمن آنکه پایداری محیط زیستی را نیز حفظ می‌کند.

۴-۴- مأموریت‌های اصلی

مأموریت‌ها در واقع علت وجودی، هدف و شرح کارهای منحصر به فردی است که منطقه برای نیل به چشم‌انداز خود انجام می‌دهد. بنابراین مأموریت‌ها با کلماتی همچون حمایت، بهینه کردن، خلق، درگیری، یاری، کمک، فراهم کردن، برآورده کردن، تأمین، ترویج و غیره آغاز می‌شود. در واقع، مأموریت کلان مرکزی، پایدار کردن پیشرفت و آبادانی آن است و در کنار آن موارد زیر نیز به عنوان مأموریت‌های استان مطرح می‌باشد:

- خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی عادلانه برای جمعیت عشایر؛
- رونق و مقاومتی کردن اقتصاد منطقه؛
- ریشه‌کنی فقر و تأمین معیشت ایمن و باثبات برای تمامی گروه‌ها؛
- بهره‌برداری خردمندان و پایدار از قابلیت‌ها و مواهب خدادادی بویژه منابع دریایی و آبی؛
- کاهش آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی و سایر شوک‌های بیرونی؛
- کاهش و یا از بین بردن عدم تعادل‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی؛
- توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی جوان و با فرهنگ، متخصص، مشارکت‌جو، مولد و سالم؛
- حفظ، حمایت و ترویج ویژگی‌های ارزشمند سبک زندگی سالم و مولد روستایی و عشایری؛
- برقراری عدالت و دربرگیرندگی اقتصادی، اجتماعی-فضایی؛
- حفظ، ارتقا و ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی؛
- تأمین نیازهای اساسی همگان و ایجاد برابری در دسترسی به فرصت‌ها و تسهیلات؛
- توانمندسازی و مقتدرسازی محرومان و در حاشیه‌ماندگان و بی‌صدایان؛

- خلق مدیریت قلمرویی یکپارچه و سبز؛
- ارتقای تعاملات اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی؛

۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

پس از بررسی و تحلیل و شناسایی مسائل راهبردی، در نهایت به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از روش تحلیل راهبردی (سوات) استفاده می‌شود. این روش در ادبیات برنامه‌ریزی راهبردی، ابزاری مؤثر برای تحلیل، هدایت و کنترل محیط مورد برنامه‌ریزی به شمار می‌آید. این روش بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر سازماندهی ساختار درونی خود و عوامل ناشناخته و خارج از کنترل در محیط بیرونی (محیط پیرامون) قرار دارد. بنابراین سنجش و تحلیل راهبردی می‌تواند شکاف بین شرایط موجود و مطلوب را به منظور دستیابی به الگوی پایدار، زیست‌پذیر و رقابتی تعیین و سپس ارزیابی نماید. هدف تحلیل راهبردی استان مرکزی، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آن در دستیابی به اهداف توسعه است که در محورهای مدیریتی-نهادی، اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، منابع طبیعی و محیط زیست، زیربنایی و نظام سکونتگاهی به تحلیل آن می‌پردازد.

محدود نظام مدیریتی

جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	زمنه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی		
<ul style="list-style-type: none"> - فقدان نگرش قضایی در تصمیم‌گیری‌ها و چندپارگی نهادهای خدمت‌رسان در سطح ملی و استانی؛ - عدم ایجاد سازوکار لازم برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی و اجرای طرح توسعه استان؛ - ضعف در نظارت کمی بر توسعه استان و اتلاف منابع ملی و استانی؛ - ریسک بالای مشارکت در توسعه استان و انجام اصلاحات برنامه‌ها؛ - ضعف در قوانین پشتیبان جذب منابع و ظرفیت‌های داخلی و خارج از استان؛ - ایجاد پدیده‌های ناهنجار و ناهنجاری اجتماعی، محیط زیستی اقدامات و پروژه‌ها به دلیل عدم ارزیابی قبل و حین اثرات و انجام اصلاحات لازم؛ - بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری؛ - افزایش غلبه رویکرد نخبه‌گرایی به مدیریت و عدم توجه به تصمیم‌گیری مشارکتی با نهادهای مدنی؛ - جذب سرمایه و نیروی انسانی متخصص به استان‌های اطراف؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - تعامل سازنده و دوسویه با نظام مدیریتی تهران و قم؛ - رفع موانع حقوقی و قانونی در جهت گسترش ارتباطات اقتصادی و فرهنگی با سایر نقاط کشور؛ - استفاده از ظرفیت‌های تخصصی و فنی بخش خصوصی داخلی و خارج از استان جهت تحقق مدیریت یکپارچه در سطح پایش، نظارت، ارزیابی و تصمیم‌سازی؛ - یکپارچه‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود در نهادهای دولتی و غیردولتی و ایجاد سامانه هدایت و کنترل توسعه استان؛ - وضع چارچوب‌های قانونی برای استفاده از ظرفیت‌های مالی و پولی بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری جهت کاهش ریسک سرمایه‌گذاری؛ - وضع قوانین مدیریتی و حقوقی جهت کاهش ریسک فعالیت انحصاری و غیرانحصاری نظیر ارائه مجوزها، تسهیلات، تحقیقات و غیره؛ - هدفمند بودن و استفاده از مصوبات ستادهای ملی نظیر ستاد بازآزمایی شهری، ستاد اقتصاد مقاوم، هیأت دولت و غیره جهت هماهنگی و تسهیل امور در استان؛ - ایجاد کمیته‌های نظارتی در ایجاد مختلف مدیریت 	<ul style="list-style-type: none"> - عدم اعداد کافی مردم به مسئولان استان و پایین بودن سطح پاسخگویی، شفافیت و مسئولیت‌پذیری آن‌ها؛ - مدیریت ناکارآمد در بهره‌مندی از نزدیکی به تهران و تبدیل شدن آن به تهدید؛ - عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و جذب آن‌ها به استان تهران و قم؛ - جاذب بین مدیران مرکز استان یا مراکز شهرستان‌ها؛ - تناسب کم مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن؛ - توزیع نابرابر فرصت‌ها و منابع در سطح استان مرکزی؛ - عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شوراها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان؛ - وعرض و طولیل بودن کارگروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری؛ - بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری؛ - نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛ - عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛ - عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت استان جهت تکمیل پروژه‌های ملی، استانی و زیرساختی؛ - تهیه اسناد متعدد توسعه در سطح استان و تداخل تصمیم‌گیری‌ها در برخی 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد سازوکارهای قانونی جهت استقرار تعادل در استان؛ - استقرار از نوآوری و تکیه بر تجربه‌گرایی در نظام اداره استان؛ - اجرای سند ملی توسعه استان و تعیین کیفیت فعالیت‌ها و محورهای توسعه؛ - فعال بودن ستادها و کمیته‌های استانی در جهت بررسی و رفع مشکلات و موانع؛ - تمرکز بر توسعه اقتصادی مبتنی بر فناوری به جای رویکرد صرف استفاده از منابع؛ - وجود قوانین و مقررات نهادی جهت پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود و نیاز به یکپارچگی صحیح از آن‌ها؛ 	<p>نظام مدیریتی</p>	

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی		عوامل درونی	نقاط قوت (Strengths)	زمنیه
	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)			
	<p>آمایش استان در چارچوب اختیارات نهادهای حاکمیتی (استانداری) و تهیه برنامه بهبود؛</p> <p>- تبادل اطلاعات و تجربیات با سایر استان‌های موفق در اجرای برنامه توسعه آمایش استان؛</p>	<p>موارد نظیر سند ملی توسعه استان طرح ناحیه؛</p> <p>- نبود هماهنگی و هم‌افزایی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها و تداخل قلمروهای مدیریتی؛</p> <p>- برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی؛</p> <p>- انهم و عدم شفافیت در مسائل امنیتی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان؛</p> <p>- فقدان برنامه‌ریزی پایتیب به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و نمایندگان شهری و روستایی آن‌ها؛</p> <p>- ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛</p> <p>- فقدان نیروهای متخصص و فنی موردنیاز و کافی برای راهبری توسعه استان؛</p> <p>- نبود سازوکار منسجم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛</p> <p>- عدم تأمین منابع مورد نیاز بانوجه به تولید ناخالص استان؛</p> <p>- نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به موقع مشکلات و چالش‌ها؛</p> <p>- پروژه‌محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پیامدها و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛</p> <p>- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛</p> <p>- نبود سازوکار پایش زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات بانوجه به شرایط؛</p> <p>- عدم توجه به زنجیره و ماتریس نتایج و کاهش کارآمدی اقدامات؛</p>			

در محور اقتصادی

جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی (Opportunities)		عوامل درونی (Strengths)		زنبه
	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	عوامل درونی	
<p>وجود بحران‌های کاری به دلیل ورشکستگی صنایع</p> <p>تخریب‌ها و آسیب جدی به نهاده‌های وارداتی</p> <p>نوسان ارز</p> <p>عدم ثبات اقتصادی کشور</p> <p>عدم شکل‌گیری پیوند درون و برون صنعتی با استان‌های همجوار</p> <p>وجود رقابتی منطقه‌ای در زمینه محصولات</p> <p>وجود منابع زیاد در صادرات</p>	<p>امکان بهره‌گیری از بازار مصرف استان‌های همجوار در بخش صنعت</p> <p>بهره‌گیری از موقعیت چهار راهی استان</p> <p>امکان گسترش صادرات مبتنی بر مزیت نسبی تهران و اصفهان</p> <p>همجاری با دو استان در زمینه قطب صنعتی تهران و اصفهان</p> <p>امکان ایجاد زنجیره تأمین با استان تهران و اصفهان</p> <p>امکان تبدیل شدن به قطب صنعتی با کارکرد ملی و فراملی</p> <p>امکان گسترش تولیدات بخش کشاورزی با توجه به وجود صنایع تبدیلی در استان و نیاز استان‌های همجوار لرستان همدان</p> <p>در بخش کشاورزی</p> <p>امکان صادرات به داخل و خارج در تجهیزات کشاورزی</p> <p>همچون تراکتور و کمپاین</p> <p>تبدیل شدن به قطب تولید تجهیزات سنگین و نیمه سنگ راه و تریلی</p> <p>امکان بهره‌گیری از قابلیت‌های استان در زمینه هم‌افزایی و تکمیل‌گری به دلیل وجود مراکز تخصصی تولید در استان</p>	<p>نرخ بیکاری نسبتاً بالای مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری</p> <p>مؤسسه درآمد سلاسه یک خانوار شهری پایین‌تر از میانگین کشور</p> <p>رتبه دوم از نظر پایین‌ترین نرخ مشارکت اقتصادی در کشور</p> <p>سهم پایین استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار در کشور</p> <p>سهم بالا از آب مصرف شده استان از منابع آب کشور</p> <p>سهم بالا از استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی در کشور</p> <p>رونه ثابت تولید ارزش افزوده بخش خدمات در کشور</p> <p>بهره‌وری پایین بخش زراعت استان</p> <p>کاهش اشتغال بخش کشاورزی استان</p> <p>فقدان ایجاد منطقه ویژه اقتصادی</p>	<p>نرخ اشتغال بالاتر از متوسط کشور</p> <p>رتبه دوم میزان بالای نرخ اشتغال شهری کشور</p> <p>رتبه دوم اشتغال صنعتی کشور</p> <p>پایین‌ترین ضریب جینی مناطق شهری</p> <p>بار تکمیل خالص و ناخالص پایین‌تر از میانگین کشور</p> <p>رونه صوری تولید ناخالص داخلی</p> <p>رتبه پنجم از نظر بالا بودن سرانه تولید ناخالص داخلی در کشور</p> <p>سرانه تولید داخلی ناخالص بالای استان</p> <p>رتبه چهارم از نظر نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت</p> <p>رتبه ششم از نظر سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری کشور</p> <p>رتبه چهارم از سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری در کشور</p> <p>رتبه نخست نسبت تعداد شغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت</p> <p>سهم بالا در ارزش افزوده بخش کارگاه‌های صنعتی</p>	<p>اقتصادی نظام</p>	

در محور منابع طبیعی و محیط زیست

جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی		فرصت‌ها (Opportunities)	عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	زمینه
<p>- افزایش روند تغییر کاربری اراضی کشاورزی استان</p> <p>- روند رو به رشد از دست رفتن منابع خاک و خطر گسترش پدیده بیابانی شدن</p> <p>- شتاب فزاینده عوامل مخرب و آلاینده منابع (آب، خاک و هوا)</p> <p>- افزایش روزافزون رقابت بر سر بهره برداری از منابع آب بالادست و پایین دست</p> <p>- خطر ناشی از تغییرات اقلیمی کشور و جهان و احضال تشدید بحران آب در استان (دوره خشکسالی و ترسالی)</p> <p>- قرارگیری بخش وسیعی از استان روی گسل‌های فعال</p> <p>- ادامه روند تخریبی اکوسیستم گیاهی و جانوری</p>	<p>فرصت‌ها (Opportunities)</p> <p>- موقعیت مناسب استان به دلیل نزدیکی و دسترسی مناسب به مراکز عمده جمعیت و بازارهای محصولات کشاورزی</p> <p>- وجود تنوع اقلیمی و تریپوگرافی و امکان تولید انواع مختلف محصولات زراعی و باغی</p> <p>- وجود عزم جدی در میان مدیران استانی برای توسعه شاخص‌های زیست محیطی</p> <p>- وجود جاذبه‌های و آثار متنوع طبیعی برای توسعه گردشگری</p> <p>- تنوع اقلیمی زمینه مساعدی برای کشت انواع محصولات گرمسیری و سردسیری</p>	<p>نقاط ضعف (Weakness)</p> <p>- افت شدید سطح ایستایی و کیفیت آب زیر زمینی دشت‌ها</p> <p>- قرارگیری استان در وضعیت بحران شدید بحران آبی</p> <p>- قرارگیری استان در محدوده تنش آبی با توجه به شاخص‌های پایداری منابع آب</p> <p>- بارش کمتر از میانگین کشوری در بخش‌های جنوبی استان</p> <p>- سهم اندک تصفیه فاضلاب در استان</p> <p>- استفاده فراوان از بخش کشاورزی از آب‌های زیر زمینی</p> <p>- پلان منفی آب در اغلب دشت‌های استان</p> <p>- استفاده غیر مجاز از آب‌های زیر زمینی</p> <p>- ضعف در شناسایی مالکیت اراضی و نداشتن نقشه‌های کاداستر در بخش کشاورزی</p> <p>- بالا بودن نرخ فرسایش خاک نسبت به میانگین جهانی در ۸۵.۴۷ هکتار از اراضی استان</p> <p>- قرارگیری قسمت‌های شمالی استان در بهمه خطر سیل خیزی</p>	<p>نقاط قوت (Strengths)</p> <p>- تنوع توپوگرافی در سطح استان امکان استفاده‌های متنوع در حوزه گردشگری، کشاورزی و ...</p> <p>- وجود خاک حاصلخیز و قابل آبیاری بیش از سه برابر اراضی آبی موجود</p> <p>- توزیع مطلوب رطوبت هوا استان تحت نفوذ و تاثیر توده‌های هوای باران‌زا به استان به همراه تاثیر ارتفاعات</p> <p>- برخورداری استان از تنوع گیاهی و جانوری</p> <p>- وجود معادن مختلف بخصوص</p> <p>- وجود ذخایر معدنی انواع سنگ‌های تزئینی و مصالح ساختمانی و کانی های فلزی و غیر فلزی در نقاط مختلف استان</p> <p>- وجود سراب‌ها، چشمه ها، قنات مرنج و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی و مذهبی متعدد جهت سرمایه گذاری و گسترش بخش خدمات گردشگری</p>	<p>نظام طبیعی و محیط زیست</p>			

در محور اجتماعی-جمعیتی-آموزشی
جدول ۱۳۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		زمنیه	
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)		
<ul style="list-style-type: none"> - رشد سکو تنگ‌های غیررسمی در استان - افزایش آسیب‌های اجتماعی - بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری - افزایش فقر - توزیع نامتوازن جمعیت - خشک شدن تالاب میقاب - مهاجرت بی‌رویه به استان‌های همسوار (تهران، البرز، قزوین و اصفهان) 	<ul style="list-style-type: none"> - امکان اجزای برنامه‌های توسعه در استان به دلیل میزان بالای اقتصاد سازمانی در بین مردم - امکان بسیج مردم در مسائل اجتماعی فرهنگی و افزایش مشارکت آنها به دلیل وجود آمادگی برای مشارکت - امکان افزایش مراودات اجتماعی فرهنگی درون استان و بیرون از استان 	<ul style="list-style-type: none"> - میزان بالای آسیب‌های اجتماعی در استان مانند سوخت، طلاق و جفا و قهقه کشی - میزان پایین سرمایه اجتماعی در هر سه سطح - عدم گراپی و اعتماد کم نسبت به آشنایان و همجنس غریبه‌ها - میزان پایین مشارکت در استان 	<ul style="list-style-type: none"> - پایداری مثبت به موفقیت نهادهای در انجام و تکلیف - اعتماد سازمانی بالا - آمادگی بالا در جهت مشارکت با سازمان‌ها - عدم گراپی بالا و اعتماد زیاد به خانواده 	<ul style="list-style-type: none"> وجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی در مناطق محروم قرار گرفتن در مسیر کریدور مرکز به غرب و جنوب به مرکز و جنوب به غرب عبور راه آهن سراسری از استان وجود مراکز صنعتی مهم وجود اداره گمرک اراک وجود منطقه اقتصادی کاوه وجود معادن و ذخایر معدنی واقع شدن در مسیر خطوط اصلی انتقال و تأمین انرژی نفت، گاز و برق کشور 	<p>حاشیه نشینی و محلات فرودست</p> <ul style="list-style-type: none"> - جاذبه‌های گردشگری طبیعی استان - وجود معادن و ذخایر معدنی - قرارگیری در مسیر ارتباطی
<ul style="list-style-type: none"> - کم‌ترین صادرات محصولات با بهره‌گیری از منطقه ویژه اقتصادی و قرارگیری در کریدور ارتباطی 	<ul style="list-style-type: none"> - مزیت نسبی در تولید محصولات زراعی و باغی - مزیت نسبی در دامداری و دامپروری - مزیت نسبی در پرورش دام سنگین - مزیت نسبی در تولید گوشت و تخم مرغ - مزیت نسبی در پرورش زنبور عسل - مزیت نسبی در آبرزی پروری - مزیت نسبی در تولید انواع گل و گیاه زینتی در شهرستان محلات - مزیت نسبی در تولید صنایع دستی - مزیت نسبی در توسعه و ایجاد کارگاه‌های مدرن بسته بندی - آثار صادراتی - مزیت نسبی در ارائه خدمات حمل و نقل و ترانزیت کالا 	<ul style="list-style-type: none"> - کمبود منابع آب و خشکسالی - بهره‌برداری نامناسب از منابع آب - فقر مطلق در زمینه تأمین معاش - مهاجرت از روستا به شهر - توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان 	<ul style="list-style-type: none"> - یکپارگی - علم تناسب رشته‌های تحصیلی با نیازهای استان - کمبود منابع آب و خشکسالی - بهره‌برداری نامناسب از منابع آب - فقر مطلق در زمینه تأمین معاش - مهاجرت از روستا به شهر - توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان 	<p>فقر و محرومیت</p>	

عوامل تهدیدها (Threats)		عوامل فرصت‌ها (Opportunities)		عوامل درونی (Weakness)		عوامل قوت (Strengths)		زمینه
<ul style="list-style-type: none"> - از دست دادن نیروی جوان و متخصص به علت مهاجر فرستی - پیر شدن جمعیت - افزایش میزان خام‌مرگ و میر - افزایش سن و آسیب‌های اجتماعی به واسطه بالا بودن سهم مهاجران مربوط به استان‌های دیگر از یک سو 	<ul style="list-style-type: none"> - فراهم بودن نیروی ماهر و توسعه و بالندگی استان به واسطه نیروی انسانی جوانی که در دسترس قرار دارد. 	<ul style="list-style-type: none"> - منفی بودن تراز مهاجرتی - پایین بودن درصد رشد سالانه جمعیت کل استان - شدت یافتن رشد منفی جمعیت در مناطق روستایی - بالا بودن نسبت جمعیت سالمند - نامتوازن شدن فرآیند جمعیت مرد و زن به ویژه در نقاط روستایی - بالا بودن میزان خام‌مرگ و میر - پایین بودن میزان باروری کل - عدم توازن در تراکم جمعیت شهرستان‌ها - بالا بودن سهم مهاجران مربوط به استان‌های دیگر 	<ul style="list-style-type: none"> - منحص نبودن آمار کودکان بازمانده از تحصیل؛ - وجود جمعیت ۲۳ درصدی مدارس تعمیراتی و تجربی؛ - کمبود نیروی انسانی؛ - عدم دسترسی حدود ۱۰ درصد دانش‌آموزان به سالمه شاد؛ - پیری بدنه آموزش و پرورش؛ - کمبود فضای آموزشی و دولتی به بودن ۲۴۰ مدرسه؛ - انگیزه پایین برای سوادآموزی؛ - فقر مالی و فرهنگی افراد بی‌سواد؛ - دشواری دسترسی به بی‌سوادان به دلیل عدم همکاری دستگاه‌های مجری؛ - بی‌انگیزگی و بی‌تجربگی آموزش‌بازان؛ - شیوع کرونا و چالش‌های آموزش مجازی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود ۷۶ موسسه آموزش عالی در سطح استان؛ - بیش از ۵۸۷۲۴ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی؛ 	<p>آموزش عالی</p>	<p>آموزش و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان</p>	<p>آموزش و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - افت کیفیت آموزش عالی - مدرک گرایی به جای مهارت گرایی؛ - افت کیفیت آموزش به دلیل کمبود فضای آموزشی؛ 	-	<ul style="list-style-type: none"> - انسداد مبادی پیسادی به دلیل پوشش تحصیلی بالا؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - کمبود معلم در بلندمدت؛ - پایدار بودن بی‌سوادی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش کمی آموزش عالی؛ - بیگاری دانش‌آموختگان؛ - عدم تناسب رشته‌های دانشگاهی با نیازها و سرت‌های استان؛ - ارتباط ضعیف بین دانشگاه، صنعت و بازار کار؛ - کمبود فضای آموزشی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود ۷۶ موسسه آموزش عالی در سطح استان؛ - بیش از ۵۸۷۲۴ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی؛ 	<p>آموزش عالی</p>	<p>آموزش و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان</p>	

در محور زیربنایی و نظام سکونتگاهی
جدول ۱۳۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	
<p>مخاطرات کمبود منابع آب استان</p> <p>مخاطرات ناشی از فرسودگی شبکه انتقال و توزیع برق</p>	<p>جایگاه ویژه استان در نظام تأمین انرژی</p> <p>جایگاه ویژه صنعتی استان</p> <p>جایگاه ویژه استان در نظام حمل و نقل ریلی</p>	<p>فرسودگی سیستم تأمین انرژی برق استان</p> <p>محدودیت‌های مربوط به تأمین آب و برداشت بیش از حد از منابع زیرزمینی</p>	<p>وضعیت مناسب دسترسی به زیرساخت‌های برق و گاز در شهرها و روستاهای استان</p> <p>وضعیت مناسب دسترسی به زیرساخت‌های تأمین آب در استان</p> <p>وضعیت مناسب استان از نظر دسترسی شبکه جاده‌ای و حمل و نقل</p> <p>وضعیت مناسب استان از نظر شبکه ریلی</p>	<p>نظام زیربنایی</p>
<p>مخاطرات کمبود منابع آب استان</p> <p>مخاطرات ناشی از فرسودگی شبکه انتقال و توزیع برق</p>	<p>فرصت تبدیل استان به قطب صنعت و انرژی کشور</p>	<p>ضعف و فرسودگی زیرساخت‌های انتقال و توزیع انرژی</p>	<p>ظرفیت بالای استان در بخش صنعت</p> <p>ظرفیت بالای استان در بخش توزیع و انتقال انرژی و سوخت</p> <p>موقعیت ویژه استان در محورهای ریلی و کریدورهای فراملی</p>	<p>موقعیت استراتژیک</p>
<p>رشد گام‌ها در بخش جمعیت شهری</p> <p>مخاطرات ناشی از ناکارآمدی بر اشتغال صنعتی استان</p>	<p>امکان توسعه صنایع دانش بنیان</p>	<p>نرخ ملتی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی</p> <p>عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان</p>	<p>وجود صنایع مختلف در استان و ظرفیت بالای اشتغال صنعتی</p> <p>تعادل در اندازه جمعیت شهرهای استان</p>	<p>سکونتگاهی</p>

تدوین راهبردها و سیاستها

۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها

در این بخش با بهره‌گیری از نتایج تحلیل‌ها در ابعاد مختلف و همچنین مسائل و اهداف راهبردی، راهبردها و سیاست‌های اصلی سند توسعه استان مرکزی تدوین شده است. علاوه بر تدوین راهبردها، سیاست‌های فضایی نیز برای هر یک از راهبردها تدوین گشته تا به طور تفصیلی‌تر حوزه‌های کنش را مشخص سازد. این راهبردها و سیاست‌ها بر اساس مسائل راهبردی استان مرکزی و اهداف بنیادین تدوین شده می‌باشد.

در حوزه مدیریتی، ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، دارای محور، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان مرکزی، ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان مرکزی، آموزش و بکارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان مرکزی، تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری راهبردهای منتخب است.

در عرصه نظام سکونتگاهی، توسعه فعالیت‌های دانش بنیان و برتر در نظام فعالیتی و سکونتی استان و تقویت پیوندهای توسعه بخش استان راهبردهای تدوین شده می‌باشد.

با توجه به اهمیت تولید و بخش اقتصاد استان مرکزی راهبردهای این حوزه گسترده‌تر بوده و شامل ایجاد خوشه‌های صنعتی، تکمیل زنجیرهای تولید، تاکید بر تولید مبتنی بر رویکرد صادرات محور، افزایش و ارتقای بهره‌وری عوامل تولید در بخش صنعتی، ارتقای مهارت فنی کارکنان در بخش صنعت، تجاری‌سازی و استانداردسازی تولیدات، افزایش بهره‌وری و رقابتی نمودن بازار هدف، دانش بنیان ساختن بخش کشاورزی، پهنه بندی براساس توان اکولوژیکی و ارائه الگوی کشت مطلوب، ایجاد مراکز لجستیک صادرات و واردات و بندر خشک در استان، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، توسعه زیرساخت‌های نگهداری شامل انبار و سردخانه در استان، توسعه صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی، توسعه زیرساخت‌ها برای حمایت از تجارت الکترونیک، ایجاد نمایش‌های بین‌المللی، گسترش مراکز تحقیقاتی، ایجاد قطب فناوری با تاکید بر نقش پارک‌ها و مراکز رشد، بازسازی و نوسازی صنایع می‌باشد.

در عرصه زیربنایی راهبردها شامل ارتقا جایگاه استان به قطب تأمین انرژی در پهنه مرکزی کشور، توسعه بخش انتقال انرژی و سوخت، برنامه‌ریزی توسعه فعالیت‌ها بر اساس محدودیت‌های طبیعی منابع آب، نظام حمل و نقل و تأمین انرژی مبتنی بر الگوهای سبز و هوشمند و راهبرد حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع آب استان است.

در عرصه اجتماعی راهبردها شامل افزایش میزان مشارکت‌های اجتماعی، ارتقای سطح سرمایه‌های اجتماعی در استان، افزایش میزان عرق ملی و تعلق در استان، کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی، اشتغال‌زایی، برقراری عدالت در دستبازی به شغل، مهارت‌افزایی، تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری،

پیشگیری از مهاجرت، مدیریت منابع آبی، تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب، افزایش توانمندسازی اجتماعی، اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته، کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین، کاهش نرخ مهاجرت، افزایش بهره‌وری کشاورزی، مدیریت منابع آب، ارزیابی تاثیرات اجتماعی- فرهنگی پروژه‌های عمرانی پیش از شروع عملیات، جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک، افزایش میزان باروری کل، پیشگیری از بازماندگی از تحصیل، تأمین، ترمیم و تجهیز فضای آموزشی، جذب نیروی انسانی، بهبود وضعیت آموزش مجازی، ارتقا تقاضای اجتماعی سوادآموزی، فرهنگ‌سازی در خصوص اهمیت سوادآموزی، تعیین آمار دقیق بیسوادان، ارتقای انگیزه حرفه‌ای و برگزاری آموزش‌های ضمنی برای آموزشیاران، بهبود وضعیت آموزش مجازی برای سوادآموزی، بهبود کیفیت در آموزش عالی استان، کاهش نرخ بیکاری، انجام مطالعات آمایش آموزش عالی و متناسب‌سازی رشته‌ها با نیازها و مزیت‌های استان، تعمیق رابطه صنعت و دانشگاه و تأمین فضای آموزشی است.

در بعد محیط زیستی نیز راهبردهای کنترل منابع آلاینده آب و خاک، حفاظت محیط زیستی اجتماع-محور، بسترسازی برای توزیع عادلانه منابع آب استان برای توسعه کشاورزی، اصلاح الگوی کشت با در نظر گرفتن مزیت نسبی استان، اتخاذ تدابیر و سیاست‌های لازم جهت مدیریت بحران منابع طبیعی و زیست محیطی، نهادینه نمودن رویکرد عرضه و تقاضا و افزایش سطح آگاهی عمومی مدیریت منابع آب و ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات پیشنهاد شده است.

جدول ۱۳۳- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان مرکزی در محورهای مختلف

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>- تمرکز و یکپارچگی در تصمیم‌گیری از طریق تشکیل کمیته راهبری توسعه استان؛</p> <p>- رفع موانع و تعارضات اجتماعی و فرهنگی در نظام مدیریتی استان؛</p> <p>- الزام کلیه ستادها و کمیته‌های استانی به اجرای سند توسعه فضایی استان و ارائه برنامه اجرایی به کمیته راهبری و تأیید و تصویب آن برای اجرا؛</p> <p>- ارجاع کلیه تصمیمات نهادی و ستادی مغایر با سند توسعه فضایی استان و یا ضرورت بازنگری در تعدادی از برنامه‌های سند به کمیته راهبری و تصمیم‌گیری نهایی توسط آن و الزام اجرایی آن؛</p> <p>- مشارکت حداکثری کلیه ذخیلان توسعه فضایی استان در تصمیم‌گیری‌ها؛</p> <p>- تهیه برنامه نظارت کمیته راهبری بر اجرای برنامه توسعه استان؛</p> <p>- استفاده از ظرفیت‌های فنی و تخصصی خارج از نهادهای دولتی به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و کافی برای رصد توسعه فضایی استان؛</p> <p>- رفع موانع قانونی و حقوقی اجرای سند توسعه فضایی استان؛</p> <p>- شفافیت در الزامات و مقررات امنیتی و سیاسی مؤثر بر توسعه فضایی استان؛</p> <p>- ارتقای دانش فنی و تخصصی نیروهای فعال در نهادها و ستادها؛</p> <p>- تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های اجرایی برنامه توسعه فضایی استان و آموزش دوره‌ای آن به مجریان؛</p> <p>- بکارگیری مشاوران فنی و تخصصی برای راهبری توسعه فضایی استان؛</p> <p>- بودجه‌ریزی مشارکتی؛</p> <p>- تعیین سهم و نحوه تخصیص اعتبارات و بودجه در بخش‌های مختلف؛</p>	<p>ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، دارای محور، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان مرکزی؛</p> <p>ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان مرکزی؛</p> <p>آموزش و بکارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان مرکزی؛</p> <p>تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری؛</p>	مدیریتی
<p>ایجاد صنایع دانش‌پایه در توسعه سکونتگاه‌های استان توسعه خدمات برتر در شهر اراک و آشتیان</p> <p>ایجاد نظام خوشه‌ای و کریدوری در توسعه فعالیت‌ها</p> <p>تقویت پیوندهای فراملی بر پایه صادرات انرژی</p> <p>توسعه پیوندهای ملی با استان‌های همجوار</p> <p>تقویت پیوندهای روستا-شهری</p> <p>توسعه صنایع کوچک و متوسط در روستاها و روستا-شهرها</p>	<p>توسعه فعالیت‌های دانش بنیان و برتر در نظام فعالیتی و سکونت استان</p> <p>تقویت پیوندهای توسعه بخش استان</p>	نظام سکونتگاهی
<p>- تأکید بر صنایع دارای توان برای تبدیل شدن به مزیت رقابتی استان همچون صنایع مربوط به پتروشیمی، حمل و نقل، غذایی و دارویی</p> <p>- تأکید بر مکانیابی صنایع با دو ویژگی‌های تک و با مصرف کم آب</p> <p>- ایجاد پیوند میان بخش کشاورزی و صنعت و معدن</p> <p>- تلاش برای حضور در بازارهای بین‌المللی</p> <p>- تولید مبتنی بر بازارهای هدف</p> <p>- توسعه و ارتقا سطح مکانیزاسیون بخش کشاورزی</p> <p>- حمایت از توسعه کشت کم‌آب‌بر و هیدروپونیک</p> <p>- ایجاد شفافیت و تنظیم مقررات شفاف</p>	<p>- ایجاد خوشه‌های صنعتی و تکمیل زنجیرهای تولید</p> <p>- تأکید بر تولید مبتنی بر رویکرد صادرات محور</p> <p>- افزایش و ارتقای بهره‌وری عوامل تولید در بخش صنعتی</p> <p>- ارتقای مهارت فنی کارکنان در بخش صنعت</p> <p>- تجاری سازی و استاندارد سازی تولیدات</p> <p>- افزایش بهره‌وری و رقابتی نمودن بازار هدف</p> <p>- دانش بنیان ساختن بخش کشاورزی</p> <p>- پهنه بندی براساس توان اکولوژیکی و ارائه الگوی</p>	نظام اقتصادی و فعالیت

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<ul style="list-style-type: none"> - حمایت از ایجاد کنسرسیوم‌های صادراتی - تأکید بر صادرات بخش‌های با مزیت نسبی - تأکید بر سیاست‌های درون‌زای منطقه‌ای - توسعه خدمات پشتیبان تولید - تأکید بر بعد اقتصادی فضا در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی - توسعه کشاورزی پایدار و حفاظتی - ایجاد مکان مطلوب برای زیست طبقه خلاق 	<ul style="list-style-type: none"> کشت مطلوب - ایجاد مراکز لجستیک صادرات و واردات و بندر خشک در استان - جذب سرمایه‌گذاری خارجی - توسعه زیرساخت‌های نگهدارنده شامل انبار و سردخانه در استان - توسعه صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی - توسعه زیرساخت‌ها برای حمایت از تجارت الکترونیک - ایجاد نمایش‌های بین‌المللی - گسترش مراکز تحقیقاتی - ایجاد قطب فناوری با تأکید بر نقش پارک‌ها و مراکز رشد - بازسازی و نوسازی صنایع 	
<ul style="list-style-type: none"> ایجاد مراکز پژوهش‌های صنعتی و انرژی در استان توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل و ترانزیت ریلی توسعه شبکه انتقال و توزیع انرژی استان توسعه نیروگاه‌های کوچک و متوسط تجدید پذیر در استان توسعه زیرساخت‌های الکترونیک در بخش انرژی و حمل و نقل ایجاد مرکز لجستیک منطقه ای مبتنی بر سیستم‌های هوشمند مواجهه با برداشت‌های غیرمجاز منابع آب زیرزمینی 	<ul style="list-style-type: none"> ارتقا جایگاه استان به قطب تأمین انرژی در پهنه مرکزی کشور توسعه بخش انتقال انرژی و سوخت برنامه‌ریزی توسعه فعالیت‌ها بر اساس محدودیت‌های طبیعی منابع آب نظام حمل و نقل و تأمین انرژی مبتنی بر الگوهای سبز و هوشمند حفاظت و بهره برداری پایدار از منابع آب استان 	<p>نظام زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات</p>
<ul style="list-style-type: none"> افزایش آگاهی‌های اجتماعی و فرهنگی مردم از طریق رسانه‌های جمعی آموزش‌های با برنامه‌های مطلوب کاهش آسیب‌های اجتماعی و نظارت دقیق بر آسیب‌های اجتماعی از طریق افزایش مسئولیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد ارتقای سطح سرمایه‌های اجتماعی و ابعاد آن در استان حمایت از فعالیت‌های فرهنگی-اجتماعی و همکاری با سازمان‌های مردم‌نهاد در این رابطه افزایش میزان آگاهی‌های اجتماعی در ارتباط با هویت و عرق ملی در استان 	<ul style="list-style-type: none"> افزایش میزان مشارکت‌های اجتماعی ارتقای سطح سرمایه‌های اجتماعی در استان افزایش میزان عرق ملی و تعلق در استان کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی 	<p>اجتماعی- فرهنگی</p>
<ul style="list-style-type: none"> بهره‌مندی از فرصت‌های گردشگری، طبیعی، تاریخی و ... افزایش مهارت‌های افراد و برگزاری دوره‌های فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های کارافرینی و مهارت‌های اشتغال و ... توانمندسازی اقتصادی ساکنین مناطق محروم توسعه صنایع و رشته‌های صنعتی فراهم نمودن زمینه‌های اشتغال زنان بهره‌گیری از مناطق ویژه اقتصادی کاوه حمایت و تشویق به تشکیل صندوق‌های اعتباری در سطح محلات -تقویت زیرساخت‌های شهری در تمامی مراکز شهری ایجاد جاذبه در مناطق مهاجرفرست و ارائه تسهیلات مسکن 	<ul style="list-style-type: none"> اشتغال زایی برقراری عدالت در دستیابی به شغل -مهارت‌افزایی -تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری پیشگیری از مهاجرت مدیریت منابع آبی 	<p>فقر و محرومیت</p>

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
ایجاد جاذبه در مبدا - بهره گیری از شیوه‌های نوین آبیاری - تناسب قابلیت زمین با نوع کشت		
- گسترش نهادهای مردم نهاد و و دفاتر تسهیلگری به منظور ارتقای توانمندی‌های ساکنین افزایش تاب‌آوری اجتماعی، مشارکت و اعتماد اجتماعی توسعه مرکز فنی و حرفه ای و توسعه مراکز کارآفرینی - ارائه تسهیلات رفاهی و زیربنایی به سکونتگاه‌های غیررسمی اعمال سیاست‌های تشویقی جهت مقاوم‌سازی مسکن ایجاد حریم سبز جهت مقابله با رشد سکونتگاه‌های غیررسمی ایجاد جاذبه در مناطق مهاجر فرست و ارائه تسهیلات به ساکنین استفاده از فنون نوین آبیاری - حمایت بیمه ای از محصولات کشاورزی - انجام تحقیقات اجتماعی و محیط زیستی در رابطه با پروژه‌های سدسازی	- تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب افزایش توانمندسازی اجتماعی - اشتغال زایی و مهارت افزایی - پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین - کاهش نرخ مهاجرت افزایش بهره وری کشاورزی مدیریت منابع آب - ارزیابی تاثیرات اجتماعی - فرهنگی پروژه‌های عمرانی پیش از شروع عملیات	حاشیه‌نشینی و محلات فرودست شهری
کاهش نرخ بیکاری و ایجاد فرصت‌های شغلی دسترسی آسان مردم مناطق محروم به خدمات آموزشی و رفاهی و کمک به پیشرفت و آبادانی مناطق محروم - اجرای سیاست‌های تشویقی و حمایتی در راستای ازدواج و فرزندآوری	جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - افزایش میزان باروری کل	جمعیتی
رصد، احصاء و شناسایی افراد بازممانده از تحصیل در سطح استان و کاربست برنامه آبا(آشتی با آموزش) به منظور بازگرداندن این افراد به چرخه آموزش؛ تأمین، تجهیز و نوسازی فضای آموزشی در سطح استان؛ بهبود وضعیت دسترسی به آموزش‌های مجازی(سامانه شاد) از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و؛ تأمین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق‌التدریس و انجام اقدامات فرهنگی مانند ارائه مشاوره به افراد و توجه آنها در خصوص اهمیت و مزایای سوادآموزی برای آنها؛ تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛ اولویت گذاری مناطق روستایی و دورافتاده برای ارائه خدمات سوادآموزی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های آموزش و پرورش و مدارس برای ارائه خدمات به این افراد در دوران کرونا؛ تقسیم کار استانی برای شناسایی افراد بی‌سواد با استفاده از همه ظرفیت‌های موجود؛	پیشگیری از بازمماندگی از تحصیل؛ تأمین، ترمیم و تجهیز فضای آموزشی؛ جذب نیروی انسانی؛ بهبود وضعیت آموزش مجازی؛ ارتقا تقاضای اجتماعی سوادآموزی؛ فرهنگ‌سازی در خصوص اهمیت سوادآموزی؛ تعیین آمار دقیق بیسوادان؛ ارتقای انگیزه حرفه‌ای و برگزاری آموزش‌های ضمن برای آموزشیاران؛ بهبود وضعیت آموزش مجازی برای سوادآموزی؛	تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان
بهبود وضعیت کیفی آموزش عالی و افزایش مهارت دانش‌آموختگان با هدف کاهش بیکاری؛ انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛	بهبود کیفیت در آموزش عالی استان؛ کاهش نرخ بیکاری؛ انجام مطالعات آمایش آموزش عالی و متناسب‌سازی رشته‌ها با نیازها و مزیت‌های استان؛	آموزش عالی

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت؛ تأمین فضای آموزشی برای موسسات آموزش عالی به خصوص دانشگاه فرهنگیان؛	تعمیق رابطه صنعت و دانشگاه؛ تأمین فضای آموزشی؛	
<ul style="list-style-type: none"> - انجام طرح‌های مطالعات محیط زیست انسانی استان با همکاری مراکز دانشگاهی - تعیین و شناسایی زیستگاه‌ها و روابط بوم‌شناختی موجود بین گونه‌های حیات وحش و محیط آنها - حفاظت از ذخایر طبیعی و تنوع زیستی در مناطق تحت پوشش - تعیین حریم و محدوده‌های باغات و حفاظت از آنها - کنترل، نظارت و مسلوب‌المنفعه کردن چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری - تعیین و تأمین حق آبه تلاب‌ها توسط وزارت نیرو و سازمان حفاظت از محیط زیست - تعیین سایت پسماند صنعتی استان - جلوگیری از خرد شدن زمین و تجمع زمین‌ها - تدوین برنامه‌های مدیریت یکپارچه مخاطرات محیطی و تدوین برنامه ارزیابی راهبردی زیست محیطی - توسعه نیروگاه‌های انرژی نو و تدوین بسته‌های حمایتی برای جلب سرمایه‌گذاری در توسعه آن‌ها - مهار آب‌های سطحی استان و راه‌اندازی نظام جامع مدیریت چرخه آب بر پایه اصول توسعه پایدار - اتخاذ تدابیر لازم جهت مدیریت بحران آب و خشکسالی و تأمین آب شرب شهری، روستای و صنعتی - تعادل‌بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخوان‌داری و... توسعه پیش و آگاهی‌های محیط زیستی مردم محلی و مسئولان 	<ul style="list-style-type: none"> کنترل منابع آلاینده آب و خاک حفاظت محیط زیستی اجتماع-محور بستر سازی برای توزیع عادلانه منابع آب استان برای توسعه کشاورزی اصلاح الگوی کشت با در نظر گرفتن مزیت نسبی استان اتخاذ تدابیر و سیاست‌های لازم جهت مدیریت بحران منابع طبیعی و زیست محیطی نهادینه نمودن رویکرد عرضه و تقاضا و افزایش سطح آگاهی عمومی مدیریت منابع آب ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات؛ 	منابع طبیعی و محیط زیست

منابع و مأخذ

۱. اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری مرکزی، <https://markazi.frw.ir/00/Fa/default.aspx>
۲. اداره کل هواشناسی استان مرکزی، <http://markazi.met.ir/>
۳. اداره کل حفاظت محیط زیست استان مرکزی، <https://markazi.doe.ir/portal/home/>
۴. اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق (۱۳۹۶) بنیاد برکت.
۵. امانی، مهدی (۱۳۸۹)، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات سمت، تهران، چاپ ۹.
۶. ایراندوست، کیومرث (۱۳۸۹) سکونتگاه‌های غیررسمی و اسطوره حاشیه‌نشینی، چاپ دوم، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
۷. پاک، زهرا و محسنی موحد، سید اسدالله (۱۳۹۸)، بررسی بحران آب استان مرکزی، ارائه راهکارها و چالش‌ها، همایش ملی بحران آب (تغییر اقلیم، آب و محیط‌زیست) <https://civilica.com/doc/305793>
۸. جغرافیای استان مرکزی (۱۳۹۹)، جغرافیای استان مرکزی، تهران: دفتر تدوین و تألیف کتاب‌های درسی (وزارت آموزش و پرورش).
۹. خبرگزاری مهر، ۱۰، ۰۳، ۱۳۹۴/ <https://www.mehrnews.com/news/>
۱۰. خط فقر در ایران در سال ۱۳۹۵ و مروری بر روش محاسبه آن (۱۳۹۷) معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس.
۱۱. خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار (تکاپو) استان مرکزی (۱۳۹۶) وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
۱۲. دفتر تقسیمات کشوری (۱۳۹۸)، نقشه و جدول تقسیمات کشوری ایران، تهران: وزارت کشور.
۱۳. سازمان برنامه و بودجه استان گیلان (۱۳۹۷)، تهیه و بازنگری برنامه آمایش استان گیلان - تحلیل وضعیت فرهنگی و سرمایه اجتماعی
۱۴. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور ۱۳۹۸-۱۳۹۴، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی.
۱۵. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری استان مرکزی ۱۳۹۸، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی.

۱۶. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری کشور ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی.
۱۷. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۸۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۱۸. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۰)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۱۹. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۰. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۷)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۱. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۷)، اطلس راهنمای استان‌های ایران، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).
۲۲. سازمان جهاد کشاورزی استان مرکزی، [https:// markazi-ajo.ir/](https://markazi-ajo.ir/)
۲۳. سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور، نقشه راه علوم زمین و معدن استان مرکزی، ۱۳۹۵
۲۴. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مرکزی. ۱۳۹۷. برنامه آمایش استان مرکزی
۲۵. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مرکزی (۱۳۹۸). سالنامه آماری استان مرکزی.
۲۶. سازمان نقشه‌برداری کشور (۱۳۹۴)، اطلس نقشه و اطلاعات مکانی (استان مرکزی)، تهران: سازمان نقشه‌برداری کشور (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور).
۲۷. سالنامه آماری کشاورزی استان مرکزی ۱۳۹۸-۱۳۹۷
۲۸. سایت شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان مرکزی، <http://www.mrrw.ir/>
۲۹. سرایی، حسن (۱۳۸۲). روش‌های مقدماتی تحلیل توزیع و ترکیب جمعیت با تأکید بر ترکیب سنی جمعیت. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
۳۰. سرور، رحیم و خلیجی، محمد. (۱۳۹۴). سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۸۹-۱۰۲.
۳۱. شرکت آب و فاضلاب مرکزی، <https://www.abfamarkazi.ir/>
۳۲. شناسایی مناطق کمتر توسعه‌یافته کشور (۸۶-۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۳۳. شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۳)، پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.
۳۴. شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵)، پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات

۳۵. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶).
۳۶. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). طرح آمایش آموزش عالی (در چارچوب نقشه جامع علمی کشور).
۳۷. صدیق سروستانی، رحمت اله (۱۳۸۵). آسیب شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۳۸. کاظمی پور، شهلا (۱۳۸۳). مبانی جمعیت‌شناسی. تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
۳۹. گزارش سنتز مطالعات آمایش استان مرکزی (۱۳۹۷) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مرکزی مسئله شناسی راهبردی توسعه در استان مرکزی (۱۳۹۵) مرکز بررسی‌های استراتژیک، ریاست جمهوری.
۴۰. گزارش سنتز مطالعات آمایش استان مرکزی (۱۳۹۷) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان مرکزی
۴۱. مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۲. مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۳. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۴. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۵. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۶. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۷. مرکز آمار ایران (۱۳۹۸). بررسی وضعیت سواد و تحصیل جمعیت زیر ۶ سال و بیشتر بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵-۱۳۹۵.
۴۸. مرکز آمار ایران (۱۳۹۹). گزارش وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران.
۴۹. مسئله شناسی راهبردی توسعه در استان مرکزی (۱۳۹۵) مرکز بررسی‌های استراتژیک، ریاست جمهوری
۵۰. نقدی، اسدالله و همکاران (۱۴۰۰) مطالعه گونه‌شناسی، چالش‌های حاشیه‌نشینی و بازی‌های حاشیه‌نشینان با سیاست‌های شهری (مطالعه موردی شهر ساوه)، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۱۰، شماره ۱، بهار
۵۱. نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران (بی‌تا) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۵۲. وزارت کشور، استانداری استان مرکزی، <https://ostan-mr.ir/aggregator/news/moi>
۵۳. وزارت نیرو (۱۳۹۸)، تغییرات آب سطحی و زیر سطحی در کشور، تهران: انتشارات و مرکز پخش وزارت نیرو.

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

در تدوین سند راهبردی انقلاب اقتصادی بر اساس آمایش سرزمین، لزوم شناخت اولیه و پایه از مسائل و مشکلات موجود، جهت برنامه‌ریزی‌های نظام مند؛ مبتنی بر پتانسیل‌ها، استعدادها و مزیت‌های اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی، محیط زیستی و مدیریتی هر استان، ما را ناگزیر به انجام پژوهش در ۳۱ مجلد و برای هر استان یک جلد مجزا نموده است. امید است که پژوهش راهبردی صورت گرفته زیربنای پیشرفت و رشد اقتصادی هر استان در مراحل بعد قرار گیرد.

۱۳۹۰
۲۰۱۱
۲۰۱۲
۲۰۱۳
۲۰۱۴
۲۰۱۵
۲۰۱۶
۲۰۱۷
۲۰۱۸
۲۰۱۹
۲۰۲۰
۲۰۲۱
۲۰۲۲
۲۰۲۳
۲۰۲۴
۲۰۲۵
۲۰۲۶
۲۰۲۷
۲۰۲۸
۲۰۲۹
۲۰۳۰

54. Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 8-14.
55. Corbin, J., Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
56. Creswell, J.W. (1994) *Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches*, London: SAGE Publications.
57. Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. *Journal of counseling psychology*, 52(2), 224.
58. Johnson, R., Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33, 14-12.
59. Johnson, R., Onwuegbuzie, A., Turner, L. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 112-21.
60. Persian Gulf Studies. (2019). *Strategy and Geopolitics of the Persian Gulf*, Tehran: University of Tehran
61. Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.
62. *The Encyclopedia of The Middle East*. (2020). *The Encyclopedia of The Middle East and North Africa*, London: Routledge